

77
77-C-211/
1-2

SPISY FILOSOFICKÉ FAKULTY UNIVERSITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVĚ
REDIGUJÍ PROF. DR. JAN HEIDLER A PROF. DR. MILOŠ WEINGART
ČÍSLO II

PROF. DR. MILOŠ WEINGART:

BYZANTSKÉ KRONIKY V LITERATUŘE CÍRKEVNĚSLOVANSKÉ.

PŘEHLED A ROZBOR FILOLOGICKÝ.

ČÁST I.

Početno jubilejní genou Král. čes. Společnosti nauk na rok 1920.

V BRATISLAVĚ 1922.

VYDÁVÁ FILOSOFICKÁ FAKULTA UNIVERSITY KOMENSKÉHO
Z PODPORY MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.

TISKEM ADOLFA HOLZHAUSENA VE VÍDNI.

PŘEDMLUVA.

Na podzim roku 1910 vyběhl mne prof. Fr. Pastrnek, abych si vybral za thema k analytické práci některý rukopis z pražské sbírky Šafaříkovy. Pročetl jsem Speranského Описание рукописей П. И. Шафарика (v Moskvě 1894), a probral jsem se celou sbírkou. Vybral jsem si srbský rukopis č. 30, Lětovník Georgia Hamartola, protože spletitá a nevyjasněná otázka georgiovská se mi jevila vděčným polem. Tak vznikla má doktorská disertace „Studie o kronice mnicha Georgia Hamartola v církevněslovanské literatuře“ z r. 1912, kde jsem krátce vyložil o řecké kronice, probral rukopis pražský a moskevský, srovnal je vespolek a srovnal překlad s originálem, pokládaje již tehdy tuto práci za přípravu k vydání Georgiovy kroniky, jehož je jistě potřebí a k němuž první kroky byly učiněny právě před sto lety.

Nicméně Hamartol je stížen jakýmsi zlým osudem: ani mně nebylo dopřáno, abych práci šťastně dokončil. Počátkem r. 1914 bylo mi uděleno ministerstvem kultu a vyučování cestovní stipendium do Ruska, kde jsem hodlal studovati ostatní rukopisy kroniky, po případě i jiných kronik. Čestu jsem mohl nastoupiti až koncem června 1914 a zdržel jsem se v Petrohradě do konce července, zabývaje se hlavně studiem té speciální literatury, která mi v Praze nebyla přístupná. Dne 29. července, po velkých demonstracích vojska a lidu na Nevském prospektě, jsem nastoupil zpáteční cestu. Mé zavazadlo však, i s disertací zůstalo ve Varšavě a dostal jsem je až po německé okupaci Varšavy r. 1916.

Hodlaje dáti své práci definitivní podobu, rozhodl jsem se, že bude třeba její rámeček rozšířiti. Podrobný rozbor samot-

ného Hamartola by měl cenu jako speciální monografie, ale prospěšnějším se mi jevil spis souborný, kde by všechny otázky došly docela jiného osvětlení ze vzájemné souvislosti. Tak vzniklo toto dílo. První část probírá chronologickým postupem všechny byzantské kronikáře, a zastavuje se u těch z nich, kteří byli pojati do literatury církevněslovanské. Ty, pak probírá blíže nejdříve se stanoviska byzantologického, potom se slavistického. Obojí spolu těsně souvisí; beze znalosti byzantských literárněhistorických otázek nelze vůbec studovati překladové literatury církevněslovanské. V části slavistické pak se vždy probírá zachování překladu, poměry rukopisné, poměr překladu k originálu, ráz jazyka, místo a doba překladu, jeho další osudy a vliv na jiná díla, jeho význam a cena. Když takto v první části získáme přehled o celém kronikářském odvětví církevněslovanské literatury a sestrojíme závěrkem její celkový obraz, přikročíme v druhé části k důkladnému prozkoumání jejího nejdůležitějšího členu — Georgía Hamartola. Postup je v druhé části celkem týž jako v první, jenže ovšem jsou tu výklady — vzhledem k důležitosti a záhadnosti těchto otázek — mnohem obsírnější.

Takového díla souborného, věnovaného tomuto předmětu, nemá dosud slovanská filologie. A přece není snad zbytečné: Kronikářství byzantské, již svým rozsahem důležité, má význam svým rozšířením v literatuře církevněslovanské překladové, hlavně bulharské, ale má význam také v literatuře původní, zejména svou souvislostí s letopisectvím ruským. I není divu, že speciální literatura o různých otázkách, sem patřících, je velká. Je přímo nepřehledná ve své rozloze i rozptýlenosti. Je také velmi nesnadná, protože se v ní řeší množství obtížných problémů, často s materiálem málo přístupným. Jsou tedy velmi vítány přehledy, které o ní orientují. Jsou tři: první souborný výklad o přeložených byzantských kronikách je Jagićův (Ein Beitrag zur serbischen Annalistik, AfslPh II, 1 n.). Přes to, že byl psán již r. 1877, je stále s užitkem čten pro jasnost výkladu, zdobící všechny práce Jagićovy. Druhý, ale zcela povšechný, je vstupní přednáška Istrinova Хронографы въ русской литературѣ (Виз. Врем. V. 1878 a zvl. ot.) a později byl daleko předstížen po všech stránkách vlastními podrobnými pracemi tohoto výborného znalce kronik byzantsko-slovanských,

jehož pečlivým statím a vydáním vděčím za nejvydatnější poučení. Konečně třetí je příslušná část z ohromného díla V. S. Ikonnikova Опытъ русской исторіографіи (II. 1., v Kijevě 1908, str. 77—111). Toto dílo je vedle Jagićových Dějin slovanské filologie nejbohatší studnicí bibliografickou pro práce filologické a rád vyznávám, že bez pomoci těchto obou nebyl bych mohl náležitou literaturu tak obsáhnouti. Stejně znamenitou pomocí ovšem byly pro výklady byzantologické Krumbacherovy Dějiny lit. byz. a bibliografie v Bursianových Jahresberichte, a v obou výtečných, bohužel nyní zaniklých časopisech byzantologických, v Byzantinische Zeitschrift a Vizantijském Vremenniku. Nejnovější práce zaznamenává jejich dědic Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher (od r. 1920).

Shrnutí všechnu příslušnou literaturu je v práci slavistické většinou obtížné, protože žádná naše knihovna neobsahuje všeho, čeho by bylo potřeba, a na Rusi zase nemají vši literatury západoevropské; jihoslovanské knihovny jsou menší. Je proto zřetel bibliografický velmi důležitý. Za války ovšem byly potíže s literaturou ještě větší. Probral jsem vše, co mi mohla poskytnouti krásná knihovna Národního Musea v Praze, dále pražská universitní, knihovna České akademie a Společnosti nauk, kromě několika knihoven menších. Ledacos, čeho v Praze není, bylo mi přístupné v Petrohradě r. 1914. Kromě toho jsem pracoval ve Vídni. Několik pomůcek mi přece zůstalo nepřístupných; jsou na svých místech označeny.

Obsahem je tato práce dosti pestrá: nechce býti ani pouze jazykozpytná ani pouze literárněhistorická, nýbrž filologická v širokém smyslu toho slova, chtěje řešiti zvolená themata co možná všestranně. Při této látce je tuším tento postup nejspíše na místě. Má býti projevem snahy, uplatňovati ve slavistice usilovněji osvědčené již metody filologické, které po nevděčeném zkoumání vedou nezřídka k užitečným výsledkům.

Výsledky tyto budou někdy jen pravděpodobné, jindy i neúplné, neboť tu padá na váhu, že materiál, z něhož byly vyvozovány, zvláště rukopisný, byl při práci z části nedostupný, poněvadž Rusko, země nejdůležitějších rukopisů církevněslovanských, je uzavřeno, a do jiných zemí dlouhé a nákladné cesty konati nebylo možná. Ale i přes to doufám, že

srovnání s oněmi přehledy našich otázek, dříve jmenovanými, a s různými literárněhistorickými spisy přehlednými, by ukázalo, jak i při omezených prostředcích bylo lze tu a tam postoupiti dále. Dověšením celé práce by ovšem bylo vydání kronik dosud nevydaných, totiž Zonarovy a Georgiova Lětovníku, založené na srovnání všech příslušných rukopisů. Přiznávám, že jazykozpytný popis jednotlivých textů, zvláště v I. části, měl by býti podrobnější, ale bohužel, rozsah spisu by tím byl ještě vzrostl a tím jeho publikování by se zne-možnilo; snad později bude lze to vynahraditi. Naproti tomu jakožto filolog nepokládal jsem za svůj úkol historický rozbor kronik, ocenění jejich jako dobových pramenů a pod. Pokud o těch věcech zde bude řeč, budou přijímány platné výsledky badání historiků-odborníků. Doufám, že snaha vyčerpati dosavadní speciální literaturu a shrnouti i oceniti výsledky dosavadního badání, zvláště ruského, nebude mi vyčítána jako rys kompilativní.

Práce tato nebyla psána za okolností příznivých. Naopak, během války a po válce různé starosti a vyčerpávající zaměstnání mne od ní dlouho oddalovaly. Jestliže přes to mohla býti počátkem roku 1919 ukončena aspoň v té podobě, v jaké nyní vychází, má o to skutečnou zásluhu p. univ. prof. Dr. František Pastrnek, můj vzácný učitel, za jehož vděčného žáka se rád hlásím. Stejnou vděčnost chovám k druhému svému vzácnému učiteli, p. univ. prof. Dr. Jiřímu Polívkovi, jenž mi svého času poskytl k použití své poznámky z doby, kdy se zabýval kronikou Georgiovou, a vždy mi byl ochotně nápomocen radou a pokynem.

Přítomný spis byl na jaře 1919 přijat filosofickou fakultou Karlovy university v Praze jako práce habilitační a usnesením ze dne 12. ledna 1921 počtila jej Královská česká Společnost nauk jubilejní cenou na rok 1920. Pro tiskové potíže v minulých letech nemohl býti dosud uveřejněn. Jenom autoreferát o něm jsem uveřejnil v Čas. pro mod. fil. a lit. VII., 1919, str. 52—59 (též ve zvlášť. otisku). Teprve když ministerstvo školství a národní osvěty povolilo filosofické fakultě university Komenského v Bratislavě, jejímž členem mám čest býti, prostředky na vydávání vědeckých publikací, bylo mi to umožněno. Vyslovuji tedy hluboké díky ministerstvu za povolení

podpory a professorskému sboru jmenované fakulty za souhlas, aby přítomný spis vyšel ve Spisích fakulturních. Prohlédl a doplnil jsem rukopis ještě jednou, použiv zejména nového vydání Manassea od † prof. Bogdana, které mi z Bukarešti laskavě zaslala sl. Dr. J. Flajšhansová, a Istrinova vydání Georgiova Vřemennika, které mi z Petrohradu ochotně opatřil koll. prof. Dr. Jiří Horák. Za cenné pokyny a opravy děkuji také p. univ. prof. Jaroslavu Bidlovi; jemu, pak pp. prof. Máchalovi, Murkovi a Niederleovi děkuji též za laskavé půjčení některých knih.

V Praze, v listopadu 1922.

Miloš Weingart.

Část první:

**Přehled byzantských kronik a jejich zpracování
slovanská.**

I.

Literatura byzantská, tak osudově významná pro literární a vůbec osvětový vývoj pravoslavné většiny Slovanstva, má některé významné rysy, které ji zřejmě odlišují od literárního života západoevropského, a odrážejí se pak také v literaturách slovanských, na ní závislých. Mezi těmito charakteristickými vlastnostmi je také neobyčejný rozsah dějepisectví. Připomíná se, že rozlehlosti dějepisného spisování je byzantské písemnictví v Evropě ojedinělé a má po té stránce soka jen v literatuře čínské (Krumbacher 219, Ikonnikov II, 1, 78). Snad i způsob života u obou těchto národů, spíše ztrnulý a do minulosti obrácený, nabádal k ustavičnému vyvolávání zašlých dob z mlh zapomenutí. U Byzantinců ovšem působila i slavná tradice antická k tomu, aby dráha, po které tak slavně kráčeli Herodot, Thukydidés a Polybios, nebyla nevděčně opouštěna. A tak rozvoj dějepisectví, psaného řeckým jazykem, zabírá celá dvě tisíciletí.

Za dobu tak rozlehlou, za přerozmanitých poměrů politických i kulturních, které se vystřídaly v proudu věků na staré kulturní půdě, měnil se a vyvíjel, tu vzkvétal a tu zase ochaboval i ráz dějepisného spisování. Ale přese všechny změny jest pozorovati, že dějepisectví řecké se rozvětvilo a rostlo dvěma směry, jejichž nápodobě můžeme spatřovati již v literatuře starověké, řecké i latinské. Probíráme-li se dlouhou řadou dějepisců antických, rozestupují se nám i oni, od Herodota až po nástupce Tacitovy, ve dvě skupiny. Jedni si položili úkolem vypsati celou minulost svého národa či vůbec národů jim známých od nejstarších dob až po dny jejich; druzí však si vybírají podle osobních zálib nebo podle svých znalostí nebo podle účelu, který sledují, určitá kratší období, a ta líčí s uměleckou snahou soustředovací a s pronikavějším pozorováním příčin a následků. Již volba a vyme-

zení látky způsobuje, že první při svém rozsáhlém a pestrém vyprávění zůstávají spíše na povrchu, na vnějšku sebraných dějů, netroufajíce si sestoupiti hloub k pramenům a příčinám událostí tak četných a na oko nesouvislých, aby v jejich hloubkách neutonuli, kdežto druzí, ukázavše již kus uměleckého i psychologického bystrozraku ve volbě svého omezeného předmětu, mohou pak z menšího pole skliditi vydatnější žeh uměleckou i vědeckou. A tak ovšem jejich díla, svědčící o větší vyspělosti a vyšší školenosti, hledají si obliby též spíše u čtenářstva vzdělanějšího, kritičtějšího a vyššího, kdežto široká, bohatě obsažná vypravování o celých dějinách jsou zvláště vítána čtenářům prostším. Tot rozdílnost obširných *kronik* a stručných, monografických *historií*, jak jej již ve starověku nejjasněji vymezil Aulus Gellius (vlastně Sempronius Asellio) těmito slovy (V, 18, vyd. Hertz-Hosius v Lipsku u Teubnera): *historiam* quidem ab *annalibus* differre eo putant, quod, cum utrumque sit rerum gestarum narratio, earum tamen proprie rerum sit „historia“, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret; podobně (Sempronius Asellio fragm. 1 P): *annales* libri tantummodo, quod factum quoque anno gestum sit, ea demonstrabant; id est quasi qui diarium scribunt, quam Graeci *ἡμερησίως* vocent.

Toto rozdělení na *historiky* a *chronisty* trvá i v literatuře byzantské: kdežto kroniky počínají od Adama a sahají často až k do let kronikářových, monografie historiků se omezují na pragmatické podání dějů z období časové i myšlenkově ohraničeného, obyčejně blízkého nebo současného době spisovatelově.

Historikové byzantští jsou spisovatelé vskutku literárně cenní. Vzešli obyčejně z vyšších, urozených vrstev, ba i z rodiny císařské, měli příležitost získati širší vzdělání a obeznámiti se jmenovitě s nejlepšími dějepisci starověkými. Vysoké postavení státní jim dává přístup k důležitým pramenům, zvláště k veřejným listinám, příznivé životní podmínky jim namnoze dovolují i shlédnouti místa, o nichž píší, vynikající místo ve společnosti v nich pěstuje bystrozrak psychologický. Zajímají se ve shodě se svými životními poměry hlavně o srážky diplomatické a theologické, snaží se podati pravdu, nesledující zvláštních osobních či třídních zájmů, a dbají i o formální zakrouhlení. Ale všechny rysy, kterými se pak jejich díla vyzna-

čují, nejsou původní ani svérázné ani osobité. Historikové sedmého století se neliší příliš od svých nástupců ve věku dvanáctém, protože všechny význačné vlastnosti jejich spisů nepocházejí z jejich vlastních tvůrčích schopností, nýbrž jsou napodobeny podle starých vzorů. Proto také mezi jednotlivými historiky není valných osobních rozdílů v pojetí látky, proto i řeč jejich je v základě táž, vzdalujíc se stále víc a více živé lidové mluvy na způsob sanskrutu, proto také metoda historická nejvíce u nich pokroku. Jsou to epigoni, ale epigoni účtyhodní, neboť usilují o zachování literární tradice, osvětové souvislosti s Řeckem stavovským; jejich díla patří mezi lepší plody literatury byzantské.

A nejen jejich cena, nýbrž i zajímavost látek, které si vybrali ke zpracování, předucovala je — tak se zdá — k tomu, aby si je mladší literatury slovanské překládaly a kladly za vzory. Již první z nich, *Prokópios*, tajemník Belisarův a podrobný historik válek Justinianových, podal — první z řeckých dějepisců — zprávy o Slovanéch (*Σκλαβηροι*), s nimiž tehdy měli Byzantinci po prvé styky na dolním Dunaji, roku 550 nebo 551, a zprávy ty jsou nejen hojné, nýbrž i víry hodné. A podobně Prokopiovi nástupci, *Agathias* (dějiny let 552—558), *Menander* (dějiny l. 558—582), a zvláště *Theofylaktos Simmokatēs* (dějiny l. 582—602) obsahují vzácné zprávy z počátků dějin slovanských. Zejména pak ovšem císař *Konstantin Porfyrogennetos* (l. 912—959) v díle *Περὶ τῶν θεμάτων* a ještě více v knize o správě říše (*Κωνσταντίνου . . . πρὸς τὸν ἕδιον υἱὸν Πορφυρογένου*) podal o Slovanéch mnoho důležitých zpráv, ovšem potřebujících kritiky (srv. o tom. L. Niederle *Slovanské starožitnosti* II, 1 (1906), str. 181—183). A přece ze všech těchto zajímavých a cenných spisů si Slované nepřeložili nic; ani Konstantina Porfyrogenneta neznali jako spisovatele, jak upozornil už V. Jagic (AfsI Ph II, 1877, 19). Slovanští překladatelé a čtenáři věnovali svou píli a zálibu jedině byzantským kronikám.

Kroniky byzantské vyrůstají z prostředí zcela jiného než díla historiků. Význačný rys byzantské společnosti po všechna století jejího vývoje jest neobyčejné rozšíření mnišství. Život klášterní je ovšem důležitou a význačnou složkou středověké společnosti vůbec, ale nikde nenabyl takové obliby

a tak nepronikl veškerý rozsah zemi jako tomu bylo v Byzancii. Dějepisci napočítali v říši byzantské na počátku věku třináctého 600 klášterů a ruský poutník dvanáctého věku, novgorodský arcibiskup Antonij, odhadoval počet klášterů dokonce na 14.000 (o tom I. Sokolov, Состояніе монашества въ византийской церкви съ половины IX. до начала XIII. вѣка, Казань 1894). Kláštery zabývaly se literaturou hojně; klášterní školy a knihovny byly pravidlem. Není tedy divu, že i mezi spisovateli nalézáme hojně příslušníků stavu mnišského. Díla jejich jsou ovšem rázu silné theologického, a většinou jsou přímo věnována otázkám náboženským a církevním. Ale vedle čistě theologických děl spisovali mniši i knihy z učenosti světské, než ovšem vždy tak, aby vyhovovaly jejich duševnímu obzoru a jejich zálibám. Již samým rázem theologie byli přivedeni i k historii, a tak dostalo se literatuře byzantské celého odvětví — mnišského kronikářství. Klášterní spisovatelé kronik přistupovali k historickému spisování ovšem s jinou přípravou a jinými cíli, nežli historikové dříve připomenutí. Byliť to většinou prostí mniši, jejichž životní zkušenost byla uzavřena klášterními zdmi, a proto ovšem jejich rozhled a znalost světa nebyly valné. Tu a tam sice poznali ve své klášterní knihovně veliké historiky řeckého starověku, ale způsobů jejich nechtělo se jim následovati; byliť to pohané. Hlubšího vzdělání tito mniši neměli. Nešlo jim o to, aby vědecky prozkoumali období zvláště zajímavá, nýbrž aby snesli co největší počet zpráv hodně zajímavých — ovšem podle jejich oceňování. Vždyť také obecnost, k němuž se obraceli, nebylo v urozených a osvícených vrstvách, nýbrž opět jen ve zdech klášterních a mezi čtenáři zcela prostými. A tak si nevybírají ke svému spisování jen úseků dějinných, nýbrž ve své horlivé hovornosti počínají hned od Adama a v širokém, volném pásmu rozprávají celé světové děje až do své doby. Nieméně tyto kroniky světa nemají obzoru příliš širokého a vskutku světového. Počínají se přehledem biblické dějepřavy, dějinami starozákonními až do Kristova narození, a jenom v lepších případech znají vedle Židů ještě jeden starověký národ, totiž Řeky, a vypomínají pak zejména řeckých mythů a pověstí, snažíce se datovati je se zajímavou naivností podle příběhů biblických (kladou na př. válku trojskou do doby Davidovy, Kronovce do věku Jakubova a pod.).

V dobách po Kristu soustřeďuje se jejich zájem na bojích křesťanství a páteří jejich vypravování je tedy výčet římských císařů. Jakmile dojdou ke Konstantinovi Velikému, přesmykuje se již jejich celá pozornost do Cařihradu a tam až do konce zůstává. Místo skutečné tedy kroniky světové máme jen kroniku Židů, Řeků, Římanů a Byzantinců.

Tento ráz obsahu lze vysvětliti cílem mnišských kronikářů. Nejedť jen o vyprávění dějinných příběhů samo, nýbrž především o výklad, jak se připravovala, vznikala, šířila a očistovala pravá víra. Proto vedle válek nejvíce místa je věnováno věcem náboženským, ba v dějinách domácích, byzantských, jsou tyto věci vlastním obsahem: církevní sněmy, zakládání kostelů, vznik mnišství a vzrůst klášterů, boje s kacíři a zejména ovšem boj obrazoborecký jsou důležitější než jakékoli jiné události vnitřní i vnější. Tento náboženský a církevní zájem vedl tak daleko, že často je pásmo vypravování přerušováno obšírným traktátem theologickým, ať už obsahu dogmatického, polemického, či mravokárného; tyto vložky nejsou ovšem vlastním plodem kronikářů, nýbrž jsou vybírány z církevních oteů, liší se od ostatního textu nejen obsahem, nýbrž i slohem, mnohmluvným a vášnivě výbušným, zabírají mnohdy několik stran a četbu kronik dnešnímu čtenáři velmi znechucují. Nieméně přísná pravověrnost nebránila kronikářům, aby na jiných stránkách zase neprozradili malou míru svého vzdělání dychtivým připomínáním nadpřirozených úkazů, „divů“ přírodních a přerozmanitých výmyslů jejich pověrčivosti, jimiž se zavděčovali svým čtenářům.

Dnešní čtenář přistupuje ovšem ke kronikám s měřítky, které nikterak nepodporují jejich příznivé ocenění. Především srovnáváním kronik vespolek se ukazují, že jsou to útvary velmi nesamostatné, tak nesamostatné, že nelze téměř mluvit o svérázných osobitostech jednotlivých kronikářů, ba že — jak uvidíme — bylo lze i zaměňovati spisy různých spisovatelů. Všecky byzantské kroniky jsou kompilace, a to nejen kompilace z církevních oteů, z nichž byly vybírány ony náboženské vložky, nýbrž i vzájemné kompilace z jiných kronik. Z té příčiny i historická jejich spolehlivost nebývá dokonalá, zejména když pro staré doby jsou jim směrodatné chronologické údaje bible, při pozdějších pak událostech si nezřídkou chronologii upravují

Zato však pro byzantské dějiny jsou kroniky často důležitými prameny, neboť obsahují leckteré zprávy zeměpisné i dějepisné, a pro některá období jest nám ta či ona kronika hlavním, ne-li jediným pramenem, který ovšem nebývá úplný a vyžaduje opatrného užití.

Nepříznivější, nežli ocenění dějepiscovo, je soud literárního historika. Se slovesným uměním nemají kroniky téměř nic společného. Kompilativní ráz jejich vylučuje už předem uměleckou skladbu, a řadění událostí podle let maří hlubší proniknutí a ladnější pojetí dějů. Kromě toho i vnější forma — řeč — nevyhovuje přísnějším požadavkům. Řeč sama se sice neliší příliš od prósy starořecké, a jenom ve slovnice obsahuje hojnost pozdějších žvlů, kdežto změny hláskoslovné, tvaroslovné i syntaktické jsou méně závažné. Srv. St. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1913 (= *Forsch. f. griech. u. lat. Gramm.*, 3. Heft). Ale sloh je nejednotný, řídě se zcela podle vzoru, kterému právě na tom či onom místě kronikář podléhal či z něhož vybíral. Vlastní pak vyjadřování kronikářovo bývá drsné, vědomě neumělé, ba protiumělecké, často i anakoluty zatemněné.

Za těchto okolností jeví se zvláštním, že právě kroniky byzantské došly takové obliby u všeho pravoslavného Slovanstva, jak ji dokazuje jejich velké rozšíření u Bulharů, Srbů i Rusů, zejména když také kronikářské zprávy o Slovanech jsou nečetné, nepůvodní a celkem nevýznamné (srv. Niederle, *ib.* str. 183). Vysvětlení této přízvě jest hledati hlavně v prostředí, v němž literatura církevněslovanská rostla. I ta byla nejvíce v rukou mnichů, a tedy při volbě dějepisných děl k překládání padla ovšem jejich volba na díla jim zájmově bližší. Stačí připomenouti si období, které bylo námnoze rozhodující pro směr církevněslovanské literatury nejen v Bulharsku, nýbrž i v sousedních zemích, totiž období Symeonovo a jeho přísně náboženské ovzduší, a záliba bulharských, srbských i ruských překladatelů pro kroniky zde charakterisované bude jasná. Kromě toho ovšem i lidovější, přístupnější ráz přibližoval více kroniky vnímavosti nových slovanských čtenářů nežli učené spisy historiků, jejichž antické reminiscence jim byly cizí.

Výsadní místo, jaké měla byzantská literatura v literární obci církevněslovanské, způsobilo, že překlady byzantských

kronik byly více nežli jen doklady překladatelské horlivosti: staly se vzorem a východiskem vlastnímu letopisectví jihoslovanskému a ruskému i tak, že jednotlivé zprávy byly z nich přebírány nebo že na ně připínáno pokračování, i tak, že byly předlohou pro celé pojetí vlastní kronikářské práce u církevněslovanských letopisců. Z této příčiny má ovšem prozkoumání všech otázek, které souvisí s rozšířením byzantských kronik v církevněslovanském písemnictví, zvláštní kulturní důležitost. Jestliže přes to dosavadní výsledky slovanské filologie v tomto oboru mají výsledky silně neúplné a nikterak neuspokojující, lze tyto mezery snadno vysvětliti potížemi, jaké se zde stavějí v cestu. Jak i z těchto dalších stránek bude patrné, nebyl nedostatek badatelů, kteří se těmto otázkám věnovali. Ale množství rukopisů, rozptýlených po větší části Evropy, nedostatek vydání řeckých i slovanských textů, obtíže při chystání nových vydání, velký rozsah jednotlivých kronik a nepřehlednost jejich obsahu, babylonský zmatek v otázce redakce textů řeckých i slovanských, nesnáze při určování původu překladů, nejasné poměry ve vzájemné souvislosti překladů a domácích zpracování — to vše způsobilo, že pokroky slovanské filologie na poli těchto mosaikových kompilací jsou velmi pomalé. Rozsáhlost a spletnost celé této důležité látky ukáže další výčet kronik, pojatých do církevněslovanského písemnictví.

Pozn. K obecní charakteristice byzantského dějepisectví srv. Krumbacher str. 219 sl., 226 sl., 319 sl.; Ikonnikov II. 1. str. 77—81; M. Speranskij, *История древней русской литературы*, Moskva 1914, str. 205—209; ze starších prací Ed. de Muralt, *Essai de chronographie byzantine . . . de 395 à 1057*, St. Pétersbourg 1855, préface. V. Jagić, *Ein Beitrag zur serbischen Annalistik* (AfsI Ph II, 1877, str. 1—4), soudí poněkud příznivěji nežli se stalo zde. Stručnější zmínky jsou ovšem ve všech literárních historiích, jako u Mirčeva, Murka, Popoviče, Porfirjeva, ale neprokreslují hlouběji obrazu svrchu načrtnutého.

II.

První kronika byzantská, rozšířená na slovanské půdě a zároveň první typický plod byzantského kronikářství je letopis, který sepsal **Joannes Malalas**.

Jméno a život. O jeho životě víme pramálo. Jak už jméno samo ukazuje, byl rodák syrský, neboť příjmení jeho *Μαλαλάς* (nebo *Μαλέλας*) je syrské a znamená tolik, co rhetor (Krumbacher 334). Pocházel z Antiochie, jak je patrné z jeho kroniky. Doba jeho života byla dlouho sporná. Zkoumání starších badatelů o tom zaznamenal C. Frick ve stati *Zur Kritik des Johannes Malalas, Historische und philologische Aufsätze E. Curtius gewidmet*, Berlin 1884, str. 54; dále o tom psal S. Šestakov ve stati *Юаннъ Риторъ въ церковной исторіи Еваргіи, Ученныя Записки Казан. Унив.* 1890, кн. V. str. 97—132, též ve stati *О происхожденіи и составѣ хроники Георгія Амартола*, tamtéž 1891, кн. III. str. 96 n.; o tom též krátké sdělení učinil V. G. Vasiljevskij v *Историч. Вѣстникѣ* 1891 č. 5., str. 521/2. Výsledek všeho toho šetření jest, že Malalas byl vrstevníkem císařů Justina I., Justiniána I. a Justina II. Zejména vrstevnictví s velkým císařem Justiniánem (527—565) činí z něho osobnost pamětihodnou. Smrt Justiniánovu Malalas přežil, jinak však bližší letopočty o jeho životě jsou nám neznámy. Již příjmení „Malalas“ nám prozrazuje, že tento spisovatel byl řečníkem, to jest mnišským kazatelem. Toto zaměstnání ho vedlo i k činnosti literární, jejíž náboženský ráz je patrný.

Dílo. Malalas složil obsáhlé dílo, které se stalo neblahým vzorem jeho nástupcům. Obsahovalo předmluvu a osmnáct knih. Tato světová kronika objímá celou obrovskou rozlohu časovou od počátku světa až do doby spisovatelovy. Nyní sahá až do roku 563, ale byla patrně dovedena až do smrti Justiniánovy, t. j. do r. 565, nebo, smíme-li věřiti latinskému výtahu z ní

v *Chronicon Palatinum*, zaznamenávajícímu ještě devátý rok vlády Justina II., až do roku 573. Prvních sedmáct knih a začátek osmnácté, kde jest ještě Antiochie, rodiště spisovatelovo, středem vypravování, napsal Malalas asi mezi léty 528—540; zbytek osmnácté byl psán zřejmě v Cařihradě. Tato poslední část liší se i jinak od předechozího vypravování, zejména v tom, že v prvních sedmácti knihách jsou stopy kacírského stanoviska Malalova, názoru monofysitského, čehož v osmnácté knize není. Proto je domněnka, že poslední kniha pochází od jiného spisovatele, ale této otázky zatím nelze rozluštit (Krumbacher 331/2).

Malalova světová kronika neobírá se rovnoměrně celým světem, tehdy známým, nýbrž zužuje si látku způsobem výše naznačeným. V dějinách republiky římské je velmi stručná (v čemž hledáno monarchické stanovisko spisovatelovo), a v dějinách byzantských se omezuje zprvu na rodiště autorovo, ke konci pak na Cařihrad. Přes to je událostí nahromaděna veliká síla, ale jsou ovšem podávány bez jakéhokoli hlubšího dějezpytného proniknutí a všude prosvítá orientální záliba spisovatelova pro pestrý detail, často i fantastický. Proto Malalas s oblibou vypráví na př. řecké mythy. Tato prostonárodní povídkovost způsobuje ovšem, že po historické stránce je Malalovo dílo zvláště ubohé, a ukazuje také, s jakými vědomostmi bral na se kronikář svou práci: Herodot je mu nástupcem Polybiiovým (str. 157, ř. 19), Euripidův *Kyklops* měl tři oči (117, 1), Cicero a Sallust byli prý básníci (212, 18).

Při takovémto lidovém skládání nešlo ovšem o dějezpytné zkoumání pramenů. Malalas jich sice cituje slušnou řadu, ale ve skutečnosti jich skomponoval nevelký počet. Zejména byl závislý na Juliu Africanovi a na městských annálech antiochijských; v událostech novější doby se řídil ústním podáním starších vrstevníků. Celou tu pestrou směsicí zpráv oděl drsným jazykem a tak si získal aspoň tu zásluhu pro dějiny řeckého jazyka, že v jeho kronice máme první obsáhlejší památku lidové řečtiny. O pramenech Malalových psal podrobněji P. H. Bourier, *Über die Quellen der ersten vierzehn Bücher des Johannes Malalas, I.*, v Augsburku 1898, 47 stran; o tom recense A. Vasil'eva (*Виз. Врем.* 1903, str. 190—193).

Rukopisné podání. Malalovi se podařilo, že obsahem i formou vyhověl potřebám svých čtenářů, a jeho kronika stala se

proto čtením velmi oblíbeným, ba byla pramenem přečetným pozdějším řeckým skladbám toho druhu. Obsírné výňatky z ní obsahuje zejména paschální kronika a čerpal z ní i Georgios Hamartolos. Přes tuto výjimečnou oblibu dochovala se nám Malalova kronika velmi špatně. Snad četné výpisky z ní v pozdějších kompilacích učinily ji samu konečně zbytečnou. Máme ji vlastně v jediném rukopise, v kodexu Bodlejském č. 128 v Oxfordě. Tento exemplář nepodává úplného znění, nýbrž zkrácenou redakci neznámého upravovatele, jenž prvních 17 knih zkracoval málo, ale v poslední 18. škrtil více; kromě toho i písař rukopisu se dopouštěl četných omylů, jako homoio-teleut, vynechávání listů a pod. To vše bylo zjištěno srovnáním Bodlejského rukopisu s paschální kronikou a s Theofanem, který rovněž z Malaly vypisoval. Vedle Bodlejského rukopisu máme z novější doby nalezeny cenné úryvkovité doplňky v pařížské národní knihovně. Tak rukopis Bodlejský nemá ani Malalovy předmluvy ani první knihy. Předmluvu tu však podává Cod. Paris. gr. suppl. 682. První knihu lze rekonstruovat z Cod. Paris. 1336; kromě toho jsou ještě dva jiné zlomky v Paříži.¹⁾

Vydání. Z těchto příčin jest zvláštním problémem vydání řeckého textu Malalovy kroniky. První vydání pořídil již r. 1691 Edm. Chilmead v Oxfordě, vrstevník velikého filologa R. Bentleye, který toto vydání doprovodil svým listem. Pozdější vydání bylo v Niebuhrově bonnské sbírce byzantských historiografů pořizeno od L. Dindorfa r. 1831, a otištěno pak v Migneově Patrologii řecké ve sv. 97. Svrchovaně potřebí jest vydání kritického, bez něhož nelze rozřešiti otázek sem patřících. Chystal je C. E. Gleye.

K tomuto povšechnému nástinu o Malalovi bylo užito kromě citovaných rozprav Krumbachera (325—334), Ikonnikova (91—92) a Speranského Истоп. древ. рус. литер. 209 sl., 350. Ostatní literatura jest u Krumbachera 332—334.

Slovanský překlad Malaly je velmi důležitý nejenom proto, že je to překlad z památného svědka doby Justiniánovy, nýbrž i proto, že je velmi starobylý a že měl vliv na domácí

¹⁾ O pařížských zlomcích Malaly psal V. Istrin: Къ хроникѣ Иоанна Малалы, Виз. Врем. IV, 1898, str. 697—699.

slovanské kronikářství. Ruští filologové byli vždy svorní v tom, že Malalova kronika ve slovanském překladě byla již známa skladateli či skladatelům Pověsti vremenných lét. Tak již horlivý badatel o slovanském letopisectví, kníže M. A. Obolenskij, ukázal na to, že letopisná zmínka o budování věže babylonské je vzata z Malaly (Předmluva k vydání Лѣтописецъ Переяславля-Суздальскаго, v Moskvě 1851, od str. VI).

Souvislost slovanského Malaly s letopisem Ipatským. F. A. Ternovskij viděl napodobení Malaly při zmínce o souboji Gota s Peršanem za císaře Theodorija Mladšího (Изучение византийской исторіи и ея тенденціозное приложеніе въ древней Руси, Казань (Унив. Изв.), 1875/6, I. str. 8—9).

A zřejmá shoda je také v letopise Ipatském při roce 6737 (čili 1229), kde čteme, jak uherský král Bela marně obléhal město Halič a jak bůh pomohl knížeti Danilovi: (ПСРА, II², 1908, sl. 761):

Градъ же крепашеса, а Бѣла нзнемогаше, н понде ѿ града; оставенишо же емоу люди за собою, оружники многи а фаверники, нападшими же на нѣ гражданоу, мнози впадоху в рѣку, ннии же нзбѣени быша, ннии азвени быша, ннии же нзонмани быша, іако ннае гать: Скрытъ рѣка злоу нгроу сыгра гражданоу, тако н Днѣстръ залу нгроу сыгра Ѹгромъ.

Přirovnání o řece Skirtu je vzato z Malaly, z knihy 17. (vyd. bonnského str. 418); Σκίρτης ποταμὸς σκίρτῃσι καὶ σκίρτῃματα πολίταις. Vypravuje se tam, že rozvodněním Skirtu bylo zatopeno město Edessa a že později na těch místech byl nalezen kámen s tímto nápisem, jehož slovní hříčka se stala porekadlem. Je velmi důležité, že tato narážka na Malalu týká se konečně části jeho kroniky, totiž knihy 17., a proto jsme ji zde také výslovně uvedli. Jiné ještě výňatky z Malaly v Ipatském letopise viděl V. Istrin ve zprávách k roku 1114 (srv. ЖМНП, 1897, ноябрь 83 sl.; též A. A. Šachmatov tamtéž, v květnové knížce). Přes veškeru cenu cit. místa je totiž přece na pováženou, že citát z Malaly je tu až v době poměrně pozdní, totiž až u záznamu o roce 1229, a tedy není lze z tohoto místa usuzovati, že Malalova kronika byla známa prvnímu ruskému letopisci v XI. století. Kromě toho narážka tak kratičká nedovoluje rozeznati bezpečně, je-li čerpána ze slovanského překladu či snad jen z řeckého originálu. Obě tyto

věci se sice dříve přijímaly bona fide, ale skutečných důkazů pro ně nebylo. Ten podařilo se naléztí teprve V. Istrinovi (ЖМНП 1897, ноябрь 83 сл.). V Ipatiském letopise čteme při vypravování o Ladožanech k roku 6622 (1114) (vyd. archeogr. komise v Petrohradě 1871, str. 200, vyd. z r. 1908 sl. 278): tuto vložku:

Н бы по потопись н по раздѣленьи языкъ, поча црѣвовать первое Местромъ ѿ рода Хамова, по немъ Ерениа, по немъ Феоста, нже н Сварога (= Сварога) нарекоша Егѣптани. Црѣвующио сему Феостъ въ Егѣптѣ, въ время црѣва его, спадлоша кльщи съ нбсѣ. нача ковати оружье; прѣже бо того палнцани н каменнемъ быахуса. Тъ же Феоста законъ оустави женамъ за едннз мужь посагати н ходати говеющи, а нже прелюбы дѣючи казнити повелѣваше. сего ради прозваше н въ Сварогъ. прѣже бо сего жены блудяху, к немъ же хоташе, н баху акы скотъ блудяще; аще родашеть дѣтнщ, которыи тн любѣ бываше, дашеть: се твое дѣта; онъ же створаше празнество (н) прннмаше. Феостъ же съ законъ расыпа, н въстави еднному мужю еднну жену нмѣти, н женѣ за едннз мужь посагати. аще ан кто переступнть, да ввергуть н въ печь огнену. Сего ради н прозваша н Сварогомъ н влжнша н Егѣптани.

Toto vypravování o Feostovi má základ v závěrečné kapitole I. knihy Malalovy, která zní v slovanském překladě takto (Istrin Alexandrija str. 332, Первая книга Иоанна Малалы, str. 19):

По немъ^ж (Нермови) црѣвова Егѣпто^и Феостъ днн 3 тысящ н с со н п, яко быти лѣто^и а тн полъ, а днн а н ѿсмь. не вѣдаху бо тога честн Егѣпти мѣ, но ѿвхоженіе^и днвнн^и лѣто творяху. сего^и Феоста бѣга нарнцааху. въ бо влзхвъ н храбръ. ѿмоу шешю на рать, падеца конь по ннмъ н ѿхрамн его. При томъ Феостъ законъ оустави женѣ за едн^и мужь посагати н ходати говѣющи, а юже прелюбодѣющию обрѣсти, то тѣю казн^и. н влажахуть его Егѣптани, яко прѣже законъ чнстѣ н житіе нмъ показѣ. Феостоу^и томоу нѣкѣю тайноу млатѣж твѣрашѣ, клеща спадлоша с нбсн (нача) ковати желѣзо н оружје. того дѣла бѣга н начаша нмѣти яко моудростъ показавша н пнщѣ члвкомъ ѿрѣжемъ ѿврѣтоша, н

на ратныа снлоу н помошь створша. прѣже бо палнцани н каменнемъ повнѣахуса. (Vilenský sborník I. 336; v archivním I. 31, jen posl. věta.) Toto místo překladu se shoduje plně s textem Malalova originálu (srv. Istrin 19). Jak viděti, shoda mezi letopisem a textem Malalovým není dokonalá, pořad zpráv o záračných kleštích a o založení jednoženství je přehozen, ale přes to je patrné, že letopisec z Malaly čerpal, a to ze slovanského překladu, jak ukazuje i táž volba slov. Totéž má i Ellinskij létopisec (Popov I, 18). Ale máme důkaz ještě jasnější. Bezpośredně za tímto místem čteme v Ipatiském letopise o Heliovi:

Н посемъ црѣвова снз его, нменемъ Слнце, егоже нарчють Дажьбъ, семъ тысящ н 400 н семъдесать дннн. яко быти лѣтома двемадесатьма н по луиѣ, влдаху бо Егѣптани нннн чнстн, овн по луиѣ чтаху, друзнн . . . (číslice schází) днвнн лѣ чтаху, двою бо надесать мѣю чнсло потомъ оувѣдаша, ѿ не леже начаша члвци данъ двати црмъ. Слнце црч снз Свароговъ, еже есть Дажьбъ, бѣ бо мужь силенъ, слышавше нѣ ѿ кого жену нѣкую ѿ Егѣптанинз батѣ н всажену соущю, н нѣкоему въсхотѣвшю блудати с нею, некаше ея яти ю хотѣ, н не хотѣ ѿца своего закона расыпати Сварожа, посемъ со собою мужь нѣколко свонхъ, разумѣвъ годннч, егда прелюбы дѣеть нощью, прнпале на ню, не оудосн мужа с нею, а ону обрѣте лежащю съ ннмъ, с ннмъже хоташе. емъ же ю н мучн н пущн ю водати по земан вкорнзнь, а того любодѣнца всѣкнѣ; н бы чнсто житѣ по всен земан Егѣпетскон н хвалати начаша.

Srovnejme s tím nyní to, co nalézáme v slovanském textu za vypravováním o Feostovi; příslušné místo jest jen v Archivním sborníku I. 31a, nikoli též ve Vilenském:

по оумрѣтвн же Феостовъ, егѣ н Сварога нарчнть (sic m. нарчуть), н црѣвова Егнптаномъ снз его Слнце нменемъ, егѣ нарчють Дажьбъ, семъ тысящ ѣ ѿ 2 днн, яко быти лѣтома двѣма на десатьма. тн полъ. не вѣдаху бо Егнптанѣ нн ннн чнстн, но овн по луиѣ чтаху а друзнн . . . днвнн (i tato mezera v číslici se shoduje!) лѣтъ чтаху. Двою бо на десать мѣю чнсло потомъ оувѣдаша, ѿнележе начаша члци данъ двати црмъ. Слнце же црч, снз Свароговъ, еже есть Дажьбъ, бѣ мѣ силенъ. Слышавъ же нѣ ѿ кого жену нѣкую Егнптаннню богатѣ въ сапоу соущю,

нѣкоемоу възхотѣвшоу блочантн с нею, некаше ед патн ю, (не) хота
 Свароже ѿца своего закона рассыпатн. н поемз съ собою моу скон
 нѣколко, разоумѣвъ годнню, егда прѣлюбодаѣть ношю, припаде
 на ню н не оудашн моужа с нею, шноу шврѣте лежацию, емоу
 хоташе. Смз же ю, моучнез, поуштн ю боантн по всен земан оуко-
 рнзнь, а того любодаѣнцю оуцѣкноу. н бѣ чнсто жнтн по всен земан
 егнпетѣстѣн н блажнтн ѿ начаша.

Je zřejmé, že shoda mezi Ipatským letopisem a slovanským textem Malaly je tu doslovná. Nelze tudíž pochybovati, že skladatel letopisu, píšící o roce 1114, měl po ruce kroniku Malalovu, a to ne snad její řecký originál, nýbrž slovanský překlad.

Kritický přehled literatury malalovské. Přes to nelze dosud s určitostí říci nic více, nežli že kronika Malalova byla na Rusi v slovanském překladě známa již skladatelům letopisu. Kde a kdy překlad vznikl, kým byl pořízen a jak vlastně vypadal, to jsou otázky tak spleťité, že podobných není mnoho v literární historii. Literatura sem hledící je dosti bohatá, ale bezpečnými výsledky chudá. Ukážeme zde na ni ve stručném přehledu a pokusíme se vybrati hlavní body z tohoto zmatku.

Především jde o to, jak máme slovanský překlad Malaly dochován, a již o této věci dlouho nebylo jasno. Proto znázorníme nejprve chronologicky vývoj této otázky.

Kníže M. A. Obolenskij podal první obšírnější zmínku o překladu Malaly v předmluvě k citovanému vydání letopisu Perejaslavě suzdalské (Временникъ кн. IX, str. VII sl.). Znal jediný slovanský text Malaly, obsažený v rukopise XV. století, náležícím Moskevskému archivu zahraničních věcí jako č. 902/1498 (nyní č. 279/658). Kodex čítá 531 list, je papírový, psán špatným poloustavem, pochází z předlohy, vzniklé ve XIII. století. Je to sborník; text Malalův je tam nadepsán нзложение юанна възвшаго отъ Антиохійскаго великаго града Сириа малыя (sic) о лѣтѣхъ мнроу a sahá až po list 451. Obolenskij zjistil, že tento text neodpovídá zcela řeckému originálu: má jednak četná místa zkrácena nebo vynechána, jednak má i četné „vločky“ z prvních knih starozákonních (od Genese až po Ruth), z Pseudokallisthenovy povídky o Alexandru Velikém,

z Josefa Flavia a pod. „Vložky“ takové našel Obolenskij zejména na listech 41—199 (!), 210—299 (!), 302—304, 311—341, 364—386, 400—431 (!). Jest ku podivu, že rozsáhlost těchto „vloček“ nepřivedla Obolenského na jinou myšlenku; neboť tam, kde neshody některého rukopisu s jeho originálem domnělým jsou tak rozsáhlé, že jednou zaujmají téměř sto listů, po druhé pak ještě více, tedy tolik, kolik jindy čítá celá památka, tam lze již sotva mluvíti o překladě, nýbrž zajisté o díle docela jiném. Kromě toho zjistil Obolenskij, že překlad není úplný, nýbrž sahá jen do desáté knihy originálu, až po Vitellia, a končí se před vládou Vespasiánovou. Celkem se tedy již Obolenskému ukázalo, že sborník archivní je vlastně kronikářská kompilace, založená na Malalovi.*)

Ale takovýchto kompilativních kronik má ruská starší literatura více, a jejich sestavení bylo dílem domácím, ruským. Zahrnují se souborným názvem „Еллинскій и римскій лѣтописецъ“ a rozdělují se podle základního díla A. N. Popova Обзоръ хронографовъ русскої редакціи, 2 díly, v Moskvě 1866 až 1869 (I. str. 1—12) ve dvě redakce. První vznikla v XV. století, druhá pak, na ní závislá, ale rozhojněná částečně jinými prameny, vznikla podle Popova až v XVI. století; později však Popov své mínění pozměnil, a v posmrtném popise čudovských rukopisů kladl druhou redakci do polovice XV. věku. K tomu hned připomínáme, že i tento názor byl později pozměněn: V. Istrin ve své vstupní přednášce Хронографы въ русскої литературѣ (v Petrohradě 1898, str. 10) klade první redakci Řeckého a římského letopisce již do XIV. století; obě pak redakce jsou podle Istrina původu ruského. Nuže, obě redakce tohoto letopisu mají četné výňatky z Malaly. Popov pak v citovaném díle srovnal výňatky z Malaly v Řeckém a římském letopisci s Malalou archivního sborníku a shledal, že obojí toto znění se neshoduje. „Letopisec“ podává z Malaly jenom výťah, a kromě toho zase obsahuje zprávy z jiných děl, jichž v Malalovi není.

Toto pozorování přivedlo V. Jagiče (Ein Beitrag zur serbischen Annalistik, AfsI Ph II, 1878, str. 5) na pozoruhodnou

*) Vložky z Hamartola a z Josefa Flavia znal i J. J. Sreznevskij (Свѣдѣнія о малонзв. пам., Сборникъ ИАН XX, 111—144).

myšlenku, že skutečný text Malalův není ani v archivním sborníku ani v letopisci, nýbrž toto obojí že jsou jen pozdější slovanské kompilace, jež obě vznikly z téhož překladu. Vlastní překlad však buď prý byl ztracen nebo není dosud znám, takže všechny dohady o jeho původní podobě jsou marné, zvláště pokud není moskevský archivní sborník vydán, čehož by bylo naléhavě potřeba. Týmž názor opakoval Jagić v časopise *Hermes* XV, 1880, str. 230—237. A podobně se vyslovil i C. Frick v citovaném sborníku, věnovaném E. Curtiovi r. 1884 (na str. 53—66), soudě, že překladatel nyní známého slovanského Malaly užíval vedle textu Malalova ke své práci i jiných předloh, zejména Pseudokallisthena.

Jagić tedy vnesl do otázky to velmi správné hledisko, že na archivní sborník nelze hleděti jako na prvotní podobu slovanského Malaly a jako na skutečný překlad. Týmž názorem se řídil i J. J. Sreznevskij ve svém důležitém díle *Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ*, č. 84, v Petrohradě 1879, str. 138 (ve stati *Русскій историческій сборникъ XV. вѣка Московскаго главнаго архива министерства иностранныхъ дѣлъ*). Sborník podle něho nepodává původního textu Malaly, nýbrž obsahuje vsuvky, které byly vloženy do překladu, původně jihoslovanského, až na Rusi okolo poloviny století třináctého. Tím způsobem je archivní sborník podle Sreznevského prvním pokusem o kompilační chronograf, jsa ovšem založen na Malalovi.

Brzy nato bylo rukopisné podání Malaly rozhojnéno popisem jiného rukopisu ve vilenské sbírce, č. 147, pocházejícího ze století třináctého. Popsal jej F. Dobrjanskij ve svém *Описании рукописей Виленской Публичной библиотеки* (ve Vilně 1882), ale podle svorného mínění ruských filologů nedostatečně. To však bylo patrné hned, že vilenský rukopis se shoduje s archivním sborníkem, že je takřka jeho „dvojník“, ovšem o dvě století starší. Méně důležitý byl jiný doplněk, že totiž v jednom z rukopisů Tichonravových, z XV. až XVI. století, byly nalezeny nové výňatky z Malaly (*Записки Императорской Академии наукъ*, sv. 75, kn. I., str. 89).

Zatím však do otázky o dochování překladu Malalova zasáhl sensačním článkem archimandrita Leonid *Древняя рукопись* (*Русскій Вѣстникъ* 1889 č. 4, též zvláštní otisk).

Leonid upozornil na vážný omyl Obolenského, že vydával archivní sborník za překlad z Malaly, ačkoliv postup jeho statí je docela jiný. Zejména na začátku je na rozdíl od řeckého Malaly šestodnev, dále pak se text rozděluje na rozdíl od řeckého v četné oddíly a kapitoly, a čerpá nejvíce z Josefa Flavia. Proto také odpadají připomenuté vývody A. N. Popova, neboť Popov věřil Obolenskému a nenahlédl sám v archivní sborník. Jinak by byl poznal, že archivní sborník je to, co on po svém literárněhistorickém šetření správně předpokládal, ale nemohl nalézt — totiž původní, jihovýchodní *chronograf*, prototyp všech pozdějších ruských *chronografů*, a zejména též podklad Řeckého a římského letopisce, podklad, do něhož pak byly ještě vloženy zprávy z knih starozákonních a z Alexandreidy! Z popisu sborníku, který podává Leonid, je patrné, že shody s Malalou jsou zvláště od l. 29, od Abimelecha, t. j. od příběhů v druhé knize originálu. Ale před tím ještě obsahuje archivní sborník první knihu Malalovu, již, jak pověděno, rukopis Bodlejský nemá. Měl tedy slovanský text obzvláštní význam, dokud nebyly známy připomenuté řecké rukopisy pařížské. Zadnější část druhé knihy a celá třetí v sborníce chybějí; místo nich je tam apokryf o Melchisedechovi. Následují knihy starozákonní a apokryf Závěti 12 patriarchů. Z Malaly jsou opět přijaty do sborníka knihy čtvrtá a zvláště pátá o *válce trojské*, pak šestá a sedmá. Poté následuje Pseudokallisthenes, za ním osmá kniha Malalova, pak sedm slov Josefa Flavia o válce židovské, kniha devátá Malalova a část desátá, za níž následuje opět Josef Flavius. Leonid tedy na skutečných dokladech ukázal, co už Jagić tušil, že archivní sborník není skutečnou kronikou, nýbrž kompilací obsahu dějepisného.

Jde teď o to, je-li tato kompilace domácí skladbou slovanskou, jak myslel Leonid, či vznikla-li už v té podobě na půdě řecké a do slovanštiny byla pak už jen bez větších změn přeložena. Toto druhé mínění zastával německý byzantolog C. E. Gleye (*Zum slavischen Malalas, Afschl. XVI, 1894, 578—591*). Řídil se zásadou Veselovského, že dříve, nežli se vysloví soud o původnosti kterékoli církevněslovanské památky, jest pátrati, nemá-li předlohy byzantské. A takový případ je zde. Předlohou archivního sborníku byla již hotová řecká chro-

nografická kompilace, ἐκλογή. To dokazují zejména chyby ve slovanském překladě, jež lze vyložiti jen mechanickým doslovným překládáním (na př. *многимъ оружїемъ* = *ἄρμασι δὲ πολλοῖς* místo *ἀρμασι διπλώσις* a j.). Kromě toho je důležité všimati se předmluv (*προοίμιον*) v slovanských sbornících, jsou-li původní či přeložené. Tak zejména z řečtiny je přeložena předmluva Řeckého a římského letopisce, což Gleye podrobně ukazuje; tímto objevem ovšem padá theorie A. N. Popova o domácím původu Řeckého a římského letopisce: také toto dílo je ve své prvotní podobě podle Gleye pouze překlad a to — z Malaly. Podobně z řečtiny přeloženy jsou předmluvy i jiných chronografických sborníků ruských, na př. moskevského rumjancevského č. 453 a č. 554 (Vostokov, Описание, str. 728 a 734 sl.), což Gleye připomíná na podporu svého tvrzení.

Proti Gleyovi se ostře postavil V. Istrin, který se nejdůkladněji ze všech obíral otázkami, souvisejícími s archivním sborníkem, zvláště ve své důkladné magisterské disertaci *Александрія русскихъ хронографовъ*, v Moskvě 1893. Zejména velmi svědomitě popsal archivní sborník a srovnal s vilenským v kapitole *Иудейскій хронографъ XIII. вѣка* (str. 317 až 361), kde opravil i některé omyly svých předchůdců, na př. že vypravování o návratě židů z Babylona (na l. 442—446) není podle starozákonních knih Esdráše a Neemiáše, jak myslili Obolenskij i Leonid, nýbrž podle Georgija Hamartola (na str. 336—338). Přes to pak, že Istrin věnoval svou pozornost Alexandreidě, i řešení překladatelských problémů, týkajících se Malaly, má z jeho práce velký prospěch. Je viděti především, že i archivní i vilenský sborník jsou opisy z předlohy, která vznikla roku 1262. Právě se v obou rukopisech při zmínce o Abimelechovi: *Тѣ же нмѣѡ ѡ Абимелеха н многорода сквернаго совѣта до сего лѣта в нѣ начахѡ писати кннги си, ѣсть лѣ въ гнѣннѣс лѣ.*

Od Abimelecha uplynulo tedy 3446 let; od Adama do Abimelecha podle Malaly 3324, celkem tedy od Adama do vzniku chronografu 6770 let, t. j. chronograf ten byl psán roku 1262. Tato poznámka však se vztahuje pouze na chronograf, z něhož byly archivní i vilenský sborník opsány, nikoli však na veškeré texty, které byly našim dvěma rukopisům předlohou

(Istrin 124 sl.). Neboť předloha obou rukopisů byla obsáhlejší nežli jsou ony: Obsahuje archivní sborník záhlaví statí, jež všechny nejsou v něm obsaženy. Prameny archivního i vilenského sborníka byly tyto:

1. Šestodnev, založený celkem na Joannu exarchovi,
2. kronika Joanna Malaly,
3. výtah z knihy Jobovy,
- 4.—13. knihy starozákonní, t. j. pět knih Mojžíšových, kniha Ježíše Siracha, kniha Soudců, část knihy Ruth, čtyři knihy královské s doplňky z proroctví Isaiášových a Jeremiášových a úryvky z proroctví Danielových,
14. stať Palladiova o bramínech („Rachmanech“),
15. židovské starožitnosti Josefa Flavia,
16. evangelia,
17. kronika Georgia Hamartola. — Pouze archivní sborník pak obsahuje ještě Závěti 12 patriarchů.

Největší místo zabraly knihy biblické — 223 listy, kdežto kronika Malalova jen 133 listy a Josef Flavius 80 listů; výňatky z Georgia Hamartola a z evangelií jsou nepatrné.

Jak viděti, oba rukopisy se v obsahu vsutku shodují, ale jeví mezi sebou drobné odchylky, jež Istrin v popise podrobně vypočítává, jež však se nás tu netýkají. A tu je zajímavý výsledek, že bližší ztracenému originálu a tedy cennější a přesnější není archivní sborník, dříve tak oceňovaný, nýbrž starší rukopis vilenský.

Istrin tedy definitivně ukázal, že o překladu z Malaly nelze v tomto případě mluvit. Vždyť i to, co z Malaly bylo do tohoto chronografického sborníku pojato, bylo zkráceno. Proto však bych chtěl opatrněji než on mluvit o vynikajících vlastnostech slovanského překladu, který prý ukazuje, že překladatel byl obzvláštní znalec řečtiny, že výborně vládl mateřským jazykem, že prozrazoval vliv školy Joanna exarcha, nehoně se za doslovnost (a přece právě Joann o doslovný překlad usiloval!). Srv. BB XIII, 37 a zvláště Изв. ИАН XV, 1910, кн. 2., 231.

Naprosto však odmítl Istrin Gleyovo mínění, že tato chronografická kompilace byla už hotova v byzantské literatuře a do slovanštiny pouze přeložena. Překlady řeckých předmluv (*προοίμια*) nemají té váhy, jakou jim přičítal Gleye: vyskytají

se i v kompilacích nepochybně domácího původu. Slovanští literáti ovšem nekompilovali z řeckých úplných kronik, nýbrž z jejich slovanských překladů, a tak tomu bylo i v tomto případě. Všecky prameny, z nichž byl sborník z roku 1262 sestaven, byly již známy v slovanských překladech, a to již v Bulharsku za doby Symeonovy, kromě Josefa Flavia, který nebyl znám balkánským Slovanům (Первая книга хроники Иоанна Малалы, Записки Имп. Академии наукъ 1897, též zvl. ot. str. 2—4). Naproti tomu z četných a již známých byzantských letopisných kompilací nemohl Gleye ukázati takové, která by byla předlohou chronografického sborníka z roku 1262 (Хронографы въ русской литературѣ str. 12). To je dosud poslední slovo v textovém zkoumání slovanského Malaly.

Nynější naše vědomosti o překladu Malaly. Shrneme-li tedy zkrátka vše, co bylo tuto probráno, ve výsledky, vidíme toto:

1. Skutečného překladu Malalovy kroniky neznáme.
  2. Přes to není pochyby, že Malalas byl do slovanštiny přeložen, neboť jeho kroniky bylo užito k sestavování slovanských chronografů na půdě ruské.
  3. Pokud víme, nejstarší takový chronograf kompilační, založený též — kromě jiných pramenů — na Malalově kronice, byl sestaven roku 1262. Tento chronograf se nám nezachoval.
  4. Z této neznámé předlohy vznikly rukopis vilenský, jako její věrnější odlesk, a sborník archivní, oba rusko-slovanské.
  5. Oba tyto rukopisy zachovávají překlad z Malaly neúplně, ale ztracený slovanský překlad z Malaly byl patrně úplný, protože, jak svrchu ukázáno, v Ipatském letopise se najdou narážky na 17. i 18. knihu Malalovu. Že vskutku byl celý Malalas přeložen, to soudil posléze i V. Istrin (ЖМНП, 1903, ноябрь, 167—185) a přiznával, že skutečný překlad se ztratil.
- Místo a doba vzniku překladu.** Když jsme si takto vyjasnili základní otázku o textu Malalově, bude nám snáze řešiti otázku o tom, *kde a kdy* překlad vznikl. Zároveň pak hned vidíme, v čem spočíval kámen úrazu, proč filologové, zejména ruští, tak dlouho si nemohli ujasniti, kde překlad nejspíše mohl vzniknouti: neuvědomili si pevně problému textového, a proto se jim mátlly dvě věci naprosto různé: skutečný

překlad Malalův a onen tak zvaný překlad z Malaly, nám kompilativně dochovaný.

V archivním sborníku čte se na l. 199 osudný zápis:

Кни́гы за́вѣта бѣ́жа ветха́ сказа́юще ѡ́бразы новаго за́вѣта истиннѹ соудѹ прело́женыа ѡ грѣска ꙗзы́ка в слово́нскыи при кни́зи бѣлгарѣтъ Симеоне, сѣвъ Борниш, Григоріе прѣзвѣтерѡ мннхѡ, всѣ црковнѣ бѣлгарскѣ цркви́и побѣлвнѣе того кннѣлюца кни́за Семѣѡ истиннѣ рѣши болюбца.

Pochybená hypothesis Leonidova a Šachmatova. Tento zápis byl rozmanitě vykládán. První zmínku o něm učinil K. F. Kalajdovič v díle Иоаннъ эксархъ Болгарскій (v Moskvě 1824, str. 15, 99) a od té doby vstoupil do slovanské literární historie mnich a presbyter Grigorij, hieromonach všech bulharských církví, t. j. dozorce a soudce duchovenstva, vrstevník cara Symeona (893—927), jenž na podnět panovníkův překládal z řečtiny. Tolik bylo o něm v tomto zápisu řečeno jasně a víc o jeho životě nevíme dosud. Ale sporné jest, co vlastně přeložil.¹⁾ Pozdější filologové mu podkládali velmi značnou činnost překladatelskou. Tak činil již S. P. Palauzov (Вѣкъ болгар. царя Симеона в Петроградѣ 1852) a zejména archimandrita Leonid v citované stati Древняя рукопись. Opíraje se o hořejší zápis jakož i o to, že na l. 478—480 archivního sborníku je položen seznam byzantských císařů, končící Lvem VI., Alexandrem a Konstantinem Porfyrogenetem, který vládl od roku 912, soudil, že mnich Grigorij složil předlohu archivního sborníku kolem roku 915 a v této době přeložil Malalu.

Ale kromě toho Leonid vymyslel zcela fantasticky a úplně nemethodicky ostatní literární činnost Grigorijovu, chybně užívaje fakt, na oko svědčících pro jeho prázdné domněnky. Tak z toho, že překlad Georgia Hamartola byl znám skladateli prvního ruského letopisu, usoudil patrně, že i tento překlad vznikl v Bulharsku; ale poněvadž překlad z Georgia sahá s pokračováním Symeona Logotheta až k roku 948, byl Leo-

¹⁾ Kalajdovič myslil, že Grigorij přeložil dějiny církevní i světské, kde byly podrobně vypsány dobytí Troje a skutky Alexandra makedonského. Grigorije pak uznával za spisovatele doby Symeonovy i P. J. Šafařík (Rozkvět slov. literat. v Bulharsku, ČSM 1848, 1—32).

nid nucen souditi, že toho roku Grigorij přeložil Georgia. Tím tedy Grigorij značně přežil Symeona. Že právě Grigorij v Bulharsku Georgia překládal, proto nebylo jiného důvodu, nežli že přeložil již jednu kroniku — Malalovu. A přece tento právě důvod mohl svědčiti stejně i proti takové domněnce. Ale nedosti na tom. Mezi předpokládaným překladem z Georgija a z Malaly uplynula dlouhá doba třiceti let! Jak zaneprázdniti pilného Grigorija po takovou řadu let? I vymyslí si Leonid celé „sebrané spisy“ Grigorijovy, složené hlavně z těchto částí: 1. apokalypsa s výkladem, 2. chronograf, t. j. t. zv. Malala, 3. celý Sborník Svjatoslavův (!), 4. sborník Pčela (pro což nebylo jiného důvodu, nežli že na konci Archivního sborníku jest taková Pčela, s předechozím textem nesouvisící), a konečně 5. Vremennik Georgia Hamartola.

Ale ani to ještě není vše. Leonid úplně přijal a dále rozvinul odbytou již domněnku Obolenského, že tento bulharský Grigorij Symeonův je totožný s Grigorijem, kterého připomíná Konstantin Porfyrogennetos r. 955 v družině kijevské kněžny Oly. Z té okolnosti, že u jižních Slovanů není rukopisů ani Sborníka Svjatoslavova ani apokalypsy ani jiných děl Grigorijových, vyvozoval Leonid, že Grigorij brzy po smrti svého ochránce, knížete Symeona, odešel do Kijeva, a tam pak pokračoval v překládání a v rozšiřování svých děl. Jaký to pestrý román bez jakéhokoli skutečného základu! Nebylo by ho třeba vůbec uváděti, kdyby byl v pozměněné podobě neozil později.

Tak sám Leonid ještě později, když studoval rukopisy uvarovské, neopomíjel žádné příležitosti, kde by mohl rozmnožit počet Grigorijových děl. Leonidovo Систематическое описание рукописей собрания графа А. С. Уварова (v Moskvě 1893/4) obsahuje několik domnělých plodů Grigorijových; tak prý Paleja s výklady (Толковая Палея) byla přeložena, či lépe sestavena v Bulharsku v X. věku a jejím skladatelem byl prý Grigorij (při rkp. č. 1303). Tž prý přeložil výklady Silvestra a Antonia o Trojici (rkp. č. 1801), zkrátil Šestodnev Joanna exarchy (rkp. č. 130), a — což znova se zdůrazňuje — přeložil „Pčelu“ (rkp. č. 392). Ostatně Grigorijem a Olgou se Leonid ke konci svého života vůbec hojně zabýval (psal o tom i v Русской Старинѣ (1888, LIX, 210) a v Киевской Старинѣ

(1889, č. 10). M. N. Speranskij (Археологическія Извѣстія, v Moskvě 1894, č. 3 a 4, též zvl. ot. str. 11) správně odmítá tyto hypotézy a ukazuje také jejich původ: archimandritu Leonidovi se nedostávalo přesné filologické metody a styku s novou odbornou literaturou. Totéž je i mínění Jagičovo (Исторія слав. филологія, str. 638—640).

Tím zajímavější tedy jest, že domněnku Leonidovu o rozsáhlé činnosti Grigorijově obnovil filolog takového jména, jako A. A. Šachmatov v obsírné stati Древнеболгарская энциклопедія X. вѣка (Византийскій Временникъ, VII., 1900, str. 1—35). Většina stati se zabývá redakcemi „Единского лѣтописца“, jež uznává Šachmatov čtyři, a redakcemi Alexandreidy, a nás se tu tedy netýká. Avšak z té okolnosti, že rozmanité, jím zkonstruované redakce Řeckého a římského letopisce, obsahují výňatky z četných děl, soudí Šachmatov, že to vše jsou zkrácené verze společného originálu, v němž všechna tato díla — Malala, Hamartol, Palladios, knihy královské a jiné — byla zahrnuta. A tímto společným originálem byla podle Šachmatova předpokládána „encyklopedie“, jež obsahovala: 1. starozákonní okta-teuch, t. j. pět knih Mojžíšových, Ježíše Siracha, knihu soudců a Ruth, pak čtyři knihy královské, Esther, Píseň písní s výkladem, Ekklesiastes s výkladem, Podobenství Šalamounova, úryvky z Moudrosti Šalamounovy, Daniela s Hippolytovým komentářem; 2. kroniku Malalovu; 3. kroniku Georgia Hamartola; 4. Alexandreidu v překladě, blízkém řecké druhé redakci; 5. Alexandreidu v jiném, obsírnějším překladě (proč totéž dílo dvakrát!); 6. stat Palladiovu o Brachmanech; 7. skutky apoštolů Petra a Pavla, vypravování o stavbě cařihradské sv. Sofie, o narození Konstantina Velikého a o některých událostech z jeho vlády, apokryf o proroku Jeremiášovi a Baruchovi, a „některé jiné věci“ (!). Kde vznikla tato encyklopedie? První redakce Řeckého a římského letopisce, z ní pocházející, obsahuje výčet bulharských knížat, a to i starých knížat, ještě neslovanských. Takový výčet mohl vzniknouti jen v Bulharsku. Ale kdy? Na to zase odpovídá domnělá čtvrtá redakce Řeckého a římského letopisce, za kterou pokládá Šachmatov archivní sborník. V tomto sborníku je, jak řečeno, na začátku seznam statí, z nichž pak sborník skutečně obsahuje jen menší část; všech statí, v seznamu vyjmenovaných, je přes 780, zachováno je

jich 334, přes 450 se jich ztratilo. Ale srovnáme-li názvy těchto ztracených statí ze seznamu v archivním sborníku s názvy statí Svjatoslavova sborníku z roku 1073 — vidíme úplnou shodu v názvech. Sborník Svjatoslavův byl pořízen za Symeona, tedy i domnělá encyklopedie vznikla za jeho doby. K této encyklopedii náležel i letopis Nikeforův; ten podává výčet byzantských carů a končí před Romanem, jenž nastoupil roku 920; Romana nejmenuje. Byla tedy encyklopedie pořízena před rokem 920. Na Rusi pak byla známa již v XI. věku.

Na samém konci svého spletitého a jemného přediva našel Šachmatov nemilý uzel. Podle jeho představ o obsahu různých redakcí Řeckého a římského letopisce je nutno předpokládati, že jejich domnělý originál — Symeonova encyklopedie — obsahovala i překlad Georgia Hamartola, t. zv. Vremennik. Ale ten, jak již víme, sahá do roku 948, kdežto Nikefor, také domnělá součást encyklopedie, ukazuje ke vzniku před rokem 920. Tento uzel přetíná Šachmatov prostým prohlášením, že patrně v původní redakci encyklopedie Hamartola nebylo. „Je zcela pravděpodobné, že v ní mohly chybět i jiné statí a vyprávění: ale ty se průběhem doby připojily k tomu obsírnému základu, jenž byl položen již za Symeona (str. 34)“. Čili jinými slovy, Šachmatov tu sám na konci všech úvah odvolává, co před tím pracně sestrojil, neboť „mohly-li chybět“ některé statí v encyklopedii a jiné se k ní časem přidružovati, plyne z toho, že vlastně zase nevíme, jak tato encyklopedie byla složena, a konec konců — domyslíme-li tuto nejistotu — nevíme, zdali vůbec byla složena. A pak: východisko, které vedlo k předpokládání encyklopedie, je samo pochybné. Vidíme, že Šachmatov předpokládá čtyři redakce Řeckého a římského letopisce, kdežto vždycky dříve se uznávaly jen dvě, a nenalézáme podrobného textového srovnání, které by nás přesvědčilo, že tomu tak vskutku jest. A kdyby i tomu tak bylo, nebyl by jediný nutný předpoklad ten, který vyslovil Šachmatov, nýbrž bylo by lze i jinak vysvětliti vzájemné úchytky různých redakcí. Vždyť mohly vzniknouti i jinak, nežli že by byla každá jiným způsobem zkracovala obsáhlou předlohu; spíše bý bylo pravděpodobné, že ponenáhlu vyrůstaly postupně za sebou, přibírajíce nové prameny k těm, z nichž čerpala dřívější redakce, a jiné zase vynechávající. Rovněž proti existenci takové

encyklopedie mluví to, jak neústrojně by byla sebrána, neboť těžko najíti důvod, proč obsahovala dvojí Alexandreidu: buď se mohl její skladatel spokojiti kratší versí nebo si mohl zvoliti obsírnější text; o kritiku textovou a srovnávání variantů mu přece nešlo. Podobné zbytečné opakování by bylo i při sousedství kroniky Malalovy a Georgiovy (Georgiova čerpá některé zprávy z Malaly!), nehledíc ani k připomenuté potíži chronologické. A konečně, i kdyby to vše se podobalo pravdě, ještě by neodůvodňovalo předpokladu „encyklopedie“, neboť taková obsírná snůška biblických i kronikářských knih, jak byla svrchu vypočítána, nebyla by nikdy ústrojným, jednotným souborným dílem, nýbrž vždycky jenom nahodilým seskupením spisů zcela samostatných a nesouvislých, takže tato nejednotnost obsahu nás nevede k předpokládání jednoho a téhož překladatele pro všechny ty četné spisy shora vyjmenované.

Skutečné důvody pro domněnku Šachmatovovu by tedy byly jen dva: výčet bulharských knížat v první redakci Řeckého a římského letopisce a pak shoda seznamu archivního sborníku se Sborníkem Svjatoslavovým. Co se týče prvního bodu, výčet ten zajisté pochází z jihoslovanské předlohy, ale proto není třeba předpokládati právě Symeonovu encyklopedii. Co se týče druhého důvodu, shoda ona znamená jen tolik, že ve ztraceném konci archivního sborníku bychom byli měli duplikát Sborníku Svjatoslavova, možná z něho opsaný, ale nic více. Nevíme-li, jak tato ztracená část vypadala, nemůžeme o ní nic podrobnějšího usuzovati. Z pouhých nadpisů nemůžeme přece činiti literárněhistorických závěrů, zejména při textech, přeložených z literatury byzantské, kde jsou vždycky poměry textové tak spletité! Celkem tedy hypotéza Šachmatovova je beze spolehlivého základu a v rozboru nikterak neobstojí.

Šachmatovovy myšlenky přijal jen S. G. Vilinskij *Сказание о Софии цареградской въ Эллинскомъ лѣтописци и въ хронографѣ* (Извѣстія Имп. Академіи Наукъ VIII, 1903, кн. 3., str. 1 sl., zvl. 6 sl.). Naproti tomu V. Jagić se vyslovil, že nejnovější ruské výzkumy o Grigorijovi se právě nevyznačují velkou jasností a určitostí (AfsI Ph 36, 1916, str. 517, v recenzi mé statí „Bulhaři a Cařihrad před tisíciletím“).

Skutečná činnost Grigoriova. Padají-li tedy tyto směle konstruované Grigorijovy spisovatelské činnosti, je otázka, co

vlastně Grigorij přeložil, čili, které knihy se míní v onom zápisu archivního sborníku? A zejména přeložil-li Grigorij Malalu?

Že Grigorij vskutku Malalu přeložil, to první soudil M. A. Obolenskij (Лѣтописецъ Переяславля Суздальскаго, v Moskvě 1851, str. 29, 31, 35, 47). Odůvodňoval však tuto domněnku ne důvodem vnitřním, totiž smyslem zápisu, nýbrž okolností ryze vnější, totiž tou, že zápis jest umístěn v kronikářském textu, který Obolenskij pokládal za Malalu. A tento text Obolenskij důvěřivě pokládal za jednotné dílo, a proto vztahoval zápis k obsahu celého sborníku.

Mínění Obolenského nebylo tedy nikterak pevně dokázáno, ale přes to se ujalo. Přijal je arcibiskup Filaret do svého díla Обзоръ русской духовной литературы (v Charkově 1859, doplněné vydání v Petrohradě 1884), Konstantin Jireček do Dějin bulharských (v Praze 1876) i E. E. Golubinskij (Исторія русской церкви, I. 1². v Moskvě 1901, str. 900) i P. V. Vladimirov (Древняя русская литература, v Kijevě 1900, str. 31).

J. J. Sreznevskij také se přidržoval domněnky, že Grigorij přeložil Malalu. Upozdorňoval jenom na to, že zápis je položen za čtvrtou knihu Malalovu, a že se tedy asi nevztahuje na celý překlad; míní se prý jím snad jen tolik, že Grigorij překládal od páté knihy dále (Древніе памятники письма и языка югозападныхъ Славянъ, v Христiанскихъ Древностяхъ А. Prochorova, 1865, na str. 25).

Kdežto všichni tito filologové zůstali na vnějších rysech, Jagić po prvé se zamyslí nad smyslem tohoto zápisu. I zde tedy vidíme, jako jsme již viděli svrchu, že Jagićovo jasné, prosté a strážlivé myšlení se výhodně odlišuje od spletitých kombinací některých ruských učenců. Jagić přiznával (Ein Beitrag zur serb. Annalistik, AfsI Ph II, str. 7 sl.), že zápis je poněkud temný, ale přece vytkl dobře, že je potud jasný, že na rozkaz Symeonův jakýsi presbyter Grigorij přeložil knihy Starého zákona. To a nic více je tam řečeno zřejmé. Sporné by ovšem bylo, které knihy starozákonní se míní slovy сказаше образы новаго завета. Jagić míní, že tímto epithetem nemohl být označen obyčejný starozákonní text, nýbrž text s výklady, a tím že by mohla být Paleja. Tato domněnka je nejistá a nedoložená; ale jisté a zde pro nás důležité je, nač Jagić správně položil důraz, že se v zápise o Malalovi

vůbec nemluví. Slovy книгы завета божня ветхаго se přece nemohla miniti kronika Malalova, zejména když na jiném místě téhož sborníku je titul Malalova spisu uveden zcela zřejmě нзложеніе Іоанна . . . о лѣтѣхъ мнрѹ (viz svrchu), a kromě toho v místech, kde zápis jest, vlastně vůbec ani nic z Malaly přeloženo není, nýbrž právě ze Starého zákona.

Jagićovým bystrým rozpoznáním mohla být domněnka o Grigorijovi jako překladateli Malaly, zavinená jenom tím, že první badatelé si nepromyslíli dostatečně okolnosti, nadobro odbyta. Avšak archimandrita Leonid, jak jsme viděli, do domnělé rozsáhlé činnosti Grigorijovi vpočetl docela bezstarostně i Malalu, a osudná slova o obrazech Nového zákona si vyložil tak, že se tím míní knihy královské. To je nápad, u duchovního zcela neočekávaný. Knihy královské jsou knihy čistě historické, neobsahují nijakých předobrazů Nového zákona a nebyly také křesťanskou exegetikou nikdy tak vykládány a kladeny v nějaký vztah k Novému zákonu.

Stejně násilně vykládal osudný zápis i V. Istrin (Александрія str. 353 sl.). Upoutal svou pozornost epithetem нетниѣ соущіѣ, položeným za první slova книгы завета божня ветхаго, сказаше образы новаго завета. Této aposici připisoval neprávem zvláštní význam. U skutečných prý knih biblických nebylo třeba zdůrazňovati, že jsou pravdivé, ale ovšem u díla světského, které biblický dějepis vypravovalo — a tím byla kronika Malalova. Vždyť prý i Malalas sám často připomíná pravdivost svých zpráv (na př. τὸ εὐληθὲς, ὡς προεγράπται, Παλαιῶτος ἢ σωφῶτος χρονόγραφος συνεγράψατο nebo καθὼς Ἡρόδοτος ἢ σωφῶτος συνεγράψατο a pod.). Slovy книгы завета ветхаго prý se nemyslí starozákonní knihy, nýbrž starozákonní dějiny, které ovšem často bývají předobrazem novozákonních podle theologických výkladů. Možná, že tento zápis není prý na pravém místě, ale zajisté nějak se týká obsahu sborníku, a tu prý je nejsnáze mysliti na překlad z Malaly, a to na celý, nejen na část pozdější, počínající pátou knihou (o válce trojské), před níž zápis čteme (stejně v přednášce Хронографы въ рус. литер. str. 5).

Tyto domněnky zcela správně odmítl I. Evsěev, jenž byl poslední, kdo se obíral Grigorijem (Григорій пресвитеръ, переводчикъ времени болгарскаго царя Симеона) (Извѣстія Имп.

Акад. Н. VII, 1902, кн. 3, стр. 356—365). Velmi dobře ukázal, že jako Leonid, i Istrin si upravil zápis podle své potřeby. Aby mohl tvrditi, že výrazem *книги ветхаго завета* se míní kronika Malalova, zamlčuje, že tento výraz má důležitý přívlastek *завета во жниа*, a tímto přívlastkem by přece nemohl býti označen žádný světský spis. A pak: události starozákonní obsahují předobrazy Nového zákona; ale jaké předobrazy obsahuje kronika Malalova? Jestliže bychom i slovům *ветхий заветъ* dali smysl „starozákonní dějiny“ na místě „Starý zákon“, pak *книги ветхаго завета* může znamenati jenom spis, ve kterém jsou obsaženy starozákonní dějiny, a na takový spis se nehodí slova *сказавше образы завета новаго*.¹⁾ Kromě alegorického výkladu musil se Istrin ještě uchýliti k domněnce, že zápis je porušen, že není na pravém místě — a to vše právě ukazuje, jak nucený je jeho výklad.

Nemůžeme tedy zápisu rozuměti nijak jinak, nežli že Grigorij přeložil na rozkaz Symeonův skutečné knihy starozákonní; v tom jsme s Evsějevem za jedno. Na otázku, které knihy starozákonní přeložil, odpovídá určení: ty, které podávají předobrazy Nového zákona. A za takové pokládá Evsějev, sám theolog, pět knih Mojžíšových a pak knihy Ježíše Siracha, Soudců a Ruth, čili t. zv. oktateuch (osmiknižje), který i jinak vystupuje v církevněslovanských rukopisech jako jednotný celek. Je jen otázka, hodí-li se tento výklad zápisu na místo, kde zápis čteme. A vskutku, hodí se velmi dobře: zápis čteme na konci oktateuchu, a k ničemu jinému se vztahovati nemůže; nemůže se týkati knih královských, jak myslil Leonid, neboť ty jsou od něho odděleny vypravováním o válce trojské podle V. knihy Malalovy, ale nemůže se také týkati kroniky Malalovy, neboť není ani na začátku ani na konci textu Malalova, jak jedině by bylo možné, nýbrž je oddělen od předchozích prvních čtyř knih Malalovych právě vložením celého oktateuchu. Ten tedy, kdo pořizoval předlohu archivního sborníku, vsunul mezi IV. a V. knihu Malalovu celý, již hotový oktateuch, a tento oktateuch přepsal z překladu, pořázeného presbyterem Grigorijem, a přepsal jej i s Gri-

¹⁾ Konečně, jak se hodí na Malalovu kroniku epitheton *первнш соупш*, když víme, co je v ní mytů a vůbec zpráv fantastických?

gorijovým připisem. Jak prostá a jasná je vlastně tato „záhada“ a co práce stálo její rozluštění!

Bezpečně tedy víme, že Grigorij byl na rozkaz Symeonův překladatel oktateuchu, ale nikoliv překladatel Malaly. Tento názor jsem zastával již ve své stati „Bulhaři a Cařihrad před tisíciletím“ (v Praze 1915, na str. 18), ale tehdy ještě jsem si nebyl jist, jak pohlížeti na ostatní sporné otázky, ke Grigorijovi se vízíci. Jenže takto jsme dospěli jen výsledku záporného, a musíme se tedy ptáti: kde a kdy byl Malalas přeložen, když nikoli Grigorijem?

Mé stanovisko v otázce malalovské. Odpověď na to dáti je velmi těžké. Dnes vlastně nemožné. Vždyť vlastního překladu z Malaly nemáme! Odpověděti tedy můžeme jen přibližně. Všichni, kdo shledávali prameny Pověsti vremennych lét, byli zajedno v tom, že slovanský překlad Malaly byl znám na Rusi již v XI. věku; to jsme svrchu připomněli. Poněvadž pak se nepředpokládá, že v té době by byla již na Rusi tak rozvitá činnost překladatelská, je nasnadě mínění, že slovanský překlad Malaly náležel literatuře starobulharské. Tak soudil i Jagić (l. c. str. 8). Ale z toho ještě neplyne, že překlad vznikl právě za Symeona. Pro to nemáme nyní, když hypotéza o Grigorijovi je vyvrácena, nijaké skutečné opory, než tu, že za Symeona se právě hojně překládalo. Ale již dříve jsem kladl důraz na to, že smrtí Symeonovou neutuchla přece náraz literární horlivost bulharská, a že ani není možné, aby za třicet let symeonovského období vzniklo tolik starobulharských památek, kolik jich do něho kladli ruští filologové, zejména starší (Bulhaři a Cařihrad před tisíciletím, str. 20). Spíše se musíme domnívati, že ve slépějích Symeonových, v literárním směru jeho doby pokračovala překladatelská činnost i po ostatek období starobulharského, ovšem v tempu stále se zvolňujícím, až do pádu Přeslavě (srv. můj Přehled literatury bulharské v Praze 1919). V tomto methodickém omezení látky dal mi Jagić (rec., AfslPh 1916, str. 547) za pravdu, a soudím tedy, že i v tomto případě nelze říci nic více, nežli tolik: slovanský překlad Malaly patřil do literatury starobulharské, t. j. vznikl v Bulharsku v X. nebo i v XI. století. Kým byl pořázen, nevíme. Že však ze staré doby pocházel, o tom svědčí i vzpomínka na slovan-
ské názvy pohanských bohů *Сварогъ* a *Дажьвогъ* (v. výše).

Vznik chronografu z r. 1262. Zbývá však otázka, jak, kde a kdy vzniklo tedy to, co nám nyní skutečného slovan-ského Malalu nahrazuje, totiž *ona ztracená chronografická předloha z XIII. století*, z níž pocházejí rukopisy vilenský a archivní? Tímto problémem se dlouho nikdo podrobněji nezabýval; než Leonid soudil, že originál archivního sborníku byl sestaven v XIII. století (podle jeho počtu r. 1261) na Rusi. Teprve V. Istrin prozkoumal podrobněji obsah a ideový podklad obou příbuzných rukopisů (Александрія стр. 348 sl.) a můžeme říci, že jeho badáním je vše rozluštěno. Istrin odmítl docela lichou a neodůvodněnou domněnku Gleyovu, že kolem roku 1100 nějaký bulharský mnich složil předlohu archivního sborníku z biblických knih, Hamartola, Malaly a z jiných x-textů (AfsI Ph XVI, 580), neboť tato myšlenka není nikterak založena na znalosti obou rukopisů, o něž jde. Vždyť ze samého textu vyčteme zřejmě, kdy vznikla předloha obou rukopisů, archivního i vilenského, a s velkou pravděpodobností můžeme říci, kde byla složena. V archivním sborníku na l. 26, ve vilenském na l. 27 čte se toto vypravování o bludařství Soviově, který chtěl sestoupiti do hádu:

И н СОВЬЕВА МНОГАГО РОДОУ ОУДЪВАТИ (chyba místo ОУКВААТИ, což je ve Vil.) ВОРОТЪ ВЕЛІКАГО ОГРАЖЕНІА. ОУЛОВНВШЮ АНВНИ ВЕРПР. СТОУНЪ ДЛАІШЕ ТЫМЪ ПИЩЪ. НСКОУШАШЕ ПРОНТИ ВЪ АЛЪ, И ВЪПРАШАВШОУЖЕСА ЕМОУ ПРОНТИ ВЪ АЛЪ, НЕ ВЪЗМОГШОУСА ЕМЪ ПРОНТИ ВРАТЫ ОСМЬЮ ВЪ АЛЪ, КЪ ДЕВАТЫМЪ ПРНШЕ, ОУМОЛН РОЖЕНЫМЪ Т НЕГО И ПОУСТН И ВЪ АЛЪ. КОТАРАВШЕЖЕСА НАНЪ ВРАТІА ЕГО, ІАКО НПОУСТН ТЦА НХЪ ВЪ АЛЪ. ОНЪ ЖЕ НЪЗВЪЖЕ КОТОРЫХЪ (místo КОТОРЫ И, což ve Vil.) КЪ ОЦЪ СКОЕМЪ ВЪ АЛЪ (Vil. dodává СНАДЕ) ЕГО ВЪ ЗЕМЛН ЧРЗЕМН СНАДЕМЪ БЫВАШЕ И ННЪМН МНОГЫМН И ВЪ ДРЕВЪ БЧЕЛАМН, ІО САМН (Vil. н ОУСАМН) КОМАРН СНАДА ЕМЪ БЫВАШЕ, ЕМОУ НА КРАДЪ ОУГННЪН НЪГОРЪВШЮ, ІАКО НА ВЪДОУСЪ ПОКОННОУ БЫТН.

Protože toto vypravování bylo pro přílišnou stručnost nezřetelné a i jinak nesrozumitelné, dodal hned za ním skladatel chronografu toto druhé podání téhož předmětu:

ОУКАЗЪ ЖЕ ПОГАЙСКОН ПРЕЛЪСТН СІЦЕ НЖЕ СОВНА БОМОУ НАРНЦАЮ.

СОВІН БЪ ЧАКЪ. ОУЛОВНВШЮ ЕМОУ АНВНИ ВЕРПР Н ЗЕМШЕ НЪ НЕГО СЛЕЗЕННЦЪ (Vil. селезеннцъ), И ВЪДАСТЬ ЕН НСПЕЧН РОЖЕНЫМЪ Т НЕГО (Vil. dodává ДЪТЪ). ОНЕМЪ ЖЕ НЪЗДАШНМЪ Е, РАЖГНВВАЕСА НА РОЖЪШНСА Т НЕГО, ПОКОУШАШЕ СА СІНІТН ВЪ АЛЪ. ОУСМЕРЫМН ВРАТЫ НЕ ВЪЗМОГЪ, ДЕВАТЫМН ХОТЪНІЕ СВОЕ ОУПОЛОУЧНВЪ, РОЖЕНЫМЪ Т НЕГО РЕКШЕ СНОМЪ (Vil. нЪКОТОРОМЪ РОЖЕНОМЪ Т НЕГО РЕКШЕ СІДЪ ЕГО СКАЗВШЮ ЕМОУ ПОУ), ВРАТІН ЖЕ ЕГО НЕГОДОВАВШНМЪ НАНЪ, НПРОСНСА ОУ НІИ, ДОШЕЛЪ ВЪ ЗНЦЮ ТЦА СВОЕГО И ПРНДЕ ВЪ АЛЪ. ТЦЮ ЖЕ ВЕЧЕРАВЮ СІНІМЪ, СЪТВОРН ЕМОУ ЛОЖЕ И ПОГРЕВЕ Н ВЪ ЗЕМЛН. НА ОУТРІЕ ВЪПРОСН ЕГО ВЪСТАВШНМА, ДОБРО ЛН ПОКОИЦЕ НМЪ (Vil. НМЪЛЪ ЕСН). ОУМОЛУ ЖЕ ВЪЗПНШЪ, ОУХЪ, ЧРЗЕМН НЪЗЪДЕНЪ БЫ И ГАДЫ, ПАКЫ ЖЕ НА ОУТРН СЪТВОРН ЕМОУ ВЕЧЕРЮ И ВЛОЖЪШЕМОУ Н ВЪ ДРЕВО, И ПОЛОЖН И. НА ОУТРНЕ ВЪПРОСН И, ОУНЪ ЖЕ РЕЧЕ, ІАКО БЧЕЛАМН И КОМАРЫ МНОГЫМН СНАДЕНЪ БЫ, ОУХЪ МН, ІАКО ТАЖКО СПА. ПАКЫ ЖЕ НА ОУТРНЕ СЪТВОРНВЪ КРАДОУ ОУГННОУ ВЕЛНОУ, И ВРЪЖЕ И НА ОУГН. НА ОУТРІЕ ВЪПРОСН ЕГО, ДОБРЪ ЛН ПОЧН. ОУМОЛУ ЖЕ РЕКШЪ, ІАКО ДЪТНЦЪ ВЪ КОЛЫБЪЛН СЛАДОКО СПАХЪ. Наследují důležitá slova:

Т ВЕЛІКАА ПРЕЛЪСТЬ ДІАВОЛЬСКАА, ІАЖЕ ВЪВЕДЕ ВЪ АНТОВСКИ РО, И АТВЕЗЪ, И ВЪ ПРОУСН, И ВЪ ЕМЪ, И ВОЛНЪ (t. j. ВЪ АНЪ, což ve Vil.) И ННЫА МНОГЫ ІАЗЫКЫ, НЖЕ СОВНЦЮ НАРНЧЮТСА, МНАЦЕ И АШАМЪ СВОИМЪ СОУЦА ПРОВОДННКА ВЪ АЛЪ СОВВА, БЫВШОУ ЕМОУ ВЪ ЛЪТА АНМЕЛЕХА, ІЖЕ И ННЪ МРЪТА ТЕЛЕСА СВОА СЪЖНГАЮТЪ НА КРАДЪ, ІАКО АХНЛЕУ И САНТЪ И ННІН ПОРДОУ ЕЛЛНН. СІЮ ПРЕЛЪСТЬ СОВНН ВЪВЕДЕ ВНЪ, И ПРННОСІТН ЖРЪТВОУ СКВЕРНЫМЪ БОГОМЪ АНДАЕВН, И ПЕРКОУНОВН, РЕКШЕ ГРОМОУ, И ЖВОРОУНЪ, РЕКШЕ СОУЦЪ, И ТЕЛАВЕАН КЪ КОУЗНОУ (Vil. И ТЕЛА ВЕЛНКЪ КЪЗНЕЦЪ) СКОВАВШЕ ЕМОУ СЛНЦЕ, ІАКО СВЪТІТН ПО ЗЕМЛН И ВЪЗВЕРГЪШЮ ЕМОУ НА НВО СЛНЦЕ. СІ ЖЕ ПРЕЛЪСТЬ СКВЕРНАА ПРНДЕ ВНЪ Т ЕЛЛННЪ. ЛЪТЪ ЖЕ НМЪЮТЪ Т АНМЕЛЕХА И МНОГОГО РОДОУ СКВЕРНАГО СОВВА ДО СЕГО ЛЪТА, В ІАЖЕ НАЧАХОМЪ ПНСАТН КНІГЫ СІ, ЕСТЬ ЛЪ ЯГНЪНМЪНЪ ЛЪ.

Jak viděti, obsahově se obě vypravování neliší, jenom že druhé je podrobnější a zřetelnější než první. První vypravování

o Soviovi je zřejmě překlad: nehledíc i k tomu, že je zřejmě porušené, prozrazují to hojně anakoluty, nevhodné užívání participií a chybná relativia. V řeckém textu Malaly tohoto vypravování není. Ale není ani v kronice Georgia Hamartola (o Abimelechovi je u Georgia dosti obšírně v I. sv. str. 148 až 151 vydání de Boorova). Snad tedy bylo v Malalovi, ale nám se nezachovalo; to je možné, vzpomeneme-li si, že zachovaný jediný téměř úplný exemplář — cod. Bodleianus — podává jen zkrácenou redakci. Zato však druhé vypravování jistě není téhož původu jako první. Především již v řeckém textu Malaly opakování téže věci nebývá, zato však v obou slovanských textech bývá častěji, neboť je to přirozené při kompilačním vzniku sborníka: skladatel vybral někdy tutéž stať z různých pramenů. Na př. podle Istrina (str. 360) vypravování o Abrahamovi bylo vzato z bible a z Georgia Hamartola, a také o Melchisedechovi se hovoří dvakrát. Druhé vypravování o Soviovi tedy není z Malaly; je to dodatek redaktorův. Jakého je původu, těžko říci. Upozorňuji však, že i jazykově se valně liší od prvního. Jeho věty plynou zcela hladce a přirozeně, tak že ani nevypadá jako překlad. Také jeho myšlenkový základ je zcela jiný: tendence, velebící spalování mrtvých a opovrhující pohřbíváním v zemi a v rakvi, je tu zcela patrná. Toho obého si Istrin nepovšiml.

A proč právě redaktor sborníku se o Soviu tak zajímal, že o něm napsal dvě různá vypravování, o tom nás poučují další slova, která se zřejmě projevují jako redaktorova glossa: cítil nutnost vysloviti se proti kacířskému, pohanskému zvyku spalování mrtvých, který se v jeho blízkosti ještě zachovával. Redaktor zde zná dobře pohanství, za jeho doby ještě kvetoucí v Litvě, v Prusích, v Livonsku a u okolních kmenů, Jatvigů a Jemů, a zná zejména názvy litevských bohů, Andajas, Perkúnas, Žvoruné, a ví o litevské mythologii, o velikém kováři, který ukoval slunce; také v následujícím pak vypravování, vzatém z Malaly, klade místo jmen řeckých slovanská: místo Hefaista *сворогъ* a dále *слънце же царь, сынъ свароговъ, еже естъ Дажь-богъ* (Leonid l. c. 9).¹⁾ Je tedy nasnadě závěr, že redaktor

¹⁾ Jak jsme ovšem ukázali svrchu, jména *сварогъ* za Hefaista a *Дажь-богъ* za Helia nepocházejí od redaktora chronografu z r. 1261, nýbrž od starslověnského překladatele Malaly.

sborníka žil na půdě litevské. To pak je zřejmě pověděno ve Vilenském rukopise, kde místo nadpisu *оуказъ же поганьскон прелестн . . .*, který jest v archivním sborníku, čteme (l. 27 v.); *скажѣ поганьскыа прѣлестн бѣити сѣцево ѿ в лнѣвѣ нашѣн.*

Ztracený chronograf XIII. věku, jenž byl předlohou rukopisu vilenského a archivního sborníku, a byl z valné části založen na starobulharském překladě Malaly, vznikl tedy na Litvě, a to roku 1262, jak bylo svrchu vypočítáno. Chronograf byl tudíž dílo západoruské. Také vilenský sborník je původu západoruského, kdežto sborník archivní vznikl v jižní Rusi.

Účel západoruského chronografu z r. 1262. Ale nejen to: můžeme i poznati, za jakým účelem byl chronograf složen, a toto poznání nám také umožní, abychom lehce pochopili, proč podklad z Malaly byl tak obšírně doplňován knihami starozákonnými — Grigorijovým překladem. Teprve Istrin si povšiml (str. 348 sl.) toho, že výbor stať, z nichž byl složen chronografický sborník, nebyl nahodilý. Do sborníka byly především pojaty skoro všechny historické knihy Starého zákona — redaktorovi šlo tedy o úplné vypsání dějin židovských. Z téhož důvodu vložil do chronografu i dílo na slovanské půdě méně rozšířené — Josefa Favia. A nyní, co bylo vzato z Joanna Malaly? První kniha, jež obsahuje dějiny židovské od Adama do Abrahama. Druhá kniha, jež sice nevypráví o židovském národě, ale aspoň různými odkazy souvisí s jeho dějinami. Třetí kniha vynechána, protože vypravuje o Abrahamu, o němž redaktor vzal výňatek z Georgia Hamartola. Čtvrtá kniha opět přijata, neboť řecké dějiny, v ní vyprávěné, zase obsahují odkazy na židovské. Tak je tomu i s knihami pátou až sedmou. Osmá pak až desátá hovoří stále o dějinách Jerusalema a proto ovšem byly příbrány. Končí se pak vzetím Jerusalema, pádem jejich národní říše. Další knihy Malalovy neměly již pro redaktora bližšího zájmu. Podobně výňatky z Georgia Hamartola jsou vesměs takové, že se týkají dějin hebrejských. Z toho důvodu je správný název, který dal Istrin ztracené předloze obou slovanských rukopisů — *Иудейскіи хронографъ XIII. вѣка*. Šlo skutečně o letopis židovských dějin.¹⁾

¹⁾ Proti Istrinově theorii o vzniku chronografu XIII. věku namítal Jagić (v recenzi *AfsIPh XVI, 226 sl.*), že Pseudokallisthenova *Alexandreis*

Poměr Archivního chronografu k Ellinskému létopisci.

Ještě by šlo o to, vyšetřiti poměr malalovského textu, zachovanému nám Archivním (židovským) chronografem, k jednomu z nejstarobylejších typů ruské chronografické literatury, k t. zv. Ellinskému (i ruskému) létopisci. Otázka jeho vývoje a zachování je sama o sobě opět velmi složitá, a nemůže zde býti dále sledována, poněvadž se komplikuje poměrem tohoto kompilativního letopisu k Tolkové Paleji a k t. zv. „Chronografu po velikomu izloženíju“, do nichž pro zachování přehlednosti nemůžeme tu zacházeti (srv. vývody Istrinovy v obšírné práci Редакции Толковой Палеи, Изв. XI, 1906, zvl. v kn. 3, str. 438 n.). Mimo to Ellinskij létopisec čítá mnoho rukopisů a několik redakcí. Pro naši otázku mají význam jeho první dvě redakce. První nám reprezentují rukopis moskevské synodální bibliotéky č. 280 a Pogodinský č. 1437); druhou pak rukopis Kyrillo-Bělozerský č. 1/6, a po případě též synodální č. 86 a Čudovský č. 51/353.

Již A. N. Popov (Чтения Общества Ист. и Древн. 1889, kn. 3, bibliogr. mater.) usoudil, že dva hlavní prameny Ellinského létopisce byly kronika Malalova a Georgiova a ty oba že se v něm excerpují odděleně, nepromíšeně; dále, že první redakce Ellinského létopisce reprodukuje úryvky z Malaly věrněji než druhá; tato pozměňuje redakci první, doplňuje ji zprá-

byla s Malalou patrně už dříve spojena, nežli až ve XIII. století, ale tato námitka s našimi problémy nesouvisí. — Chronografická kompilace podobného rázu — totiž letopis židovského národa — je též chronograf Akademie nauk č. 45, 13—4, popsaný Sreznevským (Изв. VIII kn. 4.) a Istrinem (Лѣтописць истор. фил. общества при Новоросс. Унив., v Oděsse 1905). Tento chronograf Akademie je totožný s Uvarovským č. 3 (18), ale jako jeho prameny byly zjištěny biblické knihy, Historie války židovské Josefa Flavia a j., a kromě toho Paleja. — Podobná chronografická kompilace je též jeden rukopis sbírky Tichonravovy v mosk. Rumjancevském museu. Mezi prameny tohoto „Tichonravovského chronografu“ byl také Joannes Malalas v slovanském překladě. Avšak pro rekonstrukci textu slovanského Malaly má tento chronograf význam praneopatrný: výňatky z Malaly reprodukuje velmi zkráceně. Toto zkracování však můžeme přičísti na vrub skladateli či skladatelům tohoto chronografu a nemusíme pro ně předpokládati existenci nějaké zvláštní, zkrácené redakce malalovského překladu. Podobným způsobem čerpal Tichonravovský chronograf také z Georgia Hamartola. Srv. V. Istrin, Особый видъ Еллинскаго лѣтописца изъ собранія Тихонравова (Изв. XVII, kn. 3, str. 1—30).

vami z Georgia Hamartola a z jiných pramenů, ale Malalu reprodukuje zkráceněji než první. K podobnému úsudku dospěl i prof. Šestakov (Виз. Врем. I, 1894, 503 n.). Zda-li druhá redakce Ellinského létopisce je přepracováním první či zda druhá vznikla nezávisle na první (ke kterémužto mínění se kloní Istrin Изв. XVI, 1911, kn. 4., str. 127), není jasné.

Nuže, ať poměr těchto obou redakcí je jakýkoli, ptáme se, zda-li mezi reprodukcí malalovského textu v tomto letopise a Archivním chronografu je nějaký vztah. Detailní vyšetřování Istrinovo (Къ вопросу о взаимоотношении Еллинскихъ лѣтописцевъ и Архивнаго (Иудейск.) хронографа, Изв. XVI, 1911, kn. 4., str. 125—142), založené na srovnávání výňatků z Malaly i z Georgia, nepřineslo definitivní odpovědi. Ta myslím je při spletitém vzájemným vypisování, jaké se praktikovalo při těchto letopisných kompilacích — vlastně nemožná. Istrin jenom neshledává nemožným, že Archivní rukopis čerpal z první redakce Ellinského létopisce, ale předpokládati takovou cestu prý není nutné. Ale jinak pro poznání původního malalovského textu slovanského Ellinský létopisec obou prvních redakcí má značný význam, neboť jeho výňatky z Malaly nejednou doplňují a opravují znění rukopisu Archivního, a proto jich také Istrin užil ke svému vydání (viz dále).

Cena rukopisného podání slovanského (rkpů. archivního a vilenského). Z toho všeho je patrné, že rukopisy vilenský a archivní, třebaže nám zachovaly Malalu jen zlomkovitě, mají značnou cenu.

Především má slovanský text velký význam pro textovou kritiku řeckého originálu. Význam ten byl ovšem větší dříve, dokud nebyl znám pařížský rukopis, obsahující první knihu Malalovu, jež chybí v kodexu Bodlejském, ale přece zase nepoklesl tak hluboko, aby bylo lze tvrditi, že ze slovanského překladu plyne malý zisk pro řecký originál, jako učinil Edwin Patzig (Unerkannt und unbekannt gebliebene Malalalragmente, program gymn. v Lipsku 1891, str. 11 pozn.). Naopak, již Gleye ukázal na několika příkladech (AfsliPh XVI, 585), že podle slovanského textu lze opravití hojně porušených míst řeckých. Na př. Malalas (Bonn. ed.) 70, 12 $\mu\epsilon\tau\alpha\ \delta\epsilon\ \beta\rho\alpha\chi\upsilon\varsigma$ — slov. по вараць; jest tedy čísti $\mu\epsilon\tau\alpha\ \delta\epsilon\ \beta\rho\alpha\chi\upsilon\varsigma$. Rovněž četné mezery lze doplniti. Takovýchto oprav řeckého textu snesl

více Šestakov v článku dále uvedeném a Istrin ve svém kritickém vydání (viz níže).

Pro dějiny literatury církevněslovanské má zachované rukopisné vydání význam ovšem ještě větší. Aspoň poněkud nám podává obraz o nezachovaném původním starobulharském překladě Malaly, památném svou starobylostí, a kromě toho nás poučuje o vývoji letopisectví slovanského ne sice na půdě jihoslovanské, kde Malalas nedošel většího rozšíření, ale na Rusi, zejména jako jeden z pramenů kijevského letopisu. Ale také ostatní obsah archivního sborníku kromě Malaly, totiž Grigorijův překlad oktateuchu z doby cara Symeona, je památka velmi vzácná. Zejména by měl význam — což je thema, které zde se nás netýká — jazykový rozbor překladu oktateuchu. Evsčev (Извѣстія VII, кн. 3., 365 n.) chtěl v archivním rukopise rozeznávat tři typy jazykové, z nichž dva jsou známé dvě vrstvy z Jagičovy Entstehungsgeschichte a třetí — Jagičem nezachycený, po lexikální stránce přechodné stadium mezi oběma prvními. K prvnímu typu s hojností řeckých nepřeložených slov a s cařihradským rázem liturgickým patří prý v archivním sborníku zejména části z knih prorockých; k druhému, s překládáním řeckých slov dříve nepřeložených, se zvláštní fraseologii a s alexandrinským rázem v redakci biblických textů patří podle Evsčeva právě Symeonovský Grigorijův oktateuch; k třetímu, přechodnému typu — knihy Královské. Bohužel, Evsčev nedoložil podrobněji této klasifikace a bez rukopisu samého ji nelze posouditi; připomínám však, že Jagič při jiné příležitosti se vyjádřil skepticky o teoriích Evsčeva, který prý „slyší trávu růsti“ (AfsIph XXXVI, 516). Něco jiného po jazykové stránce, než u oktateuchu, je jazyk slovanského Malaly. Ale posouditi jazykový typ starobulharského překladu Malaly a činiti snad z něho další závěry pro určení vzniku překladu, je věc dnes nemožná. Musíme tu rozeznávat trojí stadium: 1. jazyk starobulharského nezachovaného překladu Malaly, který sám o sobě byl patrně poněkud odchýlný od jazyka Grigorijova oktateuchu; 2. jazyk redaktora, jenž sestavil roku 1262 západoruský chronograf; 3. individuální jazyky písařů, kteří psali nám zachované rukopisy, totiž západoruský vilenský z XIII. věku a jhoruský archivní z XV. věku. V tomto složitém nánose odkrytí původní vrstvy

je téměř beznadějně. Přece však lze říci, že po stránce lexikální zachovaly i pozdní rukopisy ráz hodně starobylý, jak ukazuje vydání textu.

Vydání slovanského Malaly. Ze slovanského textu malalovského uveřejnil malý výňatek již Obolenskij, totiž předmluvu ke kronice (Лѣтописецъ Переяславля Суздальскаго стр. XVII) pak I. I. Sreznevskij (Русскій историческій сборникъ XV. вѣка, Свѣдѣнія и замѣтки LXXXIV, str. 113) a Попов (Обзоръ хронографовъ I., 5 pozn.) totéž. Tuto předmluvu zde otiskují znova Arch. sb. I. 16b:

Předmluva k Malalově kronice.

Изложение ꙗwannа бывшаго ꙗ Антиохннскаго великаго града
Сирна Малыа ꙗ лѣтѣхъ мнрѣ.

Зѣло добро мноу же въкратцѣ сказати коуюжо главннхъ повѣстнн ѡже Моисеѡмъ хронографомъ поבלаѣмы соуть ꙗ Африканомъ ꙗ Евсеѡмъ Панфнлоѡмъ ꙗ Платоннмъ ꙗ Анаѡмомъ ꙗ Феѡфнломъ ꙗ Климентомъ ꙗ Анѡдоромъ ꙗ Домннномъ ꙗ Еѡстафнмъ ꙗ ннрѣхъ много трѣланкннхса хронографѣ ꙗ исторнкѣ ꙗ творецѣ. сказати ꙗ мнѣ поистннѣ слоучнвшася в частн ꙗ въ лѣта црѣ, вшѣаѣша въ ѡшн мон. глаю оубѡ ꙗ црѣва Зннна ꙗ потомъ црѣтѡкавшнхъ. лѣпо же еѡ, ѡже боудѡуть по мнѣ спсати ѡже по семъ блгтн дѣла. сказаѣша оубѡ преже пнсавшен мнрѣкое вѣтне снце сѡщѣ.

Ἐγκύκλιον Ἰωάννου καταγεμένου ἐκ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἐκ χρόνων κτίσεως κόσμου.

Δίκαιον ἡγησάμην μετὰ τὸ ἀποκηρύσσειν τινὰ ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν κεφαλαίων ὑπὸ Μουσεως χρονογράφων Ἀφρικανοῦ καὶ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου καὶ Παυσανίου καὶ Σισνίου καὶ Θεοφίλου καὶ Κλήμεντος καὶ Διοδώρου καὶ Δομνίνου καὶ Καθῶ καὶ ἄλλων πολλῶν φιλοπόνων χρονογράφων καὶ ποιητῶν ἐκθέσειν καὶ σοφῶν μετὰ πάσης ἀληθείας τὰ συμβάντα ἐν μέρει ἐν τοῖς χρόνοις τῶν βασιλείων ἕως τῶν συμβεβηκότων ἐν τοῖς ἡμοῖς χρόνοις ἐλθόντων εἰς τὰς ἡμᾶς ἀκοάς, λέγω δὴ ἀπὸ Ἀδάμ. ἕως τῆς βασιλείας Ζήνωνος καὶ τῶν ἐξῆς βασιλευσάντων. δεῖ δὲ καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα συγγράψασθαι τὰ λοιπὰ ἀρετῆς χάριν. ἐξέθεντο οὖν οἱ πλείονες συγγραψάμενοι τὴν κοσμικὴν ἔχθειαν εἶναι οὕτως.

Pozn. Podle toho, co bylo svrchu řečeno o neúplném a porušeném zachování řeckého textu Malalova, nemůžeme očekávat přesné slovní shody mezi překladem a originálem. Ale pro ocenění techniky překladové je zajímavý neumělý anakoluth ve vypočítávání pramenů Malalových. Překladatel se zprvu rozhodl přeložit předložku $\epsilon\pi\sigma$ u výčtu spisovatelů ($\epsilon\delta\sigma\epsilon\beta\iota\sigma\upsilon$ . . . $\Pi\alpha\upsilon\sigma\alpha\nu\iota\sigma\upsilon$ . . . $\Delta\iota\delta\delta\omicron\rho\sigma\upsilon$ atd.) nikoli také předložkou $\sigma\tau\zeta$, nýbrž instrumentálem $\text{Μωναστηριων} . . . \text{Εκκλησιων} . . . \text{Παυσανιων} . . . \text{Δημοκρατιων}$), potom však na to zapomněl, a slepě překládal další řecké genitivy, patřící ještě k předložce $\epsilon\pi\sigma$, také genitivy, ale bez předložky: $\eta\ \eta\eta\epsilon\chi\zeta\ \mu\eta\gamma\alpha\ \tau\omicron\lambda\lambda\eta\eta\sigma\eta\eta\chi\alpha$ . . . atd. Kromě tohoto úryvku otiskl však Obolenskij v cit. předmluvě k vydání letopisu perejaslavsko-suzdalskému (v Moskvě 1851, stran LVIII) hojně drobných ukázek, jež srovnal s řeckým textem.

Ale největší zásluhu o publikování má V. M. Istrin. On především otiskl z moskevského archivního sborníku kromě Malaly Alexandreidu první redakce (*Александрія, тексты*, str. 5—128). Potom z vlastního malalovského textu otiskl ve svém popise příslušných rukopisů ta vypravování z vilenského rkpu., která chybějí v archivním (*Александрія* 317 n.). Konečně se podjal Istrin uspořádání kritického vydání slovanského Malaly. V monografii *Первая книга хроники Иоанна Малалы* (*Записки II. Акад. Научъ ser. VIII. sv. 1. c. 3. v Petrohradě 1897, též zvl. ot.*) otiskl souběžně řecký originál se slovanským překladem, srovnav čtení archivního i vilenského rkpu. a přihlížeje též ke čtením Řeckého a římského letopisce v první i druhé jeho redakci (Ellinskago letopisca). Postupně a touž metodou, ale bez úplného otiskování řeckého textu, vydal Istrin kriticky též ostatní knihy Malalovy kroniky a to: kn. II. v *Letopise istoriko-filolog. Obščestva při Novorossijské universitě*, sv. X., v *Oděsse* 1902; kn. IV. tamtéž ve sv. XIII. (1905); kn. V. tamtéž ve sv. XV. (1909); kn. VI. a VII. ve *Sborníku petrohrad. akad., Otděl. rus. jaz. i slov.*, sv. LXXXIX. č. 3. (1911); kn. VIII. a IX. tamtéž č. 7. (1912); kn. XI.—XIV. tamtéž ve sv. LXXX. č. 2 (za rok 1913) a kn. XV.—XVIII. tamtéž ve sv. LXXXI. č. 2. (za rok 1914). Knihy, vydané v *Oděsse*, nebyly mi bohužel přístupné.

Za textem jsou tu vždy kritické poznámky a pak otištěny zbytky z Malaly, které se zachovaly v kronice Sofijské knihovny

(v petrohradské duchovní akademii) č. 1454, z XVI. věku, na něž upozornil po první Istrin v čl. *Краткій хронографъ съ хроникою Иоанна Малалы* (*Изслѣд. въ обл. древ. русск. литературы* 1—V. 1906).

Charakteristika textu v zachované úpravě slovanského Malaly. Šlo by tedy ještě o to, charakterisovati slovanský text takto vydaný. Zde třeba znova připomenouti, že řešíme rovnici o dvou neznámých, poněvadž nemáme zachován ani řecký originál ani slovanský překlad v původní formě, a tedy definitivní výsledky nejsou možné. Detailní srovnání v mezích možnosti vykonal Istrin pod čarou citovaných vydání, a zde tedy stačí povšechná charakteristika. Poměrem rukopisů slovanských se po první obšírněji zabýval S. Šestakov v čl. *О значении славянскаго перевода хроники Иоанна Малалы для восстановления и исправления ея греческаго текста* (*Виз. Врем. I, 1894, 503 n.*) a došel k tomuto výsledku: všechny zachované rukopisy malalovské pocházejí z jisté společné redakce X; blíže k ní jest A, archivní rukopis, a poněkud se od ní vzdalují synodální rkpy. č. 280 a 86 (*Ellinskij letopisec*), pro něž nutno předpokládati zvláštní společnou redakci překladu. Někdy tato úprava překladu, kterou podává *Ellinskij letopisec* první i druhé redakce, třebaže je původnímu překladu vzdálenější, zachovává původnější čtení než rukopis archivní i vilenský. O vzájemném poměru těchto dvou rukopisů bylo vyloženo výše. Tyto výsledky S. Šestakova potvrdilo též rukopisné studium Istrinovo.

V poměru překladu k originálu má vždy největší význam otázka, můžeme-li vykonati detailní srovnávání slovanského textu s řeckým, které by poskytovalo možnost opravit text řecký. Kompilativní povaha zachovaného překladu nutně přináší s sebou jeho neúplnost; zejména tam, kde sestavovatel chronografu měl možnost čerpati z jiných pramenů, vypouštěl hojně z překladu Malaly. Dokladů na neúplnost zachovaného textu je hojnost; tak obzvláště z VIII. knihy Malalovy bylo vypuštěno mnoho, poněvadž k událostem tam vypravovaným — období egyptských Ptolemaiovců a Seleukovců — užíval sestavovatel chronografu více kroniky *Georgia Hamartola* a *Josefa Flavia*. Do jisté míry jsou tyto mezery vynahrazeny výňatky z Malaly v *Ellinském letopisci* a poněkud i v *kronice*

Sofijské knihovny; ne sice tolik, abychom mohli detailní srovnání vykonat, ale přece tolik, abychom nemusili pochybovat o tom, že původní překlad, z něhož čerpal sestavovatel chronografu, reprodukoval úplného Malalu, jak to bylo řečeno dříve.

V těchto mezích lze i při neúplnosti slovanského textu nejednou ne toliko opravit, jak bylo ukázáno výše, nýbrž i doplnit řecký text. Jsou to zejména takové zajímavé případy, kde slovanský text, odchyluje se od řeckého bonnského vydání Malaly, shoduje se s jinými kronikami, které na příslušném místě z Malaly čerpaly. Na př. Malalas (Bonn. ed. 180, 11-12): *καλέσας καὶ τὸ ἔννομα τοῦ ἀρίστου ρωμαῖοσι βρουμαλίουμ;* slov. (Istrin, kn. VII. str. 24, 11-12): *сѣтворн же нма прромъ тѣмъ ροумална, еже са наречетъ чюжеиастн* — Georg. Ham. (ed. de Boor 23, 18-19): *καλέσας τὸ ἔννομα τοῦ ἀρίστου ἐκείνου Βρουμαλίουμ, ἧ ἐστι ρωμαῖοσι ἐκ τῶν ἀλλοτριῶν τραφῆναι;* tedy shoda slovanského textu s Georgiem, který tu užil Malaly, ukazuje, že zachovaný řecký text Malaly je na tomto místě neúplný. Že ovšem naopak můžeme podle řeckého textu opravit časté písařské omyly zachovaného slovanského podání, je samozřejmé, a nemusí tu býti hojněji dokládáno; srv. jen příklad: VII, 30, 10 *γράφ ροδος τωρνεβ . . . παδεσα* = *ἡ Ῥόδος ἡ νῆσος κατηρέχθη* (Bonn. 190, 5-6); mělo tedy býti *ροδος (we)τροκβ . . .*

Ale z dřívějších výkladů je také jasné, že i při detailním odvažování zůstane dosti četná skupina příkladů, při nichž nelze se rozhodnouti, jak nesouhlas mezi překladem a originálem vysvětliti, zda ve prospěch řeckého podání jako omyl či vypuštění slovanského textu, či naopak ve prospěch verse slovanské. Istrin ve svých kritických poznámkách k jednotlivým knihám zaznamenal takových příkladů hojnost.

Z ukázky výše otištěné je také patrné, že již starobulharský překladatel Malaly nejednou nerozuměl dobře originálu a dopustil se omylů; z příkladů Istrinem uvedených cituji VIII 7, 12 *εβ γορβ Ακλιωνιστβ* = *ἐν τῷ ἀεὶ κλιόντι ἔρει* 207, 13 a charakteristický případ VIII 4, 25-6 *πρνελε же н соудна Ѡ Ακροπολα* = *κατήγαγε δὲ καὶ τοὺς Κρητας ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως* 201, 19, kde Κρητας četl překladatel jako *κρητάς*.

Kromě poměru k originálu lze uvést ještě jako charakteristické rysy slovanského textu toto:

Četné řecké termíny zůstaly nepřeloženy: VII 19, 19 *πόρουμνη* = *ἰπποδρομίον* 173, 6 (se zajímavým příkloněním k domácí kategorii substantiv, složených s předponou *ποδ-*), ib. 30, 24 *ουπατι* = *ὀπάτους* 191, 5 (často tak; pod IX 17, 5 *ουπατιου* = *ὀπατείας* 224, 19); nepřekládá se *αστρονομβ, ἀνκτατορβ, λιμητβ, στρατηγβ* a j. Naproti tomu řecká komposita se napodobují; to, jak uvidíme, je rys v tomto odvětví překladové literatury častý; tak *ιστοριογράφος* 157, 20 slove *повѣстописатель* VI 9, 7; *τοπάρχας* 163, 10 = *местодержатель* VI 16, 19; *ζωσπολος* 183, 11 = *животворецъ* VII 29, 9. Naproti tomu v povaze starobylého jazyka samého leží, že spojení dvou řeckých substantiv appellativ se překládá spojením adjektivním, což je zjev ze starších období slovanských jazyků dobře známý a také v starobylém stadiu jiných jazyků indoevropských doložený; vzpomeňme jen homérského *βίη Ἡρακλήη*. Z Istrinových dokladů vybírám tyto charakteristické případy: VI 11, 11-12 *сѣвноу граиоуо* = *τὸ τεῖχος τῆς πόλεως* 160, 18; VII 21, 6 *нпѣрѣмское сѣтворенне* = *τοῦ ἰπποδρομίου τὸ κτίσμα*; VII 21, 12 *члческое жнтіе* = *τῶν ἀνθρώπων τὸν παροδικόν* 175, 10; VII 26, 4 *санъ коумнтескъ* = *ἀξίαν κόμητος* 182, 24; VIII 5, 23 *борноуо хитрость* = *τὴν τῆς πάλης τέχνην* 204, 16. Jiné rysy, Istrinem uvedené, jsou v církevněslovanské literatuře vůbec obvyklé.

III.

Joannes Malalas měl hojně nástupců, ale ti se nedostali do církevně-slovanské literatury. Tak především příklad Malalův působil na rodáka jeho, o němž nám není známo nic více nežli jméno Joannes z Antiochie (Ἰωάννης Ἀντιοχείας), pak doba, kdy žil, totiž panování známého císaře Herakleia (610—641) a pak spis, který složil. Byla to podle Tzetza kronika, a to, jak se z jejího textu ukazuje, kronika světová od Adama až do smrti císaře Foka r. 610. Nezachovala se však úplně, nýbrž jen ve zlomcích, jež byly kriticky vydány C. Müllerem ve sbírce *Fragmenta historiae Graecae*, IV, str. 535—622; V, 27—28. Z téže doby, jako toto dílo, totiž z doby Herakleiovy, pochází t. zv. velkonoční kronika (*chronicon paschale*), jejíž spisovatel není znám, ale byl patrně duchovním. Vlastní její titul zní Ἐπιτομή χρόνων τῶν ἀπὸ Ἀδάμ ἕως κ' ἔτους τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ μετὰ ὑπατείας ἔτους ιθ' καὶ ιη' ἔτους τῆς βασιλείας Ἡρακλείου νέου Κωνσταντίνου τοῦ αὐτοῦ υἱοῦ Ἰνδικτιῶνος γ'; paschální kronikou se nazývá proto, že úvodem je položen výklad o počítání velkonočního kanonu. Pečlivé vydání pořídil L. Dindorf ve 2 svazcích v bonnské sbírce r. 1832; otištěno bylo pak v Migneově *Patrologii* řecké, ve svazku 92, 1—1158.

Další kronika pochází až z osmého století. Napsal ji **Georgios Synkellos** (Γεώργιος Σύνκελλος), t. j. Jiří tajemník, a to tajemník patriarchy Tarasia (784—806). Kronika jest nedokončena: sahá od stvoření světa až po Diokletiána (do r. 284 po Kr.); pokračoval v ní pak Theofanes Vyznavač. Kronika Synkellova má větší význam nežli předešlá díla, neboť je to vedle Eusebia nejdůležitější dílo pro poznání staré křesťanské chronografie; vydání pořídil L. Dindorf ve 2 svazcích v Bonnu r. 1829.

V. Istrin ukázal, že kronika Synkellova náleží také do církevně-slovanské literatury. Ve sbírce Undol'ského je kronika Georgia Hamartola z XV. věku, č. 1289. V tomto rukopise je od listu 396 jiná kronika, o níž již Undol'skij ve svém popise vyslovil domněnku, že to je kronika Synkellova (viz. E. Viktorov, *Рукописи В. М. Ундольскаго*, М. 1871, str. 18). Kromě Undol'ského se nikdo tímto rukopisem nezabýval, až V. Istrin (ve stati *Изъ области древн. русскої литературы*, ЖМНП. 1903, srpen, str. 382—411). Istrin zjistil, že v předmluvě k I. svazku *Полн. собранія рус. лѣтописей* z r. 1846 na str. XVI byl připomínán ještě jeden rukopis slovanského Synkella v kostromském klášteře Zjevení Páně. Ale klášter ten vyhořel r. 1846 a tak tento druhý rukopis není teď znám. Máme pak ještě jeden rukopis v Sofijské národní knihovně č. 1474 (zaznamenaný N. K. Nikol'ským, *Рѣчь тонокловія греческаго*, Общ. Люб. древ. писм. ч. CXLV, r. 1896), ale ten je pouze kopií Undol'ského, takže máme vlastně jediný slovanský text Synkella úplný. Kromě toho pak jsou úryvky ze Synkella v historické kompilaci, kterouž jest synodální sborník č. 154, a pak v jiném sborníku novgorodské sofijské bibliotéky z XVI. století.

Řeckých rukopisů je známo 15, ale není mezi nimi vážnějších textových redakčních rozdílů. Rozdílů jsou jenom v jejich rozsahu: některé začínají až Juliem Caesarem, v jiných zase je k Synkellovi hned připojen Theofanes. Srovnání textu slovanského s řeckým vydáním ukazuje takovou shodu, zejména od Julia Caesara, že skutečně můžeme pokládati slovanský rukopis za překlad Synkella. Na konci pak je malé pokračování z Theofana.

Ale jinak je zajímavé podrobné srovnání slovanského textu s řeckým vydáním. Ukazuje se, že tu je jiná podoba Synkellovy kroniky. Shledáváme tu množství drobných dodatků nebo zase mezer, doslovnější opakování zpráv, přejatých z jiných pramenů, v dějinách starozákonních pak větší závislost na bibli, a v celku je slovanský text stručnější nežli vydaný řecký. Z jednotlivých řeckých rukopisů je překladu nejbližší pařížský; celkem však podrobné vyšetřování textu vedlo Istrina k závěru, že slovanský text nám zachovává řeckou redakci, již v zachovaných rukopisech nemáme. Byla to prvotní, kratší forma Synkellovy kroniky, kterou pak Synkellos

sám přepracoval ve znění definitivní, jak je máme ve vydaném textě. Je to tedy úplně takový případ, jaký najdeme později u Georgia Hamartola. Místo, kde překlad vznikl, určitě není snadné. Istrin nenašel ve slovanském rukopise ani srbismů, ani bulharismů, nýbrž jen ráz čistě ruský, a proto řadí překlad Synkella do literatury ruské. Rukopis sám je z XV. století, sborník synodální č. 154, obsahující úryvky ze Synkella, je ze XIV. století, takže vznik překladu by bylo lze klásti do XIV. století. V jazyce překladu nacházíme některé rysy lidové: *πρὸς τὴν ἐμοῦ Ἰακώβου „σὰμζ τρετίν“; χὄτῃς ἐν κλύκκοιο* *МТРЬНОЮ КЪТИ ВЕНЪАМНА; ΖΑΝΕ ΝΕ ΠΡΕΔΟΨΑ ΝΑ ΒΉΤΕ ΕΖ ΜΗΣΑΦΟΥ;* *ΠΟΓΟΥΒΗ ΜΝΟΓΥ ΜΟΓΟΥΤΝΥ ΝΙΟΥΔΕΝΣΚΥ = ἀπέκτεινε πλείστους τῶν* *Ἰουδαίων δυναστῶν; ἀπὲρ начнеть кто честн .ο. седмернцъ, еже мы зовемъ нѣла.*

Kronika Synkellova však nemá v literatuře církevněslovanské valného významu, protože nedosáhla většího rozšíření. Stalo se to asi tím, že její stručný ráz, suchopárnost, vlastní všem výtahům, ji zatlačovala do pozadí zejména proti Georgiu Hamartolovi. Ostatně vznikla-li vskutku na půdě ruské, pak tím méně měla příznivých podmínek pro své rozšíření, poněvadž tam jí bylo závoditi s letopisnými díly, jimž se rovnati nemohla. Proto také se k ní nevíže větší odborná literatura kromě pojednání Istrinova, a my zde jsme se omezili na pouhé zaznamenání Istrinových vývodů, protože věc není, jak se zdá, vůbec sporná, a Istrin neuveřejnil takových ukázek z kroniky, které by nám dovolovaly, vysloviti se o slovanském Synkellovi podrobněji. Proto postoupíme hned k dalším kronikářům byzantským.

Pokračovatel Synkellův Theofanes pocházel z bohaté a vznešené rodiny, narodil se za panování pověstného Konstantina Kopronyma (741—775), prožil celou bouřlivou dobu pohutých obrazoboreckých bojů, ba byl i vězněn za Lva V., a zemřel kolem roku 817. Jako pravověrný vyznavač (*ἐμολογητής*) je počítán mezi světce. Dopsal kroniku Synkellovu od roku 284 až 813, a jeho dílo má cenu zejména po jazykové stránce jako památka, prostředkující mezi řečí lidovou a ustrnulou mluvou spisovnou.¹⁾ Velmi důležitý je i latinský překlad jeho

¹⁾ Theofanes má také z kronikářů nejvíce samostatných drobných zpráv o Slovanéch (Niederle Stž. II. 1, str. 183).

díla, pořízený papežským bibliotekářem Anastasiem mezi l. 873 až 875, neboť jako z řeckého originálu čerpali pak pozdější řečtí chronisté, tak i latinský překlad se stal oblíbenou pomůckou západoevropskému kronikářství. Výborné kritické vydání řeckého textu uspořádal C. de Boor ve 2 svazcích v Lipsku 1883—1885. Nejuvěšší práce o Theofanovi jest P. Preobraženského *Лѣтописное повѣствованіе Θεοφανα*, ve Vídni 1912. V díle Theofanově pokračovali pak na rozkaz císaře Konstantina Porfyrogenneta neznámí kronikáři, vypisující události mezi l. 813—961. Mají souborný název „pokračovatelé Theofanovi“ (*Οἱ μετὰ Θεοφάνην*, Theophanes continuatus) a byli vydáni po prvé F. Combefisem v Paříži 1635 (Scriptores post Theophanem, ale pod tímto názvem byli tu zahrnuti i jiní větší chronisté, jako Georgios Monachos a Symeon Magister), pak I. Bekkerem v Bonnu 1835 (opakováno v Migneově Patrologii řecké, sv. 109, 1—500). Tito všichni zůstali starší slovanské literatuře neznámí.

Dalším kronikářem, do ní přijatým, byl teprve **Nikeforos patriarcha** (*Νικήφορος ὁ πατριάρχης*).

Život Nikeforův. Je to význačná osobnost byzantských dějin. Pocházejze ze vznešené cařihradské rodiny, vynikaje nadáním a všestranným vzděláním, stal se po Tarasiovi, jehož tajemníkem byl výše uvedený Georgios Synkellos, patriarchou cařihradským, a setrval v tomto úřadě v l. 806—815. Byla to bouřlivá doba obnovených bojů obrazoboreckých za císaře Lva V. arménského (813—820), jenž byl proti ctění obrazů. Nikeforos se postavil proti císaři velmi energicky, což mělo za následek, že byl uprostřed května r. 815 zbaven hodnosti a vypověděn z Cařihradu. Žil pak ve vyhnanství jako mnich, a třebaže za nástupce Lvova, císaře Michaela II. (820—829) byl by se mohl vrátiti, nečinil tak. Zemřel r. 829 před Michaelem II., který skonal 1. října 829 (ИЗВ. XVII, кн. 2., str. 269). Je ctěn jako světec východní i římskou církví.

Literární činnost. Ve vyhnanství věnoval nejživější usilí činnosti spisovatelské; těžiště jeho literárního významu tkví ve spisích theologických, v nichž horlivě hájil ctění obrazů (Krumbacher 71—73).

Menšího rozsahu i ceny jsou jeho dva spisy historické (Krumbacher 349—351): 1. Obširnější a lepší je *Ἱστορία σύντο-*

μος ἀπὸ τῆς Μαυρικίου βασιλείας (Breviarium Nicephori). Sahá od smrti císaře Maurikia do svatby Lva IV., nejstaršího syna Konstantina Kopronyma, tedy zabírá léta 602—769. Je to poutavé vylíčení pestrých událostí, určené spíše za lidovou četbu, a proto prodlévá více na zajímavých vnějších dějích, jako jsou boje, revoluce, církevní spory a p., nežli na vnitřním vývoji. Pro nás je tato kronika zajímavá exkursem o původu a stěhování Bulharů (vydání de Boorova str. 33 n.), který je podle Krumbachera (350) společný Nikeforovi s Theofanem, a u obou pochází asi ze společného pramene. Ostatně z Theofana Nikefor čerpal silně v této kronice; jiné jeho prameny nejsou všude známy. S druhé strany zase Georgios (Hamartolos) užil začátku Nikeforovy kroniky (ed. de Boor, str. 3—31), kdežto pro další dějiny užíval Theofana. Podle nečetného rukopisného podání se zdá, že tato kronika Nikeforova nebyla ani ve světě byzantském příliš rozšířena; do literatury církevněslovanské přeložena nebyla.

Chronologický přehled. 2. Zato značného rozšíření v písemnictví slovanském došel druhý, menší a špatnější kronikářský spis Nikeforův, uváděný obyčejně názvem *Χρονολογικὸν σύντομον* (Compendium chronographicum). Je to vlastně suchý seznam chronologický, od Adama počínaje. Vypočítává židovské patriarchy, soudce, velekněze a krále, potom krále perské a egyptské, císaře římské; biskupy a patriarchy římské, alexandriinské, cařihradské, jerusalémské a antiochijské. Význam tohoto kratičkého spisu je tedy jen v jeho chronologii a je tedy otázka, do jaké míry je tato chronologie správná. H. Gelzer (Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie, v Lipsku 1898) posoudil chronologii Nikeforovu krátce a velmi odmítavě. Příznivě prý ji posoudil Ivan Andreev v práci mně nepřístupné Константинопольскіе патриархи отъ времени Халкидонскаго собора до Фотія выпускъ 1. (Sergiev Posad 1895; srv. ref. N. Krasnosel'ceva, Виз. Врем. 1897, str. 201). Podrobněji analysoval chronologii Nikeforovu N. V. Stepanov v pečlivé studii *Лѣтописецъ вскорѣ патриарха Никифора въ Новгородской Кормчѣй* (Изв. XVII, 1912, kn. 2., str. 250—293 a kn. 3., str. 256—320)¹⁾ a došel k poznání, že skutečně chronologie Nikeforova je plna chyb, ale ty nespádají všude na vrub autorův, nýbrž na vrub i jeho

¹⁾ Rec. D. Lebedev, BB XXI, 1914, 2. odd. str. 151—172.

několika upravovatelů. Spisek Nikeforův totiž se nám nezachoval v původní podobě, nýbrž byl prodlužován a také v části Nikeforem napsané měněn. Kdežto Nikefor zemřel r. 829, sahá chronologie v některých rukopisech do r. 886 nebo 944 či dokonce do r. 976. Stepanov myslí, že smrt překazila Nikeforovi dokončení jeho spisku, a tato neukončenost že byla podnětem k pozdějšímu doplňování (l. c. kn. 2., str. 253). Stepanov pro tuto domněnku neuvedl důkazů; myslím, že není nutná: povaha takového chronologického přehledu sama o sobě vybízela k jeho doplňování mladšími daty. Patrně touto účastí několika osob se stalo, že chronologický přehled Nikeforův trpí základní vadou, totiž nejednotností éry. Lze tu konstatovati celkem trojí počítání: 1. Sám Nikefor snažil se dbáti byzantské éry *κατὰ Ἀλεξανδρείας*. Podle této éry rok Kristova narození je od Adama 5500., ale neshoduje se s naším křesťanským rokem 1., nýbrž při přepočítávání let na naši éru třeba vždy po odečtení 5500 přičísti 8 let a pro měsíce září—prosinec 7 let. Rozdíl let podle této éry od let podle éry cařihradské (konstantinopolské) je 16.

2. V části o Konstantinu Velikém se Nikefor sám zmýlil v počítání let od nastoupení Konstantinova do prvního církevního sněmu, a tak na tomto místě dostaneme léta naší éry pouhým odečtením 5500.

3. Na konci přehledu je údaj o smrti Michaela II., pocházející nikoli již od Nikefora, podle konstantinopolské éry; podle této se přepočítávají léta odečtením 5508 a pro měsíce září—prosinec 5509 (Stepanov l. c. kn. 2., str. 269 sl.). Tuto pestrost dat nerozeznali souvěkovci, a jmenovitě slovanští překladatelé a opisovači je přejímali bez kritiky. Tím ovšem slovanští, a byli to jmenovitě ruští, čtenáři Nikefora nemohli dostati správných vědomostí chronologických a do chronologie ruských chronografů, které nejednou z Nikefora přejímaly, byl tím vnesen velký zmatek.

Rukopisné podání. Nikeforův chronologický přehled byl přes svou skoupost a nevelkou cenu v byzantské literatuře oblíben, jak ukazují četné řecké rukopisy. De Boor, který se jimi nejvíce zabýval, znal a užil jich 10, ale Stepanov přidal ještě dva z moskevské synodální knihovny. De Boor rozdělil svých deset rukopisů ve dvě skupiny, které označil N a N¹.

Ke skupině *N*¹ se připojuje také latinský překlad, který pořídil asi okolo roku 870 bibliothekář Anastasius. Ze dvou rukopisů přibraných Stepanovem, jeden *X* (ve Sborníku č. 426 z XVI. věku, ale Nikefor je tu ve zpracování ze začátku XV. věku), patří ke skupině *N*. Druhý, *Y* (v rkp. č. 467), patří rovněž ke skupině *N*, je však mnohem starobylejší. Je v řeckém rukopise z XI. století (který N. P. Popov datoval ok. r. 1041) a tedy je patrně nejstarší ze známých rukopisů Compendia; kromě toho má také důležitost pro překlad církevněslovanský.

Vydání. Nehledíce ke starším vydáním z doby renaissančního humanismu (viz Krumbacher 351), uvedeme, že byly historické spisky Nikeforovy otištěny v bonnském Corpusu, a to Breviarium od Bekkera 1837 (s Paulem Silentiariem a a Georgiem Pisidem) a Compendium od Dindorfa 1829 (při Georgiovi Synkellovi); tyto texty otištěny v Migneově Patrologii, series graeca, t. 100, 876—994 a 995—1060. Ale tyto otisky jsou úplně překonány kritickým vydáním H. de Boora Nicephorii archiepiscopi constantini Opuscula historica, v Lipsku u Teubnera 1890 (v klassické bibliothéce). Podle Stepanova (l. c. kn. 2., str. 254 pozn.) úplně všechny varianty rukopisů nebyly de Boorem vyčerpány. Se zřetelem na slovanský překlad a s doplňky z moskevských rukopisů *X* a zvláště *Y* otiskl Compendium Stepanov (Изв. XVII, кн. 3., str. 292—320).

Církevněslovanský překlad Nikefora. Nikeforovo kompendium má veliký význam proto, že se neobyčejně rozšířilo v církevněslovanské literatuře, patrně zásluhou své stručnosti a textu k překládání velmi snadného. Patří mezi řecké spisy, které byly přeloženy do slovanštiny již za bulharského cara Symeona, neboť ve sborníku Svjatoslavově z r. 1073, který — jak známo — byl opsán z předlohy, vzniklé na rozkaz Symeonův, nacházíme za poslední statí na l. 264—265 seznam panovníků od Augusta do Konstantina a Zoe, t. j. do roku 920. Tento chronologický výčet není uveden v záhlaví sborníkových statí (na l. 123) a ani zde nemá jméno autora. Je nadepsán pouze ЛѢТОПИСЬ ВЪКРАТЦѢ ОЪТЪ ЛѢВГОУСТА ДАЖЕ НЪ ДО КОНСТАНТИНА НЪ ЗЪИМЪ ЦРЬ ГРЪЧЬСКИИХЪ. Kromě počtu let u jména každého panovníka není tu jiných zpráv (Gorskij-Novostrujev, Описание славян-

скихъ рукописей московской синодальной библиотеки, II. 2., str. 390—391, v Moskvě 1859). Seznam tento byl sestaven podle Nikefora. Byl otištěn od Th. Iv. Buslajeva v díle Историческая хрестоматія церковно-славянскаго и древне-русскаго языковъ, v Moskvě 1861, na str. 266, a pak v úplném fotolithografickém vydání Sborníka Svjatoslavova v Обществѣ любителей древней письменности v Petrohradě 1880. O seznamu psal A. S. Bělokurov (Чтенія въ Оществѣ исторіи и древностей 1898, кн. IV.).

Zřejmě pak s udáním jména Nikeforova je zachován překlad jeho Compendia v četných rukopisech ruských. Nejbližší řeckému originálu je patrně slovanský text v Kormčí knize veřejné knihovny petrohradské (F II—250) z XVI. věku; tento text je asi kopie ze staršího, nyní neznámého textu, protože pisař, přepisuje bez řeckého originálu ze slovanské předlohy, v níž nebyla slova od sebe oddělována, nejednou se přehlédl a chybně rozdělil slova, zvl. ve vlastních jménech (Stepanov l. c. kn. 2., str. 251).

Jiná redakce slovanského textu nikeforovského je ta, která bývá připojena k rukopisům Nikonovského letopisu, z něhož ji po prvé otiskl Schlözer v díle Русская лѣтопись по Никонову списку, v Petrohradě 1767, I. str. 6—18. Nejdůležitější však nikeforovský text této redakce je ten, který je obsažen v památném rukopise Novgorodské Kormčí knihy z XIII. stol. (1282), na l. 567δ—575γ s nadpisem никфора патрарха цр҃града лѣтописецъ въскорѣ. Z tohoto rukopisu byl po prvé otištěn jako 3. příloha k Lavrentievskému rukopisu (Полное собрание русскихъ лѣтописей r. 1846, str. 248—252) s nápisem „изъ Софійскаго харатейнаго номоканона“; „sofijský nomokanon“ je právě Kormčí kniha, nalezená v sofijské katedrále ve Velkém Novgorodě. Popis tohoto rukopisu obsahují mně nepřístupné Русскія Достопамятности I., str. 18—21.

Tato edice nikeforovského textu nebyla dosti přesná; při druhém a třetím vydání Lavrentievského letopisu nebyla opakována. Konec tohoto nikeforovského textu, zaznamenávající ruské panovníky, otiskl pak Buslajev v citované chrestomatii (na str. 390). Také J. J. Sreznevskij otiskl tuto poslední část textu, srovnal ji s varianty rukopisu ze XVII. stol., v VIII. svazku starší serie Извѣстій Академіи Наукъ (r. 1860, str. 390 až 393), ale podle Stepanova chybně.

Jiný otisk podle textu z XVI. věku je prý v IX. svazku ruských letopisů, rozebraném a mně nepřístupném. Daleko nejlepší edice slovanského textu Nikeforova je od N. V. Stepanova *Лѣтописецъ вкорѣ патр. Никифора въ Новгородской Кормчей* (*Извѣстія XVII.*, 1912, кн. 3., str. 292—320), opatřená též řeckým textem a variantami z řeckých rukopisů, zvl. z X a Y. Jiné zpracování slovanského Nikefora je v rukopisném Sborníku N. V. Nikiforova, vydaném S. A. Bělokurovem v *Чтеніяхъ Общ. Ист. и Древн.* 1898.

Poměr slovanského překladu k originálu. Ta verze slovanského překladu, která je zastoupena petrohradským rukopisem *F*, byla pořízena z řeckého rukopisu, příbuzného nejstaršímu známému rukopisu *Y*. Byla tedy předloha velmi starobylá a patřila k prvé třídě nikeforovského podání rukopisného, k de Boorově stupině *N*. Že přímo rkp. *Y* nebyl předlohou *F*, to dokazují některé frase *F*, které jsou v textu de Boorově, ale nikoli v *Y* (Stepanov kn. 2., 255).

Příbuzný text k *Y* byl též základem pro druhou redakci slovanského Nikefora, kterou zastupuje Novgorodská Kormčei kniha (HK). Ale to už není překlad, nýbrž přepracování Nikefora. Shoda *NK* s originálem nedosahuje ani dvou třetin (62—63%): *NK* je značně kratší originálu. Rozdíly překladu od originálu záleží dílem v tom, že se vynechávají jednotlivá slova i celé věty, dílem v tom, že se vsouvají slova nebo věty jiné, dílem v různých nepravidelnostech. V ýpustky překladu jsou dílem úmyslné, a to jednak pro zkrácení, jednak pro opravení řecké předlohy, dílem neúmyslné, při čemž třeba rozlišovati odchylky, zaviněné původním překladatelem, jenž měl v rukou asi vadný řecký rukopis, od těch, které způsobil písař rkp. *NK*, jenž také měl předlohu (slovanskou) nikoli prostou chyb a mimo to někdy se zmylil.

Odchylky slovanského textu od originálu svědčí jednak o špatné znalosti řeckého jazyka, jednak o jisté bystrosti jejich původce. Tento kontrast vysvětluje Stepanov (l. c. kn. 2., 277 n.) takto: Původní překladatel měl v rukou vadný řecký text a sám neuměl dobře řecky. Jeho překlad se nám nezachoval; stopy jeho však nacházíme v Lavrentievském letopisu Silvestrově, kde vlivy Nikeforova Compendia nemají těch zvláštností, jimiž se právě vyznačuje *NK*.

Tento ztracený překlad se časem dostal do rukou bystrému čtenáři, historicky vzdělanému, jenž poznal jeho vadnost a svým přepisem ji hleděl napravit. Nemaje však po ruce řeckého originálu, byl nucen opravovatí dosti libovolně a s použitím jiných pramenů.

Ani toto druhé stadium se nám nezachovalo; ale srovnávání *NK* s Nikeforem Nikonovského letopisu ukazuje, že obě tyto nám zachované redakce slovanského Nikefora pocházejí z nezachovaného druhého stadia. Poněvadž některé zvláštnosti *NK* se nacházejí také v datech jiné chronologické ruské památky (tabulky Kirikovy), která pochází z počátku XII. věku, lze souditi, že uvedené druhé stadium existovalo již na počátku XII. věku. V jakém poměru jsou data z Nikefora ve Sborníku Svjatoslavově k uvedenému zde prvnímu stadiu předpokládaného překladu, nemůžeme říci.

Význam Nikefora pro ruské letopisectví. Chronologie Nikeforova měla ten veliký význam pro ruské letopisectví, že byla jedním z jeho prvních pramenů a že patrně byla po ruce již skladateli Nestorova letopisu, jak soudil již P. Strojev (*О византийскихъ источникахъ Нестора, Труды Общ. Ист. и Древн. V.*, кн. 1., str. 172). Takový výčet panovníků s daty, jako u Nikefora, je též na konci kroniky Georgia Hamartola; proto byl někdy spor o to, která z obou chronologií spíše byla pramenem prvního ruského letopisu (srv. Obolenskij, *О греческомъ кодексѣ Георгія Амартола, Чтенія моск. VIII.*, 1846, č. 4., str. 85 pozn.). Při skupém textu chronologií není lehkou tuto otázku rozhodnouti, ale vzhledem k tomu, že data z Nikefora lze najíti již ve Sborníku Svjatoslavově, a tedy byla na Rusi známa již před dobou vzniku ruského letopisu, lze rozhodnouti tuto otázku kladně pro Nikeforovu chronologii. Přímý důkaz pro to našel A. A. Šachmatov, jenž ukázal, že nesprávné datování začátku vlády cis. Michaela III. k roku 852 místo 842, které nalézáme v Nestorově letopise, je založeno na chybě nikeforovské chronologie (*ЖМНП* 1897, březen). Že chyby Nikeforovy chronologie, výše připomenuté, pronikaly vůbec do ruské chronografie, konstatovali již Popov (*Обзоръ хронографовъ I.* 186, II. 15) a Ternovskij (*Изучение Византии* 143).

Naopak zase byl chronologický výčet Nikeforův v slovanských rukopisích doplňován, buď do císaře Manuila (1391),

jako v Paleji, nebo do císaře Kalojana (1425), jako v Nikonovském letopise; samostatné prodloužení Nikeforova seznamu je též v jednom rukopise Rumjancevského musea (srv. Vostokov, Описание рукописей Румянц. муз. 1842, str. 567). Tiskem přístupné je prodloužení Nikeforovy chronologie v Novgorodské Kormči knize (Пол. собр. I, 1846, 248—252) a zvláště v edici N. V. Stepanova (Изв. XVII, кн. 3., str. 316—320). Řecká chronologie je tam dovedena do císaře Basileia I. (867 až 886) a k tomu se navazuje: при сего црѣвѣ придоша русь. чюдъ. словенъ. кривичи. къ варягомъ рѣша. земля наша велика и обшана. а наряду в немъ нечюуть atd. Poslední knížata v tomto původním přídatku připomenuti jsou Alexandr Něvský, veliký kníže novgorodský (1252—1263), Jaroslav III. Tverský, bratr jeho (1263—1272), Vasilij I. Kostromský, rovněž bratr Alexandrův (1272—1276), Dimitrij Perejaslavský, syn Alexandrův (1276—1294), u něhož však konec vlády již neudán: и нача бѣлати великое княженіе димитрии вѣлксандровичъ. Potom se ještě připomínají knížata rostovští, Boris, synové jeho Dimitrij a Konstantin a pak Glěb, první údělný kníže bělozerský, zesnulý r. 1278, jehož smrt je poslední zprávou této chronologie. Rozbor této ruské chronologie netýká se již našeho thematicu.

IV.

Po Nikeforovi zaznamenává historie byzantské literatury v oboru kronikářství nejdůležitější jméno — **Georgia Hamartola**.

Rozšíření a vliv jeho i v byzantské literatuře bylo výjimečné; ještě větší je však důležitost, kterou má jeho kronika v literatuře slovanské. Žádná jiná byzantská kronika nemá tolik slovanských rukopisů jako tato, žádná neměla takového rozšíření a tak dalekosáhlého vlivu jako Georgiova, o žádné se tolik nepsalo jako o ní a žádná jiná také nepotřebuje tak nálehavě důkladného prozkoumání. Proto je jí věnována celá druhá část této práce, a zde v přehledu ji tedy pouze zaznamenáváme na příslušném místě mezi ostatními kronikami a přicházíme hned k následujícímu kronikáři, který literárněhistorickými problémy s Georgiem těsně souvisí. Tím je **Symeon Magister a Logothet** (Συμεὼν μάγιστρος καὶ Λογοθέτης).

Osobnost Symeonova. Vyslovením tohoto jména se opět přibližujeme k postavě mlhavé a záhadné. Jméno Symeon, samo o sobě časté v byzantské literatuře, nacházíme v X. věku ve spojení se spisy obsahu nábožensky výpravného, a k prostému jménu bývají tu dávány různé přídomky, nejen Λογοθέτης a μάγιστρος, nýbrž i μεταφράστης. Nejistota, jaká z toho vyplynula, jest patrná u Muralta (Essai de chronographie byzantine de 395 a 1057, St. Pétersbourg 1855, str. XIV. sl.) v jeho úvodním výkladě o kronikáři Symeonovi. V pozdější době bylo o této nejasné osobnosti několikrát psáno, zejména od Hippolyta Delehaye: La vie de saint Paul Jeune et la chronologie de Metaphraste, Revue des questions historiques 1893, červenec, kap. 3. Základních zásluh si však dobyt o Symeona V. Vasiljevskij svými pracemi v ЖМНП 1879 (prosinec) str. 379—437, ve Vizant. Vremenniku II. 1895, str. 78—144 a v ЖМНП 1897 (květen), str. 332—404. Tato poslední práce nebyla bohužel pro úmrtí badatelovo ukončena. Práce o Symeonovi za-

ujímají vynikající místo ve vědeckém díle tak vynikajícího byzantologa, jakým byl Vasiljevskij, a tím i v byzantologii vůbec. V nekrologu o Vasiljevském, velmi obsírném a vřelém, prohlásil jeho druh podobně zvučného jména, Th. Uspenskij (ЖМНП 1899, září, srv. str. 327—331), že práce Vasiljevského o Symeonovi jsou vzorné ukázky neobyčejné sčtlosti i ukázněné methodičnosti. Výsledky Vasiljevského přijal také Krumbacher (na str. 200 a 358).

Jest tedy především jméno Συμεών ὁ μεταφράστης, jímž rozumíme nejdůležitějšího hagiografického spisovatele byzantského. O životě jeho bylo dříve rozšířeno bludné mínění. Symeon byl pokládán za skladatele života sv. Theoktisty, a tam na jednom místě praví o sobě spisovatel, že na rozkaz císaře Lva VI. se účastnil výpravy admirála Himeria na Krétu (srv. Allatius, De Symeonum scriptis, p. 49). Přišel prý tenkrát na ostrov Paros, a tam ho vybídl poustevník, aby vypsál život svatých. Kromě toho známý slovníkář, Michael Psellos, ve svém Enkomiu vypráví, že Symeon se narodil v Cařihradě (Allatius, str. 221), že byl ze vznešeného a bohatého rodu (224), že byl oblíben u císařů a zastával nejvyšší úřady (225). Konečně, že prý Život sv. Theoktisty byl prvním spisem Symeonovým (Pselli Officium — Μνήμη —, str. 240). V tom smyslu také psal o Symeonově životě Ferd. Hirsch (Byzantinische Studien, v Lipsku 1876, str. 308 sl.). Nicméně nyní víme, že Život sv. Theoktisty vůbec není prací Symeonovou, nýbrž že spisovatelem tohoto dílka byl Niketas Magister, a Nikety se také týkají údaje Psellovy, jak zjistil Vasiljevskij v ЖМНП 1879.

Naproti tomu krátký synaxář Marka Efesského, uveřejněný vynikajícím řeckým filologem Papadopulem Kerameem r. 1886 v katalogu Maurokordatské knihovny, obsahuje spolehlivější zprávy o Symeonovi, jak ukázal opět Vasiljevskij v ЖМНП 1897 (str. 344 sl.). Podle výslovného tvrzení Marka Efesského narodil se Symeon Metafrast v Cařihradě za panování Lva VI. Moudrého (886—911) ze slavné a vynikající rodiny, byl pečlivě vzdělán, a to i theoreticky v naukách filosofických i prakticky ve vojenství, jež poznal na císařském dvoře. Po nemnohých časech byl ve službě císaře Nikefora II. Foky (963 až 969) a Jana I. Tzimischa (969—976). Zejména pak byl důležitým pomocníkem Basileiovi II. (nastoupil 976), a to ve vnitřních radách i ve věcech vnějších. Symeon byl podle Marka

povahy štedré a dobrosrdečné. Tím způsobem se nám tedy dostalo o Symeonově životě z pramene nově objeveného zásluhou Vasiljevského dobrých zpráv, a dřívější dohady (též Krumbacherovy 200) pozbyvají ceny.

Ale ne tak je tomu s literární činností Symeona Metafrasta. Ani Marek Efesský ani jiný pramen o ní jasně nemluví. Se jménem Symeona Metafrasta máme dochovanu skupinu legend, o jiných legendách — n. př. o Životě sv. Theoktisty, jak jsme nahoře viděli — pak bylo různě usuzováno, jsou-li dílem Symeonovým. Nás se zde problémy hagiografické netýkají. Stačí, poukážeme-li na to, že opět zejména Vasiljevskij věnoval legendám Symeonovým mnoho péle, a rozbíraje je pečlivě po řadě, zjišťoval jejich původ (l. c. 349—404). V nedokončené své práci připsal Vasiljevskij Symeonovi dvanáct legend, zejména Život Arseniův, Samsonův, Petřův a Pavlův, Pantelejmonův a j. Podle svorného úsudku byzantské literární historie jest Symeon Metafrast nejznámější a nejdůležitější z byzantských hagiografů. O rázu jeho spisovatelské práce je přes to těžko mluvit, protože jeho legendy jsou namnoze přepracováním starších předloh, a při nejistotě autorství těžko zjišťovati na nich jeho osobní podíl. Tolik však lze aspoň říci po stránce historické přesnosti, že Symeon neroznmnožoval zbytečně v legendách mučení a zázraky, ale naproti tomu také neprojevoval kritiky ke svým pramenům. Řecký text jeho legend byl vydán nejúplněji, ale nekriticky, v Migneově Patrologii řecké, srv. 114—116.

Symeon Metafrast a Symeon Logothet. Se jménem Symeonovým je nám dochována také kronika světová, a tu je otázka, v jakém poměru jsou k sobě Symeon Metafrast, spisovatel legend, a Symeon Magister a Logothet, jmenovaný jako skladatel kroniky. Tento Symeon Logothet je také osobnost historicky zaručená a známá: vzpomíná se ho při r. 904, při dobývání Soluna, neboť jeho zásluhou se tehdy stalo, že město nebylo rozbořeno (Joannes Kameniatas, De excidio Thessalonicensi, cap. LXII. ed. Bonn., str. 574: συνείπετο μετ' αὐτῶν καὶ τις ἀνὴρ καλούμενος Συμεών, φρονήσει βεβηκώς καὶ διὰ πείρας ὡν πολλῶν πραγμάτων, ἔς ἣν πρὸς τοῦ βασιλέως σταλείς δι' αἰτίαν τινὰ χρωιάδῃ πρὸ μικροῦ τῆ πόλει, περὶ ἧς νῦν οὐκ ἀναγκαῖον εἰπεῖν). Po dobytí Soluna přišel prý Symeon do města a vymohl propuštění

zajatých obyvatelů, a ještě jiných výhod jim vymohl. Zaplacením dvou talentů zlata prý odvrátil Symeon od Soluna spálení města. O tom nás zpravuje pokračování kroniky Georgiovy, z něhož se dovídáme i o hodnostech tohoto Symeona (ed. Muralt, str. 784 sl.) *διεργόμενος δὲ Συμεὼν ἀσηκρῆτις, ἑ μετὰ ταῦτα γεγονὼς πατρίκιος καὶ πρωτασηκρῆτις, ἀνελέβετο τότε χρυσίον καὶ τὰ δῶρα . . . Τοῦ δὲ Τριπολίτου βουλομένου τὴν πόλιν καταστρέψαι, μαθὼν Συμεὼν δηλοῖ αὐτῷ λαβεῖν χρυσίον καὶ ταύτην ἐᾶσαι ἢ δὴ καὶ γέγονε.* (Totéž u Theofan. cont., str. 368, u Lva Grammatika str. 277, u Kedrena II. str. 263).

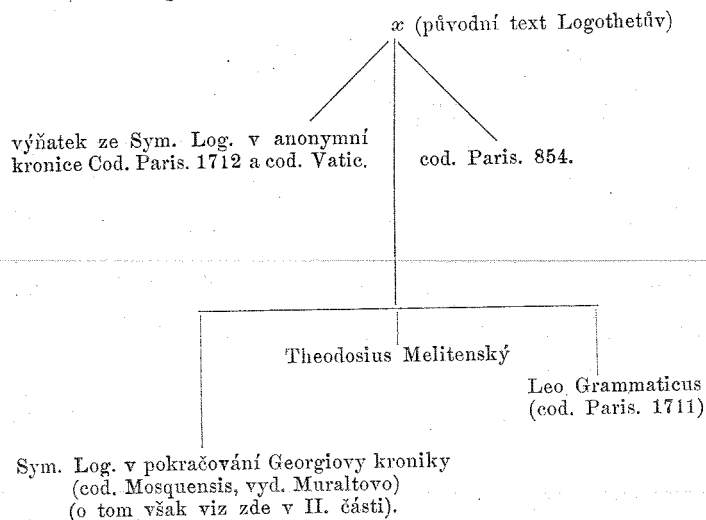
Jest již staré mínění, že tento Symeon asekretis a logothet je totožný se Symeonem Metafrastem. Muraltovi sice tato totožnost ještě jasná nebyla (l. c.), ale zato vyslovil se pro ni již Arnošt Kunik (Ueber das Verhältnis des Continuator Theophanis zu dem Symeon Logothetes oder Pseudometaphrastes, přídatkem v díle Phil. Kruga, Forschungen in der älteren Geschichte Rußlands II [v Petrohradě 1848], str. 785—807). Ba šlo se ještě dále, a Theophilos Joannu vyslovil nejistou domněnku, že oba tito Symeonové jsou totožní s jistým Niketou Paflagenským, což se nás tu netýká (*Μνημεία ἀρωλογικά*, v Benátkách 1884, str. 14 sl.) Proti ztotožnění obou Symeonů vyslovil se Ferd. Hirsch, jenž se ve svém základním díle *Byzantinische Studien* (v Lipsku 1876) před Vasiljevským nejdůkladněji obíral Symeonem (srv. jeho díla str. 312 sl.). Nejsou mu sice na překážku důvody chronologické: ty naopak domněnku o totožnosti podporují. Hirsch se však pozastavuje nad tím, že ve zprávách o Symeonovi Metafrastovi nikde není výslovně jmenováno, že byl asekretis. Ale domníváme se, že tato námitka pozbývá ostří, vzpomeneme-li si, že o Symeonovi Metafrastovi se mluví jako o pomocníku císařů a nositeli nejvyšších úřadů (srv. výše). Zvláštní je však domněnka Hirschova, že Symeon kronikář je zcela jiná osobnost i nežli Symeon Metafrast, i nežli Symeon asekretis, a to proto, že v kronice není nijakých údajů o osobě spisovatelově. To ovšem je důvod zcela neplatný. V rukopisech řeckého textu kroniky nacházíme zřejmě názvy Συμεὼν μαγίστρου καὶ λογοθέτου . . .¹⁾ Pro stotožnění Symeona Logotheta s Meta-

¹⁾ Stejně pravdě nepodobné je rozlišování Vasiljevského (BB II. 95), enž rozeznává anonymní kroniku a kroniku Logothetovu.

frastem nemáme pevných důvodů ani výslovných zpráv, ale lze je pravděpodobně tvrditi, neboť životopisné zprávy, které máme o Symeonovi Metafrastovi a o Logothetovi, dobře do sebe zapadají, a také spisovatelská činnost obou těchto jmen se doplňuje. Jakýmsi důkazem pak by mohly býti i poznámky v rukopise Paříž. č. 1712 (viz dole) a v slovanském překladě (viz to).

Kronika Symeonova. *Kronika*, připisovaná Symeonu Logothetovi, je ovšem sama dílo dosti nejasné. Nelze bezpečně stanovití jejího rozsahu, určití její vznik a její prameny. Lze však předpokládati, že Logothetova kronika sahala, tak jako její některé rukopisy a zejména jako pokračování Georgiovy kroniky, vzaté ze Symeona, až do smrti Romana I. Lakapena, který byl svržen s trůnu roku 944 a zemřel roku 948. Napsána pak byla zajisté v době nedlouho potom (viz zde v II. části spisu). Co však bylo tiskem vydáno pode jménem Symeonovým (po prvé Combefisem v díle *Scriptores post Theophanem*, v Paříži 1685, str. 401—498, pak J. Bekkerem v bonnské sbírce 1838, str. 603—760, opakováno v Migneově *Patrologii* řecké sv. 109, str. 663—822), to není skutečná kronika Symeonova. Tento text byl čerpán z Codexu Paris. 1712, a to z jeho konce. Počátek tohoto rukopisu rozebral H. Gelzer (*Sextus Julius Africanus* II, 1, 1885, str. 357—384), a poznal, že tento rukopis vůbec se Symeonem nesouvisí, nýbrž že to je anonymní kronika. Symeonovo jméno je v textu uvedeno pouze v záhlaví krátké stati, sahající od l. 6. do konce l. 12.: Συμεὼν μαγίστρου καὶ λογοθέτου εἰς τὴν κοσμοποιίαν ἐκ τῆς γενέσεως (!) καὶ χρονικῶν (!) ἐφεξῆς συλλέγειν (!) ἐκ διαφόρων χρονικῶν τε καὶ ιστορικῶν. Nad tím připsána důležitá poznámka: αὐτός ἐστιν ὁ μεταφράστης (o tom N. M. Bubnov v příloze k čl. Vasiljevského, *Vizant. Vrem.* II, 1895, str. 145—151). Skutečná kronika Symeonova tiskem uveřejněna nebyla. Jejím poznání slouží tyto rukopisy: 1. Codex. Messin. 85, ze stol. XII—XIII. Nadpis: Εἰς τὴν κοσμοποιίαν ἐκ τῆς γενέσεως καὶ χρονικῶν ἐφεξῆς συλλεγὸν παρὰ Συμεὼν μαγίστρου καὶ λογοθέτου ἐκ διαφόρων χρονικῶν τε καὶ ιστορικῶν. Rukopis je neúplný a sahá do vlády Michaela III. a Theodory, v níž končí (l. 842—856). 2. Cod. Venetus Marc. 608 ze stol. XV. 3. a 4. Cod. Vindob. Suppl. Kollar 126 a 127. 5. Cod. Mosquensis Synod. 251. 6. Cod. Escur. V I. 4. 7. Cod. Parisinus 1712, pouze list 6—12b, jak svrchu podotčeno.

Kromě toho však bystrý byzantolog S. Šestakov objevil ještě jeden pramen pro poznání textu Symeonova (Парижская рукопись хроники Симеона Логоθηта, Виз. Врем. IV, 1897, 167—183). Jde o codex Parisinus 854 (list 398—419), jenž byl pokládán za kroniku Lva Grammatika. Šestakov důkladně srovnal tento text s kronikami ostatních známých spisovatelů, a poznal, že neobsahuje nic jiného nežli právě kroniku Symeonovu. Podrobná práce textověkritická podala Šestakovu na konec tento genealogický obraz:

Dílo Symeonovo, které z těchto rukopisů poznáme, nevyčníká nikterak nad průměr ostatních kronik. Není samostatné, naopak, jak ukázal Hirsch ve svém podrobném rozboru (Byzant. Stud. I. c.), jest hojně kompilováno, zejména z Písma; z Theofana a z Georgia Hamartola. Naproti tomu samo zase posloužilo následujícím kronikám za předlohu. Tak zejména kronika z r. 1013, dochovaná pode jménem Lva Grammatika, jest pouhá pozdější redakce Symeona Logotheta; rovněž tak je tomu s kronikou Theodosia z Meliteny, jehož jméno a autorství je vůbec pochybné (Šestakov, I. c. Виз. Врем. IV, 182 sl.); také kronika Polydeukova, ve skutečnosti anonymní, pochází ze Symeona, a tak je tomu i v některých jiných případech. Zejména pak je kronika Symeonova proto důležitá, že z ní bylo vzato pokračování ke kronice Georgia Hamartola; o tom však

bude více pověděno až při rozboru kroniky Georgiovy. Pro kritické zkoumání textu musíme ovšem mítí řádnou původní podobu kroniky; dokud jí nemáme, může posloužiti za náhradu t. zv. kronika Lva Grammatika, kterou po prvním vydání Combefisově (scriptores post Theophanem), pak otisku Bekkerově a jiných Migne vložil do 108. svazku své řecké Patrologie na str. 1037—1164. O poměru Symeona Logotheta ke Lvu Grammatiku podrobně psal V. Vasiljevskij (Виз. Врем. II. 1895, str. 119—140).

Rozdíl mezi *Lvem Grammatikem*, jenž se blíží pravému textu Symeona Logotheta, a mezi domnělým Symeonem vysvitne ze srovnání, jež následuje.

O Theofilovi a Eikasii.

Leo Gram. (Migne sv. 108, sloup. 1045):

Θεόφιλος ἐβασίλευσεν ἔτη ιβ'. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἀποστείλασα ἐν πᾶσι τοῖς θέμασιν ἤγαγεν κόρας εὐπρεπεῖς πρὸς τὸ νυμφοστολήσαι Θεόφιλον τὸν υἱὸν αὐτῆς, ἀγαγοῦσα αὐτάς ἐν τῷ παλατίῳ εἰς τὸν λεγόμενον Μαργαρίτην τρικλίνιον, δέδωκε Θεοφίλῳ χρυσοῦν μῆλον εἰποῦσα, ὅτι: „Εἰς ἣν ἀρεσθῆς, ἐπίδος τοῦτο αὐτῇ.“ Ἦν δὲ τις ἐξ εὐγενῶν ἐν αὐταῖς κόρη ὀνόματι Ἰκασία ὠραιότατη πάνυ, ἣν ἰδὼν Θεόφιλος ὑπεραγασθεὶς αὐτὴν τοῦ κάλλους, ἔφη, ὡς: „Ἄρα διὰ γυναικὸς ἐρρήη τὰ φαῦλα.“ Ἡ δὲ μετ' αἰδοῦς πῶς ἀντέφη: „Ἀλλὰ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα.“ Ὁ δὲ τῷ λόγῳ τὴν καρδίαν πληγεὶς ταύτην μὲν εἶασεν, Θεοδώρα δὲ τὸ μῆλον ἐπέδωκεν, οὔσῃ ἐκ Παφλαγονίων. Στέφει δὲ Θεοδώραν ἐν εὐκτηρίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, στεφθεὶς καὶ αὐτὸς ἄμυ αὐτῇ ὑπὸ Ἀντωνίου πατριάρχου τῆ

Pseudosymeon (Migne sv. 109, sloup. 685):

Κόσμου ἔτους, στικ', τῆς θείας σαρκώσεως ἔτος ωικγ', Ῥωμαίων βασιλεὺς Θεόφιλος ὁ υἱὸς Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ, Εἰκονομάχος, ἔτη ιβ'. Τῆς δὲ μητρὸς αὐτοῦ Εὐφροσύνης βουληθείσης δοῦναι αὐτῷ γυναίκα, ἄγει κόρας διαφόρους ἀσυγκρίτους τῷ κάλλει, μεθ' ὧν μία τις ἐξ αὐτῶν κόρη ὠραιότατη ὑπῆρχεν Εἰκασία λεγομένη καὶ ἑτέρα Θεοδώρα ὀνομαζομένη. Τούτῳ δοῦσα ἡ μήτηρ χρυσοῦν μῆλον εἶπε δοῦναι τῇ ἀρεσάσῃ αὐτῷ. Ὁ δὲ βασιλεὺς Θεόφιλος τῷ κάλλει τῆς Εἰκασίας ἐκπλαγεὶς ἔφη, ὡς: „Ἄρα διὰ γυναικὸς ἐρρήη τὰ φαῦλα.“ Ἡ δὲ μετ' αἰδοῦς πῶς ἀντέφωεν: „Ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα.“ Ὁ δὲ τῷ λόγῳ τὴν καρδίαν πληγεὶς ταύτην μὲν εἶασεν, Θεοδώρα δὲ τὸ μῆλον ἀπέδωκεν, οὔσῃ ἐκ Παφλαγονίας. Καὶ στέφονται ἀμφότεροι ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου ὑπὸ Ἀντωνίου πα-

ἀγία πεντηκοστῇ προῆλθεν ἐν τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τῇ Μεγάλῃ, φιλοτιμησάμενος χρήμασι πολλοῖς τὸν πατριάρχην, ἅμα τῷ κλήρῳ τε καὶ τῇ συγκλήτῳ. Καὶ ἡ μὲν εἰρημένη Ἰκασία τῆς βασιλείας ἀποτυχούσα μονὴν κατεσκεύασεν, εἰς ἣν ἀποκειραμένη, ἀσκούσα καὶ φιλοσοφούσα, καὶ Θεῶ μόνῳ ζῶσα διετέλεσεν μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῆς· ἡ καὶ συγγράματα αὐτῆς πλείστα καταλείπειν. Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ Εὐφροσύνη ἐκουσίως κατελθοῦσα τοῦ παλατίου ἐν τῇ μονῇ αὐτῆς, ἧ ἐπὶ ὠνυμον τὰ Γαστρία, ἡσύχασεν.

Již z této malé ukázky vyplývá, že Pseudosymeon je skutečně přepracování Lva Grammatika a tedy aspoň druhá, ne-li pozdější, redakce skutečného textu Symeonova. Že tomu vskutku tak jest, to dokazují některé doslovné shody obou textů: na místech důležitých, kde se připomínají význačná fakta nebo docela výroky osob, je shoda obou versí úplná (ἐφη, ὡς ἄρα διὰ γυναικὸς ἐρρύη τὰ φαῦλα. Ἡ δὲ μετ' αἰδούς πως ἀντέφωνεν. „Ἄλλὰ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα.“ Ὁ δὲ τῷ λόγῳ τὴν καρδίαν πληγείς ταύτην μὲν εἶπεν, Θεοδώρῳ δὲ τὸ μῆλον ἀπέδωκεν. . . Καὶ ἡ μὲν Εἰκασία τῆς βασιλείας ἀποτυχούσα μονὴν κατεσκεύασεν. . . a j.). Tentýž poměr dokazují i ta místa Pseudosymeona, jež se jeví zkrácením původního textu, na př. Leo: (ἡ μήτηρ)δέδωκε Θεοφίλῳ χρυσῶν μῆλον εἰπούσα, ἐπι „Εἰς ἣν ἀρεσθῆς, ἐπίδος τοῦτο αὐτῆ“. Pseudosymeon: Τοῦτῳ δοῦσα ἡ μήτηρ χρυσῶν μῆλον εἶπε δοῦναι τῇ ἀρεσάσῃ αὐτῷ. Nebo: Leo: Στέφει δὲ Θεοδώραν ἐν εὐκτηρίῳ τοῦ ἀγίου Στεφάνου, στεφθεῖς καὶ αὐτὸς ἅμα αὐτῇ ὑπὸ Ἀνωτίου πατριάρχου τῇ ἀγίᾳ πεντηκοστῇ προῆλθεν ἐν τῇ ἀγίᾳ ἐκκλησίᾳ τῇ Μεγάλῃ. . . Pseudosymeon: . . . Καὶ στέφονται ἀμφότεροι ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ ἀγίου Στεφάνου ὑπὸ Ἀνωτίου πατριάρχου τῇ ἀγίᾳ πεντηκοστῇ, κἀκεῖθεν ἔρχεται ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ. . . Bezprostředně následující slova, tak důležitá a zajímavá pro oba mnišské chronisty, totiž o bohubilém skutku císařově, je už štědře obdařil patriarchu i klerus, jsou ovšem v obou redakcích shodná: φιλοτιμησάμενος χρήμασι πολλοῖς τὸν πατριάρχην ἅμα τῷ κλήρῳ τε καὶ τῇ συγκλήτῳ. Naproti tomu zase je patrné, že text Pseudo-

τριάρχου τῇ ἀγίᾳ πεντηκοστῇ, κἀκεῖθεν ἔρχεται ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, φιλοτιμησάμενος χρήμασι πολλοῖς τὸν τε πατριάρχην καὶ τὸν κλῆρον ἅμα τῇ συγκλήτῳ. Καὶ ἡ μὲν Εἰκασία τῆς βασιλείας ἀποτυχούσα μονὴν κατεσκεύασεν, εἰς ἣν καὶ ἀποκειραμένη φιλοσόφῳ βίῳ καὶ Θεῶ ἀρέσκοντι διετέλεσε μέχρι τέλευτῆς αὐτῆς, πολλὰ ἴδια συγγράματα αὐτῆς καταλιπούσα· ἡ δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ Εὐφροσύνη ἐκουσίως κατελθοῦσα τοῦ παλατίου ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστριῶν ἡσύχασεν.

symeonův nesmíme si mysliti jenom jako zkrácení původního textu Symeonova; naopak, anonymní upravovatel Pseudosymeona použil ke své práci i jiných pramenů, jak ukazují zejména hojnější údaje chronologické, pravidlem zahajující oddíly o jednotlivých císařích; ty odlišují Pseudosymeona od Lva Grammatika na první pohled; Leo: Θεοφίλος ἐβασίλευσεν ἔτη ιβ'; Pseudosymeon: Κόσμου ἔτους ςτγ', τῆς θείας σαρκώσεως ἔτος ωκγ', Ῥωμαίων Βασιλεὺς Θεοφίλος ἐ υἱὸς Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ, Εἰκονομάχος, ἔτη ιβ'.

Podobný poměr, jaký jsme zde zjistili podrobným rozbořením, nacházíme nejen snad v textu jednotlivých míst, nýbrž i v postupu vypravování; tak v panování Theofilově se v obou textech postupuje shodně: po půvabném příběhu Eikasia se mluví o hrách v cirku, pak o přeběhnutí Peršana Theofoba, o Pentapyrgiu, o ženě ve Vlachernách, dovolávající se pomoci císařovy, atd. Místo dalších četných příkladů, jež by bylo lze uvést, budiž zde ještě srovnán počátek vlády Konstantina Porfyrogenneta:

Leo l. c., sloup. 1121:

Κωνσταντῖνος δὲ, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τελευτήσαντος Λέοντος, παῖς ἔτι τυγχάνων (ἐβδομον γὰρ εἶχε τῆς ἡλικίας ἔτος), ὑπὸ Ἀλεξάνδρου [υἱοῦ] θεοῦ αὐτοῦ ἐν βασιλείᾳ καταλείπτο ὑπὸ ἐπιτρόπου τελῶν, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τῶν αὐτοῦ ἐπιτρόπων, καὶ σὺν τῇ μητρὶ· ἅμα δὲ Ῥωμανῶ πενθερῷ αὐτοῦ, ἐν ὑποταγῇ ὦν, ἕτερα ἔτη εἰκοσι εἴξ· μονοκράτωρ δὲ ἔτη δεκαπέντε· ὡς εἶναι τὸν ἅπαντα χρόνον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη πενήκοντα πέντε. Λαβόμενος οὖν τῆς τοῦ παλατίου ἐξουσίας ὁ πατριάρχης Νικόλαος, τὴν τοῦ κοινοῦ πρόνοιαν ἐποιεῖτο καὶ τὴν φροντίδα εἶχεν τῶν τῇ βασιλείᾳ ἀνηκόντων πραγμάτων ὁσημέραι.

Pseudosymeon l. c., sloup. 780:

Κόσμου ἔτους ςυή', τῆς θείας σαρκώσεως Ἐθ', Ῥωμαίων βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογεννῆτης ἔτη μῆ'. Τελευτήσαντος γὰρ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος ἑπταετῆς ὦν καταλιμπάνεται ὑπὸ Ἀλεξάνδρου θεοῦ αὐτοῦ ὑπὸ ἐπιτρόπου τελῶν. Ἐβασίλευσεν οὖν ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἐπιτρόπων σὺν τῇ μητρὶ ἔτη ς', καὶ ἅμα Ῥωμανῶ πενθερῷ αὐτοῦ ἐν ὑποταγῇ ὦν ἔτη κς', μονοκρατορεῖ δὲ ἔτη ιε', ὡς εἶναι πάντα τὸν χρόνον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη μῆ'. Λαβόμενος οὖν τῆς τοῦ παλατίου ἐξουσίας ὁ πατριάρχης Νικόλαος, ἅτε καὶ αὐτὸς ἐπίτροπος ὦν σὺν τοῖς μαγίστροις Στεφάνῳ καὶ Ἰωάννῃ τῷ Ἐλλαδᾷ, τὴν τοῦ κοινοῦ πρόνοιαν ἐποιεῖτο καὶ τὴν φροντίδα πᾶσαν εἶχε τῶν τῆς βασιλείας ἀνηκόντων πραγμάτων ὁσημέραι.

Ἐν τούτοις οὖν τῆς βασιλείας οὐσης δηλοῦται Κωνσταντίνῳ τῷ δουκί τῶν σχολῶν, παρά τινων τῶν ἐν τῇ πόλει μεγιστάνων φιλοῦντων αὐτόν, ὡς ἀνδρείον καὶ νουνεγῆ καὶ καλῶς δυνάμενον τὴν βασιλείαν διακυβεῖν, εἰσελθεῖν καὶ ταύτης ἐγκρατῆς γενέσθαι ἀπονητή. Ὁ δὲ, ἅτε καὶ πρότερον αὐτὴν ὀνειροπολῶν, καὶ τοὺς στεφάνους αἰεὶ ἐφιέμενος, ὡς εἶχεν τάχος, τὴν βασιλεύουσαν καταλαβὼν ἅμα τοῖς οὖν αὐτῷ τῶν στρατευμάτων ἐκκρίτοις ἱκανοῖς οὖσιν, καὶ νυκτὸς διὰ παραπυλίδος εἰσελθὼν τοῦ πρωτοβεστιάριου Μιχαήλ, οὐσης πλησίον ἀκροπόλεως ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Γρηγοῦρα, ἄυπνος μετὰ τῶν συνόντων αὐτῷ διετέλεσεν. Νικήτας δὲ ἀσηκρήτις, ὁ μετὰ ταῦτα πρωτονοτάριος γεγονώς, τὴν Κωνσταντίνου ἀφίξιν τῷ πατρικίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Ἑλλαδικῷ κατεμήνυσεν, καὶ ἄμφω τῇ αὐτῇ νυκτὶ πρὸς τὸν δοῦκα Κωνσταντίνον παρεγένοντο, καὶ βουλὴν ποιησάμενοι, οὐπω τῆς ἡμέρας καταλαβούσης, ἀλλ' ἐτι σκοτίας οὐσης, μετὰ λαμπάδων καὶ λαοῦ πολλοῦ καὶ ὅπλων τὴν τοῦ ἵπποδρομίου πύλην καταλαμβάνουσιν, Κωνσταντίνον εὐφημοῦντες ὡς βασιλέα. Ἐνθα δὲ ὁ τούτου ἵπποκόμος παρὰ τῶν ἐντὸς τοῦ ἵπποδρόμου πυλῶν ἀνηρέθη. Μὴ δεχθεῖς οὖν εἶπεν ὁ Κωνσταντίνος, ἀλλ' ἀποσοβηθεῖς ὡσπερ ἕκ τινος ἐμβακχευόμενος δαίμονος καὶ μὴ ἐφρονηκότα ἔχων τὸν λογισμὸν τῷ τῆς βασιλείας ἔρωτι, ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ ὑπεχώρησεν, στυγνός τε καὶ κατη-

Ἐν τούτοις οὖν τῆς βασιλείας οὐσης, δηλοῦται Κωνσταντίνῳ δουκί, δομεστικῶ τυγχάνοντι τῶν σχολῶν, παρά τινων τῶν ἐν τῇ πόλει μεγιστάνων, φιλοῦντων αὐτόν ὡς ἀνδρείον καὶ νουνεγῆ καὶ καλῶς δυνάμενον τὴν βασιλείαν κυβεῖν, εἰσελθεῖν καὶ ταύτης ἐγκρατῆς γενέσθαι ἀπονητή. Ὁ δὲ ἅτε καὶ πρότερον αὐτῆς ἐφιέμενος, ὡς εἶχε τάχος, ἅμα τῶν ἐγκρίτων τοῦ ὑπ' αὐτόν στρατεύματος καταλαμβάνων τὴν βασιλεύουσαν ἱκανῶν ἔντων καὶ νυκτὸς διὰ παραπυλίδος εἰσελθὼν τοῦ πρωτοβεστιάριου Μιχαήλ, οὐσης πλησίον ἀκροπόλεως, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Γρηγοῦρα ἄυπνος μετὰ τῶν συνόντων αὐτῷ διετέλεσεν. Νικήτας δὲ ἀσηκρήτις, ὁ μετὰ ταῦτα πρωτονοτάριος γεγονώς, τὴν Κωνσταντίνου ἀφίξιν τῷ πατρικίῳ Κωνσταντίνῳ καὶ μοναχῷ τῷ Ἑλλαδικῷ κατεμήνυσεν. Καὶ ἄμφω τῇ αὐτῇ νυκτὶ πρὸς τὸν Δοῦκαν Κωνσταντίνον παρεγένοντο· καὶ ἅμα πρῶτ', οὐπω τῆς ἡμέρας καταλαβούσης, ἀλλ' ἐτι σκοτίας οὐσης, μετὰ λαμπάδων καὶ λαοῦ πολλοῦ καὶ ὅπλων τὴν τοῦ ἵπποδρόμου πύλην καταλαβόντες, Κωνσταντίνον εὐφημοῦν βασιλέα ἐν τῷ ἵππικῷ. Ἐνθα δὲ ὁ τούτου ἵπποκόμος λογγευθεὶς παρὰ τῶν ἔσωθεν τῶν τοῦ ἵπποδρόμου πυλῶν ἀνηρέθη. Μὴ δεχθεῖς οὖν ἐκείσε ὁ Κωνσταντίνος, ἀλλ' ἀποσοβηθεῖς, ὡσπερ ἐμβακχευθεὶς ὑπὸ τινος δαίμονος καὶ μὴ ἐφρονηκότα ἔχων τὸν λογισμὸν τῷ τῆς βασιλείας ἔρωτι, ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἀνεχώρησε στυγνός τε καὶ

φήης, κακὸν οἰωνὸν τὴν τοῦ ἵπποκόμου κρίνας σφαγῆν. Ἐκείθεν οὖν εὐφημούμενος ἤλθε μέχρι τῆς λεγομένης Χαλκῆς, καὶ διὰ τῆς σιδηρᾶς πόρτας εἰσεληλυθὼς μέχρι τῶν ἐξουβίτων παρεγένετο. Ὁ οὖν μάγιστρος Ἰωάννης ὁ Ἑλλαδᾶς ἐκλογὴν τῶν τε τῆς ἐταιρείας καὶ τῶν ἐλατῶν ποιησάμενος μεθ' ὅπλων τούτους ἀπέστειλεν κατὰ τοῦ δουκός. Ἐλθόντων οὖν μέχρι τῆς Χαλκῆς, καὶ πολέμου συστάτος, πολλοὶ ἐξ ἀμφοτέρων ἔπεσον τῶν μερῶν ἔργον ἐκείσε μαχαίρας γενόμενοι, καὶ τοσοῦτοι, ὥστε τὸν τόπον ἐκλιμασθῆναι τῷ αἵματι ποταμηδὸν καταρρέοντι. Ἀνηρέθη καὶ Γρηγοῦρας υἱὸς τοῦ δουκός, καὶ Μιχαήλ ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ, καὶ ὁ Κορτίης ἐκείνος ὁ ἐξ Ἀρμενίων. Ταῦτα ὁ δοῦξ Κωνσταντίνος μαθὼν, ταραχῆς ὅτι πλείστης γενομένης, τὸν ἵππον ἐξήλαυεν· ὁ δὲ ταῖς ἐκείσε ὑπεστρωμέναις ἐνολισθησας πλαξίν, εἰς γῆν τὸν ἐπιβάτην κατέβαλεν, οἱ γὰρ ἄλλοι διεσκαδασθησαν ἅπαντες. Ἐπεὶ δὲ τις αὐτὸν παρὰ γῆς ἐρρυμένον καὶ μεμονωμένον κατέλαβεν, ἔφει τὴν ταύτου ἀπέτεμε κεφαλὴν.

κατηφῆς, κακὸν οἰωνὸν τὴν τοῦ ἵπποκόμου κρίνας σφαγῆν. Ἐκείθεν ἦκε μέχρι Χαλκῆς, καὶ διὰ τῆς Σιδηρᾶς πόρτης τῆς Χαλκῆς εἰσεληλυθὼς μέχρι τῶν σκουταρίων παρεγένετο. Ὁ δὲ οὖν μάγιστρος Ἰωάννης ὁ Ἑλλαδᾶς ἐκλογὴν τῶν τῆς ἐταιρείας καὶ τῶν ἄλλων ποιούμενος, μεθ' ὅπλων τούτους ἀπέστειλεν κατὰ τοῦ Δουκός. Ἐλθόντων οὖν μέχρι τῆς Χαλκῆς, πολλοὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἔπεσον, καὶ τοσοῦτοι ὡς τὸν τόπον ἐκλιμασθῆναι τῷ αἵματι. Ἀνηρέθη δὲ καὶ Γρηγοῦρας ὁ υἱὸς τοῦ Δουκός καὶ Μιχαήλ ἐξάδελφος αὐτοῦ καὶ Κορτίης ἐκείνος ὁ ἐξ Ἀρμενίων. Ταῦτα ὁ Δοῦξ Κωνσταντίνος μαθὼν, ταραχῆς ὅτι πλείστης γενομένης, τὸν ἵππον ἐξήλαυεν· ὁ δὲ ταῖς ἐκείσε ὑπεστρωμέναις ἐνολισθησας πλαξίν, εἰς γῆν τὸν ἐπιβάτην κατέβαλεν, καὶ τις αὐτοῦ ἔφει τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμε· ἢ τις τῷ βασιλεῖ προσενηνεκτο καταφανῆς ἅπασιν τῆς ἀπάτης εἰς ἀποτροπῆν.

Konec tohoto vypravování, jak viděti, jest odlišný. Kromě toho tu následuje ještě jiná zpráva o tomto odboji Nikolaoně; tohoto odstavce u Lva Grammatika není. Dále však opět se obnovuje shoda: Tούτων ἕτω τελεσθέντων . . ., pak o Symeonovi bulharském τῷ δὲ αὐγούστῳ μηνὶ Συμεὼν ὁ Βούλγαρος οὖν ὄχλῳ βαρεῖ κατέλαβε τὴν Κωνσταντίνου πόλιν (Leo Gr. 784, Pseudosym. 1125) atd.

I z tohoto srovnání vyplývá to, co bylo řečeno svrchu: základní shoda v obsahu a postupu vypravování, místy do- slovná shoda na důležitých bodech, zkratky Pseudosymeonovy proti Lvovi, jehož obraty jsou někdy mnohomluvnější, a konečně dodatky Pseudosymeonovy (anonymovy) proti versi starší. V celku však jde, jak řečeno, o redakci zcela odlišnou, a je důležité poměr tento poznati, máme-li odpověděti na otázku, z které řecké předlohy byl překládán text slovanský. Podrobněji vyšetřil textové poměry Symeona Logotheta C. de Boor v důkladné monografii *Die Chronik des Logotheten* (Byz. Zeitschr. VI, 1897, str. 233—284). Tam také hojným srovnáním ukázal poměr mezi Symeonem a Lvem Grammatikem. O textu Symeonově, který tvoří pokračování kroniky Georgia Hamartola, vyložíme v druhé části této práce.

Slovanský text Symeona Logotheta, jež rovněž prozkoumal Vasiljevskij (l. c. 78—96), jest zachován v jediném rukopise kláštera v Sučavě, nyní v petrohradské veřejné knihovně F IV. č. 307. Je psán moldavským pravopisem a je v ohledu pravopisném i v zachování církevněslovanského rázu jazykového velmi konservativní. Obsahuje 325 listů a je nadepsán: *Сυμεώνη Μεταφραστα η λόγοφеть (!) σπλησάνη μίρα ω βυτίη η λέτοβνικη σερβάνη ω ραζλίχνιζιχ λέτωπνίσετς*. Na konci rukopisu je tato příписка: *Сїѧ книга ѡменѧ Метафраст поча архієпкѧ Анастасіє Крїмковѧ η не доспѧ сьєрєзшнѧ єго. а потѧ до-коча єго Ємѡна "Іωρѧ ηγυμε", вѧ днн Васнліє воекѡ... η спнєсєса ρѧкож. попа Манѡнла ω СХчѧ ω хрѧ вѧвеніє єцн. В лѧтѡ 5̄ ρ̄ 5̄ ω̄ л̄ д̄ н̄ ѡ сьєрєзанѧ тѧ бн̄ єго ρѧкож. Амн̄*. Tohoto zápisu si první povšiml Popov *Обзоръ хронографовъ II*, 16. Arcibiskup Anastasij Krymkovič, od něhož tedy pochází tento rukopis, byl třetí moldavský arcibiskup po Jiřím Mohylovi, obnovil r. 1602 bukovinský klášter Dragomirna, byl arcibiskupem sučavským a metropolitou moldavskovalašským r. 1609—1617 a pak zase 1620—1631 (Golubinskij, *Краткій очеркъ исторіи православныхъ цєрквей* str. 308, VI. Мordvinov, *Православная цєрковь въ Буковинѧ, С. Петербургъ 1874*, str. 53 a 117). Rukopis byl pak dokončen za vojevody moldavského Vasilija Lupula, jenž se stýkal s Bohdanem Chmelnickým a vládl r. 1634 až

1654. Rukopis byl dokončen r. 6146=1637, v říjnu, a byl psán popem Manuilem. Jest však otázka, máme-li pokládati Anastasia Krymkoviče a igumena Oresta za překládatelē rukopisu. Zajisté nikoliv. Starobylý bulharský jazyk a pravidelný pravopis kodexu ukazují, že jeho překládatelē nebyli dva Rumuni XVII. věku. Oba jmenovaní si tedy pouze rukopis pro sebe objednali.¹⁾ Celý rukopis je psán jednou rukou, ale uvedený přípis jinou. Kronika Logothetova se končí na listě 254, kde se čte poznámka: *до зде Симеона Логофеть є творєнь (!) а ω̄ зде дьрѧго*.

Na tomto místě (l. 253 b — zač. l. 254 a) se končí smrtí císaře Romana I. Lakapena roku 948, tedy asi právě tam, kde se podle dohadu Krumbacherova končila i původní řecká kronika Symeona Logotheta. Poslední slova se týkají Romana a jeho synů (vyd. str. 143/4): *ω̄тжлоу оубо Стефанъ вѧ Пнко-ннєс̄ зѧточѧ бѧ, таже вѧ Рѡдо, а ω̄тжлѧ вѧ Мнтнлннѧ; Констан-лннѧ же вѧ Самофраки скончєса, нже бѧжати мнѡжнєцѧ покѧ-снєса, оубѧєн же бѧ ω̄ стрѧннѧ; Стефан же, вѧ Лєзѧв̄ пожнѧ / ѡ лѧ, скончєса; ω̄цѧ же єю вѧ Прѡтѧ острѡвѧ оумрѧ. Н тако коєгожѡ ѧ сѧдѧ постнже*.

Tato poslední slova nesouhlasí se zakončením Symeonovy kroniky, jak je známe z řeckých rukopisů, a zejména z těch některých rukopisů, které ke kronice Georgia Hamartola připojují pokračování ze Symeona. Tam bývá přípisek (Georg. Ham. ed Muralt 851): *Δόξα τῷ θεῷ πάντων ἐνεκα ἀμήν. Τετέλεσται καὶ τὰ τοῦ Λογοθέτου*. Tento nesouhlas vysvětlil V. J. Sreznevskij v předmluvě k vydání (str. V n.) tím, že text Logothetův byl překládatelē opuštěn o něco dříve, než výslovně řečeno, totiž uprostřed l. 253 a, a nahrazen textem z Joanna Zonary. Myslím, že slovanský překládatel měl před sebou řecký rukopis, jehož konec byl utržen; přibral si tedy na doplnění chybějícího textu Zonaru, ale věda, že Symeon vypravoval až do smrti Romanovy, vyznačil ukončení Symeonova textu až na tomto místě.

¹⁾ Arcibiskup Krymkovič byl patrně vůbec bibliofil: dal poříditi pro klášter Dragomirnu i apoštol r. 1609 (viz A. J. Jacimirskij, *Слав. и рус. рукописи румынскихъ блѡд, СРѡгъ 1905*, str. 127) i jiné rukopisy (týž, *Изъ славянскихъ рукописей, Москва 1898*, str. 67—70).

Pokračování slovanského textu, l. 254—325, sahá až do nastoupení Romana IV. Diogena na trůn, t. j. do roku 1068, a je to zkrácený text kroniky Zonarovy (o čemž ještě bude řeč v kap. VI. této části).

Vydání. Celý slovanský text Symeonův byl vydán petrohradskou akademií roku 1905: Симеона Метафраста и Логоθετα Списание мира отъ бытія и лѣтовникѣ. Str. XVI+239. Toto vydání připravovali již A. A. Kunik a V. G. Vasiljevskij v letech devadesátých; ukončil je V. J. Sreznevskij. Text je tu otištěn bez nadřádkových znaků, s upravenou interpunkcí a s několika konjekturami (viz úvod vyd. s. XV. n.). Pečlivé jsou jeho rejstříky. V Praze má toto vydání pouze knihovna historického semináře.

Vznik a předloha slovanského Logotheta. Jde tedy nyní o to, *kdy a kde* slovanský překlad vznikl. Vasiljevskij dobře poznal, že vznik překladu nemůžeme klásti do rumunského prostředí a do století sedmáctého, nýbrž že překlad je práci bulharskou. Co však se týče doby, to jest otázka těžší. Vasiljevskij vyslovil domněnku, že překlad Symeona nebyl časově vzdálen od překladu Konstantina Manassea, jenž, jak ukážeme, vznikl v první polovici XIV. století. Pro takovouto domněnku není jiného důkazu, nežli právě analogický obsah obou děl; proti ní zřejmého svědectví není. Bohužel podrobněji tato otázka řešena nebyla; viz však o tom zde níže. Zato Vasiljevskij probral důkladněji jiný význačný problém, v jakém totiž poměru je slovanský text k řeckému originálu (l. c. str. 81 sl.).

Tu pak je hned patrné, že slovanský překlad se vůbec neshoduje s domnělým Symeonem (cod. Paris. 1712), ale zato se shoduje s textem Lva Grammatika:

Na př. o Kainovi:

Slov. petrohr. rkp., l. 13 b:	Cod. Paris. 1712:	Leo Gram. 245, 24:
Каннь пръвын рало оумыслн. Авель же правдоѣ печашеса.	ὁ δὲ Κάιν πρῶτος ἄροτρον εὔρε. Καὶ πόλιν ἔκτισεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἐνάν.	Ὁ Κάιν πρῶτος ἄρο- τρον ἐπένοησε καὶ πλεο- νήσαν. Ἄβελ δὲ δικαιο- σύνης ἐπεμελεῖτο.

14 b: По ѡсѣжѣ-
нн оубо злаго жнѡв-
та, хыщннкѣ н лнхо-
мецъ бывѣ, пръвын
чнсла н мѣрн н зем-
ныа прѣдѣлы оумы-
слн. н гра^а сѣздаавѣ
ѡт ѡанно сѣнннѡса
сво^а емѣ прннжнн н
на брѣнн оупражнѣ-
тнса.

l. 15 a: Каннь, ѡко
же глѣтъ Мωϋση, хра-
мннѣ пѣшнса нанѣ,
скωнѣчаса.

Καὶ ὅτι μετὰ τὴν κα-
ταδίκην ἀπραξ καὶ πλεο-
νήκτης ἐγένετο, μέτρα
καὶ στάθμια καὶ ἔρους
γῆς πρῶτος ἐπινοήσας
καὶ τοὺς οἰκείους εἰς
ἐν συναγαγὼν ἐν πολέ-
μοις ἀσχολεῖσθαι ἐδί-
δασκεν.

ὄκει δὲ τὴν γῆν, ἣτις
ἐστὶ τρέμουσα, γθαμα-
λὴ οὖση, κεχωρισμένος
ὑπάρχων ἀπὸ τῆς τοῦ
Σήθ γενεᾶς κατὰ πρόο-
τάξιν τοῦ Ἀδάμ.

ὁὗτος, φησιν, ὁ Κάιν,
ὡς ἡ λεπτὴ Μωυσέως
Γένεσις, τῆς οἰκίας πε-
σοῦσης ἐπ' αὐτὸν τε-
λευτᾷ. λίθοις γὰρ τὸν
ἀδελφὸν Ἄβελ ἀπέ-
κτεινε, καὶ λίθοις ὁ-
μοίως καὶ αὐτὸς ἀπε-
κάνθη etc. etc.

Shoda mezi slovanským překladem Symeona a mezi řeckým textem Lva Grammatika jest, jak viděti, zajisté značná a větší, nežli mezi překladem a domnělým řeckým Symeonem, ale ovšem nemůže býti doslovná. Tu pak je velkou zásluhou Vasiljevského, že ukázal řecký text, plně odpovídající slovanskému překladu, a jeho vývody lze jen přijmouti. Výše byl jmenován ve výčtu řeckých rukopisů Symeonových codex Venetus Marcianus 608, o němž psal již Monfaucon (Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum I. str. 483 (srv. Hirsch, Byzant. Stud. 304). Je to pozdní rukopis — až z XV. století — a nad to nedokonalý.

246, 16: μετὰ γούν
τὴν καταδίκην χειρόνως
ἔβίω, ἀπραξ καὶ πλεο-
νήκτης γενόμενος, καὶ
πρῶτος μέτρα καὶ στά-
θμια καὶ γῆς ἔρους ἐπε-
νόησε καὶ πόλιν κτίσας
εἰς ἐν συναλθεῖν οἰκείους
ἠνάγκασε καὶ εἰς πο-
λέμους ἀπασχολεῖσθαι.

246, 30: Κάιν, ὡς
λέγει Μωυσῆς, τῆς οἰ-
κίας πεσοῦσης ἐπ' αὐτὸν
ἐτελεύτησεν.

Buď pisar' rukopisu nebo nějaký redaktor dopouštěl se častých zkratek, takže až zatemňoval smysl. Nicméně přes to, jak ukázal Vasiljevskij (Виз. Врем. II, 85 sl.), právě v tomto rukopise nalézáme text, odpovídající překladu. Ukáže to několik příkladů:

Cod. Venet. f. 9 r.:

ἐβασίλευσε Γάιος Ἰούλιος Καίσαρ ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα καὶ μῆνας ἑπτὰ. Καίσαρ δὲ ἐπεκλήθη, ὃ λέγεται ἀνατομή. Θανούσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐν τῷ ἐννάτῳ μηνὶ ταύτην ἀνατεμόντες ἐξήγαγον αὐτόν. Οὗτος καὶ δικτάτωρ ἐκλήθη, ὃ ἐστὶ μοναρχία. Δικτατωρία δὲ ἦν ἀρχὴ ἀγυπεύθυνος.

f. 23 r.:

Κάρου Καρίνου καὶ Νουμεριανοῦ· Κάρου Καρίνου καὶ Νουμεριανὸς ἐβασίλευσαν ἔτη δύο. Οὗτος ὁ Κάρου τὴν Περσίδα καὶ Κτησούφοντα παρέλαβεν, τοῦτο ἤδη τέταρτον ἀνάλωθέντα ἐπὶ Τραϊανῷ, ὑπὸ Βήρου καὶ Σευήρου καὶ Κάρου. Τελευτήσαντος δὲ Κάρου ὑπὸ λοιμυκῆς, καὶ Καρίνου τυφλωθέντος καὶ ὑπὸ Ἀπρου ἀνερεθέντος, ἐβασίλευσαν Νουμεριανός. Εἰς αὐτὸν ἐμαρτύρησεν ὁ ἅγιος Γεώργιος καὶ Βαβύλας ἐν Ἀντιοχείᾳ. τοῦτον οὖν ἀνεῖλεν Διοκλητριανός, δοῦξ τυγαχίων Μυσίας.

rkp. petrohr. l. 46b.

црѣво Гаїа Кесара.
о црѣвоваѣшииъ въ Римѣ: —
Гане Нохлїе кесарь црѣвова мѣа
ѣ. н четыри лѣта. Кесар же на-
речеса, еже глетса нзрѣзанїе, тако
оумершии мѣтрн его въ леватыи
мѣць, сїж прорѣзавше, нзашж его.
сѣн же н анктатѣ наречень бысть,
еже е самовласте. анктаторь же
е власть неповнїиаа.

l. 63 b:

црѣво Кара н Карнна н Нумерїанъ.
Карь н Карннь н Нумерїанъ
црѣвовашж лѣтѣ. Сѣн Карь пер-
снаж н Ктиснфωνнѣтѣ прѣватѣ.
сѣ же быть четвертое прѣватїе
еж. прѣвое ѿ траїана, таже ѿ
внра. н потѣ ѿ Севнра. а потѣ
ѿ Кара. скончавшѣ же са Карѣ
огницеж, а Карннѣ ωсλзпшѣ,
оубї его Ἀπρο н црѣвова Нуме-
рїанъ. При сем же мѣчень бы-
стьи Германъ (sic), н стын Ва-
вυла въ Λιθηωχιν. сего же оубн
Δϊωκλнтїанъ, Δδζъ сын тогаа
Μισιϊнскын.

Jsou ovšem i místa, kde takové shody není, což plyne z toho, co dříve řečeno o rázu rukopisu benátského. Na př. o Konstantinu Kopronymovi:

ἐξεληθόντος δὲ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν Ἀράβων, γινώσκων τὴν πονηρίαν αὐτοῦ Ἀρτάβα(σ)δος καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, τὸν μὲν πατρίκιον Βυσιρὸν (u Lva Gram. Βισήρ) τὸν σαρακηνοσόνα προσπαντήσαντες ῥομφαία ἀνεῖλον. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντίνος παρίππην εὐρὼν φεύγει ἐπὶ τὸ Ἀμόριον καὶ διασώζεται ἐν θέματι τῶν Ἀνατολικῶν. ἐντεῦθεν μάχα δεινότεται γίνονται τοῖς ὑπηκόοις, ἐκατέρων βασιλεῖα ἄ(να)γορευομένων. Ἀρτάβα(σ)δος δὲ γράφει πρὸς Θεοφάνην τὸν πατρίκιον, ἐν. προσώπου τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ τούτου εἰσεληθόντος μετὰ ὀψικίου ἐν τῇ πόλει καταλαμβάνει καὶ Κωνσταντίνος ἐν Χρυσπολ(ε)ῖ (μετὰ τῶν Θρακησίων καὶ Ἀνατολικῶν καὶ μηδὲν ἰσχύσας ὑπέστρεψεν καὶ παρεχάμασεν ἐν Ἀμορίῳ.

l. 138 a: Ηζησῆσῳ же оубо Ко-
стананноу въ страны опенкїн-
скыа на Арваѣны, Артаваздаѣ
сжшѣ съ нн, 138 b: назираетаса
дрѣгѣ дрѣга. н бранн вывшн
межѣ нма, н внснртѣ сѣвѣтннкѣ
Костананноу оубїенѣ вывшѣ Ἀρ-
таваздаомѣ, оубоавса Костананнь,
повѣже въ Аморїе. Артаваздаѣ же
Феофанѣ магнстрѣ, гостевн емѣ
сжшѣ, н тогаа владѣшж въ
Црнградѣ, възспнса прѣжтн его.
н прнатѣ вывъ наречень бы ѿ
чнновѣ црѣ. възшѣшѣ же емѣ въ
грѣ, възн людїе съ лѣжонменнтїи
патрїархомѣ Анастасїемѣ прокл-
шж Костананна. Артавазда же,
яко правобѣрна сжшѣ, црѣ пропо-
вѣдашж. прншѣ же Костананнь
въ Хрисопѣ н ннчсо же оуспѣвъ,
възвратнса пакы въ Аморїе.

Naproti tomu poučné a významné jsou případy, kde shoda mezi slovanským textem a rukopisem benátským trvá i tehdy, když slovanský text se liší od Lva Grammatika. Na př. o Bulharech:

Leo Gram. 306, 6:

Καὶ τὸ Στενὸν ἄπαν κατέκαυσαν. Εἰκάδι δὲ Φεβρουαρίου μηνός ...

Cod. Marc. :

Καὶ τὸ Στένον ἄπαν κατέκαυσαν· οὕτως ἄρα δεῖνδν ἀβουλία καὶ ἀπει-

rkp. petrohr. l. 233 b:

Блзгаре же . . . Н оустїе попалншж възс. снце во злѣ неслѣвѣ

ρία θρασύτητα σύμμα-
χον ἔχουσα. εἰκοστῇ δὲ
τοῦ Φεβρουαρίου μη-
νός...

тованіе н неискъшеніе
скерѣпство повѣрннка
нмаше. Въ к. же фе-
врѣарѣ мѣца . . .
(Theodora, szjntel-
nica romanova, skon-
chasa.)

Nebo o chrámu sv. Sofie:

Καὶ τὸ κάλλος αὐ-
τῆς (τῆς ἁγίας Σοφίας)
καὶ τὸ μέγεθος θεα-
σάμενος καὶ τὸν πολυ-
τελῆ κόσμον ὑπερθαυ-
μάσας, αὐθις ὑπέστρε-
ψεν εἰς τὰ ἴδια. (Mluví
se o kyropalátovi
gruzínském.)

... Καὶ τὸ κάλλος
αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος
θαυμάσας καὶ τὸν πο-
λυτελῆ κόσμον· καλλω-
πίσαντες αὐτήν καὶ περι-
στείλαντες πέπλοις χρυ-
σοῦφεσι καὶ κόσμῳ παν-
τοίῳ, καὶ οὕτως εἰσή-
γαγον ἐν αὐτῷ· ὁ δὲ
τὸ θαυμαστὸν καὶ ὑπερ-
μεγεθὲς τοῦ ναοῦ ἔργον
καταπλαγεῖς, καὶ τὸν
πολυτελῆ κόσμον [πολ-
λείας ἔργῳ] ὑπερθαυ-
μάσας καὶ ἀληθῶς κατ-
οικίαν εἶναι τὸν ἱερόν
τοῦτον χώρον εἰπὼν αὐ-
θις ὑπέστρεψεν εἰς τὰ
ἴδια.

234 a: Добротж
ѣж н велнчество вн-
дѣтн,¹⁾ н многоцѣн-
нѣа оутварѣ. оукра-
снеше бо тж н оубв-
снеше завѣсы злато-
тканнми н красотож
взвѣкож, тако взвѣ-
дошж въ на. Оиже
чѣномоу н велнкоу
црковномоу дѣлоу оу-
днелзса н много
цѣннн оутварн по-
чюднелса, н въ нстн-
нж вжїе жнлнше,
сценное село се ес рекь,
пакы вззвратнса въ
скодси.

Podobná shoda, jako mezi slovanským textem a rukopi-
sem benátským, objevuje se i mezi slovanským překladem
a ostatními řeckými rukopisy. Je třeba, pokud nemáme kri-
tického vydání originálu a srovnání řeckých textů, srovnávat
překlad s jednotlivými rukopisy originálu. Srovnání takové
může být ovšem jenom nahodilé, pokud totiž jsou nám tiskem
přístupny výňatky z různých kodexů. Tak H. Gelzer v citova-

¹⁾ Ve slovanském textu, právě tak jako v cod. Marc., věty zde jinak
rozděleny: ego же н въ сѣжѣ вжїж прѣмѣдрѣ взведошж добротж ѣж н ве-
лнчство вндѣтн н много цѣнннѣа оутварѣ (tedy вндѣтн je infn. účelový
k přísudku взведошж).

ném výše díle uveřejnil místo z rukopisu vídeňského Suppl.
Kollar 127 o Adamovi (I, 60):

‘Ο δὲ Ἀδάμ . . . θνήσκει κατ’ αὐ-
τὴν τῆς παραβάσεως ἡμέραν· χιλίον-
ταετίας γὰρ τῆς τοῦ θεοῦ ἡμέρας
ἔχουσης τὸ διάστημα, ἐννοήσια τριά-
κοντα μόνον ζήσας τελευτᾷ. τοῦτον
λέγεται πρῶτον εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς
ἐκλήθη, ταρῆναι καὶ μνήμα αὐτῷ
κατὰ τὴν Ἱεροσολύμων γεγονέναι
γῆν Ἑβραϊκῆ τις ἰστορεῖ παράδοσις.

l. 15 a: Адам же . . . скончаса,
оумеръ въ самыи прѣветжпленїа
днѣ. тыскшца бо лѣ вжїа днѣ
нмашии ѿстоанїе, дѣва сѣ тзчїж
н трндѣса лѣ пожнвѣ, скончаса.
сего глжть прѣва въ землѣ, ѿ
неж же вззѣтъ бы, погребена
бытн. н гробѣ его въ іерлнмѣстѣн
землн евренское нѣкое по-
вѣдѣ писанїе.

V dosavadních poměrech, dokud nemáme kritického vy-
dání řeckého Symeona, je prakticky důležité, že celkem se
slovanský text dobře shoduje se Lvem Grammatikem, jak
hojně doložil Vasiljevskij (B. B. II, l. c.). Zbývá tedy vysloviti
výsledky ze srovnání slovanského textu s řeckými rukopisy.
Na straně slovanské máme textověkritickou práci snadnou:
jest jenom jeden rukopis Symeonovy kroniky, tiskem již vydaný,
a o redakcích překladu nelze mluvit. Překlad sám je na
obvyklé úrovni církevněslovanských překladů kronikářských.
Na některých, ne příliš četných místech vznikla nejasnost tím,
že překladatel neporozuměl dobře řeckému originálu nebo ne-
přečetl dobře řecké slovo; na př. l. 86 b въ полн шанмѣ = ἐν
πόλει Σόδρια; 176 a въ στρατορίη = εἰς τὴν ἐκκλῆσιαν. Tyto případy
sebral Sreznevskij v úvodě k vydání (str. XII—XIV).

Jinak je tomu s originálem. Kritického vydání není, a ne-
známe ani úplného znění jednotlivých řeckých rukopisů ani
vzájemného jejich poměru. Z toho plyne, že podrobného srovná-
vání prováděti nemůžeme. Přece však vidíme toto:

1. Poznání slovanského textu potvrzuje hořejší soud, že
to, co dříve bylo za Symeona pokládáno (vyd. Combefis, Bek-
ker, Migne), Symeonovou kronikou vskutku není, neboť slo-
vanský text, zřejmě nadepsaný jako kronika Symeona Logo-
theta, se s touto versí neshoduje.

2. Slovanský text se tedy shoduje s řeckými rukopisy Logotheta. Srovnání Vasiljevského, samo o sobě cenné, není ovšem úplné a nepodává výsledků konečných. Tak především nezabírá ve svůj obzor vůbec nejstaršího rukopisu messinského, a také k ostatním rukopisům nepřihlíží soustavně, ba ani rukopisu benátského nestaví doslovně vedle překladu.

3. Ze srovnání toho jest patrné, že rukopis benátský je z řeckých rukopisů slovanskému překladu poměrně nejbližší. Ze jeho shody jsou větší než shody se Lvem Grammatikem, nepáдало by na váhu, neboť Lev znamená přece jen ne vlastní Symeonovu kroniku, nýbrž její pozdější zpracování; důležitější jsou shody, vyznačující benátský rukopis proti jeho ostatním druhům.

4. Ale ani tyto shody nejsou úplné a doslovné. I v příkladech, které jsme uvedli, viděli jsme odchylky, a jiné rozdíly překladu a benátského rukopisu vypočítává Vasiljevskij. Skutečné předlohy k slovanskému překladu Symeona tedy dosud neznáme.

5. Přes to vidíme, že slovanský překlad má značnou kritickou cenu pro stanovení správného řeckého textu, neboť z něho bude lze opravit různé písařské chyby i doplniti výpustky.

6. Protože takových chyb a mezer, jaké má benátský rukopis, slovanský překlad nemá a tedy z tohoto rukopisu nebyl přeložen, nemůže býti mladší nežli je benátský rukopis, t. j. z XV. století, a zejména nemůže pocházeti až ze stol. XVII., jak by k takové domněnce sváděl jeho přepis. Slovanský překlad pochází tedy zajisté aspoň ze začátku XV. století.¹⁾ Podrobněji tuto věc určití nelze proto, že jazyková stránka nás nevede k rozhodujícím podrobnostem. Podané ukázky ukazují řeč poměrně starobylou, či správněji konservativní, ale srovnáváme-li ji s mluvou jiných historických textů, shledáváme, že pro tento obor literární se vytvořila jistá tradiční díkce s ustálenými obraty (jako *взврати се въ евоа си*), které se u různých předkladatelů opakují. Jestliže tedy stránka syntaktická je málo individuální, očekáváme více od tvarosloví a hláskosloví. Tvarosloví nám nepomáhá z nesnází, neboť je konservativní. Hláskosloví je ovšem středobulharské. Zejména pozoruhodné je trvalé matení nosovek (*нмаши 15, въ земаа* ak. sg. ibid. *ѡ неже* gen. sg. fem. ib., *попалшиж 233b, еж* = *ежа* gen. sg. f. ib.,

многоченна оутварь ak. sg. fem. ib., a j.) a také úpadek jerů, jevíci se buď jejich vynecháváním (*кесаp 46b, потѡ 63b, прише 138*), nebo matením (*взси 138, ввсе 233b., ввсѣкож* ib., *оуднвзса 233b* a j.) a zejména převládáním jeříku, jež znamená, že rozdíl ve výslovnosti jerů již nebylo — pokud se vůbec jer vyslovovalo (*оумеръ 15, наречень выеть 46b, нѡмеранъ 63b, дрѡгъ 138, рекъ 233b* a mn. j.). Než to jsou obecné zjevy středobulharské, a podrobnějšího datování nedovolují.¹⁾ Kronika Symeona Logotheta nezaujímá významnějšího místa v dějinách církevněslovanské literatury. Její jediný rukopis dosvědčuje, že nebyla valně oblíbena. Lze to snadno pochopiti. Kronika Symeona je i proti jiným byzantským kronikám dílo slabé a poměrně suché. Vznikla-li počátkem XV. století její slovanská podoba, pak jí bylo zápasiti s jinými kronikářskými překlady, jež nedlouho před tím vznikly, s Joannem Zonarou, Konstantinem Mannasem a hlavně s druhým překladem Georgia Hamartola, a tu ovšem podlehla. Kromě toho právě v tomto překladu z Georgia byla, jak uvidíme, obsažena její nejdůležitější část, totiž pokračování ke Georgiovi až do roku 948, a nebylo tedy třeba překládati ještě celou Symeonovu kroniku zvláště.

A z téhož patrné důvodu také vynechali církevněslovanští překladatelé několik dalších byzantských kronik. O třech jsme se již zmínili, že to vlastně nebyly ani nové kroniky, nýbrž jen úpravy textu Symeona: jsou to Lev Grammatik (*Λέων γραμματικός*), Theodosios z Meliteny (*Θεοδοσιος ἐ Μελιτηνός*) a Pseudo-Polydeukes. Ale také dvě jiné byly nechány stranou, a to dosti zajímavé. Jsou to kroniky, jež napsali Joannes Skylitzes (*Ἰωάννης ὁ Σκυλιτζης*) a Georgios Kedrenos (*Γεώργιος ὁ Κεδρηνός*); zejména Skylitzes napsal pamětihodnou předmluvu ke své kompilaci, v níž podává přehled dřívějších chronistů byzantských a jejich stručné ocenění. Mineme-li ještě nevýznamné dílo Joanna Xiflina (*Ἰωάννης ὁ Ξιφλίνος*), přicházíme postupem chronologickým ke kronikáři, opět důležitému pro literaturu církevněslovanskou, a tím jest — Joannes Zonaras.

¹⁾ Tolik po stránce filologické. Po stránce *historické* rozebral kroniku Symeona Logotheta velmi důkladně V. N. Zlatarski v obsažné monografii *Извѣстията за България въ хрониката на Симеона Метафраста и Логоета*, СХУ 24, 1908, str. 1—161.

¹⁾ Srv. kap. VI. v I. části.

V.

Joannes Zonaras (Ἰωάννης ἔ Ζωναρᾶς).

Tento kronikář se odlišuje od svých druhů již svým životem. Nebyl původně prostým mnichem úzkého obzoru duševního, nýbrž, jak nám prozrazují jeho epitheta v nadpise jeho díla, byl vynikajícím hodnostářem: velitelem tělesné gardy císařské (μέγας δρουγγάριος τῆς βίβλης) a přednosta dvorní kanceláře (πρωτοσηκρητής). Později však, jak víme z téhož pramene, byl mnichem, a to v klášteře na jednom z malebných Princových ostrovů u Cařihradu, Hagia Glykeria.¹⁾ O jeho životě nemůžeme podati bližšího určení časového.

Kronika Zonarova. Zato vznik jeho díla, nadepsaného Ἐπιτομή ἱστοριῶν, můžeme přece přibližně datovati. Kronika končí rokem 1118, úmrtím Alexia I. Komnena, a toto datum je tedy dolní mezí. Avšak toho roku nebyla kronika skončena, nýbrž byla psána později. Na to ukazují jeho vlastní slova na konci díla (ed. Dindorf IV., str. 260): ἐνταῦθα μοι τὸ πέρας ἦτο τῆς συγγραφῆς καὶ ἔδρμος στήτω τῆς ἱστορίας, ἔς μοι πρὸς μακρὸν ἐκμεμῆμισται. δοῦναι γὰρ φραγῆ καὶ τὰ λείποντα οὗ μοι λυσιτελεῖς οὐδ' εὐκαιρον κέριται. Na to upozornil již Hirsch, Byzant. Stud. 377. Horní mezí pro určení vzniku Zonarovy kroniky je panování Manuela Komnena (1143—1180). V té době totiž složil kroniku Michael Glykas, jenž — jak ukázal Hirsch l. c. str. 396 — ze Zonary již čerpal. Zonarova kronika tedy vznikla v polovině XII. století. Sahá od počátku světa do r. 1118 (t. j. do smrti Alexia I. Komnena), a je rozdělena v 18 knih. Toto rozdělení pochází od vydavatele C. Ducange. Zonaras sám rozděлил své dílo jen ve dvě knihy: druhá se začínala římským císařstvím od Pompeia a Caesara (ed. Dindorf IV., str. 340). Prvních šest knih obsahuje dějiny židovské, druhých šest římské, posledních šest

¹⁾ Stal se mnichem prý ze zármutku nad úmrtím ženy a dětí, jak vypravuje církslov. životopisec, jenž jinak má shodné zprávy o jeho životě. Srv. zde Kap. VI.

byzantské. Kronika jest velmi obsírná, dvakrát větší než Hamartolova.

Jako již spisovatel sám, tak i jeho dílo se prospěšně odlišuje od ostatních kronik i obsahem i formou. Jest především obsahově mnohem bohatší nežli Malalas a Georgios Hamartolos, a ukazuje, že bylo určeno vyšším potřebám nežli tyto lidové spisy. Stejně ve formě se jeví Zonaras nikoli mechanickým opisovačem předloh jako jiní, nýbrž usiluje o samostatný sloh, o vlastní zpracování cizího podání. Přes to jeho sloh není jednotný, nýbrž přece se poněkud mění podle různých jeho pramenů, což sám konečně v předmluvě přiznává. Ale jeho výklady se čtou dosti plyně. Nicméně i při těchto literárních přednostech dílo prozrazuje, že jeho skladatel byl mnich. Tak na př. si stěžuje, že ve svém osamělém zatiší nemohl dostati všech potřebných pomůcek (sv. I. str. 5) a že jest vzdálen na svém ostrůvku života velkoměstského (πρόρω τοῦ ἀστεως ἐν νησιδίῳ ἐνδικοτόμενος II, 339). Ba dokonce na světskou práci spisovatelskou pohlíží málem jako na něco bříšného, a svaluje „vinnu“ svého spisování na své přátele.

Historická cena Joanna Zonary. Jako po literární stránce Zonaru oceňujeme celkem příznivě, tak je tomu i po stránce dějepisné. Ba zde ještě více. Zonaras je snad jediný z chronistů, který neopisoval nahodilých předloh, nýbrž své pomůcky si uvědoměle vybíral. Najdeme tedy mezi Zonarovými pomůckami taková díla, jichž bychom u jiného chronisty těžko hledali, a nad to ještě jsou to někdy díla taková, jež se nám již nezachovala. Proto také otázka, kterých pramenů a pomůcek Zonaras užíval, budila vždy velkou pozornost. Zonaras sice sám jmenuje v předmluvě Písmo, Josefa Flavia, a v textu cituje často jiná jména historická, ale tyto vlastní jeho údaje nestačí, a bylo proto třeba kritického rozboru. Již Vil. Ad. Schmidt (Über die Quellen des Zonaras, Zeitschrift für Altertumswissenschaft 1839, str. 238—285) ukázal důkladně, že Zonaras v prvních dvanácti knihách — od stvoření světa do Konstantina Velikého, do r. 323 — užíval Starého zákona, znal Židovskou válku a zkrácené Starožitnosti Josefa Flavia, kroniku Eusebiovu, Theodoretu, Xenofontovu Kyrupaidii, Plutarcha, Herodota a Arriana. Římské dějiny zpracoval Zonaras podle Diona Cassia, a k tomu přibíral životopisné

údaje z Plutarcha. V těchto římských dějinách tkví dnes hlavní význam Zonarův: zde nám totiž zachoval celou čtvrtinu Cassia Diona, jeho prvních 21 knih, z nichž jinak máme jen zlomky. Avšak Zonaras neměl po ruce úplného Cassia Diona, a proto pro příběhy po rozboření Karthaga si opět vypomáhal Plutarchem, zejména jeho Pompeiem a Caesarem. Pak zase podává výpisy z Cassia Diona, a to z knihy 44.—80. O poměru Zonarově ke Cassiu Dionovi psali H. Haupt, *Neue Beiträge zu den Fragmenten des Dio Cassius*, *Hermes* 14 (1879), 430—446 a J. Melber, *Beiträge zur Neuordnung der Fragmente des Dio Cassius*, *Sitzungsberichte d. Bayer. Akad. d. Wissensch., philol.-philol. u. hist. Cl.*, 1889, 93—118. O Zonarově používání Josefa Flavia psal B. Niese v předml. k vydání Josefa (Berlin 1887, str. XVIII, XXIII sl.) a v univ. programu v Marburgu 1887 až 1895 (mně nepřístupném).

O poměru k Plutarchovi Th. Döhner, *Analectorum Byzantinorum specimen primum*, progr. gymn. v Míšni 1863. První křesťanské dějiny až do Konstantina zpracoval Zonaras hlavně podle Eusebia. Polybia a Appiana sice cituje, ale sotva přímo.

Pro byzantské dějiny byl hlavní pomůckou Zonarovi Theofanes. Kromě toho užíval i Prokopia, Nikefora, Georgia Monacha, Georgia Kedrena, Symeona Logotheta, pokračování Georgia a Theofana, a jistého neznámého pramene. Dobu 450—811 probral P. Sauerbrei, *De fontibus Zonarae quaestiones selectae*, *Comment. philol. Jenenses* I, 1881, 1—81; léta 813—965 probral F. Hirsch, *Byz. Stud.* 377—391; poměr ke Lvu Grammatikovi a Kedrenovi osvětlil Th. Büttner-Wobst, *Studia Byzantina*, pars I, progr. v Drážďanech 1890, též v *Comment. Fleckenianae*, v Lipsku 1890, 123—170 (proti tomu U. Ph. Boissvain, *Hermes* 26, 1891, 440—452), a též ve *Philologu* 51, 1892, 571—580; kromě toho ještě A. Patzig, *Über einige Quellen des Zonaras*, *Byzant. Zeitschr.* 5, 1896, 24—53.

Poslední dobu Zonarova díla, l. 965—1118, nemáme ještě podrobně prozkoumánu; pomůckami tu byli zejména Skylitzes a Michael Psellos. Jako přednost Zonarova se připomíná i to, že letopočty vypisoval slovy, a nejen číslicemi.¹⁾ Pomůcek tedy měl Zonaras dosti; jiná jest otázka, jak jich dovedl užívat.

¹⁾ Iv. Andreev, *Констант. патриархи отъ времени халкид. собора до Фотія I.*, 1895, *Серг. Посадъ*; o tom *Виз. Врем.* IV, 1897, 201/2.

Zde ovšem jeho umění velké nebylo: právě věci nejdůležitější mu často ušly, a když se zprávy o téže věci v různých pomůckách lišily (jak sám v předmluvě připomněl), nepokládal za svůj úkol odchylky zkoumati a posouditi.

Rukopisy a vydání. Nicméně jeho doba se po takovém vyšším umění málo ptala, a dílo Zonarovo bylo pro svou obsaženost v byzantské literatuře velmi oblíbeno: svědčí o tom 44 rukopisů, jež se nám zachovaly; 17 je jich úplných. Kromě toho také pozdější kronikáři hojně z něho čerpali, zejména Michael Glykas, což bylo již připomenuto, pak Konstantinos Manasses a Efraim. Ba Zonaras byl i z těch nečetných autorů byzantských, kteří došli obliby i v západoevropském humanismu. Zajisté k tomu napomáhaly odlesky klasických dějepisců, jimiž byl ozdoben. A tak latinský překlad vyšel r. 1567 v Paříži v díle *Corpus universae historiae, praesertim byzantinae*; italský r. 1560 v Benátkách (*Historia di Giovanni Zonara, primo consigliere et capitano della guardia imperiale . . .*), francouzský v Lyoně r. 1560 (*Chroniques en annales de Jean Zonaras . . .*), a konečně i novořecký. Řecký text byl ovšem také již několikráte vydán. Editio princeps vyšla v Basileji r. 1557 péčí Jeronyma Wolfa. Památné je pařížské vydání Ducangovo (2 sv., 1686—87). V bonnském Corpus vydal M. Pinder prvních 12 knih r. 1841/4. L. Dindorf vydal v 6 svazcích celé dílo s novou kolací u Teubnera, 1868—1875. Konečně vydání bonnské dokončil Th. Büttner-Wobst uspořádáním třetího svazku, do něhož pojal knihu 13.—18. *Zonarae epitomae historiarum libri XVIII*, tomus III., r. 1897; o tomto vydání rec. zejména U. Ph. Boissvain, *Byzant. Zeitschr.* VIII, 159—163.

* * *

Slovanský překlad Zonary. Je tedy zcela na místě, že dílo ve svém oboru tak mimořádné bylo přeloženo i do literatury církevněslovanské. K tomuto překladu se pojí některé zajímavé otázky kritické.

Rukopisy. Slovanský Zonaras je zachován v několika rukopisích, jejichž počet nelze ani přesně stanovit; známe jich šest.

1. Nejstarší je rukopis bělehradský, z XV. století, jež také známe nejlépe, protože dosti obšírné výňatky z něho uve-

řejuil Vladimir Kačanovskij v Starinách XIV, 1882, str. 125 až 172. Rukopis tento je srbský.

2. Jemu nejbližší je rukopis chilendarský, (č. 305), nadepsaný летописецъ о царѣхъ юденскихъ, греческихъ и римскихъ. Obsahuje 326 listů malého formátu; prvních 15 listů chybí. Na konci rukopisu je zápis: Сіа книга бѣла светопочнѣшаго бланке призренскаго митрополита Кнрь Мнѣанла, пакы ю азъ смѣрени и мѣнши въ архиреехъ ноань архіепископъ пекскн вѣдахъ ю монастерѣ хиландарѣ, да вѣдетъ на слѣженіе и на ползѣ прочнтающымъ и въ помѣнь вше реченомѣ архіерею. писанъ въ лѣто 7111 месеца ноемврія 17. Ѹ пекѣ. Zápis je tedy z r. 1663, ale týká se jen věnování, a nikoli sepsání rukopisu. O tomto rukopise, rovněž srbském, učinil první zmínku Iv. Grigorovič v popisu své cesty po Turecku 1847, str. 53 (ЖМНПР). Pak malé záznamy učinil o něm archimandrita Leonid v Описаніи Серб. Хиландарскої Лавры 1867, IV, str. 125, kde vznik rukopisu klade do 16. století, a v Чтеніяхъ Общества Ист. и Древн. 1875, str. 13; totéž Sava Chil., Rkpy. a starotisky Chil., 1896, str. 65.

3. K těmto dvěma rukopisům se druží pozdní, ale cenný rukopis Undol'ského¹⁾ č. 1191, na 336 listech, psaný poloustavem v XVII. století, rovněž srbský; zaznamenává jej A. Viktorov (Очеркъ собранія рукописей В. М. Ундольскаго, str. 18; příloha k dílu Славяно-русскія рукописи В. М. Ундольскаго, в Москвѣ 1870); podrobněji jej popsal A. N. Попов Обзоръ хроногр. II, 1869. Všecky tyto tři rukopisy, jak zjistil Kačanovskij, náleží téže redakci.

4. Není jasné, v jakém poměru je k těmto třem textům rukopis karlovacký, v metropolitní knihovně v Karlovcích, o 414 papírových listech foliových, pocházející z XV. století. Rukopis je úplný, ale bez data. Na desce je pozdější zápis z roku 7075, totiž 1567. Rukopis je opsán ze starší předlohy. Tolik o něm zaznamenal P. J. Šafařík v Geschichte der serbischen Literatur, в Праге 1865 (Gesch. d. südslaw. Litt. III.), str. 235. Kromě toho v dopisech Bodjanskému (vydali Speranskij-Lavrov v moskevských Чтеніяхъ 1895, viz dopis č. 38) praví, že má po ruce úplný překlad Zonary, velmi starobylý, bulharský. O takovém rukopise není teď bohužel nic známo.

¹⁾ V rumjancevském museu v Moskvě.

Šafařík sám po nějakém čase píše jinak, že totiž Zonary v Čechách není, a pozdní a špatný jeho rukopis je prý někde v klášteře ve Srěmu nebo v Karlovcích (dopis č. 53). Těmito slovy by se tedy mnil jen známý nám rukopis karlovacký. Myslí-li však i v onom dřívějším dopise Šafařík na tentýž text, nelze říci.

5. Kromě toho ve starém Srbsku, v klášteře Gračanici, byl rovněž rukopis Zonary, jehož užíval A. F. Hil'ferding (Сочиненія I., в Петроградѣ 1868, str. 203). Kde tento rukopis jest nyní, není známo.

6. Konečně pak podle nepatrného ústního sdělení, zaznamenaného Abraamovičem, prof. M. N. Speranskij vypisoval ze Zonarova rukopisu vídeňského (srv. též Споменик III, 206), jež se chová v býv. dvorní knihovně jako č. 126.

Poněvadž o rukopise vídeňském nenacházím nikde v literatuře podrobnějších zpráv, podávám zde o něm výtěžky vlastního názoru. Rukopis tento je velký, objemný a pěkně psaný i dobře zachovaný kodex o formátu 27×21 cm. Je vázán v dřevěných deskách, potažených hnědou koží, do níž je vtačen pěkný hnědý ornament, ale vazba je poněkud sešlá. Rukopis je papírový a čítá 377 listů; list 378 je na lici prázdný a na rubu je připssek skoropisem: сїѡ кнїгѣ гл҃емѣѡ зонара летописецѣ послѣ азъ гршїи си҃лнвѣтарь мїтропїи скопскн вѣ свою мнѣ ѡвнтѣ монастї морачѣ наѣ ѡвборїе моѣ гласн (?) ѡвстрїгѣ есѣ повратѣ моемѣ и по пѣтн сародникѣ ѡеромонахѣ кѣ ннконѣ лето .Z.рѡд. мїца лпн. еї. лнѣ ѡ маркова монастїра нже етѣ блн гра скопїа. Toho se týká zápis v rukopisném katalogu slovanského oddělení manuskriptů vídeňské dvorní knihovny (tištěného popisu o tomto oddělení není): 378b notabilia, quibus docemur, codicem missum fuisse a Silvestro, metropolita de Skoplje, anno 1666 in monasterium Morača. Rukopis sám je však starší; zmíněný katalog jej klade do XVI. století, ato právem. Rukopis jest psan pěkným poloustavem, v jednom sloupci velikosti 20½×14 cm. Písmo je stojaté, velmi pravidelné a zcela dobře zachovalé i čitelné. Jednoduchý proplétaný ornament červeno-modrý jest jenom na l. 1a; tamtéž iniciálka n. Jinak nadpisy kapitol a některá význačná slova jsou psána rumělkou.

Rukopis není psán jednou rukou; na l. 295 a dole je poznámka: $\overline{d} \overline{o}$ $\overline{z}$ $\overline{d}$ $\overline{e}$ $\overline{p}$ $\overline{i}$ $\overline{s}$ $\overline{a}$ $\overline{p}$ $\overline{o}$ $\overline{k}$ $\overline{i}$ $\overline{o}$ $\overline{d}$ $\overline{l}$ $\overline{e}$ $\overline{b}$ $\overline{r}$ $\overline{s}$ $\overline{k}$ $\overline{i}$: — $\overline{w}$ $\overline{z}$ $\overline{d}$ $\overline{k}$ $\overline{a}$ $\overline{n}$ $\overline{i}$ $\overline>e$ —. Tento druhý pisar psal pak od 295 b až do konce; jeho písmo je ještě ostřejší než písmo prvního pisare, ale je zběžnější a nestínované; kromě toho v této části jsou řídkěji nadpisy. Poněvadž v celém rukopise je psáno in continuo bez odstavců, je zejména tato zadní část nepřehledná.

Pravopis rukopisu je pravidelný srbský; církevněslovan-ská ráz jazyka je velmi konservativně zachován. Proti pravopisu bělehradského rkp. je tu rozdíl zvláště ten, že *e* a *ѣ* se častěji matou, při čemž častěji *e* bývá za *ѣ*, na př. *прѣеке* (častěji); naopak *знамєне* 310 b a j. Častěji také se tu píše *ы* za *и* a naopak: *авѣры* 311 a, *прѣ* *всемн* *кнѣзы* 368 a, *елнц* *оубо* *бѣхоу* *менелевы* 158 a, *сыхъ* 239 a pod. Na okraji bývají rumělkou glossy, obsahující většinou jenom jménem záhlaví nového oddílu, na př. $\overline{w}$ *мѡѡсеѡ* 206; někdy je obsah příslušné stránky vystižen celou větou, na př. *како възѣтъ авѣ сѣвѣ женѣ наватоюу. рѣзѣма радѣ сѣцаго ѣже въ нєн. нарѣцаемѣю лѣнѣа* 51 b. Takovéto orientační poznámky jsou psány rukou prvního pisare; v části, psané druhým pisarem, jsou řídkší. Tyto poznámky jsou bližší lidovému jazyku, než text kroniky, ale nepodávají tolik materiálu, jako najdeme v II. části této práce v pražských glossách Lětovniku Georgiova.

Obsah rukopisu videnského vyznačíme podle těchto pří-
pisek a podle rumělkových záhlaví: l. 1 a—2 a seznam kapitol kroniky.

2 a сь *вгль* *пѣннаемь* *сзвранїе* *ѣже* $\overline{w}$ *начѣла* *мнроу* *бѣвшїихъ* *пѣсанїн.* въ *пространствѣн* *ѡблчєнїа* *повѣданїихъ.* Je to volná reprodukce předmluvy Zonarovy; viz o tom níže.

4 b vacat. 5 a v horní třetině stránky bílý ornament na modré půdě. Pod ním ligaturami: *начѣло* *пїсанїн* *прѣмѣщїн* $\overline{w}$ *начѣла* *мнроу* *сказанїа* *лѣтѡмже* *н* *цре.* *мѡрѣвшїн* *зонарѡю.*

Понїеже *оубѡ* *оуставнхумыз* *н* *рѣхѡ* *їако* *да* *начнѣмь* $\overline{w}$ *ба,* *прѣвѣе* *да* *речѣмь* *чтѡ* *їе* *бѣ.* *бѣ* *їе* *їество* *нетрѣвоуе* *пнчесѡже.*

5 b marg. *како* *сѣтворѣн* *бѣ* *мнрѣ.* — $\overline{w}$ *землѣ* *н* *о* *морѣ.*

6 a $\overline{w}$ (!) *сѣвѣдѣхъ.* — $\overline{w}$ *члѣчн* *дшн.* — $\overline{w}$ *члчнмь* *сзвдѣанн.*

9 a $\overline{w}$ *нѡевы* *н* $\overline{w}$ *кѡвчезѣ.*

10 a $\overline{w}$ *нєврѡдѣ* *нже* *нменова* *се* *бѣ* *людѣ* *прѣвѣе* *властѣаннѣ* *н* *начѣланнѣ.*

16 a $\overline{w}$ *їосїфѣ* *прѣкраснѣмь.*

19 b marg. $\overline{w}$ *сырѣтн* *їаколе.*

20 a $\overline{w}$ *сырѣтн* *їосїфовѣ.*

20 b *како* *взлюблѣхоу* *ѣгѣптене* *ѣреѣ* *оумрѣшѣ* *їосїфѡу.*
marg. $\overline{w}$ *моѡсеѡ.*

21 a marg. *како* *взѣ* *лѣцн* *фараѡнова* *мѡѡсеа* $\overline{w}$ *коды.*

22 a marg. *како* *послѣ* *фараѡнѣ* *мѡѡсеа* *на* *срїцннѣ.*

22 b marg. *како* *послѣ* *бѣ* *мѡѡсеа* *да* *своболѣ* *родѣ* *їєврѣнскѣ.*

23 a $\overline{w}$ *ранѣхъ* *ѣже* *сѣтворѣн* *бѣ* *въ* *ѣгѣптѣ* *мѡѡсѡвѣ.*

23 b marg. $\overline{w}$ *прѣвѣнцѣ* *ѣгѣпѣскѣ.*

24 a *како* *прѣнадоше* *морѣ.* — $\overline{w}$ *горѣцн* *кодѣ.*

24 b $\overline{w}$ *мѡннѣ.* — $\overline{w}$ *сладѣцн* *кодѣ.*

25 a marg. $\overline{w}$ *амѡлїнѣцѣ.*

25 b $\overline{w}$ *златнмь* *їуїцн.* — $\overline{w}$ *скрїжѣлѣхъ.*

26 a $\overline{w}$ *скрїннѣ* *н* $\overline{w}$ *кѡвчезѣ.* — $\overline{w}$ *їтнхѣ* *зѣповѣдѣхъ.*

27 b $\overline{w}$ *посланнхѣ* *схѡантн* *ханѡнѣе.*

28 b marg. *како* *пѡжрѣ* *землѣ* *дафѡна* *ї* *лєврѡна.*

29 a $\overline{w}$ *процѣвѣшнмь* *жѣзѣлѣ* *лѡрѡвѣ.*

29 b $\overline{w}$ *балаамѣ* *н* *балаацѣ.*

31 a $\overline{w}$ *сырѣтн* *мѡѡсеѡвѣ.*

31 b marg. *како* *скрї* *схѡаннѣ* (G.-A. pl.) *радѡф* *владѣаннѣ.*

32 a marg. *како* *прѣнадо* *нордѣнѣ* *по* *сѣхѣ.* — $\overline{w}$ *ѣхнрѡнѣ.*

32 b marg. *како* *крдѣ* *радѣ* *пѡвѣанше* *се* *нєврѣн.*

33 a marg. *како* *бѣ* *дѣн* *кѣцїшїн* *млтвоу* *їєсѣвоу.*

34 a marg. *лѡо* *везѣкѣ* *цѣрѣ.*

34 b $\overline{w}$ *снлѡѣмѣ* *н* *женѣ.* $\overline{w}$ $\overline{w}$ *гѣвоаннѣтѣхъ* *н* *како* *колѣно* *Вен-*
намїново *вѣсѣ* *л* *хѡтѣше* *повѣнѣдѣтн* *въ* *малѣ.*

- 36 а ѿ дѣворѣ како помолн се боу за израильтѣны.
- 36 б ѿ женѣ нанль. како оубы ськарѣ сь гвоудамь. — ѿ іавліенін аглаовѣ како іавн се гедеѡноу.
- 38 а ѿ рѡжабствѣ самуѡновѣ.
- 39 а marg. ѿ раданн самуѡно.
- 39 б marg. како ѡвн самуѡнѣ чѣлюстнѡ ѡшлѣю тысеѡца иноплеменнѣ.
- 40 а marg. како ѡстриже даанда самуѡнѣ вьсѣ крѣпо. и прѣда сеѡ иноплеменнкѡ.
- 40 а ѡ илн архіерѣн. како сѣ прѣвн дръжа людин еврѣнскіе вь архіерѣнхѣ.
- 41 б коньць ѡсѡдрѣдннцн. — и начѣло црѣвн. — ѿ пррѣцѣ самоуналѣ.
- 42 б marg. како възѣше инопленннцн Кѡвѡ. илн архіерѣн ѡмрѣтъ. — како идоан кпаниахѣ се бжтвномѣ ковчегѣ, салн совоіо.
- 43 а како възвратн се пакын кѡвѡ ка еврѣн.
- 43 б како повѣдалы самоуналѣ иноплеменнкы.
- 44 а како сьтворн самоуналѣ саѡула цра. — marg. а.
- 46 а marg. како хотѣаше саѣль заклатн сна своего.
- 46 б егда бьсть саѡуль прѣстоупннкѣ заповѣдалы самоуналовѣ (рѣ вь кь самоуналоу...)
- ів. егда же повелѣ вь самѡналоу сьтворнтн цра еданного ѡ снова ѡсеѡвѣхѣ, и сьтворн дѣла. — marg. в.
- 48 б како възѣ дѣв мѣллол.
- 49 а marg. како хотѣ саѣль дѣла ѡвн.
- ів. како пррѣцествовахѣ людіе саѣловн вь армаѡемѣ и не хотѣше.
- 50 а marg. како ѡвн саѣль архіерѣа авнмелѣха и вась домь еѡ и вась грѣ раан дѣа.
- 51 а ѡ смрѣтн самоуналовѣ.
- marg. како нехотѣцѣ навалѣ послатн дарн дѣв сеѡ раан дѣв хотѣ павнн еѡ. женѣ навалѡва блгоразѡумннн рѣчнм срѣтшн дѣла

ѡтѡлн еѡ, рѣкшн кь немѣ и сѣ, іако мѣ мон навалѣ именѣет се, по именн и рѣѣмь еѡ. Dole: ѿ навалѣ.

51 б како възѣть дѣв себѣ женѣ навалѡвѣ рѣѣма раан сѣцаѡа иже вь иен, нарѣцаемѣю авнѣа (Abigail).

52 а marg. како възѣ дѣв кѡпте саѣлово.

ів. како прнде саѣль кь женѣ вѣховнн.

52 б marg. како повѣан дѣв иноплеменнѣ.

53 а marg. ѿ смрѣтн саѣловѣ.

53 б црѣво дѣлово.

54 б marg. како послѣ невоствѣ дѣла мѣлолѣ.

55 а marg. како вь дѣв црѣ на вѣсѣмн еврѣн.

56 б marg. ѿ женѣ ѡурннѣ.

60 а marg. како ѡвнѣн вь авесалѡмѣ.

64 а црѣво соловнѣ, г.

64 б marg. ѡ ѡтрѡчетн како ѡтворн се женѣ.

67 б црѣво роѡамѡво (marg. а).

69 а marg. како прѣлѣстн лѣжепрѡрок вѣа пррѣа.

70 б marg. ѡ дѣн снѣ ероѡамѡвѣ.

71 а marg. сѣсакымѣ.

71 б црѣво вѣсново (marg. ѡ). — црѣво нхнн цра (marg. ѡ).

црѣво замѣрѣево (marg. ѡ).

72 а црѣво ахаѡво. (marg. н). — marg. црѣво ахаѡво.

73 б marg. како бѣже илѣа ѡ ѣльзѣвѣлѣ.

74 а marg. ѡ навѣѡѣн.

74 б marg. како прнде црѣ асѣрѣскы на ахаѡа.

75 б marg. како ѡхѣатн ахаѡѣ цѣра аснрѣскаѡа.

76 б marg. како ѡвнѣн вь ахаѡѣ.

77 а црѣво ѡхоѡіево (marg. ѡ).

77 б ко нѡсѣфѡтоу: црѣво іѡрамѡво (marg. і).

78 б marg. ѿ иѡрамѣ.

79 а marg. ѿ вѣловннцн.

- 79 b marg. ѿ сѣмѣтѣнныи. — ѿ гладе.
- 80 a ѿ неѣманн.
- 82 a marg. о црѣ дамаскѣнскѣ.
- 82 b цртво іѣево (marg. іѣ).
- 84 a marg. ѿ црѣвъ іѣасовѣ.
- 85 a цртво іѡахазово (marg. вї). — црво іѡасово (marg. гї).
- 85 b цртво імесіево (marg. дї), а hlaholské!
- 86 a marg. ѿ нѣннѣ пррѣцѣ.
- 87 b цртво ѡхозіево (marg. еї).
- 87 a цртво іѡавѣмоко (marg. сї).
- 87 b цртво іѡахазово (marg. зї).
- 88 a цртво езекиево (marg. нї). — цртво ѡсево (marg. ѡї).
- іѡ. marg. ѿ прѣгнѣнн самарѣнскѣ.
- 88 b marg. цртво езекиево.
- 90 a цртво манасіево (marg. кї). — цртво іѡасово (кѣ).
- 90 b цртво нѣсенево (кѣ).
- 91 b цртво іѡахазово (кг). — цртво іѡакымо (кѣ).
- 92 a цртво сѣдекіево (кѣ).
- 93 b како поставн наѡоузардань годолню налѣстннка въ іероіѣмь.
- 95 a ѿ даніѣлѣ ѿ ѿ трѣ ѡтрокѣ (кз).
- 95 b ѿ сѣнѣ, еже вѣдѣ навъходносорѣ.
- 97 a ѿ неѡстроенн іероіѣмскѣ. — іѡ. в marg. ѿ хѣ.
- 98 a ѿ телѣ залатѣ.
- 98 b marg. ѿ сѣнѣ навъходносоровѣ.
- 99 a marg. ѿ мародасе. — ѿ сѣнѣ валтасаровѣ.
- 100 b ѿ снѣ ѿже вѣдѣ даніѣлѣ пррѣкѣ (кѡ).
- 101 a marg. ѿ мѣкы ѡнон горкон, ѿже тѡбрахѣ прѣсе, глаголемоѿ пощѣвннца.
- 103 b marg. ѿ ананхрѣсте.
- 104 a marg. ѿ вѣторѣ прншѣствѣн.

- 104 b marg. вѣторѣ вѣдѣннѣ даніѣлово.
- 105 a marg. зрї ѿ алеѡандрѣ.
- 105 b marg. въ вѣторѣ вѣдѣннѣ даніѣловѣ, пакы ѿ алеѡандрѣ.
- 107 a marg. ѿ мѣтѣвѣ даніѣловѣ. — како възѣнже арѣггѣ гаврїѣлѣ пррѣка даніѣла лежеща ѿ плѣща се въ ѿ плѣченнѣ еѡренсѣцѣмѣ. — іѡ. ѿ стрѣннѣ спѡсѡвъ, іѡко прѣдѣше га на распѣтїе ѿ за грѣ сѣнѣ вѣлѣн, не ѡврѣтоше колн ѡрѣдѣ нн възнкновѣнїе. — 107 b marg. ѿ хѣ.
- 108 b marg. ѿ архіерѣе. — 109 a marg. ѿ хѣ.
- 112 b ѿ токтѣ (лѣ).
- 115 a ѿ кѣрѣ црн прѣсѣцѣ (лѣ).
- 118 a marg. како плѣнн кѣ арѣмѣны.
- 121 a* marg. ѿ прѣсѣнѣхѣ ѡбѣеннѣ коннѣ.
- 122 a marg. ѿ плѣчн кесарѡе.
- 124 b marg. ѿ ѡерѣдѣтѣ ѿ пантѣн.
- 126 b marg. ѿ сѣмрѣтї ѡврѣтовѣ.
- 127 a marg. ѿ пантн како закла сѣ сѣнѣ.
- 127 b marg. како прѣе кѣ вѣвлѡннѣ.
- 129 b marg. ѿ вѡратѣствѣ кѣровѣ.
- 130 b marg. ѿ снѣ кѣровѣ.
- 131 a повелѣнїе кѣрово како повелѣ сѣ залатн црковѣ іерѣмскѣю (лг).
- 131 b ѿ вѣлѣхѣхѣ црѣхѣ (лѣ).
- 132 a сѣмрѣ камѣнѣсова (лѣ).
- 134 a ѡухѣщренїе конюха дѣрїева (лѣ).
- 137 b цртво зѣрьзово (лз).
- 138 a цртво артазѣрьзово (лн). — ѿ марѣѡхѣн (лѡ). — ѿ естнрѣ (лї).
- 142 a вѣхоу же ѡ зачѣла мнѣѡ до алеѡандрѣ .ѣ. тысоуцѣ ѿ .рѣ. лѣ: ѿ алеѡандрѣ снѣ фнліпповѣ (лѣ).
- 142 b marg. ѿ коннѣ нарнцѣлѣмѣмѣ вѣкѣфѣлѣ, сѣ рѣчѣ колѡун главѣ.
- 143 a marg. ѿ арнѣтѡвѣлѣ. — іѡ. в ѿ тнѣвѣ. — ѿ лѡгѣ.

- 144 a marg. како бѣри се съ вѣнскою дартіевою (tj. Alexandr.)
 145 a marg. ѡ александрин. — b: ѡ дартъ еже посла дартіе
 къ александарѣ.
 146 b marg. третн бѣн александарѣвъ.
 147 b marg. ѡ сьмрѣтн дартіевѣ.
 148 a marg. ѡ клѣте. — b: ѡ тазііле.
 149 a ѡ рѣцѣ гарты (MΓ).
 150 a marg. ѡ нагомѣдартце. — b: ѡ авѣланте.
 151 a marg. ѡ налчѣнн ѡтрѣчѣть. — ѡ фестноне. — ib. b ѡ
 знаменнн.
 152 a marg. ѡ артѣго знаменнн.
 153 b цртко птоломѣа лагѣса (MΔ). — цртко птоломѣа врато-
 лѣвѣца (Mε).
 155 a како ѡзлѣбн іудѣе великын антїиухѣ (MΣ). — ib. b marg.
 ѡ іωсііфе.
 156 b marg. ѡ нрѣканѣ снѣ іосііфовѣ.
 158 a marg. ѡ менелан.
 158 b marg. како мѣчнше се ζ. макавѣн.
 159 a marg. іѣдл глѣмы макавѣн.
 160 a marg. ѡ снѣ антїіохѣвъ.
 161 a marg. ѡ антнтрнню. — ib. b ѡ рїіланѣ.
 162 b marg. ѡ нѣнафанѣ вратѣ іѣданнѣ.
 163 b сѣ александарѣ дроугы нѣ снѣ антїіохѣвъ (Mζ).
 164 b marg. ѡ цртѣвѣ антнтрїевѣ.
 166 a marg. ѡ трїфѣне (tentýž nápis na l. 165 setřen).
 168 a marg. ѡ антїіосѣ. — b ѡ александарѣ знѣннѣ.
 169 a marg. како повѣданше снѣвѣ кѣровы антїіоха.
 170 b marg. ѡ сьмрѣтн антїіононе. — ѡ лнеѣ александарѣ.
 172 a marg. ѡ нрѣканѣ архїерѣн. — b ѡ антнпартѣ ѡ ѡщн нрѣдоке.
 173 a marg. ѡ магнѣ помынїю (t. j. o Pompeiōvi).
 174 a marg. како прѣѣ магнѣ іерѣвалїиѣ.

- 175 b marg. ѡ нлію кѣсарѣ.
 176 a marg. како поставнше нрѣда властелннѣ въ галїлѣн. —
 ib. b: ѡ клѣвете нрѣдоке.
 178 a ѡ тѣлн начѣть нрѣде ѡвлаадтн іудѣеѣмѣ н вѣтн на-
 чѣлннкѣ сѣмѣ (Mη).
 179 a marg. како хрѣзашѣ ζшн антїрїоннѣ.
 180 b marg. како ζвѣи пѣпѣ коѣвоадѣ нрѣдѣ.
 181 b marg. како възвратнсе въ іерѣвалїиѣ.
 186 a marg. како ζвѣи нрѣдѣ женѣ свою. — како ζвѣи алек-
 занарѣ тѣцѣ свою.
 187 b marg. ѡ пррѣчѣствѣ цртѣа нрѣдока.
 189 b marg. како ζлнрн кѣсарѣ нрѣдѣ съ снѣвн.
 190 b marg. ѡ клѣветѣ александарѣвъ снѣ нрѣдока.
 195 a marg. ѡ клѣветн антнпартѣроке.
 197 b marg. како ζвн нрѣдѣ антнпартѣ снѣ своѣго.
 198 b marg. ѡ іѣдѣ ѣзѣкын.
 199 b marg. ѡ лѣжнѣ снѣ нрѣдоке. — ѡ цртѣвѣ архелѣевѣ.
 201 a marg. ѡ ѣрѣсн іѣдн галїлѣа.
 201 b marg. ѡ поннѣтѣско пнлѣте.
 202 a marg. ѡ гн нашѣ іѣ хѣ.
 202 b marg. ѡ женѣ пѣвлннѣ.
 203 b marg. ѡ самѣранѣ.
 204 b marg. како възѣ нрѣдѣ женѣ фнлїпа брѣа своѣго.
 205 a marg. ѡ іѣваннѣ кртлы.
 206 b marg. ѡ прнѣтн кѣсарѣвъ.
 208 a marg. ѡ цртѣвѣ агрнпа нрѣдѣ. — ѡ ган кѣсарѣ.
 208 b marg. ѡ ган кѣсарѣ како вѣи самѣдартѣжѣцѣ.
 209 b marg. ѡ ѡбразѣ кѣсарѣвъ.
 210 b marg. ѡ клѣвѣн кѣсарѣ. — 211 b. ѡ снлѣ.
 212 b, 213 a marg. ѡ нзѣте. — 213 b ѡ варѣфѣванѣ.
 216 b marg. ѡ агрнпѣ млѣдѣ. — 217 a ѡ нерѣне.

- 219 b marg. како рѣва тѣтъ іерѡлімъ.
- 223 a marg. како разрѣзѡвахѡ дѡтробы нѣвревѡмъ.
- 224 a marg. ѡ дѡтрочѣтн.
- 225 a marg. ѡ сьгорѣнн цркве.
- 227 b marg. ѡ сьсоудѣ црковнѣхъ.
- 228 a marg. кѡднко пѡгѡбен тнѣтъ въ іерѡлімъ.
- 230 a marg. ѡ грѡдѣ махѣрѡнѣте.
- 231 a marg. ѡ грѡдѣ масѡда.
- 231 b marg. како закѡлахѡ сѡмн сѣбѣ евреене.
- 232 b marg. ѡ андріанѣ црѣ.
- 233 a ѡ рымѣ н ѡ рымлянѡхъ (пѡ).
- 234 a marg. ѡ црѣвѣ рѡмскѡхъ. — ів. в: ѡ рѡмнѣ н ѡ рѡмонѣхъ.
- 236 a marg. како сьздѡ се рымѣ. — ѡ сьмрѣтн ромѡновѣхъ.
- 237 b marg. како прѣе рѡмнѣ женѣ рѡмлянѡмъ.
- 237 b marg. ѡ капнтѡлѣ како прѣдѡде е дѡнца.
- 238 b marg. ѡ татіанѣ. — 240 а ѡ пѡтрѣкѣхъ.
- 241 a marg. ѡ ѡбразѣ бжн.
- 242 a marg. ѡ црѣвѣ ѡстнліѡ тѣлѡ (Tullus Hostilius).
- 243 a marg. црѣво мѡркіѡ аггѡса (Ancus Marcius). — в: таркннѣ лѣкѣе.
- 244 b marg. црѣво тѣліево (Servius Tullius).
- 245 b marg. ѡ рымлянѣ како выше начѣнн.
- 246 b marg. црѣво таркннѣево. — 247 b marg. ѡ снѣнѣхъ.
- 249 a marg. ѡ лѣкрнѣтѣе. — 250 а ѡ вѣрѣтѣ начѣлннѣе.
- 251 a marg. црѣво нталннѣево.
- 252 a marg. ѡ тарсн мѣтелы. — ѡ пѣпланкѡлѣ начѣлннѣе.
- 253 a marg. мѡрка гѡлѣрѣѡ. — ів. в: прнѣтѣ, како всѣ ѡды тѣлеснѣе досѡждахѡ чрѣвѣхъ.
- 255 a marg. ѡ корнѡлонѣхъ.
- 256 b marg. лѣкѣе. — 257 а marg. ѡ закѡнѣхъ.
- 260 a marg. ѡ трѣстѣхъ.

- 265 a marg. како разсѣде се земліѡ.
- 266 b marg. ѡ тѣркѡнѣте како ѡбѣ снѡ своегѡ.
- 268 b marg. ѡ пѣрѡне црн. — 270 а ѡ фрѡкын.
- 270 b marg. ѡ слѣпцн апіанѣ.
- 274 а начѣло пнсанен ѡ сѡмѡдрѣжѣцѣхъ (пѡ).
- 277 b marg. елнко вѣрѣ чѡкѣ есн тѡлнко н бѣ есн.
- 279 a marg. ѡ амазонскѣхъ женѣхъ.
- 280 a marg. грѡдовѣ нхѣже прѣе пѡмѣте.
- 283 b marg. како ѡбѣ кѣсарѣ снѣ пѡмѣтевы.
- 285 a marg. ѡ сьмрѣтн кѣсарѡвѣхъ.
- 286 a marg. ѡ плѡчн анѡнѣевѣхъ нѡ кѣсарѡмъ.
- 287 а едннначѣліе ѡспеснѡново (пѡ). — едннначѣліе тнѣтѡ кѣсарѡ (пѡ).
- 288 b едннначѣліе дѡметіѡ кѣсарѡ (пѡ).
- 291 а едннначѣліе траннѡнѡ кѣсарѡ (пѡ).
- 291 b marg. како пѡбѣдн траннѡнѣ срѣблѣнѣ.
- 292 а marg. ѡ пѡвѣдѣ еже на дѣнавѣхъ.
- 294 а едннначѣліе анѡнѣѡ бѡгѡчѣстнѡво (пѡ). — ів. marg. ѡ андріанѣ црн.
- 296 b едннначѣліе мѡрка анѡнѡнна прѣмѡдрѡго.
- 296 b marg. ѡ мѣтѣ хрѣтнѡнѣцѣхъ.
- 297 а marg. ѡ блѣтн мѡрка анѡнѡнна.
- 298 а едннначѣліе сѣврѡво (пѡ). — в marg. ѡ ннѣ рѣцѣхъ.
- 300 b marg. (сѣрнѣ) зрнѣ ѡ орнѣне: —
- 301 b ѡ пѡтрѣрѣсѣхъ. — црѣво дѣкѣево.
- 304 а црѣво лѡврнліѡново (пѡ).
- 305 b црѣво мѡлннннѡво (пѡ).
- 306 b црѣво вѣлнѡво кѡнѣстанѣтннѡ.
- 313 а ѡспеннѣ стѣе елѣны.
- 313 b црѣво ѡѡснѡ вѣлнѡво.
- 316 b marg. црѣво арѡкѡдѣево.

319 b црѣво малаго феѡвсія въ кѡстанѣтннѣ градѣ (ѸS).

322 a marg. Ѡ несънабдѡвнн цра феѡвсія малаго. — b: ѡ ѡбавльке.

324 a црѣво мар'кїаново. — бѣ же н четвѣртн съборѣ.

324 b (o snĕmu církevním) глаголюще ꙗко гь іс хс съвршень въ н съвршень чакь н въ истннѣ, н чакь истннѣ. — прѣ благочестнѣи црем мар'кїанѡ... .

326 a црѣво ѡнастасїа днкора (ѸZ).

329 b црѣво маврнкіево (ѸН). — 330 b a 331 a зрн.

332 b н ѡвѣе поставнше цра фокѡ.

333 b црѣво нрнны н кѡстанѣтнна сна ее (ѸФ). — ѡбрѣте грѡбъ мраморѣ н мртьвѣца въ нѣ н слѡвеса нзѡлана въ нѣ глаголюща: снце хс хоше рѡднн се ѡ двнце.

334 b црїе же поставнше патрїарха прнблагженнаго тарасїа...

335 a н бѣ з. съборѣ въселенскы.

335 b глаголюще ꙗко н творенїа бжтвннн слѡвѣ еже сътворн сты іѡанъ злаѡсты прнлаѡчнше тѡ н съгореше н ѡна.

338 b црѣво феѡфнлово (ѡ).

342 a съ феѡфнль мѡчн ѡбѡ брата н исповѣдннка, феѡфана н феѡра.

342 b сегѡ ѡубѡ мнханла ѡць ѡго феѡфн цремь поставы — стаго же мѡфѡїа мѡчн феѡфнль...

346 b црѣво мнханла сна феѡфнлова н феѡрн мтерн ѡго (ѡД).

347 a н стнн ѡубѡ нконь ѡустроенїе снце бѣ.

348 a начѣлннкъ же бальгарскы ѡубѡвѣ (ꙗко въдобнценю н юнвмь ѡтрочѣтвмь дръжнмѡе іе црѣво гръчское, послѡ посланнкы въ конѣ-станѣтннѣ градѣ)...

358 a црѣво васнїа макїедона (ѡБ).

365 b црѣво ѡвѡ прѣмѡудраго (ѡГ).

370 b црѣво васнїа багрѣнорѡдана (ѡД).

376 b конецъ кронїкы: Јако послѣднїи выправованїи је умїстѣно завраждѣнїи цїсарѣ Лѡа V. арменскѡго о вѡноцїхъ 820

спїкнутїи војевѡдѣе Мїхаѡла. Послѣднїи слѡва тексту јсѡу: н ѡвїе въ неѡлапѡ скѡчнше злѡсѡвѣтнннцн мнханѡлѡвы ѡ странѣ н ѡбѡнажнѡше мѡче. се же бнѡвѣкѣ црѣ бѣжа въ ѡлтарѣ. ѡнн же въ слѡ ѡго въшѡше заклате сегѡ н ѡсѡкоше глаѡвѡ н рѡцѣ ѡго. тѡло же ѡго нзѡлѡкоше на позѡрннцѣ. црѣвоѡа же з. лѣ, съ всѡкою грѡднннѡю н нечлѡвѣчкѡмъ.

Srovnání rukopisu vídeňského s bělehradským. Úplná kollace všech slovanských rukopisů zonarovských dosud provedena býti nemohla. Bylo však již zjištěno Kačanovským (srv. str. 88), že tři rukopisy — bělehradský, chilendarský a Undol'ského — patří k téže redakci. Je snadné ukázati, že do téže třídy patří také rukopis vídeňský.

Kačanovskij především zaznamenal (Starine XIV, 127), že bělehradský rukopis má zvláštnost, totiž že má seznam kapitól na začátku i na konci. To je věc neobvyklá, neboť častěji bývají kronikařské rukopisy bez takových seznamů. Právě tak dvojí takový seznam, na začátku i na konci, má též rukopis vídeňský.

Ve slovním znění začátečního seznamu i koncevého, jak byl otištěn Kačanovským (l. c.), oba rukopisy se úplně shodují. Zejména je důležité, že seznam koncevů v bělehrad. rkpe. jeví některé odchylky od seznamu začátečního. Skoro všecky tyto odchylky právě tak má koncevů seznam rkpu. vídeňského. Tak v bělehr. (B) rkpe. za Roboamem je uvedeno ještě црѣво асово а црѣво наватово, čehož na konci není; právě tak tomu jest ve Vid. (V). Na začátku v obou o даниелъ н о трехъ отрокухъ (B отрокухъ) — на konci B трехъ отрокухъ, V трехъ отрокухъ. Na začátku v obou повелѣнїе кѡрѡво, да сзѡнѡдет се црѡва іерѡлнмскаа на konci B црѡкѡвы, V црѡковѣ. Na začátku v obou оухнцрѣнїе (B оухнтрѣнїе), еже сзѡрн конїѡ дарїевъ — на konci v obou tato věta chybí. Na začátku v obou црѣво птолемѣа фїлѡдѣлфа (B фнлѡдѣлфѡ) — на konci v obou na místo Filadelfa je кратѡлѡвѡца. Na začátku zmínka o Herodovi zní takto:

B.: о іродѡѣ царн, н ѡ другнмъ іродїн і ѡ рнмскыхъ кесарѣхъ і ѡ керѡссалнмскымъ разѡрѣннн н по-гоубленїнн іудѣнскымъ.

V.: ѡ іродѡѣ црн н ѡ дръгннмъ іродѡѣ н ѡ рїмскїмъ кесарѣмъ н ѡ еро-солїмскымъ разѡрѣннн н поѡубленїнн іудѣнско(м).

Shoda je tu tedy úplná, jen pravopis se poněkud liší.
Na konci zní toto místo:

v B.: како начеть и подвнже се нрѡдъ и ѡбѣрѣіе кесарь, и прочн начельннцн, и еанка сътворнше се въ ерѡссалнмѣ и въ іоуден.	ve V.: како начѣ и подвнже нрѡдъ (ѡ блѡдн іоудееъ въсѣ, и здѣ кѣ и дрѡугы нрѡдъ) и ѡнверіе кѣ- сарь и прочнн начѣл'ннцн, и еан- ка сътворнше се въ іерлѡмѣ и въ іоуден.

I zde je shoda doslovná, ale V podává znění, úplnější o slova zde v závorkách položená; charakteristický rozdíl konceového seznamu od začátečního je i tu v B i V společný.

Na začátku je v obou za Maximiánem uvedeno црѣво мажнннново, na konci v obou chybí. Na začátku v obou црѣво мажнннново въ кѡнстантннѣ градѣ — na konci toto určení místa v obou rkpech. chybí. Na začátku v obou црѣво вачнлнѡ порфнрогента (B порфнро-) — na konci B místo Porfyrogenita вѡгрѣнородна, V вѡгрѣнородна.

Konečně na začátku je v obou důležitá poznámka (citují podle V): сѣго лѣвна арменнѡ црѣво прѣже мнхѡнѡлѡ ѡммѡрнѡ и ѡѡфнлѡ. нз здѣ ѡбрѣтшѣсѣ непрѣложнхѡмъ, нз тако напнѣсахѡмъ; v B zní tato věta: нз здѣ вбрѣтшнх се непрѣложнхѡмъ, нз тако напнѣсахѡмъ.

Táž poznámka je v obou rukopisech na samém konci závěrečného seznamu a jí se oba kodexy zavírají:

B: сѣго же лѣва арменнѡ царь- ство прѣже ѡѡфнлѡ царство нестъ, на коньць кнннѣ пнсахъ (sic Star. XVI, 128).	V: сѣго же лѣва арменнѡ црѣво прѣже ѡѡфнлѡва црѣва кѣ, нѣ на коньць кнннѣ пнса се.

Přes tyto shody nemůžeme říci, že jeden z obou těchto kodexů by byl opisem druhého, tedy V opisem B, neboť jsou mezi nimi též drobné rozdíly: tak B má v počátečním seznamu оустронтеѡла за поустѣннѣн црѣквн, kdežto v konceovém — за плѣтѣн црѣквн: naproti tomu V má po oběkrát за плѣтѣннѣн.

Již tedy pouhým srovnáním těchto záhlaví můžeme říci, že sice B a V nepocházejí jeden od druhého, ale že jistě byly opsány oba ze společné předlohy.

A toto přesvědčení se stane pevným, srovnáme-li tu část, kterou uveřejnil z bělehradského rukopisu Kačanovskij, s příslušnými listy kodexu vídeňského: pravopis je poněkud odchýlný, tu a tam jedním kodexem můžeme spravovatí čtení druhého; na př. o Trojanovi praví B пѡше же н вно, добрѣ, нз неоудѡлѣваше оубѡ ego, ale Vid. 291 b ... не оудѡлѣваше змоу ѣгѡ; v celku však oba rukopisy zachovávají velmi přesně a věrně slovné znění své předlohy, shodující se nejen v konstrukci a zásobě slovní, nýbrž i ve slovosledu. Zejména pak jedna věc je velmi důležitá: výše jsme citovali poznámku písařovu z B i V, že našel panování Lva V. arménského ve své předloze chybně zařaděno až za Konstantinem, bratrem Basileia II. Bulgaroktona, a že je tak ponechal: nuže v obou rukopisech, B i V, v textu samém skutečně panování a zavraždění Lva V. arménského je tak položeno a v obou tvoří zakončení kroniky: srv. Starine XIV, 160—172 a v rkpe. vid. l. 374 b — 376 b. To lze vysvětliti jen tím, že předloha B i V byla společná a měla toto zvláštní uspořádání. Protože podle Kačanovského i jiné dva rukopisy slovanského Zonary se těsně shodují s bělehradským, lze pravděpodobně souditi, že všechny nám zachované rukopisy pocházejí z jedné společné předlohy.

Poměr překladu k originálu. Je tedy dále otázka, jaký jest poměr těchto rukopisů k řeckému originálu. Po té stránce prozkoumal rukopis Undol'ského A. N. Popov l. c. a shledal, že nehledíc k chybějícímu začátku rukopis obsahuje knihu I.—XII. úplnou, další pak knihy jsou silně zkracovány. Poněvadž rukopis bělehradský a athonský náleží téže redakci, či lépe rukopis Undol'ského je vlastně pozdější opis téže redakce, vidíme, že podle Popova by byla základem slovanskému překladu nějaká zkrácená řecká úprava, která podávala byzantské dějiny stručněji než původní znění Zonarovo. K tomu lze podotknouti, že ve stejném poměru k originálu je patrně i rukopis karlovecký, neboť počtem listů má asi podobný objem jako ostatní rukopisy, a tedy patrně též obsah, t. j. patří snad téže redakci, jako ony.

Nežli však se vyřkne v této otázce rozhodné slovo, je třeba kontrolovati údaje A. N. Popova, zvláště když od té doby vyšla nová vydání řeckého textu; můžeme srovnati s originálem ty výňatky, které uveřejnil Kačanovskij ve Starinách XIV, 128 sl.

Original, kn. XI., kap. 21:

Τραϊανὸς δὲ τὸ γένος εἶλκεν ἐξ Ἰβηρίας. δεύτερον ἐπὶ τεσσαρακοστῶ ἔτος ἄγων ἀπὸ γενέσεως, ὅτε τῆς αὐταρχίας τετύχηκεν, ὡστ' ἐν ἀκμῇ αὐτὸν εἶναι καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ μήτε θράσους ὑπὸ νεότητος πῖμπλασθαι μήθ' ὑπὸ γήρους ἀμβλύνεσθαι. ἐτίμα δὲ τοὺς ἀγαθούς, καὶ εὖ πρὸς πάντας διατιθέμενος οὗτ' ἐδέδοικει τινας οὔτε μὴν ἀπηχθάνετο οὔτε προσεῖχε τοῖς διαβάλλουσιν οὗτ' ἦν δῆρροπος πρὸς ἐριγῆν, τῶν τε χρημάτων τῶν ἀλλοτρῶν ἴσα καὶ φόνων τῶν ἀδίκων ἀπέχετο. καίτοι μεγάλῳρων καὶ μεγαλογνώμων γενόμενος καὶ ἐν ὁδοῖς καὶ ἐν λιμέσι καὶ ἐν δημοσίοις οἰκοδομήμασιν ἐδαπάνη πολλά. καὶ ἐπειδὴ τὸν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἵππόδρομον φθαρέντα ἀνήγειρε μείζω τε καὶ περικαλλέστερον, ἐπέγραψεν αὐτῷ, ὅτι ἐξαρκοῦντα τῶ τῶν Ῥωμαίων δῆμῳ ἐποίησε. καὶ μᾶλλον ἔχαιρε φιλούμενος ἢ τιμώμενος, καὶ ἀγαπητὸς ἤθελεν εἶναι τοῖς ὑπηκόοις, τοῖς πολέμοις δὲ φοβερὸς. τῆς μὲν οὖν ἐν λόγοις παιδείας οὐ μετέσχηκε, τὸ δ' ἔργον αὐτῆς καὶ ἠπίστατο καὶ εἰργάζετο. οἴνου δ' ἠττώμενος νήφων ἦν, καὶ ἐπτοημένος περὶ μεираκία οὐδένα ἐλύπησε. φιλοπόλεμος δὲ γεγωνὸς καὶ πλείστα κατωρθωντὸς οὐκ εἶα

Překl. (sloup. 128):

Трананъ же бѣ въ вѣтъ рода нверьска. поем же царство въ мѣлѣто възраста своего. како въ адъшн н въ тѣлѣ н невъзнашатне велѣмъ дарствемъ, зане нн юнѣ бѣ велѣмн, нн пакы старѣ, да немощнѣ являете; почнташе оубо добрыѣ чакы н ко въствѣ добръ являшесе; некодаше се ннкого же, нн враждаваше на чакы, нн вѣрваше клеветннкы, нн гнѣбленѣ бѣ; н бѣ въсегда вѣрвгаесе въ тѣжѣинѣхъ нменѣн, какоже въ оубыства. Бывѣ оубо мѣдарѣ н благоразоумнѣ, н на пѣтѣхъ н на прнстаннцахъ творе обновленѣ н новое въвшее; разорн же н рымское оурнстанѣ, н сѣтворн большее н вешъшее; н напнса къ людемъ рымскымъ н рече: довольнѣ сѣтворнхѣ позорнче протнвѣ рнмѣ. н вешъшее годѣ въ емѣ, да всн любовь сего, нежелн да почнтаютѣ; на врагы же страшнѣ явн се; н наказанѣю словесномѣ мнѣ наѣченѣ бѣ; аѣла же наѣченѣ н цѣломѣдарѣю добре твораше; пѣаше же н внно добръ, нз неовдолѣваше оубо его; не вскрѣвн оубо ннкого же; любе же н ратн, многѣ браны несправн, възвранаше во ннвѣмъ невѣтн

τοὺς στρατιώτας ὑπερφέρον, οὕτως ἐγκρατῶς αὐτῶν ἤρχεν. ἦν δ' αὐτῷ γυνὴ Πλωτῖνα. ΓΡΑΒΛΗΒΗΜΒ, НЪ ПАЧЕ СМѢРВНБМБ ВЪИТН. Женѣ же его рнцахѣ Плотнна.

Tato kapitola, probírající povahu Trajanovu, je v překladě i v originále téhož rozsahu, ale v podrobnostech jeví překlad odchylky a nepodává doslovných shod s originálem. Některé z odchylek se zajisté zakládají na nedorozumění; tak na počátku jako въ вѣтѣхъ добръ вѣтн je zajisté jenom neporozorný překlad řeckého ὡστ' ἐν ἀκμῇ αὐτὸν εἶναι, nebo творе обновленѣ н новое въвшее je zase neporozuměním místo ἐν δημοσίοις οἰκοδομήμασιν ἐδαπάνη πολλά. Některé různosti musíme přičísti asi na vrub i omylům pisařským, jinde zase máme co činiti s nedopatřením vydavatelovým (chybná interpunkce pozorнше . . . н вешее годѣ. Бѣ емѣ, která zde byla opravena). Ale přes to je několik růzností ještě jiného rázu: поем же царство въ мѣлѣтѣ възраста своего je zkráceno proti řeckému δεύτερον ἐπὶ τεσσαρακοστῶ ἔτος ἄγων ἀπὸ γενέσεως, ὅτε τῆς αὐταρχίας τετύχηκεν; podobně proti φόνων τῶν ἀδίκων je pouze оубыства. Místo řeckého ἐπειδὴ τὸν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἵππόδρομον φθαρέντα ἀνήγειρε μείζω τε καὶ περικαλλέστερον čteme разорн же н рымское оурнстанѣ, н сѣтворн большее н вешъшее, což podává zcela jiný smysl. Rovněž μᾶλλον ἔχαιρε φιλούμενος je jen volně přeloženo větou вешъшее годѣ въ емѣ, да всн любовь его. Zcela opačný smysl má věta o vzdělání Trajanově наказанѣю словесномѣ мнѣ наѣченѣ бѣ = τῆς . . . ἐν λόγοις παιδείας οὐ μετέσχηκε; snad máme čístи н е наѣченѣ. Proti větě не вскрѣвн оубо ннкого же je v originále zcela jiná věc, že Trajan nařikal nad bezdětností; překladatel patrně vynechal přehlídnutím nebo neměl ve své předloze slova περὶ μεираκία. Φιλοπόλεμος δὲ γεγωνὸς je volně přeloženo любе же н ратн, a rovněž celá předposlední věta jen celkem odpovídá originálu. Zřejmou variantou řeckého textu jest poslední věta překladu женѣ же его рнцахѣ Плотнна místo ἦν δ' αὐτῷ γυνὴ Πλωτῖνα.

Srovnějme následující vypravování o výpravě na Dáky:

Ἐστράτευσε μέντοι ἐπὶ Δάκας, ἣ Δακὸς Ἰωνας, ὡς ὁ Ἀππιανὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ λόγῳ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας φησί, μήτε χρήματα, ἃ ἐπετείως ἐλάμβανον, διδόναι αὐ-

воннѣтѣвоѣ же Трананѣ на Дакы, сѣртѣчъ на сѣрѣвѣнѣ, какоже н апѣанѣ рыторѣ свѣдетельствѣтѣ въ вѣ н третѣемъ словѣ напнсанѣя рымскаго; не трѣпѣ во

τοῖς ἀνεγόμενος καὶ δίκας εἰσπρά-
 ξασθαι τῶν πεπραγμένων αὐτοῖς ἰμει-
 ρόμενος. πυθόμενος οὖν ὁ Δακεβάλος,
 δε ἤρχε Δακῶν, τὴν τοῦ Τραιανοῦ
 κατὰ τοῦ ἔθνους ὀρμήν, ἔδεισεν,
 εἰδὼς τὸν ἄνδρα στρατηγικώτατον.
 καὶ πολέμου συρραγέντος σφισι πολ-
 λούς μὲν τῶν πολεμίων ἀπέκτειναν
 οἱ Ῥωμαῖοι, οὐ μείους δὲ καὶ αὐτῶν
 ἐτραυματίσθησαν. τοσοῦτοι δ' ἦσαν οἱ
 τραυματῖαι, ὡς ἐπιλιπόντων τῶν ἐπι-
 δέσμων μηδὲ τῆς ἑαυτοῦ ἐσθῆτος
 φείσασθαι τὸν Τραιανόν. ἐπεὶ δὲ τὰ
 τε ἄκρα, δυσχερῶς μὲν, κατέλαβε
 δέ, καὶ πέλας τῶν βασιλείων ἦλθεν
 αὐτῶν, πρέσβεις ὁ Δακεβάλος πέπομφε,
 συντιθέμενος τὰ τε ὄπλα καὶ τὰ
 μηχανήματα καὶ τοὺς μηχανηποιοὺς
 παραδόναι, καὶ ἅπαν ἕτερον, ὃ ἂν
 ἀπαιτούτο, ποιῆσαι· καὶ πρὸς τὸν
 αὐτοκράτορα ἐλθὼν ἐς οὐδας κατα-
 κλιθεὶς αὐτῷ προσεκύνησεν. εἶτα εἰς
 τὴν Ἰταλίαν ὁ Τραιανὸς ἀναζεύξας
 καὶ τοὺς τοῦ Δακεβάλου πρέσβεις
 ἐπήγετο. οἵπερ εἰσαχθέντες εἰς τὸ
 συνέδριον, καὶ τὰ ὄπλα τε ἀποθέ-
 μενοι καὶ τὰς χεῖρας συνάψαντες ἐν
 αἰχμαλώτων σχήματι πολλὰ τε εἶπον
 καὶ ἰκέτευσαν. καὶ οὕτω σπονδῶν τυ-
 χόντες αὐθις τὰ ὄπλα ἀπέλαβον.
 Τραιανὸς δὲ καὶ ἐθριάμβευσε καὶ
 Δακινὸς ὀνομάσθη. οὐχ ὡς ἀρήιος
 δὲ τῶν ἄλλων ἡμέλει ἢ ἤττον ἐδί-
 κάζειν, ἀλλὰ καὶ πολλαχού καὶ πολ-
 λάκις ἐπὶ βήματος ἔκρινεν.

ДАТН ДАНЫ СНМЪ НА ВСАКО ЛѢТО,
 НЪ ВЪСХОУТЪ СЪТВОРНТН МЪСТЪ (toto
 volnĕ pŕel.). ОУВЪАѢВЪ ЖЕ НАЧЕЛ-
 ННКЪ СРЪВСКІН, ГЛАГОЛѢМІН ДЪ-
 КИКААЪ, ЯКО ГРЪАЕ ТРАНАНЪ НАНЪ
 (volnĕ), ВЪАЕ ЕГО ДОБРА КВННА Н
 НЪВЪРАННА (vynecháno оубоа се).
 БЫВШН ЖЕ БРАНЫ, МНОГѢ СРЪВЛЕ
 ОУВЫШЕ ФРЪЗЫ, МНОШН НХЪ¹⁾ Н Ὡ
 РІМЛІАНЪ ОУАΖΕΝШЕ СЕ Н ПАΔΩШЕ
 (zde textová odchylka), ЯКО НЕ-
 ВЪРЪТАТІ СЕ СЫМЪ УВЕΖΑΝІА, НЪ
 Н САМЪ ТРАНАНЪ СВОА ОΔΒΑΝІА РΑΖ-
 ΔΑΡΑ УВЕΖΑΕ НХЪ. ПРЪВЕМЪ ЖЕ СТРАНЫ
 (ἄκρα!)
 СЪ НЪЖΔΕЮ, ПРНΒΛΑЖН СЕ Н КЪ ПО-
 ΛΑΤЪ СРЪВСКАГО НАЧЕЛННКА. Н СЕ
 ВНАѢВЪ ДЪКІЕКААЪ, ПОСЛА КЪ НЕ-
 МЪ Н РЕКЪ: ПРЪΔΑЮ ТЕБЕ ΟΡЪЖІА Н
 ΟΥΧΥΠΡΕΝІА НАША Н ВСΑ ΠΡΟШΕΝІА
 ΤΚΟΑ НСПΛΝЮ (pŕelozĕno volnĕ
 pŕĭimou řecĭ). ПОСЛАѢАЖЕ ПРНШЪАЪ
 Н САМЪ ПОΚΛΟΝН СЕ ΕΜΔ ΔΟ ΖΕΜΛІЕ
 ЯКО САΜΟΔΡЪЖЦЪ; ПО СНХЪ ЖЕ
 ВЪΖΕΡΑТН СЕ ΤΡΑΝΑΝЪ ΕΖ ΙΤΑΛІЮ,
 ВЪАЕ СЪ СОΚΟЮ СРЪВСКІЕ ПОСΛΑΝ-
 ННΚΥ. Н ПРНШЪАШЕ ВЪ СЪВЪΡ Н
 СЪВΛΚΟШЕ ΟΡЪЖІА СВОА Н СВЕΖΑШЕ
 ΡΩЦЪ СΚΟΝ, ЯКО ΠΛЪНІΕΝНЦН, ВΕ-
 СЪΔΟΚΑШЕ ΜΝΟΓΟ Н ΜΟΛΝШЕ СЕ. Н
 ΟΥΣΛΥШАВЪ СЫХЪ ΤΡΑΝΑΝЪ СЪΤВОРН
 ΛΟΒΩВЪ (tĕto vĕty nenĭ v ře-
 ckĕm textu) Н ΠΑΚΥ ΟΑѢАШЕ СЕ
 ΕΖ ΟΡЪЖІА. Н СЪΤВОРН ΤΡЪЖΕΤΚΟ
 ΤΡΑΝΑΝЪ, ΠΟΒЪΑΝ ΡΑΔН УНОЕ (opĭ-
 sem mĭsto „triumfoval“), ΕЖЕ
 ΠΟΒЪΑΝ СРЪВΛЕ. Н НАРЕΚΟШЕ СЕГО
 ΡΥΜΛΙΑΝΕ ΔΑΚІΚЪ. ΤΡΑΝΑΝЪ ВСЪΓΛΑ

¹⁾ Kačanovskij: мносыхъ, asi tisková chyba.

СНАВЪШЕ У БРАНѢ Н СВАѢ ΤΚΟ-
 ΡΑΠЕ СЪΔЪ ΜΝΟΓΑΠН.

I toto srovnání ukazuje, že slovanský text rozsahem i obsahem odpovídá originálu. O glosách, týkajících se Srbů, bude řeč dále; ostatní pak odchylky vznikly tím (až na větu оуслышавъ сыхъ Трананъ сътвори лобовъ, která znamená variant originálu), že překladatel neusiloval o úplnou, doslovnou shodu, která jiné překladatele zaváděla často do otrocké závislosti. Naopak, jeho překlad se svou plynutostí příjemně odlišuje od četných jiných kronikářských textů církevněslovanských.

Jiné ukázky z knihy XII., kap. 10.:

εἰρήσθω δ' ὡς ἐν παρόδῳ καὶ
 ὅσα τὸν Δίωνα περὶ τοῦ Νεῖλου
 λέγοντα εὐρομεν, ὅθεν τε ἀναδίδεται
 καὶ διὰ τί κατὰ τὸ θέρος πεποιήται
 τὴν ἀνάβασιν· λέγει τοίνυν, ὅτι ἐν
 τοῦ Ἄτλαντος ἀναδίδεται, τὸν δ' Ἄτ-
 λαντα ὄρος εἶναι ἐν τῇ Μακεννίτιδι
 παρ' αὐτῷ τῷ Ωκεανῷ πρὸς ἑσπέραν,
 καὶ ὄρων ἀπάντων ὑπερανίστασθαι,
 ὥστε καὶ κίονα αὐτῶν διὰ τὸ ὕψος
 παρὰ τῶν ποιητῶν κληθῆναι τοῦ
 οὐρανοῦ. μήτε γὰρ ἀναβῆναι τινά
 ποτε εἰς ἄχρον αὐτοῦ μήτ' ἰδέσθαι
 τὰς αὐτοῦ κορυφὰς χίονος ἀεὶ πλη-
 θούσας, ἐξ ἧς πολὺ καταρρεῖν τὸ
 ὕδωρ ὑπὸ τὸ θέρος, καὶ διὰ τοῦτο
 τότε τὸν Νεῖλον πληθύνεσθαι. λέγει
 δὲ ταῦτα Ῥωμαῖοις ἀκριβοῦσθαι ἐκ
 τῶν τῆς κάτω Μαυριτανίας ἀνθρώ-
 πων, προσοίκων ὄντων τῇ Μακεννίτιδι,
 καὶ πολλοὺς τῶν ἐκεῖ στρατευ-
 σαμένων Ῥωμαίων ἀκριέσθαι καὶ
 πρὸς τὸν Ἄτλαντα. ταῦτα μὲν οὖν
 περὶ τοῦ Νεῖλου τῷ Δίωνι, εἰ καὶ
 ἄλλοις οὐχ οὕτω τὰ περὶ αὐτοῦ δε-
 διήγηται (F. Dio, Hist. Rom., lib.
 75, c. 14; l. 76, c. 17).

да речем н о Ннлѣ рѣцѣ, ели-
 ка Діѡнь повѣдаеть у ннєн. Гла-
 голеть оубо, яко утѣ горн, на-
 рнцдемїе Атланта, нсходант. Сїа
 гора есть къ мѣстѣ глаголемѣмъ
 Макенннтада къ западнєн стра-
 нѣ ванъ ѡкеана; ест же внока
 Ὡ вѣсѣхъ горь соушїнхъ по вѣсѣмоу
 мнроу; занїе же есть толнко вн-
 сока, н мѣноваше сїю творьцн
 (поїηта!) стальп небѣскы; не въз-
 може во ннктоже възытн на врьхъ
 кєє, нъ снѣгъ на крьсѣ ен (volnĕ
 pŕel., ἰδέσθαι vynecháno). снѣгъ
 же внѣ въ врьмє жєтвь растаєтѣсе,
 сѣходантѣ н вѣкаєтѣ тогда ннлє
 ванкы. оубѣделн же соутѣ сїє рым-
 лїанє нъвѣстнѣ Ὡ чловѣкъ жнѣд-
 цїнхъ въ долнбымъ Макрнтаны, н
 мнозы рымлїанѣ воннѣстєковашє,
 донаошє до Атлантн. Сїа по-
 вѣдаєтѣ Дїѡнь у ннлѣ рѣцѣ, ашє
 н не глаголють дрѣзгы снцє.

Toto místo je vůbec volně přeloženo, neboť řeckých infinitivních vazeb nebylo lze doslova napodobiti v slovanštině; překladatel si tu počínal velmi obratně. Přes veškeru volnost je patrné, že překlad podává touž redakci textu jako originál. Konečně ukázkou z konce XII. knihy (kap. 34.):

Μαξιμίνος δὲ κοινῶν τῆς ἀρχῆς τὸν Λικίνιον προσελήθει, ἐκ Δακῶν ἔλκοντα τὴν τοῦ γένους σείραν καὶ γαμβρὸν ὄντα ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου.

κοινῶν δὲ τῆς βασιλείας αὐτὸν ποιησάμενος τὸν μὲν ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ καταλέλοιπεν, ἐν ἀρῆνῃ τοῖς Θραξίν ὑπὸ βαρβάρων ληϊζόμενος, ἐκείνος δ' εἰς Ῥώμην ἀφίκετο μαχόμενος πρὸς Μαξιέντιον. εἶτα τοὺς οἰκείους ὑπόπτους σχῶν στρατιώτας, καὶ φοβηθεὶς, μὴ προσθίσιντο τῷ ἐχθρῷ, ἀπέστη τῆς μάχης καὶ ἀντεχώρησε. μεταμεληθεὶς δ' ἐπὶ τῇ προσλήψει τοῦ Λικίνιου, πρότερον μὲν λαθραίως αὐτῷ ἐπεβούλευεν, εἶτα καὶ μάχην κατ' αὐτοῦ εἰς τοῦμφανὲς συνεστήσατο. καὶ συμβαλὼν αὐτῷ τρέπεται, καὶ ἠττώμενος ἔφυγε, καὶ ἐν τῇ φυγῇ ἑαυτὸν διεχρήσατο.

Zde není již takové shody, jako v místech předcházejících. Kromě zmínky o Bulharech a Odrinu je zvláště významný rozdíl na konci: řecký text praví, že Maximinos byl poražen dal se na útěk a na útěku sám se zabil, kdežto v překladu, který tu již vůbec nesleduje přesně originálu, Likinios zabil Maximina na útěku. Snad položení této zprávy na konci XII. knihy zavinilo tuto poruchu.

Ale jinak naše srovnání potvrdila rozpoznání Popovovo, že nehledíc k jednotlivým různocštením až do konce knihy XII. překlad odpovídá plnému znění originálu. Při tom jsme také mohli oceniti jakost překladu, neboť na ukázkách,

μαξιμίνης же приобщил се (sic! = сн) и ликініа на господарствѣ. и ликініе же въ родомъ сръбьинъ; въ же зеть велкомѣ константинѣ, нмы светрѣ его.

и вставил сего Маξιμίνης въ болгарѣхъ, съпротивил се езикомъ, възоблающимъ ѡдринъ и иже окрестъ его (о Odrinu není v řeckém textu); самъ же црїиде въ рнмъ на мазиентїа. Боише же се ѿ воинскы свое, да не како вставилше сего прѣдладець (sic!) се мазиентїю, и възвратил се ѿ браны тое. Послае же расказае се ѡ приобщены ликиніевѣ, и испрѣва начеть тан злосѣвѣшатн нань; послае же и явѣ сътворице брань, и повѣды ликиніе мазиентїа и въжещаа Ѹбы сего.

kteří podávaly jednak vypravování, jednak popis, jednak charakteristiku, pozorovali jsme v překladě vyspělou plynlost.

Zbývá zkoumati druhou část tvrzení Popovova, totiž textové poměry v části o dějinách byzantských, v knize XIII. až XVIII.

Knihy XVI. kap. 2. o Bulharech za Theodory a Michaela III. a o jejich pokřtění.

Ὁ δὲ τῶν Βουλγάρων ἀρχὼν γυναικί τὴν τῶν Ῥωμαίων βασιλείαν καὶ παιδὶ νεαρῷ κυβερνωμένην μαθὼν, στέλλει τινὰς τῶν αὐτοῦ ἀπειλῶν ἀφίστασθαι τῶν σπονδῶν καὶ ἄραι ἔπλα κατὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς. πρὸς ταῦτα τοῖσιν δηλοῖ αὐτῷ ἡ βασίλισσα, ὡς: „ἀντιτάξομαι σοι πάντως κἀγώ, καὶ εἰ μὲν θεοῦ διδόντος ὑπερέξω, ἔσῃ νικηθεὶς ὑπὸ γυναικός, καὶ ὅσον σοι τὸ τῆς αἰσχύνης ὑπόγονον, λόγισαι· εἰ δὲ νικήσεις ἴσως αὐτός, οὐκ ἔσται σοι σεμνὸν τὸ εὐτύχημα γυναῖκα νικήσαντι.“ ὡς οὖν ταῦτα τῷ βαρβάρῳ ἠγγέλθησαν, ἀνέστειλαν αὐτῷ τὴν ὁρμήν, καὶ οἱ συμφέρον ἔκρινον ἀνανεώσασθαι τὰς σπονδάς, καὶ αὐτὰι ἀνεκαινίσθησαν.

ἀδελφῆ δὲ τοῦ ἀρχόντος Βουλγαρίας αἰχμαλωτισθεῖσά ποτε, καὶ ἐν τοῖς βασιλείοις διαγούσα, τῷ θεῷ τε ἐτελέσθη βαπτίσματι καὶ γραμμάτων ἐν μνήσει ἐγένετο. ταύτην ὁ ἀδελφὸς ἀναδοθῆναι οἱ ἤξιωσε, καὶ ἡ μὲν ἐδόθη αὐτῷ· ὁ δ' ἀντέδωκεν ἄνδρα τῶν λογίων Θεόδωρον τὸν Κουσαρῶν. ἡ δὲ τοῦ τῶν Βουλγάρων ἀρχόντος ἀδελφῆ ἀφικομένη πρὸς τὸν ὀμαίμονα ἐνήγγεν αὐτὸν εἰς τὴν τῶν χριστιανῶν θρησκείαν διὰ παντός αὐτῷ περὶ αὐτῆς διαλεγομένη καὶ τὰ

Начельникъ же болгарскы оубѣдѣвъ, яко вдовницѣю н юнѣ (!) отрочетѣмъ дръжнмо кестъ царство гръчское, посла посланникы въ константинъ градь, глаголюе н прѣщае: раздрѡушнтн хошѣ мнрѣ, еже нлмъ съ вамн, н воинствовати на римляны. Посла же пакы царница къ немѣ рекъ (!): възможна есмь борнтѣсе с тобою; да аще поможетъ мн богъ н побѣждаѣ тебѣ, хошетъ явнтсе

(místo 2. os.)

всѣмъ женою побѣждаень еси ты н велнкы стоуд, хошетъ бытъ тебѣ; аще ли прнаѣчнтсе н повѣданш мене, ннкаа ти польза естъ, женѣ бо повѣданъ еси. Слышавъ же сїа начелникъ болгарскы, прѣста втъ съѣта ѡного н въшышее оутѣрлан мнрѣ. Poslední věta je zkrácena v překladě.

Прнаѣчн се еднною н плѣннше гръцн сестрѣ начельника болгарскаго н дръжаше сїе (takto místo сїю!) въ полатѣ, Ѹчеще светымъ кннгамъ. послае же н кретнше сїю; потомъ посла братрѣ ее проснтъ сїю оу цара, н втъпѣстнше сїю римлянѣ; ѡна же прншьдъшн къ братоу своемѣ, н възвѣда оу-

χριστιανῶν μυστήρια ἐκθειάζουσα. ὁ δὲ ταῦτα καὶ παρὰ τοῦ Κουφαρᾶ προκατήχητο, ἀλλ' οὕτω ἐπέπειστο τῶν πατρῶν ἀποστῆναι θεῶν. λιμὸς δὲ τοῖς Βουλγάροις συμβᾶς καὶ αὐτὸν καὶ τὸ ἔθνος εἰς θεοσεβείαν μετερρύθμισεν· ὁ μὲν γὰρ τὸ ἔθνος ἅπαν ἐπίεξεν, καὶ οὐκ ἦν ἀποφυγὴ τοῦ κακοῦ, φθορὰ δὲ τοῦ ἔθνους ἐγένετο, καὶ ὁ σφῶν ἀρχηγὸς ἦν διὰ τοῦτο περιαλλαγῆς, καὶ ἀπορήσας εἰς τὸν παρὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆ καταγγελλόμενον καταφεύγει θεόν, καὶ τοῦτον τοῦ λιμοῦ λυτῆρα καὶ τῆς τοῦ ἔθνους φθορᾶς ἐπεκέκλητο. ὡς δ' ἐνεργῆς ἦν ἡ ἐπίκλησις καὶ τῶν κακῶν ἀπηλλάγησαν, ἔγνω τοῦ ἐπικληθέντος τὴν δύναμιν καὶ ἀξιοῖ σολῆναι αὐτῷ τινα τὸν τὸ μυστήριον αὐτὸν μνήσονται τῶν χριστιανῶν καὶ τελέσοντα τῷ θεῷ βαπτίσματα. καὶ ἀπεστάλη μὲν ἀρχιερεὺς πρὸς αὐτὸν· ὁ δὲ καὶ ἐμνήθη καὶ ἐβαπτίσθη. οἱ Βούλγαροι δὲ, ὡς τῆς πατρῴου δόξης ἀποστάνας, κατεξανίστανται τοῦ σφῶν ἀρχηγοῦ καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀνελεῖν. ὁ δὲ τῷ τοῦ σταυροῦ σημείῳ θαρρήσας προπορευομένῳ αὐτοῦ νικᾷ τοὺς ἀντιστάνας αὐτῷ, καὶ οὕτω πάντες εἴλοντο τὰ τῶν χριστιανῶν.

εἶτα διεπρεσβεύσατο ὁ τοῦτων ἐξάρχων πρὸς τὴν βασιλίσαν, αἰτῶν γῆς αὐτῷ παραχωρηθῆναι Ῥωμαϊκῆς, στενοχωρεῖσθαι γὰρ τὸ ἔθνος αὐτοῦ, καὶ ἀιδίους σπονδὰς πρὸς Ῥωμαίους καὶ ὀμαιχμίαν ἐπαγγελλόμενος, καὶ ἡ βασιλις τὴν αἰτησιν ἐξεπλόρησε, καὶ οἱ τῆς ἀπὸ τῆς λεγομένης Σιδηρᾶς παρεχώρησε χώρας, ἡ τὰ Ῥω-

чаше сего христiанiнствоу; н аневлаше се чини христiанскоумъ. Сз же начельникъ бльгарскыи н прѣвѣ наоучаемъ бѣ христiанствѣ нѣкымъ глаголаемымъ кѣфара. прнлѣчн же се тогда неадѣгъ проказанъ (misto проказанъ, srbis-mus) кѣ бльгарѣхъ, н о семъ оубо-вѣше се крѣстнше се всн; нъ не прѣвѣташе въ ннхъ сьмрътоноснаа болѣзнъ вна, нъ мношѣмъ оумнрающымъ не бѣ помощн нн еднное; н скръбѣлаше се велмн ѡ семъ начельникъ нхъ. послѣждае же наоучн сего сестра его ѡ христѣ н прiеть поучение еие. н абiе прѣвѣта сьмрътоносны неаоугъ внш. оубѣ-дѣвѣже начельникъ бльгарскыи, iако помощiю божию нецелѣхѣ, посла молеѣ въ коньстантинъ градѣ, да прншьдѣ архiерен (зде зкѣсено) вътътоуаоу н крѣстнтъ сего. внаѣ-вѣша (ш. — е, пом. pl.) же бльгаре крѣстнѣвѣшасе поавнгоше се нанъ оубытъ сего; вншже дръзнѣбъ крѣстнымъ знаменiемъ борн се н повѣдан сыхъ, прѣвѣхождаше во крѣсть прѣдѣ ннмъ. н семъ вѣвѣшѣ всн бльгарѣ христiанство (прнелн).

н посѣмъ посла Господаннъ нхъ къ царницѣ Феодорѣ просити землю бльгаромъ вътъ рымлянѣ, понеже оутѣшнавахѣ се, н прошахѣ къкоупѣ коннѣствовати сѣ рымлянѣ; н нспльнн прошенiа нхъ царница Феодора. вътъ странн во глаголаемѣ желѣзнѣе даже до велта дарова снмъ. Велтъ же

μαίων καὶ Βουλγάρων διώριζε πρίν, μέχρι τῆς Δεβελτοῦ· ἦν λαχόντες οἱ Βούλγαροι κεκλήμασι Ζαγορᾶν. κἀντεῦθεν εἰρήνη γέγονε περὶ τὰ ἑσπέρια.

есть блнзъ ѡд рнна града (glosa překladatelova). н сiе всѣе наслѣдоваше бльгарѣ дарова(н)иѣмъ Феодорнѣмъ н нмѣноваше Ζαγορiе; н вътъ толаи высть ннрнное Ѹстроенiе на западныхъ стра-нахъ.

Podobná shoda je i v dalším vypravování o Bardovi, o Michaelovi III., o výpravě Rusů na Cañhrad, o Basiliovi I. o Lvu VI., o Alexandrovi a Konstantinu: kniha XVI. kap. 3—16=Star. XIV. str. 134—156. Tu a tam nacházíme opět glossy slovanské. Tak na př. v panování Basileiově se mluví o cañhradském chrámu sv. Diomedie: (Βασίλειος) ὀφίας δὲ τὴν τῆς πόλεως εἰσελθὼν πύλην, ἣ καλεῖται Χρυσεία, παρὰ τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Διομήδους κατέλυσεν, οὕτω μονῆ τότε τυγχάνοντι (kn. XVI. kap. 6., str. 18 vyd. Tb.): Доспѣ же въ Константъннъ градѣ вечерѣ; н вѣзнѣдѣ двернн залтнннн, прiнѣдѣ въ црьковь скетого Дiо-мнѣiа· тогда же црьковь скетого Дiоимнѣiа не бѣ монастыр, iако же нннѣа несть. Stejné shody v postupu i rozsahu vypravování nacházíme dále v oddílech o Romanu Lakapenovi I. a II., o Nikeforu Fokovi a Janu Tzimischovi, o bulharských dějinách této doby, zejména o Symeonovi a Petrovi, až k Samoilovi (str. 156—162, řecký text kn. XVI. kap. 17. — kn. XVII. kap. 8. (str. 118 Tb.).

О Самоилови:

τοῦ Σαμουήλ δὲ τοῦ τῶν Βουλγάρων ἐξάρχοντος οὐ τὰ Θρακῶν οὐδὲ τὰ κατὰ Μακεδονίαν μόνον ληιζομένου, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ αὐτὴν δὲ γε τὴν Πελοπόννησον, τὸν μάγιστρον Νικηφόρον τὸν Οὐρανὸν ἐκπέμπει ὁ βασιλεὺς, τῆς δόσεως ἀρχοντα, ὃς παρὰ τῷ Σπερχειῷ ποταμῷ τοῦ Σαμουήλ κατεσκηνωμένου παρὰ τῆ ἀντικρὸς ἠπειρῶν ἠδύλισατο. ἔτι δ' ὅσα τότε πολλὰ καὶ ὁ ποταμὸς ἐντεῦθεν ἀπλωτος ἦν, ἀνέλπιστος

бльгарскыи же начельникъ Самонѣ не тычiю тракiю н маке-донiю пѣтноваше н погѣвѣлаше, нъ н еладѣ н тѣ самн пелопоннѣс, н посла царѣ княза съборнаго западннѣа ннкѣфора, нарнцѣмаго небо; н прншьдѣ, вѣрѣте самонѣла, лежѣща сѣ бльгарскою конскою блнзъ реки, нарнцѣемiе еперѣхiоу (sic!); н прншьдѣ нво ннкнфорѣ, падаѣ сѣ конскою ѡе онъ поль рѣ-кы; н занѣе высть тогда дѣждаѣ

ἔδοκει τῷ Σαμουήλ ἢ τῶν Ῥωμαίων ἐπέλευσις. ὁ Οὐρανὸς δὲ νοκτὸς ἀνε-
 ρευνήσας, καὶ κατὰ τινα τόπον βατὸν
 κατανοήσας τὸν ποταμὸν, διαβαίνει
 τοῦτον ἡσύχως μετὰ τῆς στρατιάς,
 καὶ ἀφροντιστοῦσιν ἐμβάλλει τοὺς
 περὶ τὸν Σαμουήλ, καὶ τῷ ἀδοκίμῳ
 καταπλαγέντες οἱ βάρβαροι ἐπιπτον
 μηδὲ χεῖρας ἀνταίροντες, καὶ τῷ
 Σαμουήλ δὲ καὶ τῷ ἐκείνου υἱῷ
 Ῥωμαῶν πληγαὶ ἐπιγέχθησαν, καὶ
 ἐάλωσαν ἄν, εἰ μὴ τοῖς νεκροῖς συν-
 ανεμύθησαν σώμασι, καὶ οὕτω λα-
 θόντες διέφυγον. εἶτα καὶ ὁ βασιλεὺς
 ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων,
 καὶ τῶν ἐν Σαρδικῇ φρουρίων κατα-
 στρεψάμενος ἕνα ἐπαγγέθειν εἰς Μο-
 συνούπολιν. εἶλε δὲ καὶ τὴν μεγά-
 λην Περσθλάβαν καὶ τὴν μικρὰν
 καὶ τὴν Πλίσκοβαν διὰ στρατηγῶν.
 καὶ ἡ Βέρροια δὲ παρεδόθη αὐτῷ
 παρὰ τοῦ Δοβρομηροῦ, προσχωρή-
 σαντος τοῖς Ῥωμαίοις. τὰ μέντοι
 Σέρβια πολιορκία ἐάλω καὶ ὁ τὴν
 αὐτῶν φυλακὴν ἐμπειπιστευμένος Νι-
 κέλαος, ὃν Νικολίτζαν ὡς βραχὺν
 τὴν ἡλικίαν ὠνόμαζον, ὅς καίτοι πα-
 τρικός τιμηθεὶς ἀπέδρα πάλιν καὶ
 πρὸς τὸν Σαμουήλ ἀπελήλυθε, εἶτ'
 αὐθις κατὰ Βιδίνης ὁ βασιλεὺς ἐξε-
 στράτευσε, καὶ τὴν πόλιν αἶρεϊ.

Následují pak další boje s Bulhary, s Kumány, a pano-
 vání Lva Arménského (toto na str. 167—170). Toto poslední
 oddělení není nikterak chronologicky zařaděno, ovšem jen v slo-
 vanském překladě, neboť Lev V. Arménský panoval v l. 813
 až 820, a v řeckém textu jest ovšem správně vložen již do
 knihy XV. kap. 17. sl. Ale skutečně ve slovanských textech

велѣн, налъваше се самональ,
 jako не хотеть оудобь прѣвнѣн
 рекъ грѣцн. воевода же небо
 ноцию нзобрете бродн н преходн-
 ца рече, н пренае тан безмалвне
 съ конскою; самональ же лежеиъ
 (v řec. textě se mluví o vojsku
 Samoiloně) Ѡраднє, взнезаапъ
 же нападє нань воевода небо, н
 оубоавше се вьлгарє, начеше ве-
 льмн бежатн, ннмала не съпро-
 тнєвьше се (volně); римлианє же
 съх съкѣше, вьмале хотєхъ вьсхы-
 тнѣн Самона н сннє егѠ Романа,
 — оуязвнше бо н съх; нь лежахъ
 овлѣаны крєвѣю н снцє оутаншєсє.
 Посъх же коннєткова царь на
 вьлгарн н соушн градн окрьсть
 сардыкѣ разорн. н възвращьсє прѣн-
 дє вь моснополь. прѣтє же тогдє
 царь велнкѣ прѣслав[н]ъ н ма-
 лѣю н [н]вѣрїю: самь бо До-
 вромнрь прѣнає начєлннкє єє, н
 прѣдаєсть сє царѣ; срьбннєнє же
 ноуждєю прѣвєть, н ннколнца,
 начєлннкє срьвчншємь прѣтєть
 цѣрь н почьтє патрїкѣмь; ннко-
 лнца бо нарнцахъ сєгѠ, понєжє
 вѣ малъ вьзрєстом вєльмн; шнъ
 же възвращьсє пакы вѣвжа кз са-
 мональ. Н пакы коннєткова царь
 на вьдннъ н прѣтєть сєгѠ.

je položeno jeho panování nesprávně za Konstantina, bratra
 Basileia II. (1025—1028), to vidíme též v rkpe. vídeňském a to
 je též výslovně vyznačeno v seznamu kapitol na začátku i na
 konci B i V. Patrně tedy slovanský překladatel měl před sebou
 řecký rukopis s takovým chybným pořadem, nebo rukopis ne-
 úplný, k němuž dodatečně doplnil z jiného rkpu. oddíl o Lvu V.
 Opisovači slovanských rukopisů pak netroufali si měnití po-
 řádek, jaký našli ve své slovanské předloze. Ale jinak z ukázek,
 podaných zde z knih o dějinách byzantských, vyplývá zajisté jasně,
 že důležitá pro překladatele vypravování knihy XIII.—XVIII.
 nebyla v slovanském překladě nijak zkrácena proti Zonarovu
 originálu, nýbrž naopak byla přeložena úplně, a to se zjevnou
 snahou o srozumitelnost. jak vyplývá z důsledného upravování
 jmen místních a osobních na formu slovanskou, a také z různ-
 ých poznámek překladatelových.

Ale touto formulací chceme říci jen tolik, že uvnitř
 jednotlivých oddílů (kapitol) nebyl obsah podstatně zkracován.
 Něco jiného jest otázka, zdali celé některé oddíly (kapi-
 toly) nebyly vynechávány. Tu již menší rozsah části,
 věnované byzantským dějinám, v rukopise vídeňském v poměru
 k části o dějinách starozákonních může přivésti na myšlenku,
 že slovanský překlad svým rozsahem neodpovídá úplně
 řecké předloze, že v něm bylo vynecháváno: v rkp. vídeň-
 ském sahají dějiny židovské spolu s perskými a řeckými až
 po list 232b a dějiny římské se začínají až na l. 233a vypra-
 vováním o Aeneovi; o císařích římských se začíná na l. 274a;
 dějiny byzantské až na l. 306b Konstantinem Velikým, již
 v části rukopisu, psané druhým písařem; na byzantské dějiny
 tu tedy připadá pětina celého kodexu. V řeckém textu dějiny
 židovské s perskými a řeckými zabírají prvních 6 knih, čili
 stran I, 402 a II, 84, celkem 486. Římské dějiny až po Kon-
 stantina Vel. druhých šest knih čili II, 84—457 (373 str.) a III,
 1—169, celkem 542 strany. Byzantské dějiny zaujímají v ře-
 ckém textu posledních 6 knih čili III, 172—418 (246 str.) a IV,
 1—260, celkem 506. Byzantské dějiny jsou tedy v originále
 delší nežli židovské, ale v překladě je jim věnována ani ne
 celá třetina toho místa, které připadá na židovské. Římské dě-
 jiny jsou v originále oddílem nejobširnějším, v překladě na ně
 připadá 74 l., tedy také jen asi pětina celého kodexu. Je tedy

viděti, že překladatel mnoho vynechával, a to hlavně v pozdějším stadiu své práce; velikou takovou mezeru vidíme na l. 329 vídeňského rkpu., kde po smrti Anastasiově se hned začíná panování Maurikiovo, t. j. vynechány jsou ze XIV. kn. kap. 5—11. (str. III, 265—290).

S tímto vypouštěním řeckého textu také souvisí otázka, jak daleko sahá slovanský překlad na konci kroniky. Zonaras dopsal až do roku 1118, ale nejmladší událost v rkpe. bělehradském i vídeňském je z roku 1028, t. j. z polovice XVII. knihy (kap. 17). Druhá polovice XVII. knihy a celá XVIII. kniha tedy v překladě chybějí a patrně přeloženy nebyly.

Ale také uvnitř vytčených hranic jsou četné rozdíly mezi překladem a originálem. Předkladatel si nejednou text zjednodušoval, přestilisoval, a zejména v místech abstraktnější dikce měnil.

Tak hned srovnajme začátek I. knihy.

Rkp. Vídeňský l. 5 a.

Θεός ἐστι μὲν ἀνευδαής φύσις, αὐτὴ ἑαυτῆς αὐτάρακτος εἰς δοξίαν καὶ εἰς κατάληψιν, οὕτε τῆς παρ' ἐτέρων δεομένη δόξης οὐθ' ἐτέρω καταληπτή, εἰ μὴ τις φαίη καταληπτὸν εἶναι τὸ ἀπειρον αὐτῆς καὶ τὸ ἀκατάληπτον. Θεὸν δὲ λέγων πατέρα φημι καὶ υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἃ ἡ Θεότης κατὰ τὸν μέγαν πατέρα τὸν Θεολόγον Γρηγόριον.

пониже оубв̄ оуставнхомз̄ ѡ рѣх̄ѡ̄ ꙗко да начинѣмъ ѡ ба, прѣвѣ да речѣмъ что̄ ꙗе бѣ. (toto je přídavek překladatelův). бѣ ꙗе ѡство нетрѣвоуе ннчесоже. мѣи оубв̄ члци, пониже ѡсмы тлвниы, трѣвоуѣмъ мнѡга, ꙗко да сзтавлѣмсе. бѣ же, пониже ѡство ꙗе нетлвнно, сего радн̄ не трѣвоуѣ ннчесого же ꙗже соӯ бѣ мнрѣ, тѣчню хощѣ ѡ лювнтѣ спсѣнїе даш̄ нашн̄. ꙗе же бѣ ѡ непостн̄жн̄. тѣчню сїе вьнннн, ꙗко не мѡжешн̄ разоумѣти сего. Егда же оубв̄ оуслышнншн̄ нме вжїе, ѡвїе разоумѣн̄ вѣ нме

нн вжїн̄ ѡца ѡ сна ѡ стго дхл, ꙗкоже глеть̄ ѡ сѣмь ѡ вго слѡвь̄ грнгорїе.

οὕτω δ' ἔχον τὸ θεῖον πρῶτον μὲν τὰς ἀγγελικὰς οὐσιὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους λειτουργοὺς τε καὶ ὑμνώδους τῆς ἀνω λαμπρότητος, οὐχ ὡς τούτων δεόμενον, ἀλλ' ἵνα μὴ τῆ ἑαυτοῦ μόνον θεωρία κινεῖτο, χεθῆ δὲ καὶ ἐδεύσῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἡ εὐεργεσία χωρήσῃ πρὸς πλείονας. τοῦτο γὰρ τῆς ἀκρας ἦν ἀγαθότητος· εἶτα καὶ τόνδε τὸν κόσμον ὑπέστηται τὸν ὑλικὸν καὶ δρώμενον. καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν atd.

ѡ пониже оубв̄н̄ тѡковъ ꙗе бѣ, вѣхѡтѣ сѣтвѡрннн̄ ѡ тѣлрн̄ бѣ ѡ сѣтвѡрн̄ прѣвоуѣ тѣлрѣ, ѡγγы, да пою̄ ѡ славослѡветѣ̄ егѡ. не трѣвоваше во снх̄х, нѣ да ꙗкн̄т се свѣтъ ѡ свѣтлѡсть̄ егѡ ѡ благостн̄нна, ѡ дароуѣтѣ̄ мнроу. Сїе во сѣтвѡрн̄ бѣ, блгостн̄нне радн̄ вѣлн̄кїе, ѡже нмѣ. по снх̄же, егда сѣтвѡрн̄ ѡγγы, сѣтвѡрн̄ вѣтороуѣ тѣлрѣ, мнрѣ сѣ̄ егѡже вн̄мѣ ѡ понїем̄ хѡдн̄мъ. вѣ начелѣ сѣтвѡрн̄ бѣ нво ѡ землїю.

Ještě příklad na poměr překladu k originálu v prostém slohu vypravovacím:

O příchodě Aeneově do Itálie.

Ed. Dindorf. II, 85.

Rkp. Vídeňský l. 233 a:

Αἰνεῖας μετὰ τὸν Τρωικὸν πόλεμον ἀφίκτο πρὸς Ἀβερρίνας, αἱ πρόην τὴν χώραν ὤκουσιν, καθ' ἣν ἡ Ρώμη πεπόλισται, Λατίνου τοῦ Φαύνου τότε τὴν τούτων ἀρχὴν ἔχοντος, καὶ προσέειπε Λαυρεντίῳ κατὰ τὸν Νουμίλιον ποταμὸν, ἔνθα κατὰ τι δὴ Θεοπρόπιον λέγεται παρασκευάζεσθαι ποιήσασθαι τὴν κατοίκησιν.

по вьнегдѣ̄ вѣ̄ вранѣ, вѣ трон женї̄ радн̄ менелѣевы̄ еленѣ, ѡ вранѣ прѣстѡвнн̄ ѡ вѣжн̄нѡ ѡ троа (toto je vysvětlivka překladatelova) ѡ прїндѣ̄ (vynechán podmět̄ енна) кѣ глѣмѣ̄ ѡворн̄генѡ. Снце во нарн̄цахоу се жївѣцїн̄ на мѣстѣ̄ ѡномъ, нѣлѣ рѣмъ нннн̄а стоїтѣ̄. нмѣх̄ж̄ (!) во тогдѣ̄ начелн̄нка ѡворн̄гѣне, глѣмаго латн̄нѣ̄ фѡвно (!). прнш̄ѣже енн̄а

τοῦ, сѣтворн вѣховованіа на рѣцѣ
глаголѣн номнкіа. н ѿкрысе сѣмоу
ѿ ба, да вѣсѣлнт се на нѣн.

ὁ δὲ τῆς χώρας ἀρχὼν Λατίνος
ἀπεῖργε τῷ Αἰνείᾳ τὴν ἐν τῇ χώρᾳ
καθίδρουσιν. καὶ συμβαλῶν ἤρπασται
εἶτα δι' ὀνειράτων φανέντων ἀμφοῖν
καταλλάττονται καὶ τῆς κατοικίας
αὐτῶ παραχωρεῖ, καὶ τὴν θυγατέρα
Λαουινίαν εἰς γάμον ἐκδίδωσιν.
ἐνθα πόλιν ὁ Αἰνείας οἰκοδομήσας
ὠνόμασε Λαυίνιον. ἥ τε χώρα Λά-
τιον ἐπεκλήθη καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ
ἐκεῖ Λατίνοι προσηγορέθησαν.

господани же мѣста ѿного лат-
иннѣ, възбранѣше ѣнын вѣселѣтн
се тоу. борнста же се ѿвѣдѣн н по-
вѣбан ѣныа латина. по сѣх же
внѣвста ѿвѣдѣ снїа н ѿ сѣмь
сѣтворнста мнрѣ. н ѡставн лат-
иннѣ ѣннѣ вѣселѣтн се тоу; поѣт
же сѣго н зѣта за дѣщерь свою
глаголюю латиннїа. тѣ хвѡ 233 в
сѣздѣ градѣ ѣнїа н ѣменова сѣго
въ ѣмѣ женїи своїе лауинїн.
стрѣна же ѿна нарнѣаше се лат-
иннѣ н ѣлнцн вѣселнше се на нѣн,
ѣменованнє се латиннѣ.

Podobných příkladů bylo by lze uvésti hojnost s výsledkem stejným: obsahově je postup Zonarův zachován, formálně však je překlad měněn, zjednodušován, doplňován vysvětlivkami, zkrátka přibližován prosté chápavosti čtenářově a také překladatelově. Z toho plyne, že detailní textovou kritiku methodou podrobného srovnávání věty za větou, slova za slovem, jako jsme ji uplatňovali u jiných kronik a zejména u Georgia Hamartola, zde u Zonary uplatňovati nemůžeme. Padá tu ovšem na řáhu také to, že řecký text neznáme vlastně podle všech rukopisů a se všemi varianty; máme podrobně publikovány varianty jen z rkpu. mnichovského č. 324 a pařížského č. 1715 (v V. svazku vydání Dindorfova); ale i ta různocnění, jež můžeme s překladem srovnávat, ukazují, že rozdily slovanského překladu od originálu nevznikly odechylným čtením či jinou redakcí předlohy překladatelovy, nýbrž tím, že zde byl pořízen volný překlad, a vlastně jenom parafraze příliš rozsáhlého díla Zonarova.

Ale tu musíme ještě vyvrátiti jednu námitku. Někdo by mohl říci, že předlohou slovanského Zonary nebylo aspoň částečně skutečné dílo Zonarovo, nýbrž jiná kronika, poněvadž v počátečním i konceovém seznamu kapitol v rukopise bělehradském i vídeňském čteme před Pompeiem zmínku ὡς ἔγραψε ἄρθρον ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἀρχιεπισκοπικοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ. Ale tato námitka odpadá. Řekli jsme svrchu, že Zonaras sám rozdělil svou kroniku jenom na dvě knihy a druhá se začínala právě Pompeiem a pokračovala pak o římském císařství; srv. vyd. Dindorf. II, 430: Βιβλος δευτέρα Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ζωναρᾶ Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν συλλεγεῖσα καὶ συγγραφεῖσα παρὰ Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ζωναρᾶ. V slovanském překladě tedy вторзи лѣтописць znamená nikoli kroniku jiného spisovatele, nýbrž druhou knihu letopisu. Že slovo лѣтописць se užívá ve smyslu řec. χρονικὸν a našeho „letopis“, je zjevné v církevní slovanštině běžný a výše na str. 58 jsme jej doložili u Nikefora.

Doba vzniku překladu. I ptáme se dále, kde a kdy vznikl církevněslovanský překlad Zonary; ne ovšem jednotlivé rukopisy, jejichž vznik sice můžeme přibližně datovati, ale které samy jsou jen pozdější opisy, nýbrž se ptáme, jaký byl vznik onoho nedochovaného původního překladu církevněslovanského, z něhož naše rukopisy byly opsány.

Dobu tu, jak se zprvu svorně soudilo, výslovně určoval sám text. Popov totiž našel v rukopise Undol'ského tuto poznámku ve vypravování o Konstantinovi Velikém: Сѣврѣшеноу же бывшоу Константннѡу градѡу въ гл. днь маїа мѣсеца. н въ негда сѣврѣши сѣго, сѣтворн празданнѣ, глаголемын обновленїе н рожденїе. Въ сзданїа же мнрѣ въ лѣтѣ еван (5838 = 330 по Кр.), ꙗко быти коньстантннѡу градѡу вътѣ сзданїа его даже до дньсѣ лѣтъ 8. тысячѣ н ѡн н дѣвѣма.

Rok 6852 znamená 1344, a poněvadž rukopis Undol'ského je srbský, bylo z toho hned uzavíráno, že překlad Zonary vznikl v Srbsku za mocného Štěpána Dušana, kdy Srbsko zaujímalo vynikající místo na balkánském poloostrově, kdy si připojilo množství řeckých krajín, a kdy srbská literatura pěkně vzkvétala, neomezujíc se jenom na literaturu čistě církevní, nýbrž rozmnožujíc se i o díla světská, historická a právnická (srv. Kačanovskij l. c. 125). To nejnověji opakuje i Sava Pet-

ković, Опис рукописа манастира Крушедола (ve Srém. Karlovecích 1914) str. 217. Ale již Jagić (Ein Beitrag zur serb. Annalistik, AfslPh II, 14) správně upozornil, že zápis takový, máme-li mu připisovati tak rozhodující význam, musí býti ve všech rukopisech Zonary. Než tu je právě kámen úrazu: zápis ten jest i v jiných rukopisích, ale jinak. Hil. Ruvarac, archimandrita karlovecký, vyhledal pro Jagiće onen zápis v rukopise karloveckém, a tam je toto: *ИАКО БЫТИ КОНСТАНТИНЪ ГРАДЪ Ѡ СОЗДАНІА ЕГО ДАЖЕ ДО ДНЬС ЛѢТОМЪ Ѡ. М* (840). Chyběla by tu tedy číslice s. t. j. 6000. Mínění Jagićovo, že toto číslo se vztahuje na Zonaru samého nebo na některého řeckého opisovače, má tuto potíž: kdyby takovou poznámku byl vložil do textu jenom některý řecký písař, byl by ji slovanský překladatel sotva přijal, neodpovídala-li skutečnosti. A se Zonarou samým nelze podle nynějších našich vědomostí ani letopočtu 840 ani 6840 vůbec spojovati. I tento zápis by se tedy vztahoval na vznik překladu, ale letopočet 6840 znamená rok 1332. Bělehradský rukopis, což Jagić ještě nevěděl, má zápis ten v stejném znění jako karlovecký: *ИАКО БЫСТЬ КОНЪСТАΝТИНЪ ГРАДЪ ѠТЬ СОЗДАНІА ЕГО ДАЖЕ ДО ДНЬС ЛѢТОМЪ Ѡ. М*, s touž chybou, což je sotva náhodou. Totéž má rkp. vídeňský l. 310 b. Konečně pozdější výtah ze Zonary, Paralipomenon, o němž bude řeč dále, má na příslušném místě chybné číslo: *Α Η ΟΜΩΣ ΟΥΤ Η. ΗΕ.*; tento text je vůbec vadný, avšak, opravíme-li *α* v *ς*, dostaneme 6852 čili 1344, t. j. totéž číslo, jako má rukopis Undol'ského. Co tedy ze všeho toho plyne? V řeckém originále na příslušném místě (kn. XIII. kap. 3) nijaké podobné poznámky není. Zápis nám tedy označuje vznik překladu? Ale tu máme proti sobě ve dvou případech rok 1344, a ve třech 1332! Pro který se rozhodneme? Za lépe dosvědčený pokládáme rok 1332, protože je v rukopisech starších a cennějších, a ten tedy máme za dobu, kdy překlad vznikl. Ostatně i kdyby platil letopočet druhý, rozdíl 12 let není tak značný. Rozdíl mezi oběma letopočty nedovedeme zatím vysvětliti.

Ale je ještě třetí možnost. Jsme vůbec oprávněni předpokládati, že v onom čísle *ѠМ* (840) chybí *Ѡ* (6.000), když *ѠМ* máme bezpečně doloženo ve třech dobrých rukopisech, totiž v bělehradském, karloveckém a vídeňském? Pochybuji

velice. Myslím naopak, že musíme číslo 840 přijímati tak, jak je, a hledati jen jeho výklad. A tu je třeba pozorně si přečísti příslušnou větu *ИАКО БЫТИ КОНСТАНТИНЪ ГРАДЪ Ѡ СОЗДАНІА ЕРѠ ДАЖЕ ДО ДНЬС ЛѢТОМЪ ѠМ* (Vid. 310 b). Co se tu praví? Že od založení Cařihradu „do dnes“ uplynulo 840 let; o počítání od stvoření světa se tu vůbec nemluví: ti, kdo tak soudili, přehlédli, že v předešlé větě, kde se datovalo založení Cařihradu, se sice počítalo od stvoření světa (*Ѡ СОЗДАНІА МНРЪ*), ale zde se počítá jen od založení Cařihradu (*Ѡ СОЗДАНІА ЕРѠ*)! Založení Cařihradu bylo v předešlé větě datováno r. 330, tedy $330 + 840 = 1170$. Myslím, že tento letopočet je jasný. Ale co se jím míní? Vznik překladu? Jsem přesvědčen, že nikoli.

Aby překlad tak obšírného kronikářského díla vznikl r. 1170 v Srbsku, před počátkem starosrbské literatury, před legendami o sv. Symeonu a Sávovi, ba před listinou bána Kulina, nota bene překlad poměrně tak obratný, vlastně volně zpracování — to pokládám za hypotézu nemožnou, i kdyby nebylo proti Srbsku jiných důvodů, o nichž hned v dalším odstavci bude řeč. Ale i pro Bulharsko je mi datování překladu tak objemného k roku 1170, do doby bulharské poroby a literárního úpadku, do doby před osvobozením Asěnovým — pravdě nepodobné. Jakýmsi důvodem proti takovému předpokladu by bylo i to, že všechny nám známé rukopisy pocházejí z doby, která by byla nejméně 300 let vzdálena od vzniku překladu; tato námítka ovšem by mnoho neplatila, vzpomeneme-li na poměry v rukopisném podání Pověstí vremennych lét.

Nieméně myslím, že při střízlivém uvažování nezbyvá přece nic jiného než navázati na starou myšlenku Jagićovu a říci, že zde překladatel prostě mechanicky opsal to, co viděl v řecké předloze. Jak řečeno, jsou tu potíže: překladatel si jinak počíнал dosti volně a v řeckém textě (III, 180) čteme jenom: *ἦδη δὲ ἀπαρτισθείσης τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἐνδεκάτην τοῦ Μαΐου μηνὸς τελεῖ τὰ ταύτης γενέθλια εἴτουν ἐγκλίνα, ἔτους ἐπισταμένου πεντακισχλιοστού διτακοσιοστού τριακοστού ὀγδέου*. Ale v tištěném vydání nemáme všechny varianty vyčerpány, a je možné, že v některém rukopise řeckém, třeba i nezachovaném, byl onen počet 840 let aspoň jako glossa. Přijmeme-li tento výklad, pak ovšem

vznik překladu nemáme datován vůbec, a jen přibližně bychom mohli hádati na XIV. století.

Ale jest ještě jedna věc. V rukopise vídeňském je u tohoto místa (l. 310b) na okraji poznámka rukou písařovou a černě napsaná, kdežto jinak skoro všechny marginálie jsou tu psány červeně: *cie czaath ġā(?) kōpo l̄t̄ w̄ kōstantinna dol̄t̄, zmk po.* Rok *zmk* čili 7042 jest po odečtení 5508 rok 1534 po Kr. Poznámka sama, zběžně a zkratkami napsaná, je málo srozumitelná, a není jisté, můžeme-li čísti *dol̄t̄* (t. j. *доцелѣ*) či *do l̄t̄*. Je-li datováno „do nynějšíka“ (*доцелѣ*), pak ovšem rok 1534 po mém soudu nemůže znamenati nic jiného než datum, kdy byl napsán rukopis vídeňský, protože klásti vznik tohoto překladu do roku 1534 je pozdě, i pro Srbsko i pro Bulharsko, vzpomeneme-li na tehdejší poměry po porobě turecké, mimo to rukopis bělehradský pochází ze století XV. (Kačanovskij 126).

Místo vzniku překladu. Snazší však je otázka, kde překlad vznikl.

Ve starší době bylo obecné mínění, že překlad je původu srbskoslovanského, a že vznikl v oné bohaté době srbské literatury, která nám zanechala tolik památek na vládu Štěpána Dušana. Toho mínění byl již A. N. Popov, a stejně soudil i V. Jagić, i když k přesnému určení doby se stavěl dosti skepticky (AfsI Ph II, 14). Zejména pak Kačanovskij se domněnky té horlivě ujal (l. c. 125 sl.), a ještě v poslední době ji opakoval Ikonnikov ve svém velkém Opytu (II, 1, str. 94). Jaké důvody měli tito badatelé pro své domnění? Především tu okolnost, že všechny známé rukopisy jsou srbské, a jediná zmínka Šafaříkova o jakémsi textu bulharském je dnes velmi pochybná. Za druhé pak zvláště tu okolnost, že slovanský text Zonary se vyznačuje řídkou zvláštností — poslovanštěním řeckých jmen osobních a místních, při čemž však nacházíme nejen správné názvy slovanské původní proti počtělým formám originálu, nýbrž naopak též osobnosti rozhodně neslovanské jsou počítány za Slovany, a to za Srby. Vybrali jsme hořejší ukázky tak, aby v nich byly tyto případy obsaženy. Tak v kn. XI., kap. 21, ve vypravování o Trajanovi, čteme o dácké výpravě, že *коннствока транань на дакы, сирѣчь на сръбляе.*

(v řeckém textě je výslovně ἐπὶ Δακκας), a rovněž jejich náčelník *лъкквалъ* je nazýván *начелникъ сръбскѣн*, a to ne jednou, nýbrž důsledně. A důslednost táž se objevuje i dále: v kn. XII., kap. 34 *лѣкнѣ же въ родимъ сръбынь*, kdežto řecký text určuje Likinia jako *ἐκ Δακῶν ἑλκοντα τῆν τοῦ γένους σερβῶν*. Podle Kačanovského mělo toto počínání překladatelovo ten účel, aby starobylým původem od dávných Dáků oslavilo dynastii Nemanjićů.

A přece je to vše jen legenda. P. A. Lavrov se mnoho obíral rukopisy Zonary, tak jako Istrin Malalou a Vasiljevskij Symeonem Logothetem, ale bohužel svých prací neuveřejnil tiskem. Referoval o nich jen ústně na XI. archeologickém sjezdě v Kijevě, a opsah jeho referátu i ostatních stručně zaznamenal Dm. Abramovič v *Извѣстіяхъ Отдѣленія рус. яз. и слов. Имп. Акад. Н. В.* 1900, str. 332 sl.

V tomto referátu prohlásil Lavrov, že všechny tři důležitější rukopisy Zonary — bělehradský, vídeňský, Undol'ského — obsahují mnoho bulharismů jak v hláskosloví tak v tvarosloví. Konečné rozhodnutí bude prý možné až po prozkoumání všech zachovaných rukopisů: pak se ukáže, jsou-li tyto bulharismy stopy bulharského překladu či byly-li vneseny do srbského překladu bulharskými opisovači. Bohužel, z těchto obecných slov nelze vyvoditi rozhodnutí. Ale Lavrov sám již před tím uvedl konkrétní příklady z pozdního textu, totiž z Undol'ského, který došel u ruských filologů vůbec nezasloužené obliby, protože je to jediný text Zonary na ruské půdě; starobylejší jsou však rukopisy, zachované na slovanském jihu. Příklady své vypočetl Lavrov na konci stati *Южнославянская передѣлка Зонары* (Виз. Врем. IV. 1897, str. 459 sl.) Tak především našel časté užití nosovek, kterých byl by srbský písař zajisté nepsal, kdyby jich byl nenašel v své předloze: *нж възѣ ѡбогаго оного еанижа* (sic) *овѣж н закла* čia l. 50; *сжан сж* ib.; *женж* ib.; *бולה своек* 51; *десе тыжшь* 52; *немоцинн сѣт ѡ трѣла* ib.; *сжщѣ* ib. v.; *прѣмѣрѣ* 56; *рѣцѣ* ib.; *стоахж* 124; *сѣахж* 126. I ono vzájemné zastupování nosovek, jaké vidíme v přípaďek *еанижа* a *бולה* (instr.), je středobulharské. Kromě toho však *ж* bývá kladeno zcela nemístně, což prozrazuje srbského písaře: *Кз алзеан'арж* 124, *рѣзж* ib., 123 b. a j. Také tu nacházíme *з*, kdežto

v čistě srbských rukopisech bývá jen ѡ: мѡшѡн 41, мѡцерь 51, шѡ ib., вѡсѡ 52, нѡчѡта 52, сѡнь 57, вѡсма ib., мѡбѡ зѡбѡрѡ 60, мѡсть 59 b, мѡжѡ 53 b, нѡнѡгѡдѡже ib., вѡсѡмѡ ib., сѡнѡстѡвѡнн 53, жѡртѡвѡнн 59 b, жѡртѡвѡнн 55 b, нѡплѡнн се 57. Ва nacházíme i ѡ нѡстѡчѡннѡка 54 (místo о), сѡтѡха 180, пѡлѡзѡ 56.

To jest ovšem jen jeden, a to nejmladší rukopis. Ale je velmi důležité, že podobné bulharismy má i text nejstarší, totiž bělehradský. Na některé ukázal již sám Kačanovskij l. c. 128. Nepřipomíná však — ku podivu — zjevů hláskoslovných, nýbrž jen tvaroslovných. Tak našel případy matení pádového: прѡдѡше вѡ мѡнастѡрѡ еѡннѡмѡ м. еѡннѡ; н тѡ сы вѡрѡете вѡрѡзѡ госѡдѡдѡ нашѡго ѡсѡдѡ (!) хѡнѡстѡ н мѡтерѡ еѡго м. мѡтерѡн; сѡ мѡтерѡю сѡеѡю фѡеѡдѡрѡ. Kromě toho pak infinitiv se tu několikrát vyskytá s koncovkou -ть místo тѡ, což je už ve starých středobulharských textech (Lavrov, Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей болг. яз., Чтенія 1893, str. 199), na př. v kronice Trojánské: не можемѡ сѡжѡнтѡ, хоѡжѡ тѡ сѡтворѡнтѡ а j.; v rukopise bělehradském: возѡможѡ еѡмѡ вѡрѡнтѡсе сѡ тоѡю; подѡвѡгѡше се нѡнѡ оубѡытѡ еѡго; вѡсѡхѡтѡ царѡнѡцѡ фѡеѡдѡрѡ нѡправѡнтѡ сѡхѡ н нѡстѡвѡнтѡ сѡхѡ; оустѡронѡше ѡбѡытѡ сѡеѡго; оустѡрон се оучѡнтѡ; послѡлѡ еѡ н пѡпѡ рѡмѡскѡнѡ бѡльѡше люѡдѡн сѡмѡтѡрѡнтѡ мѡвѡстѡ вѡнѡ; хоѡтѡхѡ нѡзѡнтѡ. Je to první stupeň k úplné ztrátě infinitivní koncovky -ti, jež nastala v bulharštině ve století XVII.

Ale můžeme dodat, že v bělehradském rukopise jsou i bulharismy hláskoslovné, což dřívější badatelé neuvedli. Tak v hořejším vypravování o Maximinovi jsme našli вѡнѡше се ѡ вѡнѡскѡ сѡеѡ, дѡ не . . . прѡдѡдѡдѡштѡ се мѡзѡнѡнтѡю мѡсто прѡдѡдѡетѡ; tvar прѡдѡдѡдѡштѡ (též ve Vid. 305 b) by se ovšem mohl vysvětliti jako analogický podle thematického вѡдѡдѡштѡ, ale podobné matení nosovek je i ve vypravování o Bulharech: пѡвѡннѡше грѡцѡн сѡестѡрѡ. начѡлѡннѡкѡ бѡлѡгарѡскѡго н дѡрѡжѡше сѡе мѡсто акѡс. сѡю (jenž ve Vid. 348 a). Takové matení nelze vysvětliti jinak než opisováním z bulharské předlohy, kde právě v prvním případě bylo chybně napsáno ж místo ѡ, a v druhém zase ѡ místo ж. A podobných příkladů by bylo lze zajisté uvésti více, kdyby nám byly přístupny všechny rukopisy. V rukopise v í d e n s k ě m našel jsem často nosovku ж, na př. дѡ понѡдѡѡтѡ нѡ вѡрѡнѡ н оубѡвѡвѡнѡ бѡдѡетѡ

48 b, хоѡжѡ 215 a, нѡмѡжѡ 233 a, вѡтѡжѡ 233 a a j. V témž rkpe. je velmi časté з. Pro styk s bulharským originálem tu také svědčí hlaholské ѡ, které je tu ojediněle; tato zvláštnost je sporadicky doložena ještě z XV—XVI stol. (Karskij, Očerк paleogr. 1901, 219).

Již tedy tři rukopisy svým jazykem prozrazují, že srbské texty Zonary byly přepsány ze středobulharštiny. Ale kromě těchto jazykových svědectví máme i věcná. Dřívější badatelé ukazovali na jmenované zmínky o Srbech jako na důkaz, že překlad byl srbského původu. Nuže upozorňuji na to, čeho si nepovšimli, že stejně závažné jsou v překladu i zmínky o Bulharech. Nejen že překladatel umí za řecká místní jména položití správné bulharské formy (Ζαρχα—zarhorie, Βελίνης—belinnj a j.), nýbrž on i glosuje řecký text, podávaje bližší určení místní. Tak na př. Likinius má se brániti proti Thrákům, kdežto slovanský text praví o něm сѡпрѡтѡн се еѡзыкѡмѡ, вѡзѡбѡмѡщѡннѡмѡ вѡдѡрѡннѡ н ѡже окрѡстѡ еѡго. Podobně proti řeckému μέγιστος Δεβελτος má překladatel дѡже дѡ вѡлта. вѡлтѡ же еѡтѡ вѡнѡзѡ вѡдѡрѡннѡ гѡдѡдѡ. Tyto zmínky o Odrinu jsou příznačné a budí domněnku, nepocházel-li překladatel z oné krajiny. Zejména pak za přesvědčivá pokládám dvě místa. Za první, podle řeckého textu Maximin zanechal Likinia v Illyrii (ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ); překladatel však praví: н вѡстѡвѡн сѡеѡ мѡзѡннѡннѡ вѡ бѡлѡгарѡвѡхѡ. Za druhé, což jest ještě zřetelnější, o bitvě s bulharským Samuilem praví Zonaras οἱ βάρβαροι ἔπιπτον μὴδὲ χεῖρας ἀνταίρωντες, překladatel však бѡлѡгарѡ начѡше вѡлѡмѡн вѡжатѡн, což by však sotva napsal Srb, ale zajisté Bulhar.

Jsem tedy přesvědčen, že také překlad Zonary, jako tak četné jiné kroniky, vznikl na půdě středobulharské. Není to ojedinělý případ, že dílo, původně v Bulharsku přeložené, vůbec se nám nezachovalo v bulharském rukopise, pokud ovšem dosud víme. O něčem podobném budeme mluvit při Georgiu Hamartolovi. Smutné osudy bulharské literatury za tureckého panství vysvětlují to dostatečně. Výše jsme citovali výklad o vzniku překladu roku 1332. Ani tato domněnka nepřekážela by naší představě o bulharském původu překladu, neboť rok 1332 spadá již do onoho období, kdy středobulharská literatura za druhého, trnovského carství dočkala se nového rozkvětu: právě roku 1331 nastoupil car Jan Alexander

Šišmanovec, s jehož jménem je právě spojeno toto kvetoucí literární období. Slovanský překlad Zonary se nám tedy ukazuje jako cenný svědek bulharské osvěty; možná že ze čtrnáctého století.

Cena překladu. A je to vskutku svědek cenný. Již při hořejších příkladech jsme ocenili dobré vlastnosti překladu a pěkný stupeň překladatelské techniky: neznámý překladatel nenapodobil otrocky řeckého znění, čímž hřešivali tak často jeho druhové, nýbrž dovedl si obratně počínati i v různých nesnadných místech, na př. při nahrazování řeckých infinitivních vazeb v Dionově popise Nilu. Téhož úsudku o ceně překladu byl i Lavrov (l. c. Известія V, 333). Zjistil, že překladatel usiluje o lidový sloh, takže jeho mluva poněkud připomíná čistý sloh listin a národních písní; opakuje předložky, spojuje paronomasií slova z téhož kořene a p. Z téhož důvodu překládá různé řecké názvy, i na př. Νεαπολ—новый градъ, jméno řeckého vojevůdce Νικήτορος Οδρανός—никиторъ небо, ba zvláštěním omylem přeložil i ποιηται—творци. Rovněž titule a jména povolání má v téže podobě, jakou nacházíme v listinách. Lexikálně pak jest překlad velmi bohat, obsahuje slova, jichž není ve slovníku Miklosichově a v Materiálech Sreznevského, zejména některá slova řecká a východní (φάρμακον, κυτια). Úplně vydání slovanského překladu bylo by tedy velmi žádoucí, neboť Zonaras sám o sobě je lepší člen svého druhu, a slovanský překlad rovněž je památka vynikající.

VI.

Srbové však se neomezili na to, že opisovali středobulharský překlad Zonarovy kroniky, nýbrž sami si z ní pořídili i zkrácenou příručku letopisnou. R. 1847 obeznámil O. Bodjanskij v moskevských Читеніяхъ odborníky se zajímavou památkou, která od té doby se po něm nazývá nepřesně „**Paralipomenon Zonarovo**“.

O vzniku tohoto díla poučuje nás zajímavá jeho předmluva, kterou tuto klademe s upravenou interpunkcí.

Předmluva Paralipomena.

Сіе начало паралипоменоу Зандринѣ, цркънѣ книгъ. ѿ преписавшаго книгоу сію снѣ прѣсловнѣ.

Подобаше намъ, рѣ велнкынъ въ оучителѣ, не ѿ писаніи ѿнъ книгъ просвѣщати се, нѣ чнсть ѿмѣще разоумъ, аха блгѣтію ѿщати се, ѿ іакоже книги чрънлѣ, снще срца наша дхѣ стынъ написана ѿмѣти; ѿ таковыѣ блгодати причестники показоуѣтъ нѣкнѣ ѿ праведникъ, но аавраама, мелхиседека, ѿ пѣовныѣ снѣ ѿ ѿво аще ѿ блгѣтію еже въ дшн ѿго соущію, въ тѣхъ блгть разоумнѣ ѿмена ѿ ѿ жительства ѿ іаже ѿ ннъ сказаніа, книгамъ ѿ писанымъ ѿзвѣстнѣ разоумъ, сего ра ѿ во многы словеса своихъ ѿ снхъ стезаннъ ѿ прочитанн (lok.) съ прилежаніемъ оучн, по реченномуу: ѿспытанте во жтвеннаѣ писанна, ѿ ѿвращете в ннъ жнво вѣчннъ.

снѣ ѿво не простъ ѿ іако прилѣчн се ѿпоутѣ, аще ѿ багреніцею ѿдѣланъ ѿ ѿ ѿроуженостн пѣкы се велнкъ самодръжьць сръпскынъ Деспѣ Стефанъ, нѣ зѣло ѿпаснѣ ѿ взнмателнѣ, іакоже аще ѿ тѣ ѣаннѣ попеченіе нмѣа въ тѣчннѣ, ѿ тѣ сладастннѣ ѿпнвшѣ (місто

dat. absol. — н) того дшн, несытно раченіе кз снх стежанію полагаѣтъ, не по древнейоу ѡномоу Птолемеѣ, нже мнѡгочисленѣ книжнѡе кз ѡднѣнїю тѣчїю н члѣвѣсцѣ хвалѣ, а не кз ползѣ (sic!) дшвнѣн напнсавшемоу, нѣ же тѣ премоудростнїю ѡукрастн нравы н словеса, н тѣ благодатнїю дшѣ просвѣщатн н кз бгопозванїю прнвлачнтн.

В сн н снцевѣ попеченїе нмы, ѡвѣрте нѣгда н чюднѣю сїю кннгоу, мѣдрѣншаго зонары, іакоже нѣкн новѣ параллпомень, прочїнмз лѣтопнсателемз недостатчнамз н напольнаѣ. по ёмоуже н древннї моуѣсенскннмз н четвероцртвнн, (рогнѣно), н сїю вадѣт чтнѣншомз сценно ннокоу тнмофею, прннесн въ стоюу горѣ въ ѡвнтель хнландарскоюу кз прѣпнсанїю, нже по малѣ н вѣ нгѣменз тѡѣ лавры хнландара, прн немже н свѣршн се кннга сїа послѣѣ, а по ёже прннесн сїю, владѣсть мнѣ смѣренїномоу н грѣбншомз в разоумѣ, Григорїю, ёже прѣпнсатн сїю.

Азѣ же стрѣмннвы прѣслоушанна ѡтѣчскаго вѡе се, н мнѡгаа благодѣанїа на нѣ сдѣанїа (misto — ына) вѣкоу нашнмз самоорѣцемз прно въ паметн нмы, недоугѣ належачїн мн тѣлесн забывѣ, н прѣлежачїн мн трѣ покон бѣвннвз, ѡсерднѣ прнѣ повелѣнѡе мн снннѣншннмз моужемз. но прнѣмз, не своѣчнннѣ нлн самоѡустрементелнѣ начѣ, іакоже ѡбычѣ (m. — лн) ѡ добрѣ вѣдѣшн навнкѣ, не прѣже прѣпнсаватн, дондеже прочнтанїемз разоумѣтн въ кннзѣ лежаща, каково ѡворенїа нлн прѣпнсанїа нматѣ, іако да н ключнмыѣ ловнтвы разѣума прѣмо сн ѡстроїаѣтъ. тѣмз н мы прочотше, н іаже ѡубо ѡ сѣстроѣншааго, зѣло блгоразоумна ѡвѣртохомз, а іаже ѡ прѣпнсанїа, мнѡга невѣднїа н сѣмнѣнна нсполнена, понеже грѣбымн нѣкымн поселаны прѣпнсѣ се, н ндеже ѡум(н)ожн се лѣжа, н нстнна к томоу нѣзвѣста бываѣтъ тамо, сего рѣ... н снце разоумѣвѣаюшн... печаль во прнет ме ѡ невѣжѣ н разстѣвѣаюшн въ словесѣ разоумѣ.

н ѡ семз сѣло попшанїе положн, ёже ѡвѣрѣтн тѣже ѡвѣразыкннгы по греческомоу, кз по(мо)щн нсправленїа недостатчннн, н

ннкакоже ѡвѣрто. нѣ по семз кннгы древнїе, мнѡѡсѣвѣѣ пѣ, вѣѣ, нсхѡ, лѣвнткѡ, чнсла, н второузаконїе, ісоуса навнна н сѣдѣе, кз снмз н кннгоу четвероцртвеноую, ёще же н ѡвоа параллпомена, н авѣ нсторнкїе сройѣ. н сн помошь правленїа (gen. sg.) нмѣхѣ даже до послѣднѣаго плененїа снѡ нлѣвѣ навоухносорѡ.

По сн же въ повѣстн вѣше ѡ вранѣ халдѣнскн н снрѣ ѡсѡуренн... скнн н мнѣнскн, гдѣ сн повѣдѣтеле ѡвѣрѣшн, ёже нспытатн нстнноу, ѣнофона гла(н) нродота. ѣгда лн ѡ рнмлянскомз сказанїн, гдѣ апїана рнтора, нже н рнмское сѣставленїе напнсавшадго, н днѡна моудреца н прочн рнмскн повѣтелѣн.

ѣгда же лн ѡ црквнх повѣстѣ, ѡ стѣ апѡѡ гла н вселенскн архїерѣѡ дажѣ (m. даже) до прѣваго сѣвора, гдѣ ёѡсевнѣ кесарїнскаго, ёппа Памфнла н по сн фѣѡрнта кнрскаго, н ннокѡтоу рнтора ѡвѣрѣстн мошно. нѣ н аще вѣпроснтн мн кого ѡ кннжнѡе нсправленїе вѣдѣшн вѣ ѡ сн кннга, аще гдѣ сѣтъ, сѣ прнреченїемз заклатїа ѡвѣвшаше мн ннже вѣдѣтн сн, нннм же ннже нмена слышетн прѣже. кольмн паче намз ѡвѣрѣстн сн кз свѣдѣтельствѣ н помощн ѡудѡвно вѣ, ннже во наша сїа нн нашеѣ слы н разоума, нѣ ѡсердїе рѣ мртвнх вѣзѣнзлѣ, н прочаа снцевѣ мнѡга.

Кз снмз прочѣе, ёлнко по слыѣ хѣдомз нашемз разоумѣ, н не малѣ помошь нмоуше лѣтопнсателя Геѡргїа ннока мѣдрѣншаго — зѣло во сѣходѣнтѣ се въ мнѡгн семоу зонарѣ — н снмн правленїа до скончанїа кннгы ннкакоже ѡвѣвнн се, нѣ ёлнко по достоинномоу, недостатчнаа напольнаѣ, нзданшнѣе же н поселенскѡе въ блгоразоумнѡе прѣлагаѣ; недѡвѣдомїа же н въ нашн ѡвѣташе недѡвѣдома, вѣдѣшн разоумѣтн.

Молю же прѣмѣдрааго н кроткаго, ёмѣже н сѣ люботроуднѣ напнсѣ кннгу сїю, аще что разоума достопрнѣтно ѡвѣрѣшет се въ нашн сн гроувнн начертаннн, не іако наше нлн нашего наказанїа н разоума, нѣ іако прнлѣчаа блга блазѣ прнѣтн сїа, невѣднїа же н ненаказанїа нашего наготоу вѣгѣтствомз своѣ премоудростн прнкрытн.

Ѹще же къ хотещиимъ прѣписавати въкратцѣ речемъ. разоумѣнѣ
 ѿ снѣ, ꙗко соуть множанши ѿ нже нашего наказанна, глаго словеньскаго
 писанїа, нзвыкши; ѿ въ прочтаниѣ ѿ прѣписованиѣ ꙗже недомыс-
 лнмоѣ тѣмъ ѿ не по тѣхъ вычению, ѿ недостатѣства. недостаточно
 вымѣнаю по реченному, малоушное малоушїе вълагае, нѣ недонѣ
 снце въманати хотещемоу правѣ разсѣднѣ разоумѣнїа, нѣ ꙗкоже
 многы въ вгословнѣ Григорїе ре: мѣ ѿво, ре, посрѣ възмѣстїе се
 вѣтвеннѣхъ писанїи, всако высокѣ мыслию ѿ дивелѣннѣ ѿмомъ
 ѿстоупнѣ. ѿво во е[сз]нїѣсѣдано, ѿво же долоу пльжно, ѿ въкоупѣ
 ѿвоѣ зазрѣна. Снце ѿ реченнѣ хотещемоу правѣ (= -в) разоумѣнѣ,
 должно е по срѣ възмѣстнѣ се своѣ же ѿ тѣжнѣ разоумѣнїи, ѿ нже
 своѣ ѿ самочнннѣ ѿблагати, нже тоужнѣ ѿ невѣжѣства анентн
 се, нѣ правнлоу разоумѣнїа лѣчшеѣ хѣжѣшаго прѣразсѣданѣ нзъ-
 врати, ꙗкоже ре апль: хѣжѣше ѿ в(о)лѣшаго без всакого прѣкословїа
 вгословлаѣт се, снце ѿ ѿ сн разоумѣнѣ [ѿсынѣ.]

Н ѿ семь молю, ѿ разоумѣннѣ прѣписателю, ꙗко не грѣбостнѣ
 словесѣ ѿблачнѣтн се къ ѿкоренїю, нѣ пѣ посрѣ сн разоумѣнїа
 нспытанѣ. ѿвѣгнѣннѣ (м. -ешн) ѿсѣженїа, на ѿкорнѣны свободнѣ. ꙗже
 во зрннѣ въ хоудѣ нашн начрѣтаннѣ лежѣща, не простѣ ѿ ꙗко
 прнлоуѣн се, соу възлюбленѣ (м. -а.), нѣ ѿ наказанїа добрѣ вѣдѣннѣ,
 ѿ многа нскоуѣ ѿ вѣрмене; въ нскоуѣ во прѣмоудрѣ ѿ въ лѣтѣ
 хоудожество, ре прѣмѣдарнѣ сѣрахѣ. срокы во малыѣ ѿ велнкнѣ ѿ по-
 срѣствннѣ, такоже ѿ трнѣ ключе по томоужѣ чнноу, ѿ ннже велнкнѣ
 ѿво выше реда налѣжѣтѣ, срѣне же по срѣдѣ, малыѣ же мало что
 ннжше, ꙗкоже нѣкаѣ ѿуста мененаѣ прѣпоконїе, словоу ѿставнше
 се, сы ѣ (gen. pl.) налѣжѣщеѣ словесемъ тако нмоутѣ къ словесемъ
 свонѣствнѣе къ сгласїю, ꙗкоже зѣннѣа къ ѿкоу, нлн словоу глѣ, нлн
 безъушнннѣ цѣвннѣамъ ѿ гоуслѣ прѣтеженнѣа вѣцала ѿ про-
 вѣтвннѣе ѿутлннѣ.

Н ꙗко же сїа кроуѣ сн, снце(в)ѣ словеса кроуѣ снлѣ. нѣ ꙗче
 не хѣложннѣ хнтро вннѣжо покажѣтѣ, вса безѣсна, ꙗкоже ре апль:

Ѹще, ре, не дамы слово разоумно гласоу, вѣдоу пѣвѣнѣ глѣмоу
 нноѣзѣчыскы; ꙗнкоѣво, ре, ꙗче ключн се родѣвѣ гласннѣ въ мнрѣ ѿ
 нн ꙗннѣ же ѿ безгласнѣ, ꙗче пнщаль, ꙗче лн гѣслѣ, ꙗче не по-
 кажѣтѣ в нн хѣложннѣкъ разнѣство, како разоумѣтѣ се пнѣ. каїноѣ нлн
 гоудѣннѣе? ꙗче во трѣба безъвѣствнѣ глѣ дасть, кто ѿготовнѣт се
 на вранѣ? снце ѿ ѿ сн внннѣ.

Rožbor předmluvy. Vznik Paralipomena. Třebaže je tato
 předmluva opisovačem místy porušena a třebaže i vydavatel
 se dopustil několika omylů (které byly námi opraveny), přece
 nám poskytuje o vzniku tohoto díla tak úplného poučení, ja-
 kého si jen můžeme přát. Doplnkem jejím je pak zápis, po-
 ložený dále před začátek samotného vypravování: napísa se sná
 kniha v velnkŃ vz gŃgŃčstŃnŃ nŃ dŃvřžavŃ nŃ prŃmřstnŃ dŃspŃtoŃu Ste-
 fanŃu v velnkŃnŃ vŃntelŃnŃ xnlŃnŃ dŃrnŃ, prnŃ nŃgŃmŃnŃ tnlmŃfŃnŃ vz lŃtŃ
 sŃsŃsŃ. křŃgŃ slŃnŃca. dŃ. lŃnŃy. vŃ. kŃz končnŃnŃ vŃkŃmŃ. KnlŃga mŃvŃnŃ-
 Ńaĝo vz stŃvŃnŃ ĝorŃ ZŃnŃry, ParŃnlŃnŃmŃe, nŃplŃnlŃnŃnŃnŃ nŃdŃstŃtŃkŃz
 ěřskŃnlŃ knlŃgŃ. vŃ zŃnŃry, vŃzkrŃtŃvŃ, Ń ne ꙗko vz knlŃzŃ vŃnŃnlŃ
 pŃnlŃoŃ: Podle tŃchto zŃpŃsŃ spŃdŃ vz nŃkŃnlŃ vz nŃkŃnlŃ pŃnlŃnlŃ
 dob srbskŃnlŃ dŃjŃnŃ po bŃtvŃ na KosovŃ, kdŃ po znŃmŃm caru
 LazarŃvi panoval jeho syn a nŃstŃpce ŠtŃpŃnŃ II. LazarevŃc
 (1389—1427). Tento „despot“ lŃcŃ se nŃm tu jako mŃz velmi
 vŃdŃchŃtvŃ. AĉkŃlŃ prŃy je odŃnŃ panovnŃckŃm purpŃrem a starŃ
 se o vojenstvŃ (vedl vskŃtku nŃkolŃk vŃlŃk), přece peĉŃje o knlŃhy
 a vzdŃlŃnŃ, jakŃby jen to jedŃnŃ mŃl na starostŃ. Ale nenŃ prŃy
 jako onen dŃvnŃy Ptolemej, kterŃ sebral mŃnožstvŃ knlŃ jenom
 k Ńdivu a lŃdskŃ chvŃle, a ne k Ńžitku dŃše, nŃbrž jde mu
 o skuteĉnou nŃpravu mravŃ i literatury („sloves“). V tŃchto
 slovech vŃdŃm polemŃckŃ nŃrŃžku, prŃpomŃnŃjŃcŃ ponŃĉkud srov-
 nŃvŃnŃ SymeŃna bulharskŃho s Ptolemeem v předmlŃvŃ k Sbor-
 nŃku SvŃatoslavŃvu z r. 1073 (Srov. GorskŃj-NevostrŃjev, Opi-
 saŃie rŃkŃp. Mosk. sŃn. bŃbl. III. 1, str. 365 sl.).

Tento ŠtŃpŃnŃ naŃel „nŃĉkde“ „podivuhodnou knlŃhu pŃe-
 moudrŃho ZŃnŃry ParalipomenŃnŃ“, kterŃžto nŃzev pŃatel zde
 i jinde vyklŃdŃ tak, že ZŃnŃra doplŃuje to, ĉeho se nedostŃvŃ
 u jŃnŃho letopŃse (πρὸς ἀλεξάνδρον βιβλος). KnlŃhu tu odevzdal
 ŠtŃpŃnŃ k pŃepsŃnŃ: to, co naŃel, byl tedy slovanskŃ pŃe-

Na jeho slohu, který připravoval tak často potíže neumělému opisovači našeho rukopisu, vidíme, jak reformy Euthymiovy byly málo blahodárné pro rozvoj církevněslovanské literatury (vzpomeňme hladkého slohu v úplném překladu Zonary!) a na celé této památce i na historii jejího vzniku poznáváme, jak čelné místo v literatuře srbské XIV. a XV. věku měla hora Athos, zejména klášter chilendarský. Těmito poznámkami doplňují výklad Murkáv o Grigorijovi, dosud nejúplnější (Geschichte d. älteren südslav. Literaturen, v Lipsku 1908, str. 148).

Podívejme se tedy nyní, jak Grigorij splnil to, co v předmluvě sliboval, a jaký je obsah jeho díla. Po vypsané předmluvě následuje záhlaví (o němž viz dále) a pak nadpis sь бгѡ починає собраніе, єже ѡ на́ла мнрѣ бывшѣ писаніиъ въ пространствѣн ѡблчченіа повѣданіиъ: Tentýž nadpis čteme v rkp. vídeňském úplného Zonary I. 2 a.

Spisovatelské kredo Zonarovo. Po tomto nadpise nevypravují se hned dějiny, nýbrž životopis Zonarův:

Сіа кннга сьдѣржѣн єже ѡ начала мнроу писаніа, іаже исписа нѣкѣмъ въ пространствѣн ѡблчченіи, блгорадоумна рѣ, снрѣ, аще помне н кто ннѣ, нже не имать нскѣсѣ словесе, да разумѣеть ѡ сн, что преложи оубо в снѣ пространство ѡблчченіи ѡто нныє кннгы, іоже написа нѣкто глѣмѣ Зонара, нже бѣ в тѣ врьме єланнѣ ѡ кнезь нмѣющѣ саны полатныє. Приключи се оубо семью, н оумрѣть жена н чеда єго, н испрѣва оубо ѡскорби се, послѣдан же разсѣданѣ рѣ: снце бгоу бы хотѣніє быти ѡ мнѣ, снце н бѣ. н дѣнѣ ѡставла славѣ, н чьсть мнра сего (бѣ во санѣ єго велнкыи началнѣкѣ сражнѣи н прѣвы соудіи) н бѣ ѡтолн ннокѣ. ѡнелнже оубо бы ннокѣ н прѣбывалше въ нночствѣ, прнхожѣахоу дрѣзн єго н блжннн н зрѣхоу єго. н понеже бѣ оубо добры кннжннкѣ н прѣмоудрѣ, молнше єго н рѣше: молнмъ твоѣ стѣть, іако понеже чѣмъ писаніа дрѣвнл, іаже писаша нѣщн ннн лѣтописци, н написаша сіа іакоже комѣжло нзволи се, н нѣщн ѡ сн написаше нзншно (н) оуныває чьтын. Глаша же сіє, іако іаже пншѣтъ ннн лѣтописци, нже хоцє прочаати сн, подоваєтъ нмѣти

ѡрадѣ велнкѣ н врьме тѣщаніа много, понеже разшираю сіа, іаже нѣ соу велнн ноужнл. Глѣтъ бо, какѡ сѣставнше коєволоы ѡны, бранн повѣдаю, ге прѣнадоше, єга прнхожѣахоу на бранѣ, н въ коє поутн н въ коє хьмн н скрозѣ коє тѣсноты н прѣзь коє прѣсѣкы н гдє сотворнше падаанца воискамѣ; н пакы дрѣзн лѣтописци повѣдаю, гдє соуть грады высоци н какѡ нмѣю стлѣпы добры н высоукы н гдє соуть поутіє добри, н гдє стезѣ оузн н жестоки — н сіа многоа н нзншнаа чьтын оунываєтъ. Н пакы глахѣ н блжннн єго къ немѣ, іако сн рѣ многѣ оученнн многѣ бесѣдѣ, нхже творѣтъ дрѣзн лѣтописци, сіа мннмъ нзншна быти н нже хоцє прочитати сн, подоває нмѣти нмъ врьме оупражненіа. Коую лн ползѣ нма повѣсть ѡна, іаже повѣдає многа ѡ сѣставленіи бранѣ н какѡвы нмѣахоу воины, сіє нлн ѡно? Каа же полза ѡ многѣ бесѣ, іако гла ѡнѣ, нже сьдѣржаше роукою своєю пѣлєсє моужнн нлн шєсѣсє нлн сто, снце н снце, нлн что бесѣдова коєвола къ вономѣ, нлн что рѣ црѣ къ посланнкѣ, нже бѣхоу прншлн ѡ прѣзь нлн ѡ єгоуптенѣ, нлн ѡ рнмленѣ нлн ѡ татарѣ, что же пакы дрѣгнн гла к кнеземѣ сѣвѣтнѣ?

Сна глаахоу къ занарѣ блжннн єго, іако єланка писаше ннн лѣтописци, въ многорѣчїє н пространство възлоє. н іакоже нѣкыє повѣстн, нже подовааше прѣстаннѣнше рѣщн, сн в тѣснотѣ рѣша, а не рѣша, како црѣкова кннжѣ црѣ нлн какѡвѣ въ прѣже не быти ємоу црѣ, н кто бѣхѣ роднтєлю єго — н не тѣчїю писаше сіа нѣщн снце, іакоже рѣхомѣ, нѣ н нерадоумна бѣхоу н непользна, н нже прочтѣахоу сіа, нн мала не наслажѣаше се оумѣ н — н іакоже глаахоу сіа къ ємоу друзѣ єго, подвнзѣаше се, да исправн сна.

н хотѣше зонара, да помне кннгы н възпоменєтъ пакы, іаже забылѣ бѣ, ѡнелнже бы ннокѣ. Глаахѣ же къ ємоу: напнмн писаніа сѣвокоуплена, іаже соуть блшлл. снце оубо молаахоу мене друзѣ мои н подвнзаше ме, да вьложу себе въ толнкѣ трѣу н к толнкѣ подвннѣ. азѣ же, зонара гать, да рекѣ нстннїоу іако испрѣва оумѣ

лѣдъ славы е̄ н̄ оубыиіиіе̄ нѣмьію, еже̄ поіати толкъ троѹ; вѣнжоу бо, іако̄ прошеніе̄ ваше̄ сіе̄ много̄ оупраженіе̄ хоцеть̄ н̄ многы̄ книгъ, н̄ леню се̄ толко дѣло̄ поіати. ѿнн же̄ пакы̄ повнзѣаахоӯ мене̄ (н) не̄ ѿстав- лаахоӯ ѿ̄ многа̄ оубо̄ подвнзѣнїа̄ н̄ моленїа̄ прѣложѣ̄ се̄ н̄ рѣхъ̄ поіати сіе̄. Дálē нaслeдyю̄ мьшленкy о̄ мравнї ужітечностї кроникy поdlē Zonarovȳ пpедмлыу, вьше̄ цитоване̄. Jїнак̄ ўводнї жївотопїс̄ Zonarѹв, пѣкнѣ̄ выправовань, подав̄а о̄ жївотѣ̄ а̄ поволаїї кронїкаpовѣ̄ стейнѣ̄ зпpавы, jakō pеккѣ̄ пpамены, блїже̄ одўводнїе̄, а̄ то̄ вельмї̄ пpавдѣподобнѣ̄, Zonarѹв̄ пpеход̄ zē стквѣлѣ̄ кариѣры̄ ўреднїккѣ̄ до̄ мнїшскѣ̄ затишї, а̄ jeвї̄ се̄ тeдȳ ценнѣ̄м̄ пpамeнeм̄ historickѣ̄м, был̄ вшак̄ аз̄ досуд̄ ўплнѣ̄ пpехлѣднyт̄ а̄ нїкдѣ̄ небыл̄ цитован̄; пpotō jсmē jej̄ sem̄ влозилї.

Neppїзнїvнѣ̄ ocenѣnї, jakѣ̄m̄ jсoӯ v̄ далшї̄ ўvazē постїженї̄ ostatnї̄ pечї̄ kронїкаpї̄, jest̄ charakteristickѣ̄ pо̄ aytora. Ten̄ tū mа̄ ō дѣjepїsē nазopы̄ пpїmō nihilistickѣ̄; odmїtа̄ jakō neужїтечнѣ̄ dlouhѣ̄ а̄ podrobnѣ̄ выправованї̄ ō вѣлкѣх, coж̄ bȳ nам̄ овсем̄ было̄ sympatickѣ̄, alē odmїtа̄ — ўstȳ Zonarovȳх̄ druhа̄, jemū радїцїх̄ — ī zaznamenаванї̄ vшех̄ historickѣ̄х̄ pечї̄, а̄ vlastнѣ̄ vўбeц̄ vшекы̄ старшї̄ дѣjїны̄ kромѣ̄ byzantskѣ̄х̄. Záleжї̄ mū jenom̄ nā дѣjїнах̄ byzantskѣ̄х̄, а̄ tō jештѣ̄ не̄ vшестрaннѣ̄, ньбрз̄ hō zajїмаjї̄ jenom̄ osobȳ цїсарѹ̄. Tatō charakteristikā nikterak̄ neppїлїhа̄ nā ўплнѣ̄ vlastнї̄ дїло̄ Zonarovo, nebot̄ ō нем̄ bȳ sē mohло̄ řїcї̄ vшїm̄ пpавem̄, žē „вchазї̄ vē mnohomлvннoстѣ̄“; jeт̄, jak̄ jсmē řeklī, двакpаtе̄ tak̄ dlouhѣ̄ jakō kронїка̄ Georgia Hamartola, kтepа̄ samā jē dostї̄ oбшїрнѣ̄, rovnajїc̄ sē rozsahem̄ Herodotovi; а̄ kромѣ̄ тоhō пpавѣ̄ Zonaras̄ vѣновал̄ старшїm̄ дѣjїнѣ̄м̄ — жїдовскѣ̄м, vўчоднїm̄, pеккѣ̄м̄ а̄ řїmsкѣ̄м̄ — двѣ̄ tpeтїны̄ svѣго̄ дїла, а̄ byzantsкѣ̄м̄ jen̄ tpeтїm̄. Bohužel, vшекы̄ tytō zajїмаvѣ̄ vўvodȳ ō Zonarovī а̄ ō kронїкаpк̄stvї̄ vўбeц̄ неjсoӯ дyшевнїm̄ мѣjїткem̄ Grigorije, aytorā to- hotō „Paralipomena“, jak̄ bȳ sē zdalō nā pвнї̄ pohled, ньбрз̄ nachазїmē jē dosлoвā стейнѣ̄, alē овсем̄ srbsкѣ̄м̄ пpавoписem̄ nā почѣткȳ vїдѣнскѣ̄го̄ рукописӯ ўплнѣ̄го̄ Zonarȳ (l. 2a — 4a), а̄ tō jakoжtō пpедмлыӯ kē kронїцѣ̄. Ā anї̄ tam̄ неjсoӯ skladboū пўvodнї̄, jeж̄ bȳ pochаззelā od̄ пpед- кладателѣ̄ kроникy, ньбрз̄ jсoӯ jen̄ вельмї̄ volнѣ̄ а̄ zkrácenѣ̄ зpаcovанї̄ pеккѣ̄ пpедмлыӯ Zonarȳ самѣго̄ (vyd. Dindorf. I., 1—11). Zejmѣnā characteristicкѣ̄ pо̄ Zonarū mo-

tiv, žē podнѣт̄ k̄ sepsанї̄ kроникȳ а̄ целѣ̄ jejї̄ usпоpяданї̄ svalujē nā radӯ svѣх̄ пpїatel, jē znамь̄ rys̄ tѣtō pеккѣ̄ пpедмлыу, kтepoӯ jakō „originálnї̄ captatio benevolentiae“ sē zabýval̄ jїж̄ jenskь̄ prof. Adolf Schmidt̄ vē svѣm̄ slavнѣ̄m̄ поjеднанї̄ ō пpамeнeх̄ Zonarovȳх̄ (Zeitschr. f. Alltertumswiss. 1839, 238 n.; sv. vyd. Dindorf. sv. VI.).

Дѣjepїsnь̄ obsah̄ Paralipomena. Pō tomtō ўvodѣ̄ jest̄ opѣт̄ nadpїс̄ началō писанїї̄ пpѣнїмоушї̄ ѿ̄ начала̄ мнpоӯ сказаннѣ̄ лѣ- твмъ̄ же̄ н̄ цpмъ̄, мѣдpѣншнмъ̄ Zonaroī — alē opѣт̄ sē неzaчїнѣ̄ vlastнї̄ дѣjepїsnѣ̄ выправованї̄, ньбрз̄ kрѣткь̄ члѣnek̄ ō Bohu, что̄ е̄ вгъ̄, а̄ пак̄ vўклад̄ ō kрузїх̄ paschálnїх̄, сказаннѣ̄ вькpаtцѣ̄ ѿ̄ сконьчанїї̄ kpоyговѣ̄ н̄ paschalїн. Potѣ̄ чtemē зпїс̄ sē вpоченїm̄, а̄ за̄ нїm̄ koneчнѣ̄ зачѣтeк̄ historїe, а̄ tō ō Davidovi: εγ̄ᾱ δε̄λᾱз̄ цp̄ сзтвopн̄ лyбoдvднїѣ̄ сз̄ жeнoї̄, оубpннoӯ внpсавнїō . . . Plноӯ desetїнӯ тeдȳ z̄ целѣго̄ дїла (12̄ стрaн̄ zē 119̄ v̄ тїску) vydalā чѣст̄ ўvodнї̄.

Pō kрѣткѣ̄м̄ выправованї̄ ō Davidovī а̄ jehō nастypцїх̄ чtemē ѿ̄ кpѣткѣ̄ цp̄н̄ пpьскoмъ̄ (Δ1). Nā стр. кz̄ (27) poчїнѣ̄ sē ō Dareiovi: потом̄ же̄ цpткoвѣ̄ по̄ влѣзкѣ̄ дapїe, н̄же̄ пpнїа̄ цpткoвѣ̄ лeстїō кoннoчѣ̄ своѣго̄ . . . Pō persкѣ̄х̄ дѣjїнах̄ (λ, стр. 30) за- чїнѣ̄ sē hned̄ ѿ̄ alexанpѣ̄ снѣ̄ флaнпoвѣ̄, а̄ tō пpотӣ jїньm̄ чѣстем̄ hodнѣ̄ oбшїрнѣ̄ (аз̄ по̄ стр. 52, нѣ̄), такъ̄ пpїбѣhы̄ Alexandrā Velikѣго̄ zabpалы̄ шестїнӯ целѣго̄ дїла; dosлoвem̄ k̄ нїm̄ jсoӯ, kрѣткѣ̄ зпpавы̄ ō osудeх̄ diadochѹ̄. Nаслeдyjē ѿ̄ pнмъ̄ н̄ ѿ̄ pнмлѣннѹхъ̄ (57, нz̄). Poчїнѣ̄ sē ўтѣкem̄ Aeneovьm̄ z̄ Troje, выпpавї̄ sē ō Romulovī а̄ Removī а̄ ō добѣ̄ kрѣловскѣ̄. Pō выпy- zenї̄ Tarquiniā Zpupнѣго̄ выпpавyjē sē hned̄ Meneniovā bajкā ō жalудкȳ а̄ ўдeч; z̄ целѣ̄ doбы̄ repублїкaнскѣ̄ jē jenom̄ нѣ- kолїк̄ наpѣзек̄ ō Galleх̄ (γαλλε), ō пpопастї̄ v̄ Рїмѣ̄ а̄ p. nā pouhьх̄ двoӯ стрaнѣх̄; nā стр. 67 (z̄z̄) jē jїж̄ jмѣно̄ Juliā Caesara, nā нaслeдyюцї̄ Traianovo. Doбā цїсарскѣ̄ jē пpобpана̄ пpѣeцē понѣкyд̄ oбшїрнѣjї: ō Konstantinū Velikѣm̄ чtemē nā стр. 84 (πλ), а̄ oтyд̄ пак̄ пpобїpajї̄ sē jїж̄ дѣjїны̄ byzantsкѣ̄, vlastнѣ̄ послoпнoст̄ цїсарѹ̄. Nā стр. 110: цpткoвѣ̄ лѣк̄ арменннѣ̄, пpежѣ̄ н̄ мнxанл̄ фeѿфнл̄ снѣ̄ εго, eстѣ̄. Koнчї̄ sē завpаздѣнїm̄

císaře Lva V., jež se stalo o vánocích r. 820 spiknutím jeho dřívějšího přítele, ctizádostivého generála Michaela. Poslední slova díla jsou: *и ѿбѣе вънезапѣ скочнше злѣсѣвѣтницн мнхѡлобн ѿ странѣ и ѿбѣнажнша мечн свое. се же внаѣвѣ црѣ, бѣжа въ ѡлтарь. ѡнн же во сѣѣ ѣго вышѣше заклаша и и ѿсѣкоша глабѣ и рѣцѣ ѣго, тѣло же ѣго нзѣлекше на позорнше. црѣкова же ѣ. лѣ, сз всакою грѣльннею и беззачкннѣмъ. Chronologicky však není toto vypravování poslední, neboť již před ním se mluví o Basileiovi Bulharobijci a jeho bratru Konstantinovi (viz níže).*

Historické ocenění Paralipomena. Z podaného přehledu obsahového vysvítá, že v dílku, které máme před rukama, nejsou splněny ty veliké cíle, jaké si položil Grigorij v předmluvě. I v jeho díle, jako právě v úplné kronice Zonarově, zaujmají většinu místa dějiny starší — židovské, perské, řecké a římské (str. 12—83) — a teprve v poslední čtvrtině díla se obrací k dějinám byzantským. Zato však jsme viděli, že v jednotlivých dějinách nezachovává souvislého postupu událostí a posloupnosti panovnické, nýbrž vybírá si věci nahodile. Není sice zcela správné, praví-li Vasiljevskij l. c., že Paralipomenon je bez pořádku a zmatený, ale souvislým vypravováním není. Zejména pak se zarážíme neúplností dějin byzantských, o čemž bude řeč ještě dále. Většina těchto dějin je vynechána, zejména pak tu čteme pramálo o období, jindy tak důkladně probíraném, totiž o období obrazoboreckém, ač jsou tu i záznamy o událostech o 150 let pozdějších, totiž o zápasu Bulharů s Basilem Bulharobijcem. (Mimochodem: je úplně nesprávné, tvrdí-li Vasiljevskij l. c. 144, že spis se končí před epochou obrazoboreckou; to jenom poslední vypravování je chybně položeno na konec. Je viděti, že Vasiljevskij, ač kriticky rozbírá Paralipomenon, ve skutečnosti celého nečetl.) Zvláště pak je podivné, že vláda Lva V. arménského jest položena na konec díla, ač tím vzniká chyba chronologická o 200 let; zdá se totiž, jako by bylo toto vypravování až dodatečně připsáno. Také nenalézáme nijakého doslovu, ani za vládou posledního chronologicky panovníka (Basilia II.) ani na konci díla, a přece výmluvný Grigorij by si byl dal sotva doslov ujíti.

Je tedy nasnadě domněnka, že to, co máme zachováno a vydáno Bodjanským, není úplné dílo Grigorijovo.

Rukopisy Paralipomena. Tím přicházíme k otázce o rukopisném podání Paralipomena.

Všecky ukázky, výše podané, pocházejí z rukopisu, vydaného O. Bodjanským r. 1847 v 1. čísle moskevských *Чтений*. Je to rukopis volokolámského Josefova kláštera č. 415, papírový, čtvrtkového formátu, psaný částečně poloustavem a částečně skoropisem, ale touž rukou; záhlaví jsou rumělková. Rukopis čítá 377 listů a obsahuje:

- a) na str. 1—122 dílko Grigorijovo;
- b) „ „ 123—221 život despota Štěpána II. Lazareviče, sepsaný na rozkaz patriarchy srbského Nikona;
- c) na str. 221—262 Odpovědi Joanna, biskupa kitrošského, biskupu dračskému Kavasilovi;
- d) na str. 263—328 život Štěpána Dečanského, sepsaný Grigorijem Camblakem, igumenem kláštera dečanského;
- e) na str. 328—377 život Hilariona, biskupa meglenského, sepsaný Euthymiem, patriarchou trnovským.

Jak viděti, rukopis je obsahu velmi cenného. Zanáší nás do zajímavého ovzduší středobulharské a středosrbské literatury, kdy vzájemné styky těchto písemnictev byly velmi živé. Patriarcha Euthymij je nejdůležitější hlava bulharské literatury v XIV. století, a jeho činnost je stejně důležitá tím, že zasahuje i horu Athos — právě místo, kde ke stykům kulturním mezi Srby a Bulhary nejspíše docházelo — nýbrž i tím, jak mocný a ovšem osudný byl jeho vliv formální, jeho úsilí napodobiti věrně až do otroctví nejen pravopisem vzhled řeckých knih, nýbrž i, což bylo nebezpečnější, celou stavbou vět a vším slohem řeckého ducha (jak nás dostatečně poučuje kniha E. Kaľužniackého, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthemius*, ve Vídni 1901). Jméno pak Grigorije Camblaka je ještě silnější známkou literární vzájemnosti srbskobulharské, neboť tento výmluvný chvalořečník přesídlil z Trnova na Athos, a skončil pak na Rusi jako metropolita kijevský (Murko *Gesch.* 127, Popović *Ипераед*² 37 sl.) a horlivě uplatňoval zásady Euthymiovy. Grigorij Camblak psal životopis Štěpána II., zde zařazený, r. 1407—1408. Ta okolnost, že dílko Grigorijovo je zachováno v takovém sousedství, je novým potvrzením našeho soudu, už ostatně Lavrovem naznačeného, že Grigorij byl při-

slušníkem literární školy Euthymiovy. Z té příčiny bylo prozřetelné, že Bodjanskij ponechal ve svém otisku všechny nadřádkové značky rukopisné i pravopis beze změny, neboť dal tak materiál ke studiu grafických metod školy trnovské.

Nieméně rukopis volokolamský není vlastnoruční exemplář Grigorijův, jak by se zdálo podle výslovného znění předmluvy, jejího nadpisu, a pak podle zápisu se vročením. K tomuto poznání nás vedou jazykové zvláštnosti rukopisu. Již Jagić upozornil r. 1877 (AfslPh II, 17), že rukopis má známky ruské, a že tedy buď byl opsán v XV. století přímo na Rusi nebo pro Rusko. Jagićovo mínění lze po prohlídce rukopisu stupňovati v soud zcela nezvratný. Není lze sice pochybovati o tom, že práce Grigorijova byla původně srbská: o tom přesvědčuje i jazyk, jak viděti z ukázek, i docela jasné historické údaje v rukopise; ale stejně jisto jest, že tento volokolamský rukopis není původu srbského. To zase ukazuje pravopis jeho.

Podané ukázky zajisté dokazují, že volokolamský rukopis byl psán Rusem. To vysvitá úplně nezvratně z pravopisu písařova. Místo *и* piše se *а* i tam, kde etymologický původ tomu naprosto odporně, protože právě Rus četl ve svých církevních knihách *и* jako *я*. Příklady takových je bezpočet; uvádím aspoň: *яже сказанїа* (nom. pl.), *божтвеннаа писанна*, *недостатчнаа* (ak.), *книга сіа* (nom.), *лежащаа* (ak.), *оубанїа* *своа*, *покаанїе*, dokonce i ve jménech vlastních *трананз* (*зн*), *црѣо мазнманново* (па). Již tento rys by sám stačil na důkaz. Jsou však ještě jiné. Tak často se piše *з*: *тлчїю*, *въ стоюю горѣ* a mn. j., a někdy i místo *з* nalézáme *о*; zejména pravidlem v kořeni *пльн-*: *исполнена*, *наполнае*; rovněž *вскорен* a vokalizaci předložek *сотворнїе*, *во слва*. Také psaní *кз* *занарѣ* místo *кз зонарѣ* vysvětlíme jako ruské akanje. Rovněž pravidelné psaní příčestí min. trpného se dvěma *-ни-*, jako *смырен'номуу*, *по реченномуу*, je zvláštnost ruská vyskytující se již od XIII. století (Sobolevskij, *Лекціи*⁴, str. 258). Konečně i inf. *прнати* místo srbského *прнїети* v předmluvě v dostatek ukazuje, že tu máme přepis ruský. Touto skutečností, že rukopis volokolamský je pouze opis, pochopíme také, že leckdy je text jeho

porušen, zejména tam, kde místo je poněkud nesnadnější a souvětí delší, jako tomu je na několika místech v předmluvě.

Rukopis Zografský. Z té příčiny mělo velký význam, když byl objeven ještě druhý rukopis Paralipomena. Objev ten učinil P. A. Lavrov.¹⁾ Pobýváje r. 1894 na Athoně, našel v Zografském klášteře obsírný sborník, v jehož prvních 156 listech shledal spis obsahu kronikářského. Titul se nezachoval, a teprve pozdějším srovnáváním shledal Lavrov, že jde o Paralipomenon Zonarovo. Bohužel, Lavrov nepopisuje tohoto rukopisu podrobněji, nepraví nic o jeho zevnějšku, obsahu ani pravopise, a zejména se nezmiňuje jasně o začátku rukopisu. Zdá se však, že zajímavé předmluvy Grigorijovy a záhlaví se vročením v rukopise Zografském není. Počíná se patrně hned (seznamem) obsahem, který tuto podle Lavrova klademe: *сказанїе нзвѣстное глаамь кннгы сіе*.

Прзѣке начннаѣтъ ѿ кннгы мѡѡѡсенскыѣ, начннъ ѿ бытіа о творѣніи мїра, арже сѣ по рѣдѣ възкоупнѣ съ іисѣпомъ и паралипомены, даже до исхода сна навїнна, въ нїхъже и обрѣтаѣтъ се прѣвын начелїи въ лїхъ, небрѣѡ. таж исхода навїнна съ прѣчїннн лїа до кннгы четворѡцртѣнїне. и ѿ соудѡу полагаѣтъ начело глабнзнамъ црѣко садѣвѣ. црѣко даво. црѣко соломѡново. црѣко ровоамово. црѣко асово. црѣко наватово. црѣко басаново. црѣко нлово. црѣко замѣрїево. црѣко ахаабово. црѣко вхозїевѣ. црѣко іовараамово. црѣко іноу. црѣко іовахазово. црѣко івалсво. црѣко амесїево. црѣко вѡзїево. црѣко іовафамо. црѣко ахазово. црѣко езекіево. црѣко всїево. црѣко манасїево. црѣко амѡсово. црѣко іиснево. црѣко іовахазово. црѣко іовакїмово. црѣко седекїево, како постаѣн навѣзар'аа годолїю оустронтеаа запоустѣнїнѣн црѣкн іерлїмѣтѣн. ѡ данїаѣ н ѡ трѣ ѡрѡко н сїнѣ, нже внаѣ навѣхѡносорѣ. о сїнѣ, нже внаѣ пррѣк данїн. о женѣ іудѣѡ. ѡ твѣтѣѣ. о кѡрѣѣ, црн пѣр'сїѣѣ. повелїнїе кѡрово, да сзѡбїжет се црѣк іерлїмѣска. о влѣхѣѣ црѣ. о сїмртн камбїсовѣ. о црѣкн дарїевѣ. оухыцрѣнїе, ѣже сзѣборн конїо дарїевѣ. црѣко

¹⁾ Южнославянская передѣлка Зонары, Виз. Врем. IV. 1897. 452—460.

зѣр'зѣво. цѣтво ар'тазѣр'зѣво. о мардохен. о есеирѣ, лнеуен его. о але-
 зандрѣ, снѣ фїліпповѣ. о кѣвин волхеглаѣвѣ (sic, Bukefalos), о рѣцѣ
 гаггїн. цѣтво птолемѣа лагоѣса. цѣтво птоломѣа фїладелфа. како
 ѓзлоген юудѣе велнкын антїѡ. цѣтво алезаѣра, сна антїѡхова, о ірѡаѣ
 прн н ѡ дрѣгын ірѡаѣ н о рїмскын кесарѣ н ѡ іерлїмскѡ разорѣнн
 н погоубаенн юудѣнскѡ. о рнмѣ н о рнмалянѡ ѡ втѡраго лѣто-
 пнса. 1) о самодарѣцѣхъ. едннначелїе помпїево. едннначелїе оуес-
 пецїанѡво. едннначелїе тїта кесара. едннначелїе диметїана кесарѣ.
 едннначелїе транана кесара. едннначелїе антвинна блгочзствѣаго.
 едннначелїе марка антвинна прѣмоураго. едннначелїе сеѡнрово.
 цѣтво дѣкїево. цѣтво аврнїанѡво. цѣтво мазнїанѡво. цѣтво мазн-
 мннѡво. цѣтво стааго н велнкаго кѡстантїна. о смртн стїе елѣны,
 мтрн его. цѣтво велнкаго феѡсїа. цѣтво ѡнорїево въ старѡ рнмѣ.
 цѣтво малааго феѡсїа, въ кѡстантїнѣ градѣ. цѣтво анастасїево.
 цѣтво маврнїево. цѣтво нрнны н кѡстантїна, сна ее. цѣтво феѡфї-
 лѡво. цѣтво мнханаа, сна феѡфїлово. цѣтво васнїа македѡнна. цѣтво
 лѣвна прѣмѡдарааг. цѣтво васнїа прѣрогенїта. цѣтво кѡстантїна,
 брѣта вѣснаїево. цѣтво лѣвна арменїа. сѣго лѣвна арменїа цѣтво
 прѣже мнханаа амїмврїа н феѡфїла ѣ, нь же ѡврѣтше сїе не прѣ-
 ложнхѡ, нь тако напнсахѡ.

Poměr rukopisu volokolamského k zografskému. Nebylo
 zbytečné, položit sem tento suchý, mechanický výčet jmen.
 Srovnajme jej především se seznamem kapitol v rukopise volo-
 kolamském (str. S.): прѣвѣе начннаѣ ѡ кннѣ моусеенскї. начень ѡ
 вытїа ѡ творенїн мнра, дрѣже сн по редѣ въкоупѣ съ нѡснпѡ н
 параллпомены, даже до нѣсоуса, сна набїнна, въ ннже н ѡврѣтаѣ
 еѣ прѣ(в)н началнннкѣ въ людѣ неврѡ, тажа нѣсоу набнна съ про-
 чннн, даже до кнїгы четвероцѣтвеннѣ, н ѡ соудѡу полагаѣтѣ
 начало главнзнѣ.

1) Míjí snad Georgia Hamartola, z něhož Grigorij — podle předmluvy
 — čerpal; spíše však je tu stejně jako v seznamu kapitol úplného Zonary mí-
 něna jen — druhá kniha Zonarova.

Jak viděti, záhlaví volokolamského se začíná shodně se
 zografským rukopisem, ale záhy končí. Zato však záhlaví zo-
 grafského se shoduje se soupisem kapitol plného překladu
 v rukopise Undol'ského, až na několik nevýznamných různor-
 čení, jež Lavrov uvádí. Tentýž seznam je i v rukopise běle-
 hradském i vídeňském, ale je na dvou místech: na začátku a na
 konci rukopisu; počáteční seznam se shoduje se seznamem zo-
 grafským, konečný pak se seznamem Undol'ského (Lavrov
 l. c. 454, Kačanovskij l. c. 127/8). Je při tom zajímavé,
 že právě v zografském rukopise je tento seznam na začátku,
 kdežto v rukopise Undol'ského je na konci. Tím máme důkaz
 o blízké příbuznosti rukopisů Undol'ského, bělehradského, vídeň-
 ského a zografského, a tím již první znamku o souvislosti
 Paralipomena se slovanským překladem úplného Zonary.

Ale tento suchý seznam nám praví ještě více. Srovnáme-
 li jej s obsahem volokolamského rukopisu, jak jsme jej výše
 načrtli, nenalezše v něm podobného záhlaví, shledáváme, že
 rukopis volokolamský neobsahuje mnohé z kapitol, vyjmeno-
 vaných v zografském. Zejména velké mezery má proti tomuto
 seznamu v dějinách židovských. To je pozoruhodno tím spíše,
 že právě Grigorij ve své předmluvě mluví podrobně o tom,
 jak používal všech historických knih starozákonních, a z jeho
 výčtu se aspoň některé připomínají i v neúplném záhlaví volo-
 kolamského rukopisu.

Tento důkladný výčet Grigorijův by byl zbytečný, kdyby
 jeho dílo neobsahovalo z židovských dějin vskutku ničeho více
 než ten nepatrný útržek na půldruhé stránky, jako ve volo-
 kolamském. I vzniká z toho podezření, že rukopis volokolam-
 ský neobsahuje celého díla Grigorijova. Podezření to se
 utvrzuje, vzpomeneme-li, že Grigorijovo Paralipomenon zabírá
 v rukopise volokolamském jen 61 list, ale v zografském 156
 listů! Konec obou rukopisů je však na pohled stejný: panování
 Lva V. arménského. I vzniká otázka: jaký jest poměr mezi
 rukopisem zografským a volokolamským? Jsou tu náhodné me-
 zery v témž spise či různé redakce téhož díla či docela od-
 chýlné spisy?

Odpověď na to může dát jen podrobné srovnání obou
 rukopisů. Vykónati je nemůžeme, nemajíce přístupu k ruko-

pisu athonskému; Lavrov l. c. podal jen několik výpisek. Tak o pokřtění Rusů vyprávějí oba rukopisy takto:

athonský l. 153 v:

(Basilejos I., makedonský)
сѣтворѣнъ н мнъ сѣ рѣсы, н прѣло-
жн сѣ на хрѣтіанство. Проснше
рѣси архіереа ѿ црѣ. н па рѣше
архіереоу: аще не вѣнѣмъ знаме-
нїе, не хоше крѣтити се. н рѣше
емоу н върже сѣліе, н не сзгорѣ
вз огнн н крѣтше.

volokolamský (Bodjanskij stra-
na 102/3 (рѣ, рг):

сѣтворнѣ мнрїое ѣстроенїе сѣ
рѣсы н приложн сѣ на хрѣтіань-
ство н ѿвѣщавше крѣтити, про-
снше архіереа, н посла к нѣ црѣ
архіереа. н кнега хотѣхѣ крѣтити
се, пакы ѣныше, н ѿв(л)ѣнша н
рѣша къ архіереѣ: аще не вѣнѣ
знаменїе коѣ люво чюно ѿ тебе,
не хоше быти хрѣтіане. архіерѣнъ
же ѿвѣща рѣ: проснте, еже хо-
щете. ѿнн рѣша: хошемъ, да
въвержешн стое еѣліе въ ѿгнь,
н ѣчн хѣ словеса, да аще сѣхра-
нн сѣ, н не времо бѣде ѿ ѿгна,
ѣтвернѣса н мы въ хрестїань-
ство, н елка надѣчншн на тѣ.
архіерѣнъ, сѣхранн сѣа, н не бѣде
прѣветѣпннцн заповѣде твоѣ. н
рѣ архіеренъ: елка проснте, испол-
ннт се вѣ; н повелѣ н сѣтво-
рнша ѿгнь велнн, потѣмъ вѣзѣз
рѣцѣ своѣ на нбо н рѣ: хѣ ве,
прославн нме своѣ. н авїе поставн
стое еѣліе на ѿгнь н много време
прѣвѣвѣз в немъ, не прикоснѣ се
емѣ ѿгнь нн мала. сїе вѣдѣвѣ-
шн (т. -е) рѣсн ѣднѣнше чюде-

Rkp. athonský podává tu
tedy jen kratičký výtah z vy-
pravování. щѣ снлѣ хѣвѣ, н начеше нѣлантн
на крѣтнне.

Jiný příklad — o Symeonovi bulharském:

ath.

vol. рѣ.

въцрнвшѣ се лѣвѣ мнѣга н
днѣна сѣтворн н дѣчїнаа въ
чрѣтѣюще граѣ.

Н понѣ сѣде снѣ е Левѣ (t. j.
po Basileiovi I.) на црѣтѣ —

прѣла же брата своѣ писменѣ
ѣчнтн се, н надѣчшѣ сен зѣ фѣтїа
н поставн стѣфана, брата своѣ.
Повѣднше вѣннство е вѣлѣгаре н
нѣсы оуѣзавъ грѣкѣмъ сѣмѣмъ, на-
чѣннкѣ вѣлѣгарскын, н послѣ сн
въ константннѣ гра н навѣтѣмъ
лѣбовѣ нзѣлаше оугрн н повѣ-
днше вѣлѣгары.

н нзгна фотїа патрїарха, зане
помогаше сантаварѣ н поставн
брата своѣ стѣфана. н пославъ
еѣхатїн привелоша сантовара, н
повелѣ н внша н заточн е въ аѣн-
ны. сѣ црѣ при жнвотѣ жены
своѣн фѣѣфаны нмѣше н послѣ-
ннцѣмъ дѣцѣрь стнїана заѣца
(sic!)

рнмлане же ннѣдїе любовь ве-
лнкѣ сѣ вѣлѣгары, творѣхѣ н кѣ-
пле межѣ собою н взнмахѣ грѣцн
десатнны, вѣлѣгарѣмъ неправѣлѣ дѣ-
юцн. началнн же н вѣлѣгарскѣмъ
ѿ сѣ нде на грѣкы н повѣдн н,
н многн нзвн, ѿвѣ же жнвѣ іа
н всѣмъ ѣрѣзда носовѣ, н воз вратн
н в константннѣ гра. н ѿскорѣн црѣ
н посла многы дары дары тѣр-
кѣмъ, нареченннѣмъ ѣгрѣмъ.

снѣмъ ѣгре жнѣмъ по дѣнавѣ.

ГЛА: БОРНѢ СЪ БОЛГАРЫ Н ДА
 БА ДАРОВАНІА МНОГА. Н ПОСЛА ВО-
 ЕВОДЪ СВОЕ ФОКЪ НА БЪЛГАРЕ. Се-
 мнѣ же БОРАШЕ СЪ ФОКОЮ, УГРЕ же
 НАЧАШЕ ПЛѢНИТИ ЗЕМЛЮ БЪЛГАР-
 СКЮ.

Nestačí jen říci, jako činí Lavrov l. c., že i v tomto pří-
 kladě se rukopis athonský vyznačuje touž stručností, takže
 připomíná spíše glosy na okrajích, jaké nalézáme v kronikách,
 na př. u Konstantina Manassea, nýbrž srovnání, které jsme tu
 vykonali, ukazuje, že rukopis athonský podává výťah z toho
 znění, jež má volokolamský, ale naproti tomu zase obsahuje
 drobnost, jíž volokolamský nemá (o Štěpánovi, bratru Lvově),
 což už je vážnější. Konečně z vypravování o Basiliovi II.
 Bulharobijci:

ath. l. 155 b:

ПОИДЕ ЦРЬ ВАСНАІЕ КЪ ВОСТОКУ
 Н ОУМНРИ ВСЕ ЕЗЫКЫ, Н БЪХОУ ПО
 ВЕЛАСТІЮ ЕГО. ВЪННІСТВОВА Н ПРНІЕ
 Н МАЛУЮ НВЕРІЮ.

Н БЪЛГАРѢ ГРАДЫ. Н СРЪБСКАГО
 НАЧЕННКА ПАТРІКІА СЪТВОРН.

ВЪННІСТВОВА ПОТОМЪ ПРВІЕТЬ
 БАН. САМОУН ЖЕ, БЪЛГАРСКИН НА-
 ЧЕННЪ, В ТО ВРѢМЕ ПЛѢНИ АН-
 ДРІАНОПОА ПРВЪАРНВЪ. Н СРЪТША
 СЕ НА ВАРДАРН; ПОВЪЖЕНЪ БЫ
 САМОУН Н ПРВІЕТ ЖЕ ВАСНАІЕ Н СКО-
 ПІЕ Ѡ БЪЛГАРЪ.

vol. ρζ:

z počátku zcela jině správy.

ПОТѢ ЖЕ ВОИННЕСТВОВА НА БЪЛ-
 ГАРЫ Н ПОВЕ Н Н ГРАДЫ ѠКРТЬ
 САРНИЕ РАЗОРН, СРЪБЧНИЦА ЖЕ НЪЖ-
 ДЕЮ ПРНІА, Н НИКОЦА (!) НАЧАЛ-
 НИКА СЕРЪБЧНИЦЕ ПРНІА, Н ПОЧТЕ ПА-
 ТРЪКІЕ. Ѡ ЖЕ ПАКЫ ПОВЕЖА КЪ
 САМОУНЪ Н ПАКЫ ЦРЬ БАННЪ
 ПРНІА. САМУНЪ ЖЕ ЕЪ АНАРНА-
 НОПОЛН ТОРГЪ ПОГРАВН; ЦРЬ ЖЕ
 ПРНШЕ ПОВЕ САМУНЛА. САМУН ЖЕ
 ДЪВЪЖЕ. ПРНІА ЖЕ ЦРЬ Н СКОПНА
 НЕ СМОЮ, НО ПРЪДА РОМА, СНЪ

Петра, бывшаго начальника бъл-
 гарьскаго; постави бо ѣ Самѡнъ
 начальника скопїю.

Opět je sice zografský stručnější než volokolamský, ale
 opět se také oba liší v detailech. Stejně rozdíly jsou i v dal-
 ším vypravování o Basileiovi II. Z těchto rozdílů je zajisté
 patrné, že odlišnost obou rukopisů je značná, a nemůže býti
 již vysvětlena jako různocení. Ale k úsudku je třeba vykonati
 nejenom kritiku jednotlivých míst, nýbrž celé skladby.

Tu ovšem je velmi na závadu, že Lavrov, jenž jediný
 viděl rukopis zografský, nepopsal ho podrobněji, zejména také
 po stránce obsahové. Přece však můžeme usuzovati o obsahu
 zografského rukopisu podle seznamu kapitol, vypsaného výše.
 Jest ovšem otázka, zdali tento výčet skutečně souhlasí s ob-
 sahem rukopisu, t. j. zdali o panovnících vpředu vyjmenovaných
 se uvnitř opravdu mluví, ale je to pravděpodobné. Nelzeť dobře
 mysliti, že by vypadlo i případným nedopatřením při opisování
 více nežli několik málo jmen, a naopak zase ukázky zde po-
 dané nás přesvědčily, že o panovnících vpředu vyjmenovaných,
 zejména i o Basileiovi Bulharobijci a jeho bratru Konstantinovi,
 opravdu se vypráví. Srovnejme tedy vespolek skutečnou posloup-
 nost byzantských panovníků, výčet jmen v zografském a postup
 vyprávění ve volokolamském rukopise.

Císařové byzantští:	Zograf:	Volokolam.:
Konstantin Veliký 324—337	Konstantin Veliký	Konstantin Veliký
Constantius Julianus Apostata Flavius Jovianus		
Valentinia- nus	} záp. řím.	
Valens		Honorius
Theodosios I. Vel. 379—395	Theodosios Veliký	Theodosios Veliký
Arkadios		
Theodosios II.	Theodosios II.	
Markianos		

Císařové byzantští:	Zograf:	Volokolam.:
Leon I.		
Zenon		Zenon
Anastasios I. (451—518)	Anastasios I.	Anastasios I.
Justinos I.		
Justinianos I.		
Justinos II.		
Tiberios II.		
Maurikios (582—602)	Maurikios	Maurikios („ΤΑΒ-ΡΗΚΙΗ“)
Fokas, Herakleios, Herakleios — Konstantinos III., Herakleonas, Konstans II., Konstantinos IV. Pogonatos, Justinianos II. Rhinotmetos, Leontios, Tiberios III., Justinianos II.*, Filippikos, Anastasios II., Theodosios III., Leon III. isaurský, Konstantinos Kopronymos, Leon IV., Konstantios VI.		
Irene (797—802)	Irene	Irene
Nikeforos		
Staurakios		
Michael I.		
Leon V. arménský (813—zavr. 820)	Leon V. arménský	Leon V. arménský

v obou vřaděch až za Basileia II. Bulharobijce. Na konci záhlaví v rkp. zograf připomíná spisovatel výslovně, že sice vláda Lva V. byla před vládou Michaela II., otce Theofilova, ale že ji tak našel zařaděnu ve své předloze.

Císařové byzantští:	Zograf:	Volokolam.:
Michael II.		
Theofilos (829—842)	Theofilos	Theofilos
Michael III. (842—867)	Michael III.	Michael III.
Basileios I.		Basileios I.
Leon VI. Moudrý (886—911)	Leon VI.	Leon VI.
Alexander		Alexander
Konstantinos Porfyrogenetos	! (zmínka jen jednou větou — při Samoillovi)	
Romanos I. Lakapenos		
Romanos II.		
Nikeforos II. Fokas		
Joannes Tzimisches		
Basileios II. Bulgaroktonos (976—1025)	Basileios II.	Basileios II.
Konstantinos VIII. (1025—1028)	Konstantinos VIII.	Konstantinos VIII.

Oba rukopisy se tedy ve výběru panovníků liší v těchto případech: Theodosios II., Zenon, Basileios I., Alexander; celkem čtyřikrát.

Nyní tedy můžeme konečně odpovědět na otázku, jaký je poměr mezi rukopisem zografským a volokolamským. Lavrov tvrdil ve svém prvním článku, že rukopis zografský nepřináší nových fakt textových, pak že rukopis zografský je sice zkrácený text Zonary, ale přece úplnější než volokolamský, a že v obou nejsou tytéž výpisy z úplného Zonary. Poté ve svém ústním referátě (Изв. V., 333) prohlásil podle Abraamoviče, že zografský rukopis je úplná práce Grigorijova, a volokolamský že je sice taktéž dílo Grigorijovo, ale neúplně zachované.

Toto tvrzení je nutno jednak doplnit, jednak opravit.

Za prvé, rozdíl v jednotlivých místech i v postupu vypravování ukazují, že ani zografský ani volokolamský rukopis nám nepodávají vlastního Paralipomena

Grigorijova. Nelze říci, jako tvrdil Lavrov, že volokolamský je prostě zkrácením zografského, neboť naopak různé zprávy, n. př. o pokřtění Rusů, o Symeonovi a o Samoilovi bulharském, podává obsírněji, též s přímými řeči, a je bohatší i různými detaily než zografský.

Naproti tomu zase ani zografský nebyl opsán z volokolamského, neboť i on má zase zprávy, jichž není ve volokolamském (o Štěpánovi, jenž se stal po Fotiovi patriarchou), a kromě toho je rozsahem více než dvakrát větší, neboť ve volokolamském je Paralipomenon na pouhých 61 listech, ale v zografském na 156. Oba rukopisy jsou tedy jen opisy z Grigorijova Paralipomena, jehož v jeho pravé původní podobě vůbec nemáme. Jsou to takové opisy, při nichž písař byl vlastně dalším redaktorem díla: zografský hleděl spíše k úplnosti dějinného proudu, ale v jednotlivých událostech vypouštěl všecku dějepisnou výplň a výzdobu, zejména přímé řeči, kdežto volokolamský vybíral si spíše jednotlivá zajímavá vypravování, a jinak hladce vypouštěl i celá století (v dějinách římských!). Avšak ani Grigorij sám nepodával úplného proudu dějinného ze Zonary, nýbrž, jak vyplývá z četných shod, kde oba rukopisy množství panovníků vynechávají, vybíral si jenom nejvýznačnější osoby historické. V tom právě spočívala vlastně Grigorijova redaktorská práce, a nikoli v tom, co by odpovídalo jeho názoru o úkolech historikových, jak je podal ve své předmluvě. Tento úsudek vyslovujeme ovšem jenom podle srovnání dějin byzantských, protože pro dřívější epochy neposkytl nám Lavrov potřebného materiálu ze zografského rukopisu, ale můžeme jej snad analogicky rozšířit na celé dílo.

Rukopis Krušedolský. Soudím však, že k rukopisnému podání Grigorijova Paralipomena, dosud známému, totiž k rukopisu volokolamskému a zografskému, můžeme dodat ještě jeden rukopis krušedolský. Je to rukopis dávno známý, který zaznamenal Šafařík (Geschichte der südslav. Lit. III. 1865, č. 147, str. 214—215) s názvem Sammlung verschiedener Aufsätze und Abhandlungen aus der 2. Hälfte des XV. Jahrh. Jako jednu část tohoto sborníka uvedl Šafařík také „Geschichte der römischen und griechischen Kaiser“; domníval se, že tento sborník psalo několik písařů, poněvadž některé kusy jsou psány „bulharsko-dackým pravopisem“, což prý lze vysvětliti střída-

vým pobytem jeho někdejšího majetníka, arcibiskupa Maxima, ve Valašsku a ve Srěmu. Datování tohoto rukopisu posunul pak M. Speranskij, jenž z něho studoval Paleju, do stol. XVI. (v práci Ист. палея, њени преводи и редакције у старој слов. књижевности, Споменик XVI., str. 6). Dosud nejpodrobnější popis tohoto sborníku podal Sava Petković v knize Опис рукописа манастира Крушедола (ve Srěmských Karlovcích 1914, jako I. svazek popisů rukopisů pravoslav. srbských klášterů v mitropolii karlovecké) pod č. 81. „Paleja, Zonarina Chronika i besede sv. otaca“ (str. 217 n.). První část tohoto papírového rukopisu z konce XV. nebo z počátku XVI. stol. o 317 l. (Šafařík jich znal 328, ale na začátku i na konci bylo několik listů utrženo), poloustavem a srbským pravopisem psaného, tvoří starozákonní historie, a jmenovitě na l. 56a—112b je t. zv. historická Paleja. Na l. 126a—220b¹⁾ je výtah z kroniky Zonarovy s nadpisem *ѣже ѿ начела мнѣоу бывших писанихъ въ пространѣхъ обличенія повѣданны(х)*. Že je to zkrácený text Zonarův, na to ukazují poznámky na začátku a na konci výtahu: *съ же съкратнь многоа, пльзна же възъмъ ѿ вѣс(х) лѣтописаних[х]... ѿ сн(х) же пакы мы н ѿ сего възехом(м) ѣлика възмогош(м) вѣмѣстнн кратчанше.* Kromě toho podle Petkoviće se text tohoto výtahu neshoduje přesně ani s řeckým textem v Migneově Patrologii (Petković nezná vydání Dindorfova) ani s úplným textem slovanského Zonary, jak z jeho bělehradského rukopisu uveřejnil výňatek Kačanovskij v Starinách XIV.; plně se shoduje jen jediný úryvek — o cis. Maximianovi — Kruš. 209b = Star. XIV, 131. Že však skutečně tu máme text podle Zonary, to věděl již Šafařík l. c., jenž při zmínce o karloveckém rukopise slovanského překladu Zonary (č. 190., str. 235 b) poznamenal výslovně: Hieher gehört auch die schon oben erwähnte Geschichte der römischen und griechischen Kaiser in der Krušedoler Handschrift Nr. 147.

O textu krušedolském nemůžeme mnoho říci, protože Petković z něho nic neuveřejnil, přece však z popisu jeho (l. c. 221 n.) soudím, že tu nemáme nic jiného než třetí rukopis Paralipomena, ovšem, jako tomu bylo při prvních dvou,

¹⁾ Petković uvádí až l. 231b; ale na l. 220b—231b není již text Zonarův.

rukopis, který je do jisté míry zároveň redakcí, a je rozhodně kratší než Paralipomenon zografské.

Obsah krušedolského rukopisu. Poněvadž Petkovič, který jinak je dosti podrobný v popisování rukopisů, nezmiňuje se o tom, že by tu byla výše otištěná předmluva Grigorijova a životopis Zonarův, lze souditi, že obou těchto nejzajímavějších částí krušedolský rukopis nemá. Na l. 126a—175 a jsou krátce probrány události starozákonní od stvoření andělů do Tobíáše. Této části nemáme v rukopise volokolámském, ale jest v rukopise zografském; výčet jeho starozákonních kapitol, jak byl zde výše uveden, souhlasí celkem, zvláště co do výčtu židovských králů, s obsahovými údaji Petkovičovými.

Od l. 175 a přechází rukopis krušedolský na dějiny perské a zde již jsou shody zřejmější:

Zograf.:	Krušedol.:
повелѣніе кѹрово, да свзѣжіет се цркъ ѳерланмѣска.	повелѣніе кѹрово ѡ свз(д)анн цркве іерланмскыє. лѣ.
о влѣхбѣ црѣ.	ѡ влѣхбо(х) цре(х). лѣ.
о смрѣти камкѣсовѣ. о црѣтвн да- рїевѣ.	смрѣть камкѣсова. лѣ. о црѣтвн дарїевѣ, како ѳхѣцрѣ-
оухищрѣніе, еже свтворѣн конѣ ддрїевѣ.	ніемь конюха прїе(т) сїе. лѣ. црѣткѡ зѣрзѡ(во). лѣ.
црѣткѡ зѣрзѡво.	

Následuje pak postup v obou rukopisech docela stejný: Xerxes, Artaxerxes, Mardocheus, Esther, Alexander, Bukefalos (Zogr. о кѡнн волѣгелѣвъ, Kruš. ѡ конн воукефалѣ, снрѣ(ч) волѣ-гелѣвъ), Ganges, Ptolemaios Lagos, Ptolemaios Filadelfos (Kruš. црѣткѡ Птолемеа братолѣвца), pak v obou rukopisech како озловн іоудѣе велнкын ѡнтїѡх, Alexander, syn Antiochův, Herodes, druhý Herodes, o válce židovské (zde však se nadpisy obou rukopisů liší).

Na l. 203 b—220 b podává Krušedolský co nejstručněji dobu římských a byzantských císařů. Stejně jako Zogr. i Volok.

má nadpis ѡ рѣмѣ н ѡ рѣмланѡхъ; stejně jako zografský (a na rozdíl od volokolámského) začíná hned dobou císařskou stejným názvem ѡ самодрѣжце(х) a to Pompeiem (ѣанноначѣліе поміпіеко). Následují — úplně jako v zografském — Vespasianus, Titus, Domitianus, Traianus, pak doslovně v Kruš. i Zogr. ѣанноначѣліе ѡнтїѡнна блгоч(с)тнѣаго, ѣанноначѣліе марка антѡнїа (zogr. -нна) прѣмоудраго; dále v obou Severus, Decius, Aurelianus; místo nadpisů црѣткѡ мазнїанѡво а мазнїннѡво (zogr.) píšá krušedolského, nezda je dobře těchto jmen sobě velmi podobných, aby je rozlišil, napsal: црѣткѡ знїїанѡво а мазнїїанѡво. Pak v obou následuje Konstantin Veliký a při tom смрѣть стѣе ѣлѣны.

Byzantští císařové (209 b—220 b) jsou podáni v tomto výboru:

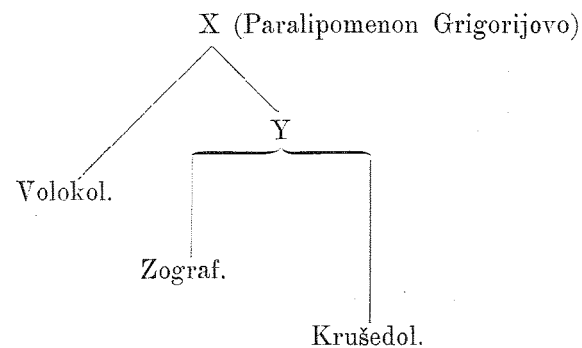
Krušedol.	Zograf.	Volokolam.
Theodosios Veliký	Theodosios Vel.	Theodosios Vel.
Arkadios	—	—
Honorius въ старѡ(м) рѣмѣ	Honorius	Honorius
Theodosios II.	Theodosios II.	Theodosios II.
(црѣткѡ малаго ѳео(д)- сїа еъ константннѣ градѣ)	} totéž	
Anastasios I. Di- koros		
Maurikios	Maurikios	Maurikios
Irene a syn její Kon- stantin	Irene a Konstantin	Irene a Konstantin
Lev V. arménský	Lev V. arménský	Lev V. arménský
Theofilos	Theofilos	Theofilos
Michael III. a Theo- dora	Michael III. (a Theodora)	Michael III. (a Theodora)
Basileios I. make- donský		Basileios I.
Lev VI. „прѣмоудрын“	Lev VI.	Lev VI.

Krušedol.	Zograf.	Volokolam.
Basileios II.	Basileios II.	Basileios II.
Konstantin βασιλειου- ροδανη	Konstantin Porfyro- gennetos	
Konstantin „bratr Basileiův“; t. j. Konstantin VIII., bratr Basileia II. Bulgaroktona	Konstantin VIII.	Konstantin VIII.

Vidíme tedy, že výběr byzantských panovníků je ve všech třech rukopisech téměř stejný. Je pouze několik rozdílů v jejich seřadění; tak zvláště krušedolský rukopis nemá charakteristického přemístění vlády Lva V. arménského až za Basileia II., kterážto hrubá nesprávnost chronologická je charakteristická pro oba ostatní rukopisy. Kromě toho na počátku krušedolský uvádí Arkadia, jehož nemá Zogr. ani Volok., a Honoria nesprávně klade až po Theodosiu Velikém. Také na konci výčtu byzantských panovníků je malý rozdíl: Zogr. uvádí Basileia I. jako Volok. (Zogr. ho nemá) a stručně vzpomíná Konstantina Porfyrogenneta jako Zogr. (Volok. ho nemá). Všecky tři rukopisy se končí Konstantinem VIII. (1025—1028), tedy rokem 1028.

Tyto shody obsahové tedy podle mého soudu dokazují, že rukopis krušedolský obsahuje Grigorijovo Paralipomenon Zonary.

Zaroveň však z provedeného srovnání rukopisů vyplývá, že jako první dva rukopisy ani krušedolský nám nepodává původní podoby Paralipomena. Dále však ukázané rozdíly mezi Kruš., Volok. a Zogr. nás poučují o tom, že krušedolský nevznikl ani zkrácením ani opsáním volokolámského či zografského, nýbrž že i on pochází přímo z předlohy nám nezachované. Poněvadž však v obsahu i rozsahu je o něco těsnější příbuznost mezi krušedolským a zografským než mezi krušedolským a volokolámským, lze snad míti za to, že krušedolský a zografský vznikly z jisté společné přechodní předlohy. Celková filiace by tedy byla asi tato:

Jsem si vědom toho, že tato filiace nemá platnost definitivní, poněvadž na dohlednou dobu nemůže být ověřena prohlédnutím všech příslušných rukopisů, ale snad aspoň přispěje k poznání zajímavého dílka — Paralipomena.

Dobový rozsah Paralipomena. Za druhé však musíme vysloviti otázku, zdali dobový rozsah Grigorijova Paralipomena je věrně znázorněn našimi rukopisy. Ty všechny se končí, jak řečeno, rokem 1028, kdežto Zonarova kronika rokem 1118. Psal i Grigorij až k tomuto roku? Na to nemůžeme odpovědět bezpečně, ale máme po ruce dohad V. Vasiljevského, že Grigorijovo Paralipomenon sahalo dále než za rok 1028, jímž se končí naše rukopisy.

Vasiljevskij totiž ve své důkladné práci o Symeonu Logothetovi (Виз. Врем. II. 1895, 78—144) si všiml toho, že jediný slovanský rukopis Symeona Logotheta sahá až do Romana Diogena (r. 1067), kdežto řecký originál se končil smrtí Romana Lakapena r. 948. K tomuto prodloužení se nehodil nijak řecký text, přidaný v některých řeckých rukopisech ke Georgiově kronice, a připisovaný — ovšem nemožně — Symeonovi (viz na př. Muraltovo vydání Georgia Hamartola), ale zato se ukázalo, že toto pokračování jeví shody s řeckým textem Zonary. Tak zejména v panování Konstantina Porfyrogenneta, Romana II. a ve výpravě Rusů na Cařihrad za Konstantina Monomacha r. 1043 našla se místa se shodami doslovnými. To ukazuje Vasiljevskij na přesných příkladech. Avšak toto prodloužení nereprodukuje úplného Zonarova textu, nýbrž jen text zkrácený, vynechávající nahodile některá místa originálu, na př. o ruské kněžně Olze, rozhovor Fokův

s císařem Romanem, a pod. Překladatel Symeona, či lépe — písař překladu — měl tedy před sebou nějakou zkrácenou úpravu Zonarovy kroniky; nepoužil jí však celé, nýbrž teprve od panování Konstantina Porfyrogenneta. To ukazuje jednak kritické srovnání, jednak i vlastní poznámka v překladu Symeona na l. 254: До зде Симеона Λωγοθετῆ ἔ τворень(ε) λ ω̄ зде дрѣгаго. Самовластїе Константина Българьнорванаго. Tedy překladatel nesledoval řeckého originálu až do konce, nýbrž opustil jej, aby přijal předlohu stručnější (srv. zde str. 75).

Ale jak zjistit, že touto předlohou byla právě ta zkrácená úprava Zonarovy kroniky, kterou spojujeme se jménem Grigorijovým, když Paralipomenon se končí rokem 1028, kdežto slovanský Pseudonymeon r. 1067, a když mimo to v Paralipomenu je vláda Konstantina Porfyrogenneta vypuštěna? Na konci volokolámského rukopisu (str. рз—рѣ, 107—109) vybral Vasiljevskij nahodile zprávu o dějích pozdějších za Basileia II., o věcech bulharských. Toto místo se čte bez vážnějších změn na 275-listě slovanského Pseudosymeona (Zonaras IV., 110 Dindorf); srv. vyd. Sym. Log. Sreznevského str. 156.

Sym. Log. l. 275:

Българе же како оуслышашъ о смърти Цимисхїевъ, пакы ѿвръгошъ сѧ н блѧ своѧ четырьѣ братенцемъ възложнша: Дѣвѧ, Моуѣсею, н Аронѧ н Самѧна, н же н комнтѡпуѧн нарицаѧхъ сѧ, зане снѡве бѣхъ еднного ѿ нарочнтынъ въ нѣ н нарицаемаго комн. нѡ цркынъ ро нхъ сконча сѧ, еднномѧ точїжъ оставшѧ ѿ снѡвѣ Петра црѣ. гла же Романа, н же ископленъ бѣ (poslední věta asi glossa).

Paralip. volokol. 107.

[ѡтѡ време сканрѣ, воѡвола ѿше на востокъ н ѡчннн црмѣ н много бранн сътвори съ црма. послѣ же ѧ вывѣ Сканрѣ ѿ Хосрола перскаго, н затворѣ въ темницн.]
В тѡ време българе предаше начество българское четырьѣ брѧмъ, дѣвѧ, монсеѣ, дронѣ н самонѧ. нарицахѣ же сн комнтѡпѧн, зане бѣхѣ снѡве еднно кнзе българскаго, нарицаема комн. елнцн же бѣхѣ ѿ рода цркаго, погнбоша всн, еднн же тѣчїѡ петровѣ снзъ вѣта н тѣ скопецъ.

Je viděti, že obě verše jeví základní shody: jména 4 bratrů, jejich původ, o Petru-skopci; ale stejně je patrné, že oba se v jednotlivostech různí (o Sklérovi, jména Romanovo). Jisto je tedy jen to, že v prodloužení Symeona Logotheta máme vskutku zkrácené znění Zonarovy kroniky; že toto zkrácení je právě Grigorijovo Paralipomenon, je málo pravděpodobné. Tento náš strážlivý úsudek se potvrdí, jestliže srovnáme — což Vasiljevskij neučinil — citované místo se zněním úplného Zonary podle rkp. bělehradského (Kačanovskij 158):

Българѣ же поаѡвоше се пакы; понеже оубѣдѡше, како оумреть цимиски, предаше господство българское дѣмъ (?) братїамъ: дѣвѧ, моусею, аронѣ н самонѧ. нарицахѣ же сы н комнтѡпѧн, зане бѣхѣ сынове еднного кнѣза българскаго, нарицаемаго комнт. елнцн же бѣхѣ ѡтъ рода царска, погнбоше всн; едннъ тѣчїѡ ѡтъ ѡтрочеть петровѣхъ вѣта, бѣше н ѡнъ скопецъ. Srv. řec. textu IV. str. 110, vyd. Dindorf.

Jak viděti, stupeň příbuznosti mezi pokračováním Symeona na jedné straně a úplným i zkráceným textem Zonarovým na druhé je asi týž. Nemůžeme tedy tvrdit, že v pokračování Symeonově máme dokončení díla Grigorijova, ale jisto jest, že toto pokračování obsahuje text Zonarův. Nelze říci, zdali tento text byl přijat již z hotového slovanského překladu, či z řeckého originálu teprve překládán. Z první možnosti plynuly by dva důležité důsledky: 1. slovanský překlad Zonary, a to i úplný i neúplný, sahal by dále nežli k roku 1028, t. j. aspoň k roku 1067;

2. užil-li bulharský překladatel Symeonův slovanského textu Zonary — ale **ne** středobulharského překladu, nýbrž srbského zpracování Grigorijova — pak překlad Symeonovy kroniky vznikl nikoli ve XIV. století, jak jej libovolně datoval Vasiljevskij (rukopis je až ze XVII. st.), nýbrž až v XV. století, t. j. po roce 1408. Poněvadž však zase slovanský text Symeona neobsahuje rysů, jimiž se vyznačuje jeho řecký rukopis z XV. století, bylo by třeba v tomto případě klásti vznik překladu Symeonovy kroniky do doby, nepřilíš vzdálené roku 1408.

Nieméně citovaná shoda mezi prodloužením Sym. Log. a Volokol. jeví se mi málo průkaznou pro dalekosáhlý závěr, že kronika Zonarova byla přeložena dále než k r. 1028: proti

tomu svědčí důležitá shoda všech známých rukopisů úplného Zonary i Paralipomena, z nichž žádný za rok 1028 nesahá; prodloužení u Sym. Log. k r. 1067 mohlo tedy vzniknouti nezávisle na překladě Zonary,

Poměr Paralipomena k řeckému Zonarovi. Konečně zbývá rozřešiti poslední otázku: jaký je skutečně poměr Grigorijovy úpravy k úplnému Zonarovi; pracoval Grigorij podle řeckého textu či podle středobulharského překladu, po případě jeho srbského opisu? Předem si musíme uvědomiti, že slovanský překlad je nám zachován vesměš v rukopisech mladších, než je dílko Grigorijovo.

Již z předmluvy Grigorijovy a pak ze srovnání obou zachovaných rukopisů jsme poznali, že Grigorijovou prací bylo jednak vybírání míst ze souvislého postupu Zonarova, jednak i jejich zkracování. Máme tedy zjistiti, vybíral-li Grigorij svá místa podle řeckého originálu Zonarova či už podle slovanského překladu. Vasiljevskij l. c. 142 upozornil na jedno místo ze Zonary v pokračování Symeona Logotheta, kde slovanský text praví *НАМ* a *НАШН*, ač se mluví o Řecích: l. 306: *и при-хождахъ ѡни* (Rusové) *къ нѣ а нашн къ нѣ къпчюище*, Zon. IV. 167 Dindorf: *καὶ παρ' ἄλλήλους ἐμπορευόμενοι* — a z toho vyvodil, že zkrácená úprava Zonary byla pořízena již v byzantské literatuře a hotová pak byla do slovanštiny pouze přeložena. Lavrov l. c. byl v té příčině opatrnější, a vyslovoval jen otázku, není-li takové možnosti. Myslím, že sotva. Ono místo, jehož se dovolává Vasiljevskij, není průkazné, je to prostě slohová neobratnost, nedopatření z nepozornosti. Kromě toho nepodařilo se ukázati tu řeckou zkrácenou úpravu, jež by byla vzorem či předlohou Paralipomenu. Jsou ovšem mezi řeckými rukopisy Zonary i takové, které podávají jen výpisy z celého textu, a je možné, že třeba i takový neúplný rukopis byl znám Slovanům a přímo Grigorijovi, ale že by byl Grigorij pouze přeložil takovou zkrácenou úpravu a nezpracoval ji sám, to neodpovídá skutečnosti. Mluvit on sám v předmluvě výše citované o tom, že svou předlohu opravoval a doplňoval po možnosti, lituje, že k tomu nemohl užiti Herodota, Xenofonta a různých církevních otců, a upozorňuje, že si vypomohl aspoň Georgiem Hamartolem. Tak by nemluvil pouhý překladatel.

Ale ještě více. Můžeme dokázati, že *Grigorij* nezpracoval svou úpravu podle řeckého Zonary, nýbrž podle hotového *překlada slovanského*, a to zase ne podle původního rukopisu, nýbrž podle nějakého pokaženého opisu. Praví hned v nadpise předmluvy, že je napsána $\overline{\omega}$ $\overline{\rho\rho\epsilon\eta\eta\sigma\alpha\upsilon\sigma\alpha\gamma\omicron}$ $\overline{\kappa\eta\eta\gamma\omicron\upsilon}$ $\overline{\sigma\iota\omega}$, a rovněž v dalším textě výslovně a několikrát opakuje $\overline{\rho\rho\epsilon\eta\eta\sigma\omega\alpha\tau\eta}$, $\overline{\rho\rho\epsilon\eta\eta\sigma\alpha\tau\eta}$, a ne $\overline{\rho\rho\epsilon\lambda\omicron\gamma\eta\tau\eta}$. Přímou si stěžuje na to, že usiloval najíti knihy řecké ($\overline{\kappa\eta\eta\gamma\omicron}$ $\overline{\rho\omicron}$ $\overline{\gamma\rho\epsilon\tau\eta\sigma\kappa\omicron\mu\omicron}$) a nedostal jich. Právě tak ze zmínky o kronice Georgiově lze souditi, že měl po ruce její překlad, asi druhý, t. zv. srbský, opsaný na Athoně r. 1386 a 1389, a nikoli řecký originál. Ale kromě tohoto jeho svědectví máme i jazykové důkazy z vlastního textu. Tak při zápase Samoillově s Basileiem II. praví Grigorij: ($\overline{\upsilon\rho\epsilon}$) $\overline{\sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta\eta\sigma\alpha}$ же $\overline{\eta\upsilon\delta\alpha\epsilon\eta\omicron}$ $\overline{\rho\rho\eta\eta}$ и $\overline{\eta\eta\kappa\omicron\lambda\eta\eta\sigma\alpha}$ $\overline{\eta\alpha\chi\alpha\lambda\eta\eta\eta\eta\eta\kappa\alpha}$ $\overline{\sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta\eta\sigma\alpha}$ $\overline{\rho\rho\eta\eta}$ и $\overline{\rho\alpha\tau\rho\rho\kappa\eta\eta}$ ($\overline{\nu\omicron\lambda\omicron\kappa}$ $\overline{\rho\zeta}$) — и $\overline{\sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta\eta\sigma\alpha}$ $\overline{\eta\alpha\chi\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\rho\alpha\tau\rho\rho\kappa\eta\eta}$ $\overline{\sigma\upsilon\tau\omega\rho\eta}$ (zogr. 155 v), kdež je chybně přeloženo řecké místní jméno $\overline{\tau\alpha}$ $\overline{\Sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta\eta}$: $\overline{\tau\alpha}$ $\overline{\mu\epsilon\eta\tau\omicron\iota}$ $\overline{\Sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta}$ $\overline{\rho\omicron\lambda\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\epsilon\acute{\alpha}\lambda\omega}$ $\overline{\kappa\alpha\iota}$ $\overline{\delta\epsilon}$ $\overline{\tau\eta\eta}$ $\overline{\alpha\upsilon\tau\omega\eta}$ $\overline{\phi\upsilon\lambda\alpha\kappa\eta\eta}$ $\overline{\epsilon\mu\pi\epsilon\iota\sigma\tau\epsilon\upsilon\rho\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\omega\varsigma}$ $\overline{\beta\rho\alpha\chi\omega\eta}$ $\overline{\tau\eta\eta}$ $\overline{\eta\eta\lambda\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\omega\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\delta\epsilon\varsigma}$ $\overline{\kappa\alpha\iota\tau\omicron\iota}$ $\overline{\rho\alpha\tau\rho\rho\kappa\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\delta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\pi\alpha\lambda\iota\eta}$ ... Táž chyba je v úplném překladě Zonary: $\overline{\eta\eta\kappa\omicron\lambda\eta\eta\sigma\alpha}$, $\overline{\eta\alpha\chi\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta\eta\sigma\alpha}$, $\overline{\rho\rho\eta\eta}$ и $\overline{\rho\alpha\tau\rho\rho\kappa\eta\eta}$ (srv. zde s. 112). Když se vykládá o Liciniovi, praví se stejně tak jako v úplném slovanském Zonarovi: $\overline{\lambda\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ ... же $\overline{\beta\eta}$ $\overline{\rho\omicron\delta\omicron\mu\omicron}$ $\overline{\sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta\eta\eta\eta}$ (Krušedol. 209 b — bělehr. Kačanovskij Star. XIV., 131). Zejména pak je důležité, čehož si dosud nikdo nevšiml, že Grigorij opakuje i ty poznámky o Srbech a Bulharech, jichž v řeckém textě není a které jsme svrchu bezpečně přičtli překladateli celé kroniky. Tak čteme ve vyd. Bodjanského na str. 68: $\overline{\omega\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ же ($\overline{\tau\rho\alpha\iota\alpha\eta}$) $\overline{\eta\alpha}$ $\overline{\delta\alpha\kappa\eta}$, $\overline{\sigma\eta}$ $\overline{\rho\epsilon}$ $\overline{\eta\alpha}$ $\overline{\sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta}$; $\overline{\eta\alpha\chi\eta\eta\eta}$ же $\overline{\sigma\rho\zeta\eta\eta\eta}$ $\overline{\delta\epsilon\kappa\alpha\beta\alpha}$ $\overline{\sigma\omega\tau\omega\rho\eta}$ $\overline{\beta\rho\alpha}$ ... $\overline{\tau\rho\alpha\eta\eta}$ же $\overline{\sigma\omega\tau\omega\rho\eta}$ $\overline{\mu\omicron\sigma\tau\eta}$ $\overline{\eta\alpha}$ $\overline{\delta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\chi\eta\eta\eta}$ и $\overline{\rho\omicron\beta\eta}$ $\overline{\sigma\epsilon\rho\beta\eta\eta}$; na str. 84: $\overline{\eta}$ $\overline{\omega\tau\alpha\beta\eta}$ $\overline{\sigma\epsilon\gamma\omicron}$ ($\overline{\eta}$ $\overline{\omega\tau\alpha\beta\eta}$ $\overline{\sigma\epsilon\gamma\omicron}$) $\overline{\epsilon\zeta\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$ $\overline{\sigma\epsilon}$ $\overline{\epsilon\zeta\eta\eta\eta\eta}$, kdežto v řeckém textě je $\overline{\epsilon\eta}$ $\overline{\tau\omega}$ $\overline{\eta\eta\eta\eta\eta\eta}$. Jiným důvodem je chybné zařazení Lva V. arménského, jež je v rup. zografském i volokolámském, a také v úplném překladě (rkp. bělehrad. i víd., srv. zde s 103), ale nikoli ovšem v řeckém textě. Grigorij tedy upravoval slovanský překlad Zonary. Mluví sám

o tom, že jeho předloha byla „nějakými vesničany pokažena“, „že obsahuje selské hrubosti“, a to se ovšem netýká textu řeckého, nýbrž slovanského. V opravování svém zlepšoval dílo nejen věcně, nýbrž — podle svých názorů, i formálně, t. j. hleděl se přiblížiti duchu řeckému. Proto odstraňoval poslovanštění vlastních jmen řeckých, v němž se liboval původní překladatel Zonary; Grigorij psal místo $\sigma\alpha\rho\eta\nu\sigma$ — $\alpha\mu\rho\iota\alpha\nu\acute{\omicron}\nu\acute{\omicron}$ (Lavrov 459).

Při práci užíval i jiných pomůcek, totiž historických knih starozákonních a Georgia Hamartola. Dnes však nelze vykonati potřebného srovnání a ukázati, co skutečně je vzato Grigorijem z těchto dvou pomůcek, protože k tomu bychom musili napřed znáti celý překlad Zonarovy kroniky, ježto i Zonaras sám těchto dvou pomůcek užíval. Proto asi Lavrov této slíbené (Изв. V., 333) práce nevykonal. Ukázal však přece jedno místo Grigorijovo, jehož není v Zonarovi: o zázraku sv. Jiří, jemuž anděl přinesl klíče chrámu jerusalemského.

A konečně nejpádnější důkaz o tom, že Grigorij vskutku pracoval podle slovanského překladu: při výpravě Traianově k Rudému moři (nastr. $\xi\phi$, 69) čteme: $\mu\alpha\rho\iota\alpha\nu\acute{\omicron}\nu\acute{\omicron}$ же сїе черьмное имене черьмника цра нѣкогого црѣвовавшя тѣх. $\xi\lambda\epsilon$ прѣвѣотѣль по своен волн и зложн рѣ. ϵ не приложн черьмное, и черьмника рѣ, гаѣ бо на вѣстоцѣ словеньскомоу ѣзнкы взмеченіе ? λ ще бо просто море хотѣше помѣнѣти, правено бѣ рещи черьмное, λ ииелн толкованіе и зложн, достоѣше правѣ по ѣлннскомѣ сказати. не бо црѣ ω чрѣмникъ именовѣ, иѣ всѣкѣ рнѣрѣ, ω не же и черьмное мѣре, ѣрнѣра фаласка. Grigorij tedy vytýká, že překladatel přeložil „po své vůli“, t. j. libovolně. Pravíť prý totiž, že Rudé moře má název podle nějakého cara Čermnika, který tam panoval. Ale kde pak jsou na východě Slované usedlí? Kdyby tedy byl chtěl vzpomenouti prostě tohoto moře, byl by napsal jenom „Čermnoje“, podle řeckého Ἐρυθρὰ θάλασσα . Tato polemika je velmi zajímavá svou vtípností, ale ještě zajímavější, srovnáme-li ji s řeckým originálem. Tam totiž praví Zonaras (sv. III., str. 69, Dindorf, kn. XI. kap. 22.): $(\text{Τραιανός}) \text{ ἐμείρετο μέντοι καὶ τὴν Ἐρυθρὰν εἰσπλευσάσασσαν, ἥ μᾶρα μὲν τοῦ Ὀκεανοῦ λέγεται, κέκληται δ' οὕτως ἀπὸ τινος ἐν αὐτῇ δυναστεύσαντος.}$

$\epsilon\mu\epsilon\iota\sigma\iota \delta\epsilon \kappa\alpha\iota \text{ Ἰνδός}$ etc. Naproti tomu v bělehr. rkp. překladu (Kačanovskij str. 130) nalézáme opravdu: $\mu\alpha\rho\iota\alpha\nu\acute{\omicron}\nu\acute{\omicron}$ же море есть честь $\mu\alpha\rho\iota\alpha\nu\acute{\omicron}\nu\acute{\omicron}$ реки; $\mu\alpha\rho\iota\alpha\nu\acute{\omicron}\nu\acute{\omicron}$ же сїе черьмное именовъ черьмника цара нѣкогого, царствовавшяго тѣх. Jméno „Črmmnik« si ovšem překladatel vymyslel sám. Grigorij však řeckého originálu ani neviděl.

Literární cena Paralipomena. Z toho všeho je patrné, že Grigorijovo dílko je v dějinách literatury srbské památkou povšimnutí hodnou jako projev ducha svérázného, výhodně se lišícího od mechanických, bezduchých opisovačů. Proto jsme mu také věnovali více místa a litujeme, že i jeho druhý rukopis — athonský — nedočkal se dosud vydání, k němuž právě Lavrov byl tak povolán. Bylo by vlastně nejsprávnější pokusiti se kritickým vydáním o rekonstruování Grigorijova Paralipomena složením textu zografského i volokolamského a krušedolského, po případě i přibráním (pod čarou) pokračování v překladě Symeona Logotheta. Dílko Grigorijovo by toho zasloužilo: obohacujeť poutavě obraz původní letopisné literatury srbské. Jeť srbská starší literatura — kromě překladů byzantských kronik — sice bohatá hagiografickými skladbami a také krátkými letopisy o domácí minulosti, ale zato nemůže soutěžiti s ruskou na poli světových kronikářských kompilací vlastní práce, totiž na poli chronografů, jimiž je tak bohatá starší literatura ruská. I v srbské literatuře máme ovšem chronografy, celkem třináct (Popović l. c. 43 sl.), zejména žito-myšlský, vrchobřeznický a dva Šafaříkovy — ale ty všechny pocházejí až ze sedmnáctého století. V čelo této řady stavíme tedy nyní prvního člena, mnohem staršího, Grigorijovo Paralipomenon z roku 1408.

VII.

Po Joannu Zonarovi následuje v řadě byzantských kronikářů chronologicky **Konstantinos Manasses** (Κωνσταντῖνος ὁ Μανασσῆς).

Život a činnost. O jeho životě nám není nic známo nežli to, co vychází na jevo z datování jeho díla, že totiž spadá do druhé polovice dvanáctého století. Konstantin Manasses je však hlava mezi ostatními kronikáři zcela odlišná. Kdežto oni se často utápěli v neživých a nechutných rozjímáních theologických a ve svém mnišském ovzduší se více méně omezovali zájmy církevními a byli pouhými prosaiky, Manasses se snažil být básníkem. Tak složil veršovaný román o lásce Aristandra a Kallithey (Τῶν κατὰ Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν ἐννέα λόγοι, t. j. 9 knih), jenž se nám bohužel zachoval jen v nepatrných zlomcích. Manasses napsal i životopis básníka Oppiana o 52 verších, výmluvnou prósou vyložil jistou mosaiku, personifikující zemi jako ženu, obklopenou květy a mořskými zvířaty (ἔκφρασις εἰκονισμάτων ἐν μαρμάρῳ κυκλωτερῆι) a jinou, znázorňující osud Odysseovy družiny u Kyklopů, oplakával ve smuteční řeči smrt svého zpěnavého ptáka, snad po vzoru Catullově, a napsal několik listů a drobnějších ličení.

Kronika. Jeho kronika, Σύνοψις ἱστορικῆ, nás zajímá proto, že se také snaží být psána ve slohu básnickém, a je přímo složena veršem, patnáctislabičným iambem, t. zv. veršem politickým, s caesurou po osmé slabice; jehož počátky se nyní spatřují už v šestém století (Krumbacher Gesch. d. byz. Lit. 650 sl.) a jenž ve stol. XII. právě došel takové obliby. Kronika Manasseova sahala od počátku světa do smrti Nikefora Botaneiota r. 1081 a obsahuje 6733 veršů; je tedy proti ostatním, zvláště Zonarově, velmi stručná: tak na př. o výpravě Rusů proti Joannu Tzimischovi má jen 7 veršů, Svjatoslava ani nejmenuje.

O jejím vzniku nás poučuje její krátká předmluva:

Ἡ μὲν φιλόυλος ψυχὴ ταῖς ὕλαις ἐπιχάσκει,
καὶ πάντα πραγματεύεται πρὸς τὸ τυχεῖν τοῦ πόθου·
σὺ δὲ, ψυχὴ βασιλίσσα καὶ φιλολογωτάτη,
ἀεὶ διψῶσα γνώσεως καὶ λόγου καὶ παιδείας,
βίβλοις ἀεὶ προστέτηκας, ἐπεντροφεῖς τοῖς λόγοις,
καὶ γίνεταί σοι τῆς ζωῆς ἅπας ὁ χρόνος — λόγος.
Ἐπεὶ γοῦν ἐπεπόθησας ὅλα τροφήμῃ λόγου
εὐσύνοπτόν σοι καὶ σαφῆ γραφὴν ἐκπονηθῆναι,
τρανωῶς ἀναδιδάμυσαν τὰς ἀρχαιολογίας,
καὶ τίνες ἤρξαν ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι τοῦ προηλθόν
καὶ τίνων ἐβασίλευσαν, ἐτῶν δὲ μέχρις ὧν,
ἡμεῖς ἀναδεξόμεθα τὸ βῆρος τοῦ καμάτου,
κἂν δυσχερὲς κἂν ἐπαχθὲς τὸ πρᾶγμα κἂν ἐργῶδες.
Παραμυθούνται γὰρ ἡμῶν τοὺς ἐν τοῖς λόγοις μόχθους
αἱ μεγαλοδωρία σου καὶ τὸ φιλότιμόν σου,
καὶ τὸν τοῦ κόπου κάψωνα καὶ τῆς ταλαιπωρίας
αἱ δωρεαὶ δροσίζουσι κενούμεναι συγγάμις.

Vlídna a štedrá „duše královská“, kterou tu dvorný spisovatel tak nadšeně opěvuje pro její vzdělání a vědychtivost, je pak v poznámce některých rukopisů jmenována: ἐξεφωνήθη δὲ πρὸς τὴν σεβαστοκρατόρισσαν Εἰρήνην, τὴν νυμφὴν τοῦ βασιλέως κωροῦ Μανουήλ σὺν τῷ ἀταδέλφῳ αὐτοῦ, κυριῷ Ἀνδρονίκῳ. Podporovatelkou a podněcovatelkou básnickovou při této práci byla tedy Eirene, švakrová císaře Manuele Komnena (1143—1180), manželka sebastokratora Andronika. Osoba panovnickova je pak připomínána ještě ve vypracování samém (v. 2546 sl., ed. Migne 315):

Καὶ ταῦτα μὲν συμβέβηκε τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ,
ἢ δ' ἡμετέρα τέθηλεν, ἀῖξει, κρατεῖ, νεύξει.
καὶ μέχρι τέλους ἀῖξειτο, ναῦ βασιλεῦ παντᾶναξ,
τοιούτον σχοῦσα τηλαυγῆ φωσφόρον βασιλέα,
μέγιστον Ἀδσανάνακτα, μυριονικηφόρον,
Κωμνηνιάδην Μανουήλ, πορφύρας χρυσοῦν ῥόδον,
ὄσπερ τὸ κράτος ἤλιος μετρούσαιεν μύριοι.

Panovníkem Manasseovým byl tedy Manuel, za něhož „Cařihrad, druhý Řím, vzrůstá a mládne a bude zajisté až do

konce vzkvétati, neboť jeho pán je vševládny, největší, světlo-
noš, nositel desíti tisíců vítězství, zlatá růže na purpuru, císař,
jehož moci se vyrovná deset tisíc slunci . . .“

Jak asi vypadaly ostatní výlevy byzantinismu, když takovéto obraty se zdají autorovi prostými a zřejmě se vyhýbá přílišným tirádám, aby se někomu nezdála jeho řeč příliš lichotivou! Srv. v. 18:

Καὶ ταῦτα μὲν ἐνταῦθά μοι καὶ μέχρι τούτου στήτω,
μή πως κολακικώτερος δόξῃ τισὶν ὁ λόγος . . .

Proto prý také skončil právě před nastoupením Komnenů, neboť nechce být lichotníkem, a ušlechtilých skutků této dynastie je takový oceán, že by ho ani Herakles sám nepřebrodil . . . Tak praví v závěrečných verších 6722 sl.

Ἄλλὰ λοιπὸν εἰς σιωπῆς ἔρμον ὁ λόγος στήτω
πελάγους γὰρ Ἀτλαντικῆς χύσις ἀνέρωγέ μοι,
ἀριστουργήματα λαμπρὰ γενναίων βασιλέων,
ἀνδρῶν ἠρώων, εὐγενῶν, ἀλκίμων, μεγαθύμων,
ὧν οὐδὲ γλώσση δυνατόν τοὺς βιοὺς διαπλεῦσαι.
Ἦδη λοιπὸν ἐκκύπτουσι τρισκαριστεῖς σκηπτούχοι
Κορνηνιαδαὶ κράτορες μεγαλοῦργοί, γεννάδαι,
θαλάσσης πελαγίζοντες τῶν τροπαιοχημάτων,
ὡς οὐδ' αὐτὸς ἂν Ἡρακλῆς ὁ κρατερός περάσοι.

Forma kroniky. Již z těchto ukázek je patrné, že forma této dějepisné básně je velmi okázalá; řeč oslňuje leskem nákupených metafor jako zlato byzantských mosaik, a jako těžká a dusná nádhera byzantských paláců vyjímá se toto obrazové přetížení. Manasseovi, jako každému úpadkovému básnikovi, není dáno mluvit prostě: jeho osoby neumírají, ale odevzdávají prach tělesný zemi, pokrývají se hrobem a zemí vše přijímající (δεῦναί τον χουὸν τοῦ σώματος τῇ γῆ τῇ θανείσῃ, v. 3797, τάφω κρύπτεσθαι καὶ γῆ τῇ παντοδόχῳ, v. 4308, cituje Krumbacher str. 376). Rád užívá přirovnání:

na př. v. 2644: Καὶ γὰρ καὶ ῥόδον εὖσμον φρίσσει πυκναῖς ἀκάνθαις,
ἥλιον τε τὸ βλέφαρον σκοτίζουσι νεφέλαι,
καὶ φθόνος ἐπιφέεται τοῖς τὸ καλὸν ἀκούσι
καὶ πᾶν εὐτύχημα λαμπρὸν καὶ πᾶν σεμνὸν τοῦ βίου
φέρει καὶ τὸ δυστύχημα συνακακικραμένον.

Též řečnických otázek:

v. 2649: Ἄλλὰ γὰρ τί μοι βούλεται τὸ πρόβαμα τοῦ λόγου;
vkládá mravoučné úvahy, na př. o závisti:

v. 3234: ὁ φθόνος γὰρ, ὡς λέγουσιν, οὐκ οἶδε τὸ συμφέρον,
se vzletnou apostrofou:

v. 3248: Φθόνε, θηρίον χαλεπὸν, ληστὰ, φονεὺ, διώκτη,
σκορπίε μυριάκεντρε, τίγρις ἀνθρωποβόρε,
δράκαινα φαρμακεύτρια, βοτάνη θανασίμη,
βέλος ἀσίδηρον, αἰχμὴ πασῶν τιμητικωτέρα,
οἷα ποιεῖς καὶ κακουργεῖς, οἷα δεινὰ τυρεύεις!
Ἵπερρικᾶ τὸ πάθος με, συγγέει με τὸ πένθος,
καὶ προκαλεῖται δάκρυον ἐκ τῶν ἐμῶν ὀμμάτων.
Ἔως καὶ πότε, λυμεῶν, οὕτως ὑπερισχύσεις;
Μέχρι καὶ τίνος, κάκιστε, τὸν βίον συγκυκλήσεις;
τύραννε κακομήχανε, φόνιε, παντορέκτα;
Κἀγὼ γὰρ, ὡς οὐκ ὄφελον, σοῖς ἐμπροσθὸν παλάμαις
καὶ πειραθεῖς σου τῶν βελῶν καίμαι μικρὸν ἐμπνεῶν.
καὶ ταῦτα μὲν ἐλέγχθησαν ἡμῖν ἐν παρεκβάσει.

Třebaže rádi věříme v upřímnost opakovaných nářků spisovatelových na závist, která prý i jeho stihla, přece jeho falešný pathos, rozčilující se sbírkou vybraných nadávek a v zápětí přecházející v nejkliďnější prósu, působí poněkud komicky.

Historická cena kroniky Manasseovy. Historický obsah, skrývající se pod touto hlučnou a barevně křiklavou formou, je dosti hubený, a ještě ne samostatný. Na konci předmluvy slibuje Manasses, že ze mnohých dějepisců se přidrží jenom nejpřesnějších:

v. 21 sl.: πολλῶν ἱστορησάντων δὲ καὶ χρονογραφησάντων
καὶ σπουδασάντων μὲν εἶπεῖν ὀρθῶς καὶ φιλαλήθως,
ἀλλήλοισι ἀνομίως δὲ ταῦτὰ συγγραψαμένων,
ἡμεῖς προχειρισάμενοι τοὺς μάλιστα δεκόντας
τῆς ἀκριβείας ἔχεσθαι καὶ μᾶλλον ἀληθεύειν,
τὰ κατὰ δύναμιν ἡμῶν ἀποπληρώσομεν σοι.

Ve skutečnosti užil nečetných pramenů, a to obyčejně jen jednoho pro jisté období: pro starší Dionysa z Halikar-nassu a Joanna z Antiochie i Pseudosymeona, pro pozdější pak,

jak pěkně ukázal Hirsch (Byzant. Stud. 405—412), Joanna Zonary.

Vydání. Pro svou zábavnou formu byla kronika Manasseova velmi oblíbená, a proto se nám zachovala v četných rukopisech. Textová kritika však nebyla dosud náležitě vykonána. První vydání obstaral J. Meursius v Leydenu 1616, pak A. Fabrotus v Paříži 1655. Novější vydání, ale ještě nikoli kritické, uspořádal J. Bekker v Bonnu 1837 (Corpus); opakováno bylo v Migneově Patrologii řecké, sv. 127, str. 216—472. Z tohoto posledního jsme čerpali i my.

Kronika Manasseova sama zase posloužila pozdějším chronistům, a zejména, jak ukázal Hirsch, v dějinách pozdějších císařů z ní čerpal mladší vrstevník Manasseův Michael Glykas. Zejména pak byla přepracována prósou, a to řečí lidovou, takže pro dějiny jazyka je toto zpracování velmi důležité; rozebral je podrobněji K. Prächter ve stati Eine vulgär-griechische Paraphrase der Chronik des Konstantinos Manasses (Byz. Zeitschr. IV., 1895, 272—313). Slovanský překlad byl však vzdělán z původní úpravy veršované.

*

Vývoj badání o slovanském Manasseovi. *Slovanský překlad* Konstantina Manassea náleží k nejpamátnejším dílům literatury středobulharské, ba církevněslovanské vůbec, a to nejenom pro svůj obsah, nýbrž i pro jména slavistů, která se k němu pojí; zejména v Čechách má starou literární tradici.

První zmínku o něm učinil již kardinál Assemani ve svém díle *Calendaria ecclesiae universalis* (v Římě 1755), díl V. str. 203, kde podrobně popsal rukopis překladu, chovaný ve vatikánské knihovně. Tento rukopis byl dlouho pokládán za jediný.¹⁾ Po Assemanim zaznamenal tento vatikánský rukopis Josef Dobrovský na XIII. str. v předmluvě ke svým *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* r. 1821, ale zajisté jej znal jen z popisu Assemanova,²⁾ kdežto sám ho neviděl; proto

¹⁾ Za západoevropských učenců popsal po Assemanim tento rukopis stručně klasický filolog italský Angelo Mai v díle *Scriptorum veterum nova collectio e Vaticanis codicibus edita* (byl bibliotekářem knihovny vatikánské), jež v 10 dílech vyšlo v Římě 1825—1838, v d. V. str. 102.

²⁾ *Chronicon Constantini Manassis, quod eadem bibliotheca servat, anno 1350 scriptum slavonicus interpres Regi Bulgariae Johanni Alexandro dedicavit.*

také jeho záznam není podrobnější. Zato bylo popřáno spatřiti tento rukopis Frant. Palackému za jeho badatelské cesty do Italie r. 1837. Ve svém díle *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837* (v Praze 1838) na str. 69—70 popsal Palacký vatikánský rukopis, zejména jeho obrazy. Poznamenal při tom, že za jeho pobytu v Římě meškal tam i Bart. Kopitar, a proto že sám nepokládal za svou povinnost obíratí se tímto církevně-slovanským rukopisem. Palacký si povšiml také gloss v rukopise, týkajících se bulharských dějin, a ocenil jejich důležitost v ten smysl, že sice neposkytují bohaté kořisti, ale přece užitečných dat o příchodu Slovanů do Makedonie za Anastasia I. (491—518), o rozsahu staré bulharské říše a j. Brzo po Palackém vykonal podobnou cestu S. Ševyrev, a podal o ní zprávu r. 1839 v *Žurnalu ministerstva nar. prosvěšč.* pod názvem *О словенскихъ рукописяхъ ватиканской библіотеки* (str. 103 až 120, o našem rkp. 106—114). Podobně si povšimli tohoto rukopisu na svých cestách i polský historik Bobrowski a M. P. Pogodin. Před nimi pak již r. 1823 kníže Rumjancev přál si míti kopii tohoto vzácného rukopisu a dal ji pořídití jistému Strandmannovi. Avšak tato kopie zůstala nedokončena: obsahuje jen prvních 45 a posledních 30 stran rukopisu, z ostatních pak kopírovány jen ty strany, které obsahují vyobrazení. Tato kopie jest v rumjancevském museu v Moskvě a popsal ji Vostokov v *Описании рукописей Румянцевскаго музея* pod č. 269 (CCLXIX). Velká pozornost, věnovaná vatikánskému rukopisu, byla odůvodněna tím, že to byl až do té doby jediný známý rukopis tohoto díla.

Zatím však Palacký upozornil r. 1839 v Římě ústně D. Č. Čertkova, vicepresidenta moskevské společnosti historie a starožitností, že v patriarší knihovně moskevské je jiný a podobně starobylý rukopis slovanského Manassea. Odkud měl Palacký o tom vědomost, nevíme. Po návratu do Moskvy hledal Čertkov dlouho marně, až s pomocí P. M. Strojeva našel vskutku tento druhý rukopis, a popsal jej pak v důkladné monografii *О переводѣ Манассиной лѣтописи на словенскій языкъ* (Рус. Историч. Сборникъ VI., v Moskvě 1843, str. 183). Tento popis moskevského rukopisu se týkal spíše pravopisu a obsahu; po stránce čistě jazykové rozebral jej pak P. Biljarskij v monografii *О средне-болгарскомъ вокализмѣ по патриаршему списку*

лѣтописи Манассии, v Petrohradě 1847, str. 42; tuto stať pak důkladně přepracoval a rozšířil v druhém vydání r. 1858 (Судьбы церковнаго языка, část I.).

Z novější doby máme — nehledíc k příslušnému místu v Jagičově článku Ein Beitrag zur serbischen Annalistik (AfslPh II.) — stať P. T. Gudeva Българския рѣкописъ въ Ватиканъ, Сборникъ за народни умотворения..., VI., v Sofii 1891, str. 311—361; před tím ve sv. V. bylo tam pojednáno o vyobrazeních vatikánského rukopisu. Vedle toho však archimandrita Leonid ve svém Историч. Описании сербской лавры Хиландара (Чтенія 1867, кн. IV., отд. III., str. 114 sl.) zaznamenal bulharský rukopis Manassea v klášteře chilendarském (pak též v Чтеніяхъ 1875, str. 14). Potvrzení tohoto záznamu máme od Savy Chilandaree v jeho popise Rukopisy a starotisky Chilendarské, ve VKČSN vyd. Fr. Pastrnek r. 1896, na str. 46). Leonid l. c. se zmínil, že opis tohoto rukopisu je v moskevské synodální bibliotéce.

Kromě toho Ikonnikov naráží na rukopis, chovaný při sboru sv. Sofie ve Velkém Novgorodě (Опытъ II., 1, 94), ale o tom se mi nepodařilo najítí podrobnějších zpráv. Zato jiný, neznámý dříve rukopis Manassea je v Rumunsku, v majetku bulharského klubu v městě Tulči. Je to sborník XVI.—XVII. století, o němž se po prvé zmínil I. Bogdan v díle Cronice inedite, atingătoare de istoria românilor (v Bukurešti 1895, na str. 4—12), vydav z něho letopis moldavský. Po Bogdanovi pak popsal tento sborník A. J. Jacimirskij ve svém díle Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библиотекъ (ve Sborníku Otdělenija, v Petrohradě 1905, str. 839—842). Mimo to A. Popov připomíná pozdní ruský přepis ze XVII. stol., prý ze srbské předlohy, o němž neznám více, nežli že je v Petrohradě (AfslPh II, 13).

Rukopisy. Známe tedy celkem čtyři rukopisy slovanského Manassea, a chceme je popsati, vyšetřiti dobu jejich vzniku i vzájemný poměr, datovati vznik překladu, oceniti jeho hodnotu a po případě i určití jeho další vliv.

1. Nejstarším rukopisem slovanského Manassea není ten kodex, který byl nejdříve znám, totiž vatikánský, nýbrž moskevský patriarší. Je to sborník, v kůži vázaný, a na prvním listě dole má nápis 'Арсе́нійъ. Tato poznámka přivedla Čertkova l. c. 3 na myšlenku, že tento rukopis byl původně na

Athoně v chilendarské lavře a odtamtud že jej přivezl na Rus Arsenij Suchanov, mnich. Víme totiž, že představený klášteřa chilendarského prosil dopisem r. 1655 moskevského patriarchu Nikona o přimluvu u cara za různé slověnské a řecké knihy (rukopisy), vzaté z Chilandara „starcem“ Arseniem Suchanovem (Kalajdovič, Иоаннъ экс. Болг., str. 115, pozn. 91). Sborník je psán na papíře, folio, o 140 listech, poloustavem, se záhlavími rumělkovými. Že jej měl patriarcha Nikon vskutku v ruce a že mu přikládal velkou váhu, to poznáváme z tohoto jeho vlastnoručního přípisu:

ЛѢТА 7135 (== 1661) снѣ кнѣꙋ положи в до́ старо жневонос-
наго воскреснѣа Гдѣа Бга н спаса нашего Іиса Христа новаго Іеранма
смирены Никонъ Бжѣю мѣтїю патрїхъ. а кто ю восхоцетъ усвонти
іакоже Ахаръ, сынъ Хамнекъ, нли чтанъ іакоже Ананїа н Сапфїра,
да ѿнметъ ѿ него Гдѣа Бгъ стѣю свою мѣть н затворитъ дверн
стѣи шедрѣтъ свои, н да прїидѣ на него неблескєніе н клѣба н казнє
божна ашєнаа н тѣлеснаа в ннѣшнемъ вѣцѣ н въ вѣдѣщїе вѣч-
наа мѣка. а кто снє писанїе какнъ злѣї ѹмышленїемъ испншетъ ѿ
кнїгъ сєа, да испншетъ его нзъ раа Гдѣа Бгъ ѿ кнїгъ животнїа.
Takový přípis Nikonův jest i v letopise Nikonovském v knihovně Akademie nauk, s tímž letopočtem 1661; tato okolnost vzbudila u Čertkova domněnku, neuspořádal-li Nikon toho roku knihovnu „Nového Jerusalema“. Další výklad o rázu překladu objasní, proč právě tento rukopis došel u Nikona takové vážnosti. Jeť Nikon jednou z těch pobloudilých postav, jež usilovaly, a to s úspěchem, brzditi přirozený vývoj církevněslovanské literatury nuceným návratem k předlohám řeckým. Jako kdysi v Bulharsku Euthymij a v Srbsku Grigorij Cambak, jako v Kijevě Maxim Grek, tak i Nikon viděl svou ctižádost v „nápravě“ knih, a ta podle něho spočívala v otrocké závislosti na řečtině. Proto vyslal Suchanova na Athos, proto Suchanov přivezl ze své cesty 500 rukopisů. Na Rusi tedy opravovali knihy. Ale poměry byly přece již jiné; novoty Nikonovy vzbudily odpor tak silný, že vedl ke vzniku rozkolu. Srv. P. N. Miljukov, Obrazy z dějin ruské vzdělanosti, v Praze 1903, II., 63—65 a j. Silvestr Med'véděv (vyd. S. Bělokurov) Извѣстіе истинное... о новоправленїи книжномъ, Чтенїя 1885, книга 4.

Obsah sborníku je dosti pestrý. Jsou tu stati Kyrilla alexandrinského (tato patrně dala původ názvu sborníku „Вопросы и отвѣты“), Jana, Epifania, 6 Severianových, Methodia patarského, Ondřeje, Athanasia a Maxima, celkem 15. Kronika Manasseova je devátá v řadě. Na konci sborníka čteme pak:

СЛАВА НЖЕ ВЪ ТРОИЦѢ СЛАВНОМОУ Б҃ГУ, НПОЛЗНѢЖИМОУ ВЪ МАЛѢ
ВЪАНКАА, НЖЕ Н ПРНПСАЦЖ СА СНА СЛОВЕСА МАЛА Н МНОГОПОЛЕЗНА,
ПОВЕЛѢНІЕМЪ Г҃НА МОЕГО БЛ҃ГОРОДНАГО Н ХР҃ТОЛЮБЕНВААГВ Н ПРЕВЫС-
КААГО Н ДР҃ЖАВНАГВ ЦР҃В ПРѢКРАСНАГО ІОААННА АЛЕКСАНДРА ВЪ ТО ТЕ-
ЧЕННА ^{sw.} П. Г. ЄНАНК... (utrženo).

Níže:

ПРНПСА ФНАНПЗ ПОПЗ ПО ПОВЕЛѢН... (utrženo).

Sborník tedy psal pop Filip na rozkaz bulharského cara Joanna Alexandra r. 6853, t. j. 1345. Jest však otázka, psali Filip celý rukopis. Již Čertkov si povšiml, že na posledních 8 listech je písmo silnější a trochu odlišné (l. c. 3, pozn.), ale nepřičítal tomu zvláštního významu. Naproti tomu Biljarskij l. c. 24 sl. soudil, že písmo posledních 9 listů je zcela odlišné: kdežto v posledních listech jsou písmenka o přímých liniích, v místech, kde je kronika Manasseova, jsou zakřivenější: na konci je téměř ustav, kdežto zprědu takřka skoropis. Tento spor nemůžeme ovšem rozřešiti bez přímého názoru, zejména když nemáme po ruce fotografických snímků a když oba, Čertkov ani Biljarskij, neuvedli podrobněji paleografických zvláštností. Biljarskij však l. c. 27 správně upozornil na прпнсацаж (dat.) a прпнса. Rozumíme-li zápisu tak, že Filip byl písařem celého rukopise, pak tu máme zvláštnost jazykovou, že v kratičké poznámce je dvakrát прн- místo прѣ- kdežto jinak v celém rukopise jest jen ј е d н о u прнльстн místo прѣльстн, a to ještě nacházíme stejně i ve vatikánském (Biljarskij str. 115). прпнса však snadno vyložíme tak, že Filip jen „připsal“, t. j. dopsal rukopis. Proto také praví МАЛА, což by se na celý kodex méně hodilo. Poněvadž mu toto dopsání dlouho netrvalo, chválí Boha, že „vkrátce ukončuje věci veliké“. Vlastní rukopis kroniky tedy nepochází od Filipa, jemuž bylo jen rozkázáno dokončiti rukopis, nedopsaný neznámo kým, nýbrž jest ještě o něco starší než konec z r. 1345, ne však o mnoho let, protože jinak jazyk obou částí nejeví valných úchylek. Tím

ovšem zůstává moskevský rukopis nejstarším textem slovan-ského Manassea.

Z paleografické stránky jsou ještě zajímavé nadřádkové značky u moskevském rukopise. Je to přídech nad každou počáteční samohláskou (i ve slovech složených), pak přízvuky — akut, gravis, cirkumflex, — dále dvakrát položený přídech uvnitř slova při styku dvou samohlásek a konečně dvě tečky nad ѣ. Kromě toho nad z a ъ, nad ж a Ѧ je dvojitý akcent ѵ, nad џ zase ѵ. Bohužel Biljarskij nevypsal podrobněji, kam se kladou přízvuky, a v otisku textu znaků nezachoval, a proto nelze vyjádřiti se o nich podrobněji. Zaznamenáváme jen jeho názor (38 sl.), že všech těchto znaků nelze pokládati jen za čistě grafické zvláštnůstky, nýbrž že mají — kromě náslovných přídechů — skutečný fonetický význam.

Vlastní hláskosloví moskevského rukopisu bylo sice popsáno již Čertkovem (l. c. 15—21), ale mnohem důkladněji Biljarským (65—143).

Je ry se v kořených slabikách často vynechávají: ТКАНЦА, ПОСАТН, ПСН, ЛБА. Místo jeru bývá е jen zřídka: ТЕМНЦА, ШЕЛЗ. Rukopis moskevský je v otázce jerové konservativnější než jiné středobulharské; zejména matení jerů v něm nepokročilo ještě tak, aby se mohlo mluvíti jen o jediné hláске jerové, jako je tomu jinak v středobulharštině (Lavrov, Обзоръ 34); zejména také po hláskách palatalisovaných nacházíme ještě měkké ъ: ЧЕСТЬ. ПОЧЕТЪ.

Na konci slov, před koncovkami a v složeninách předložkových jery již označují pouze tvrdou a měkkou výslovnost, a to ještě se často vynechávají v těchto případech: СЪТВОРИТЪ — СТВОРИТЪ, ДРОУГ ЖЕ, ВЪНЪ ЖЕ — ВЪН ЖЕ.

V sudých kmenových slabikách nacházíme často vokalizaci z > o, ъ > e: ШНПОКЪ, КРАСЕНЪ, kdežto v lichých se jery vypouštějí: ШНПКА, МЖЖМН, ГОРКО. I odsud se tedy potvrzuje plastnost jerového pravidla i pro bulharštinu.

Že vskutku písař tohoto rukopisu je ještě vyslovoval, nikoli ovšem na konci slova, nýbrž v kmenových slabikách, dokazují i vzpomenué značky ѵ: ЛЪЕЗ, ТЪН, ТЪКМО, СЪН, СЪНОМЪ a též zájmena ТЪ a СЪ. Naproti tomu pravidelné psaní z ve

slabikách trt a tlt (ѠЪНА i ѠЛНА) je čistě grafické označení slabičných plynných.

Nosovky se píše všude tam, kde jich etymologicky očekáváme, ale matou se, takže písař již vyslovoval jen jednu nosovou hlásku. Náležitě nosovky se zachovávají po plynných zubných a retných. Mísí se po palatálních: ДОУШѠ — ДОУША ak. sg., МѠЖѠ — МѠЖА ak. pl.; konc. 3. pl. aor. vždy -шѠ. Podobně je tomu po samohláskách a zejména v násloví: АГЛѠЕ, ЗАЖЦѠ, АТРОБА, ЖЫКѠ. Zároveň viděti, že Ѡ i Ѡ se píše též místo jotovaných Ѡа a Ѡж.

Nad Ѡ bývá často dvojí gravis (ѠѠ ѠААН, СНѠѠ, ФОКѠѠ; ѠѠ-СѠННЦА, ГѠЖСАѠ, СѠѠДОУ).

Ѡ se často zaměňuje v Ѡ: АЪХНѠ — АѠХНѠ.

Ѡ " " " " " " Ѡ i Ѡ: ВРЕМАННѠ, ПРАСЛАБѠ.

Celkem tedy vývoj nosovek zde ještě daleko nepokročil. Nastalo již smíšení v jeden zvuk temného zbarvení se ztrátou nosovosti.

Ѡ, důležité pro určení dialektu písařova, zachovává se ještě velmi pravidelně.

Zejména se rozlišuje Ѡ — Ѡ v durativech a iterativech: лежашѠ — налѠгаѠ; летѠщие — прилѠтаѠ; плѠстн — сѠплѠтаѠ; метѠемо — сѠмѠтѠет са; текѠще — прилѠкѠетѠ.

Zato se píše Ѡ místo Ѡа, na př. вѠсѠкын, волѠри, царѠ, морѠ (gen.), дрѠвнѠа: jak viděti, před tvrdou slabikou zejména. Jsou tu tedy známky nářečí v ychodo bulharského; srv. Lавров 63 sl. Naproti tomu jedinkrát je Ѡ за Ѡ: прилѠстн.

Jotované samohlásky se vůbec téměř nepíše, jen Ѡа: Ѡстн, ѠвѠ ale корѠнѠа, сѠлаше, сказанѠе начнѠащѠе, сѠтоуашѠе, лѠкоуашѠе.

Tyto neúplné poznámky mají pouze účelem dokázati, že písař rukopisu moskevského byl značně konservativní a že patrně náležel východnímu nářečí. Co ostatkem je u Biljarského pověděno, je dnes již překonáno. Konsonantismu a ostatním stránkám jazyka nevěnoval pozornosti. *Ukázky* kroniky z tohoto rukopisu otiskl Biljarskij na str. 45—64, s řeckým textem.

2. Rukopis vatikánský. Jak pověděno, byl po prvé zaznamenán Assemanim r. 1755. Podle doměnky Gudevovy (l. c. 312) dostal se do Říma tak, že některý ze západních

kněží, pobývajících v Bulharsku, převezl jej do Vatikánu.¹⁾ Byl Assemanim označen jako č. 1., nyní jako č. 2. Je to rukopis pergamenový, malého formátu (30 × 22 cm), a vázán v dřevěných deskách. Listů je 205, na začátku chybějí dva či tři. Jest psán velmi pěkným ustavem, s nadřádkovými znaky, ale bez jakéhokoliv oddělování slov a vět, což ovšem čtení velmi ztěžuje.

Obzvláštní význam má tento rukopis proto, že je zdoben miniaturami. Jeho obrázky prý sice nevyňikají obzvláštní uměleckou cenou, ale mají velkou důležitost kulturněhistorickou, znázorňující kroje bulharské a řecké ve XIV. věku. Proto malířská výzdoba rukopisu lákala zejména pozornost historiků, a proto bylo o tomto rukopise tolik psáno. Již náš Palacký (Reise 69 sl.) je vypočetl. Podrobněji o nich psali Ševyrev l. c. 170 sl., Vostokov Опис. str. 284 sl. a Gudev СНУ VI, 317 sl.

Na rubu prvního listu jsou vyobrazeny tři stojící postavy: uprostřed s křížem v ruce car Joann Alexandr, nad nímž anděl drží korunu, po pravici carově Kristus, držící knihu, po levici kronikář Manasses, také s knihou. Při tom nápisy: nad andělem ангѠлъ господѠнъ, nad carem Ѡваннъ Александръ вѠ хѠ ба вѠрѠнъ царъ и самодержецъ всѠмъзъ бѠлгарѠмъ и грѠкѠмъ. V knize Kristově lze čístи азъ есмъ свѠтъ вѠ мнѠ; nad ním Іс хс црѠ прѠмъ и црѠ вѠчннн. Na levo uad Manasseem лѠтописецъ Манаснн. Na druhém listě na protější stránce proti této právě popsané, je obraz syna carova, Joanna Asěna, mrtvého, jak leží na loži, obklopen otcem, matkou a duchovenstvem; nahoře jsou otevřená nebesa, z nichž vylétá anděl pro duši nebožtíkovu. Nad obrazem nápis:

АѠша правѠднѠхъ вѠ рѠцѠ Гнн †

небеснаа брата и снаа небесны ѠвѠрѠзоша са прилѠтн ашѠ носнѠжа агѠломъ Ѡванна АсѠнѠ црѠ, сна белнаго Ѡвана алѠксандра црѠ.

Na rubu tohoto listu je vyobrazen ráj; obraz je dvojitý. Na levo Bohorodice sedíc v křesle rozpíná náruč k mládenci (Joannu Asěnovi), obklopena dvěma anděly. Na pravo stařec (Abraham) činí taktěž. Nad tím karminový nápis:

¹⁾ Ale Ševyrev l. c. 107 upozornil, že na l. 151 v. a 152. je napsáno jméno šlechtických rodin Ružinských a Rjaboliňských — snad majetníků kodexu — s letopočtem Ѡлн (1608).

свѣ̄т̄ невечернинн, наеже блѣка хс на крѣтѣ развоинникѣ рече: днесъ съ множ бжѣши въ рѣн. въ семъ бѣ рѣн прижтѣ вѣцѣ н итн хѣа ѡвана асѣнѣ црѣ, сна великаго ѡвана александра црѣ, н прѣдѣстѣ его абраамѣ, прѣвѣцѣ (sic.) веселити са по сѣбѣ рѣа. Ту а там jsou ještě pozdní latinské poznámky, jež pro nás nemají významu.

Text se počíná na 4. listě, а to stvořením čtvrtého dne; zde je tedy mezera dvou či tří listů.

Další obrazy nemají již té historické důležitosti, ale přece jsou zajímavé.

L. 7v: Kristus v ráji stvořil Adama a Evu; postavy těchto jsou setřeny. Nápisy: ѡ сзѣданн аамаовѣ. Nad Kristem ѡ сзѣторн аама, пак jména osob.

L. 10: Adam a Eva s hadem v ráji; nápis: ѡ пошлпта зѣмѣ въ слоѣ ѣвн, н снѣдѣста ѡ дрѣва.

L. 11: Hospodin hledá Adama: гѣ; аамае, гае есн. Anděl vyháni Adama a Evu z ráje: н ѡзрннж ѡ нз рѣа.

L. 13v: Noe a vedle něho koráb. Dále červeně přípiska: † сзѣ невѣрѣ прѣво сзѣвѣтнн бѣ на стѣлѣпотвореніе ѡ сзѣаа бабнлѡ ѡ црѣтѣова въ нѣ.

L. 14v: vyobrazeno stělpotворенне. Přípis červeně:

† наѣѣ іако прѣвое црѣтѣо на земн въ ѣгнптѣ бѣ ѡ прѣвѣе црѣтѣоватн земнзѣмн члѣкѣ ѣгнптѣне начашѣ.

L. 18: tři egyptští králové stojí před zámekem а po jejich stranách војини.

L. 19v: mnoho žen obklopuje Sardanapala; на право výше сарданапа ѡрѣи в охнн; под тѣмъ прѣпис: † ѡ сего іавѣ нѣ, іако аснрїане ѡ халдеане ѡ персн ѡ мнѣтне ѣанно бѣ црѣтѣо на земн.

L. 20: црѣтѣо навоуходоносорово; под textem přípsáno:

† ѡ сего ѡво навоуходоносора бѣ црѣтѣо халденско ѡ аснрїнско ѡ мнѣско ѡ бабѣлннско въ ѣанно.

L. 23v: црѣтѣо кнрѣво. Přípsáno dole: ѡ сего кїра бѣ црѣтѣо перское на земн велико.

L. 24: vyobrazení sedící Nabuchodonosor, Baltasar, Dareios, Kyros s ženami а војѣкем. Podobně на l. 27. (црѣтѣо александра макадонскааго †) vyobrazení Kambyses, Gyges а Dareios.

L. 27v: црѣтѣо птоломеа прѣваго; dole přípsáno:

† ѡ сего птоломеа до клеопатрннн црѣтѣа бѣ і. дрѣгнн црнн въ ѣгнптѣ, ѡже нарнцахѣ са всн птоломен †.

L. 28: Alexandr а Ptolomej vyobrazení v čele svých војѣкѣ.

L. 28: † црѣтѣо клеопатры црѣж. Vyobrazena Kleopatra а Filoponos.

L. 32v: vyobrazení жиде с Мојзїшем; dole přípsáno:

зѣае повѣдоуетѣ, како бѣрннн ѣанне ѡ вѣсточннн межаѡу собнжа рѣтѣ стѣторншѣ великѣ некогаа.

L. 40v: v paláci Menelaově se shledává Paris s Helenou; stranou loď s rozvıtými plachtami. Obraz je silně poškozen.

L. 41: obraz bitvy před Trojou. L. 41v: poškozený obraz — прѣжтне троа грааа.

L. 42: повѣстн ѡ нзвѣстованнннн вѣцен, ѣже ѡ кралехѣ прнча ѡ ѡроженнн ѡ прѣвѣваннн. Tato vložka zaujímá 21 list а nenáleží ке kronice Manasseově. Otiskl ji úplně Gudev CHV VI, 345—357.

Tato vložka je stejného obsahu jako předcházející část Manasseovy kroniky — je to totiž také povídka о вѣлце Trojské — ale mnohem обšїрнѣjší. Téж duch celého vypravování je jiný; není tak prostý jako v kronice, нѣбрѣ прозразује romantickou dvorskou uhlazenost: Paris je středověkým rytїřem а Helena zámeckou dáмой.

Také jazyk této vložky je zcela odlišný od mluvy kroniky: není tak konservativní а církevní jako она, нѣбрѣ блїжшї рѣчї лїдовѣ. Je то známá а literárněhistoricky svrchovaně důležitá verse trojské látky, kterou zpracoval Al. Veselovskij ve svém proslulém díle Изъ исторїи романа и повѣстн, v druhé části 1888, Сборникѣ Отдѣленїа XLIV. Там ukázal — což se пак обечнѣ uznalo, srv. Murko, Gesch. d. ält. südslaw. Lit. 181 sl. — že tato úprava trojské povїdky není původu středobulharského. Byla přeložena z ne-

známého latinského (či italského) originálu, a to nějakým chorvatským glagolitou u kvarnerského pobřeží, kde také do překladu vnikly některé maďarismy. Z tohoto chorvatského překladu byla pak opsána pro Joanna Alexandra.

Zejména jsou tu formy jmen vlastních, prozrazující originál latinský nebo italský: кашантоуша рѣка (Xanthus), прѣнамощь, ѡкоупа (Hecuba), парнжь, дарданоща (Dardanus), троноща (Troilus) a j., kdežto v ostatním textu jsou obvyklé tvary пріамъ, менелле, ахлен, паріе, патроклаіе a j.

Na l. 62 je vyobrazen útěk Paridův a Helenin ze Sparty, pronásledování do Troje a obsazení Troje Řeky a jiné scény z trojské války.

Listem 63. se opět začíná kronika Manasseova: цѣтео елани верниѣ, ѣже въ рнмѣ. L. 63 v: цѣтео рѡмнла, пръваго цѣрѣ рнмоу. Vyobrazení Romulus a Remus jako děti s vlčicí.

L. 67 v: vyobrazeno stavění Říma. Přípiska: † цѣтео таркѣннеко, ѣже патынъ вѣ цѣрѣ по рѡмнла въ рнмѣ.

L. 73: цѣтео ѡбѡета кесара. Přípísáno: при сѣ кесарѣ ѡбѡетъ въпльн са ѣ ролн сѣ гѣ на ісѡу хс.

L. 75: цѣтео тиверіа кесара. Přípísáno: † при сѣ тиверіи распат са гѣ на іс хс и въскрсе ѣ възнѣ са: — Na rubu listu vyobrazeno ukřižování. Na l. 76 v vyobrazen Kristus z mrtvých vstalý, Tiberius, Magdalena.

L. 80: цѣтео дометіанѡко s vyobrazením Claudia, Nerona, Tita, Galby a Domitiana. L. 82 v. a následující obsahují podobu Antonina, Marca Aurelia (82), Commoda, Pertinaxe, Juliana (83), Caracally (84), Severa, Maximiana a Diocletiana (85).

L. 86: цѣтео великаго константина, пръваго цѣрѣ хрїстіанѡв. Přípísáno nad textem: † при константинѣ велицѣ цѣрѣ вѣ .а. сѡ .пн. вѡносный ѡцѣ. Na rubu vyobrazen Konstantin a první sněm církevní. Na l. 89 vyobrazení Julian, Jovian, Valens, Gratian, Valentinian, Theodosios I; na l. 90. Theodosios II. „Malý“, dále Honorius, Arkadios.

Na l. 91. vyobrazen іѡаннелезаръ цѣрѣ s žezlem v ruce, nad ním anděl, po stranách nějaký světec a prorok David. Podoba

carova, oděná v byzantské roncho, souhlasí s jeho podobou na začátku rukopisu. Na dalších listech jsou opět postavy byzantských císařů: l. 96. ѡѡдасне цѣрѣ дватъ ѡвзко цѣрѣ. L. 100: цѣрѣ леонтъ велнкын а цѣрѣ маркіанъ, podobně na l. 102. Zenon a Anastasios. Zde připsáno цѣртео ѡнастасіево. при ѡнастаси цѣрѣ начаша болгаре поемати зема сна прѣшѣше ѡ възнѣ. и прѣже пошж ѡхрїскѣа зема ѣ по сѣ снж зема. Dále vyobrazení na l. 105 Anastasios, 109 v Justinian s chrámem sv. Sofie, 113 v Justinian II., 117 Tiberios a Maurikios, na l. 117 v фока мѣтель uprostřed vojáků a státých hlav, l. 122 vyobrazeno, jak перен рѣжтъ цѣрѣгѣ.

Na l. 122 v zase, jak цѣрѣ ѣракне прѣалетъ цѣрѣгѣ вѣн и ѡходѣ на персы. I na dalších listech jsou podoby různých císařů byzantských, Konstantia, Filipika, Kopronyma, 7. sněmu církevního (na l. 143) s přípiskou при сѣ констанѣ и мѣтрн его вѣ стын .ѣ. сѡбор на ѣконоборца, Nikéfora, jak táhne na Bulhary a zejména Kruma bulharského, jak zvítězil nad Nikéforem (l. 145) крѣмъ князъ ѡхвати ннкѣфора цѣрѣ ѣ вѡвче главѣ его. Na rubu opět obraz tohoto obsahu a nápisu: крѣмъ князъ ѡкова главѣ ннкѣфора цѣрѣ ѣ напнбатъ здравнѣж болгаромѣ. Na l. 146 vymalován рѣ крѣма князъ. Krum jest vyobrazen ještě na l. 147 a 148. Dále je vyobrazení císaře Theofila (l. 155) a крѣщенне възгаромъ (163 v). Na l. 166 pokřtění Rusů, na l. 168 zavraždění Lva arménského, na l. 172 Symeon bulharský s císařem byzantským a s patriarchou, na l. 174 снмѡв цѣрѣ болгарѡ запалн ѣ пннж, на l. 175 obraz зде ѡмрѣ снмѡв цѣрѣ болгарѡ а сын Lvův Konstantin, на l. 178 рускын пѣѣ же на възгары, на rubu opět пѣвнъ рѣскы а pod tím наѣж въ дрѣстрѣ. L. 183 je celý vyplněn miniaturami: цнмнсхнн цѣрѣ прѣжтъ прѣславѣ, на rubu Васнлїе цѣрѣ разн самонла цѣрѣ болгарѡ ѣ ослѣпн .ѣ. хнлїадъ възгаръ, nad druhým obrázkem, jenž jest pod předešlým, je nápis и внаѣвз самонла цѣрѣ ослѣпных ѣ ѡ иала ѡмрѣтъ. Na l. 188 vyobrazen мнханъ цѣрѣ ѡвнтъ романа ѡргїорѡла и възатъ цѣрѣж

ero. A konečně na posledním listě 205. je vyobrazení nejdůležitější: je tu Joann Alexander s bradou nepostřiženou, nad ním anděl, na levici jeho dva synové $\overline{\text{I} \overline{\text{W}}}$ $\overline{\text{C} \overline{\text{P}}}$ a $\overline{\text{M} \overline{\text{N}}}$ $\overline{\text{H}} \overline{\text{A}} \overline{\text{L}} \overline{\text{C}} \overline{\text{H}} \overline{\text{A}}$ $\overline{\text{C} \overline{\text{P}}}$. Po pravici carově $\overline{\text{I} \overline{\text{W}}}$ $\overline{\text{A} \overline{\text{C}}}$ $\overline{\text{C} \overline{\text{P}}}$ a nad ním na znamení smrti smuteční anděl — $\overline{\text{A} \overline{\text{G}}}$ $\overline{\text{G}} \overline{\text{A}} \overline{\text{Z}}$ $\overline{\text{G}} \overline{\text{I}} \overline{\text{Z}}$.

Kromě přípisků, které zde byly uvedeny, obsahuje vatikánský rukopis ještě jiné obsírnější, zejména od listu 136., které se týkají dějin bulharských a ruských. O těch však bude řeč podrobněji níže.

Miniatury tohoto rukopisu mají nejen obecnou důležitost kulturněhistorickou, nýbrž i zvláštní význam pro datování rukopisu. Jsou to zvláště miniatury úvodní a závěrečná. O datování rukopisu se po prvé zmínil Ševyrev (l. c. 106 sl.). On první si povšiml jedné z glos o bulharských dějinách, na l. 155 v, jež datování takové připouštěla. Tato glosa zní: $\overline{\text{P} \overline{\text{R}}}$ $\overline{\text{C}} \overline{\text{E}} \overline{\text{M}} \overline{\text{Z}}$ $\overline{\text{M} \overline{\text{N}}}$ $\overline{\text{H}} \overline{\text{A}} \overline{\text{N}} \overline{\text{A}} \overline{\text{L}} \overline{\text{C}} \overline{\text{H}} \overline{\text{A}}$ $\overline{\text{C} \overline{\text{P}}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{P} \overline{\text{R}}}$ $\overline{\text{M}} \overline{\text{A}} \overline{\text{T}} \overline{\text{E}} \overline{\text{R}} \overline{\text{H}}$ $\overline{\text{E}} \overline{\text{G}} \overline{\text{O}}$ $\overline{\text{K} \overline{\text{R}}}$ $\overline{\text{T}} \overline{\text{N}} \overline{\text{I}} \overline{\text{S}} \overline{\text{H}}$ $\overline{\text{C}} \overline{\text{A}}$ $\overline{\text{B}} \overline{\text{A}} \overline{\text{G}} \overline{\text{A}} \overline{\text{R}} \overline{\text{E}}$. $\overline{\text{W}}$ $\overline{\text{T}} \overline{\text{O}} \overline{\text{L}} \overline{\text{N}}$ $\overline{\text{J}} \overline{\text{E}}$ $\overline{\text{D}} \overline{\text{O}}$ $\overline{\text{N}} \overline{\text{I}} \overline{\text{N}} \overline{\text{I}} \overline{\text{E}}$ $\overline{\text{L}} \overline{\text{E}}$. $\overline{\text{F}} \overline{\text{I}} \overline{\text{A}}$, t. j. 511. „Pokřtění Bulharů“ — tak pokračuje — „událo se r. 858, od toho roku do roku, kdy psán rukopis, překladatel počítá 511 let, rukopis tedy náleží do r. 1369“. Před tímto pokusem o přesné datování uznávalo se povšechné vřechení Assemaniho, jenž kladl rukopis do doby kolem r. 1350. Palacký datuje „kolem r. 1340“ (Reise 69). Čertkov — kolem r. 1350 (О переводѣ str. 10); na druhém místě, kde psal o tomto rukopise (Описание войны великаго князя Святослава Игоревича противъ Болгаръ и Грековъ, в Москвѣ 1843, str. 9), datoval podrobněji se zřetelem k miniaturám, ale nesprávně. Piše totiž, že je v rukopise vyobrazen car Joann Alexandr jako mrtvý, a poněvadž prý car zemřel r. 1350 nebo podle jiných 1353, vznikl rukopis až po tomto roce. Ale to je omyl: jak jsme viděli, Joann Alexandr tu nikde není vyobrazen jako zemřelý, nýbrž právě jako ranující. Povšechného datování kolem r. 1350 se přidržel i Vostokov l. c. a Marin Drinov (Нови паметници, Периодическо Списание, II, 62/3) spokojil se jen položením rukopisu vůbec do XIV. století. Teprve Gudev se rozepsal o této otázce podrobněji (СНУ VI, 357—361), ale i jeho výklady potřebují oprav.

Nemajíce ve vatikánském rukopise tak výslovného vřechení, jaké je v subskribci rukopisu moskevského, jsme odkázáni na výklad citované poznámky o pokřtění Bulharů a na výklad miniatur.

Co se týče přípisu o pokřtění Bulharů, zaleží vše na tom, do kterého roku klademe pokřtění Bulharů, t. j. od kterého data máme počítati oněch 511 let. A tu je především jisto, že jím nemůže býti rok 858, jak myslil Ševyrev. Michael III. nastoupil r. 842, ale tehdy mu byla teprve tři léta, a proto za něho vládla jeho energická matka Theodora. Později se vloudiv do přízně císařovy krásný a odvážný štolba Basileios, původem Armén, rodilý z Makedonie, kde od VIII. století byly arménské osady (Paulikiáni). Ten dosáhl toho, že byl dne 26. května r. 866 prohlášen za spoluvladaře (srv. H. Gelzer, Abriß der byzant. Kaisergeschichte, při Krumbacherových Dějinách liter., str. 974). Michael pak byl od něho dne 23. září 867 zavražděn.

Náš pisatel tedy nemohl mysliti na rok 867 ani na rok 866, protože mluví o spoluvládě Michaelově s jeho matkou. Tím máme horní mez. Z druhé strany zase víme, že bulharský kníže Boris na podzim r. 864 poslal poselství do Říma k papeži se vzkazem, že má v úmyslu se pokřtiti. Tím získáváme i dolní mez. Konečně z byzantských kronikářů, zejména z Joanna Zonary (srv. zde str. 109—111) víme, že Boris se dal pokřtiti po drobné válce s Byzancií, třebaže podrobnosti, jimiž toto vypravování je u Zonary vyšperkováno, nejsou snad autentické. Jisto však je, že při křtu byl kmotrem císař Michael, a po něm i Boris přijal jméno Michael. Tento křest byl vlastně událostí politickou, měl obnoviti přátelské sousedství obou říší, a proto bylo při něm Bulharům odstoupeno pohraniční území „Zagorije“. Tato událost se klade do r. 864—865. (Gelzer 972).

Pozn. Sporná otázka historická o tom, do kterého roku třeba klásti pokřtění Bulharů, není zde řešena, protože spisovatel — nehistorik — nepokládá sebe v té při za kompetentního. Pro rok 865 mluví autorita velké vahy — Dümmler, pro rok 864, jak se zdá, většina hlasů. Spisovatel se domnívá, že měl právo přijmouti zde rok 864 jakožto výsledek posledního badání u nejlepšího soudobého historika bulharského, prof. Zlatarského. Ten totiž v citované již monografii Извѣстията за Българиятъ въ хрониката на Симеона Метафраста и Логоета,

CHY 24, 1908, na str. 79—82 řeší dosti podrobně tuto otázku, a rozbořem pramenů dochází k výsledku, že jistý počet bojarů bulharských byl pokřtěn již koncem roku 863 v Cařihradě, ale kníže Boris sám prý byl pokřtěn až roku 864. A pokřtění panovníka pokládáme za rozhodující, právě tak jako pokřtění našeho národa nepočítáme od pokřtění oněch 14 načelníků r. 845 Řezně, nýbrž od pokřtění Rostislavova. Ostatně pro náš účel rozdíl jednoho roku není rozhodující.

Proto jsem také již ve své stati „Bulhaři a Cařihrad před tisíciletím“ položil pokřtění Bulharů „asi k roku 864“. Ale přičteme-li k tomuto roku oněch 511 let, dostaneme ještě pozdější letopočet nežli Ševyrev, totiž 1376. Tento letopočet je však pro datování našeho rukopisu zcela nemožný. Bylť už v té době Joann Alexandr dávno mrtev; zemřel roku 1362 nebo 1365 (první Gudev, druhé Jireček). Ale rok 1376 je nemožný ještě z jiného důvodu: táž poznámka o pokřtění Bulharů je doslovně tak i v rukopise moskevském na l. 106., a o něm jsme ukázali, že podle výslovného udání na konci textu byl psán roku 1345, ba dokázali jsme též, že tento rok se týká jen posledních 8 listů, kdežto předchozí většina rukopisu je ještě o několik let starší (str. 168). Musíme se tedy domnívati, že pisatel této poznámky kladl nesprávně proti historické pravdě pokřtění Bulharů do doby příliš rané, t. j. do roku 829—834; ale také tento počet je chybný, vzhledem k tomu, že Michael III. nastoupil r. 842. Tak tedy ani datum pokřtění ani doba uplynulá od tohoto data do roku pisatelovu nejsou správné, a tím poznámka pozbývá historické ceny i významu pro datování rukopisu.

Obraťme se tedy k miniaturám. Několikrát je na nich vyobrazen syn Joann Alexandra, Joann Asěn, jako zemřelý. Vyobrazení ta — na 1. a 2. listě, pak na závěrečném — prozrazují, že úmrtí to je událostí nedávnou. Je tedy otázka, kdy Joann Asěn umřel. Bezpečně to známo není. Gudev l. c. však upozornil na jiný bulharský rukopis, pořizený rovněž na rozkaz Joann Alexandra a chovaný v Londýně, jenž byl psán r. 1356. Tam je Joann Alexander taktéž vyobrazen, a to celkem stejně jako ve vatikánském, a vedle něho jsou tam dva synové: Joann Asěn a Joann Šišman. R. 1356 byl tedy Joann Asěn ještě na živu. Vatikánský rukopis tedy vznikl po r. 1356

a před smrtí carovou, t. j. před r. 1362 či 1365. Šel bych tu ještě o něco dále než Gudev. Na závěrečném obraze je postava Joann Sracimira s titulem *up*. Víme, že Joann Alexandr r. 1360 rozdělil vládu mezi své syny, Sracimira a Joann Šišmana. Domnívám se tedy, že rukopis vatikánský vznikl těsně kolem roku 1360. Nesprávné jest vyvozovati pro datování rukopisu cokoli z předmluvy ke kronice, jak činí Gudev l. c. 358, jenž, jak se zdá, ani neví, že to není vlastní předmluva překladatelna, nýbrž — Manasseova.

Jazykový rozbor rukopisu nelze tu bohužel podati. Lze jenom povšechně říci, že jazyk se vyznačuje starobylostí, či lépe konservativností.¹⁾ To platí ovšem jen o překladu Manasseovy kroniky, kdežto vložená povídka o válce trojské na l. 41—62, jak řečeno, je psána jazykem lidovějším. Kromě této povídky byly z rukopisu uveřejněny nepatrné ukázky u Ševyreva str. 108 sl. Potom uveřejnil Čertkov v *Описании войны* facsimile prvního listu, předmluvu Manasseovu. O glossách bude řeč dále. Různočtení vatikánského rukopisu zaznamenal Biljarskij při otisku moskevského rukopisu l. c. 45—64 a Bogdan ve svém vydání (viz dále).

3. Rukopis chilendarský. Stručné záznamy Leonidovy a Chilandareovy nedovolují podrobnějšího popisu. Rukopis obsahuje 157 listů in folio, obsahuje na začátku otázky a odpovědi patristické a jiná pojednání dogmatická. Při tom prý je zaznamenán letopočet 1510. Kronika Manasseova začíná na listě 39: *манасин летописца собрание летно отъ създаiania мнроу начинающе и текоуще до самого царства князь никифора ботаннота.*

Přípisky o bulharských dějinách, nalezené v rukopise moskevském a vatikánském, jsou i zde, a to po kraji červeně. Uveřejnil je cestovatel, bojovník proti Turkům (1876/7) a archimandrita Nikifor Dučić v monografii *Хиландарске старине* na str. 106—110, jež vyšla v jeho sbírce *Књижевни радови* (v Bělehradě 1891—1899), ve sv. V.; mně bohužel nepřístupné (v praž. mus. knih. je z tohoto spisu jen 1. svazek, jinde ani ten ne), Chilendarský rukopis Manasseův je proto zajímavý, že to je

¹⁾ Z přípisek vypsaných pozorujeme, že hláskoslovně má vatikánský asi týž ráz jako moskevský, zejména, že je asi na stejnem stupni v otázce nosovek, a soudíc podle psaní *т* pocházel jeho písař asi také z území východobulharského.

srbský opis, a rozšiřuje tedy známost Manassea i do literatury srbské. Popović (Испрелад 43) mluví o rukopisech srbských; snad omylem: nepodařilo se mi najítí jiného srbského rukopisu.

4. Zato upozorňuji na rukopis tulěský, chovaný v městě Tulcea — v Dobrudži, v knihovně bulharského klubu. Je to podle Jacimirského (Слав. и русск. рукописи, 839 sl.) sborník XVI.—XVII. století, kvartového formátu o 245 listech, psaný nedbalým poloustavem, přecházejícím již v skoropis, moldavského písma, po 24 řádkách na stránce, pravopisem trnovským. Je to tedy opět rukopis bulharský, Na l. 29 v je rumunský zápis, kde Georgij z Bijčen (Báiceni) oznamuje, že tuto knihu mu dala žena zemřelého popa Ursula, jenž byl protopopem v Jassích, a dala mu ji na památku. Zápis ten učinil Georgij dne 25. ledna 1710. Obsah sborníka je pestrý; jsou to různé vybrané stati z církevních otců, z Grigoria (Řehoře), z Basilija, Epifania, Severiana, Ondřeje, pak též lidová povídka слово ѡ двѣ разбоиникѣ (l. 23 v—24), Methodia Patarského Revelatio (слово ѡ црѣтен ѡзык послѣднѣи крѣмень, l. 63—78) a moldavský letopis na konci (l. 236 n.), vydaný J. Bogdanem, Cronice inedite str. 34—48. Kronika Manasseova je na l. 102—234. Záhloví: прѣмжадраго манасѣа ѣ летописца събраніе лѣтно ѡ създаніа мнроу начннаѣще ѣ текѣщи до сѣлого црѣтеа курь нѣкнфора вѣтаннвта. O glossách se Jacimirskij nezmiňuje; ale jsou tu právě tak jako v ostatních rukopisech.

Vydání. Kronika Manasseova nebyla, až na malé úryvky u Sevyreva, dlouho vydána. Teprve prof. Joan Bogdan podjal se po roce 1900 nevděčné práce, srovnati všechny vyjmenované rukopisy a připravovati kritické vydání; zemřel však r. 1919. Jeho vydání vyšlo posmrtně péčí prof. J. Bianu: Cronica lui Constantin Manasses, traducere mediobulgara, facută pe la 1350. Text și glosar de Joan Bogdan (Bucuresti 1922, str. VIII+456). Varianty jsou uvedeny pod textem (ale nikoli z rkpu. Chilandar.); znaky nadřádkové jsou vynechány, zkratky rozvedeny; glosář, velmi důkladný, zabírá více než 200 stránek. Bohužel, smrtí vydavatelovou bylo toto jinak krásné vydání připraveno o úvodní výklad o rukopisích a o charakteristiku překladu, a proto obě jsme se zde pokusili nastíniti.

Poměr překladu k originálu. — Za prvé se ptáme, byla-li Manasseova kronika přeložena celá. Již podle staršího stavu badání bylo lze na tuto otázku odpověděti kladně: že počátek kroniky, předmluva, byla v slovanském překladě, to ukázal otisk této předmluvy z moskevského rukopisu u Biljarského, z vatikánského u Čertkova (Описание войны); co pak se konce kroniky týče, ukazuje již výslovné udání v záhlaví rukopisu chilandarského a tulěského, že i překlad, právě tak jako originál, končil se vládou Nikefora Botaneiota r. 1081. Nyní z kritického vydání Bogdanova, kde v celém textu vydavatel pečlivě vyznačoval příslušná místa řeckého originálu, vidíme jasně, že překlad byl vskutku úplný. Také uvnitř textu není větších mezer. Je sice několikrát ten či onen verš v tom či onom slovanském rukopise vynechán, ale tyto výpustky padají na vrub písařů rukopisu a nikoli na vrub překladatelův; jsou vyznačeny v Bogdanově vydání pod čarou. Výpustky překladatelovy jsou velmi vzácné a nepatrné; tak vynechány verše 1160—1167, opěvující krásu Heleninu (viz dále ukázkou) a v. 1384—1388 ve vypravování o Achilleovi. Ani na vrub překladatelův ani na vrub písařů nenáleží pozdější ztráta některých listů, na př. v rukopise vatikánském. Celkem však můžeme říci, že slovanský překlad Manasseovy kroniky je nám zachován dobře, že celá kronika byla přeložena a překlad ten že je nám v zachovaném rukopisném podání věrně reprodukován.

Za druhé je otázka, tvoří-li rukopisy slovanského překladu jednu redakci. Kritické srovnání rukopisů, jak bylo již v dřívějších ukázkových otiscích provedeno a jmenovitě v úplném rozsahu u Bogdana, přesvědčuje bezpečně, že redakce slovanského Manassea byla jediná a že všechny slovanské rukopisy lze vyvoditi z této jediné, ovšem nezachované předlohy.

Co však se týče řecké předlohy, nemůžeme říci, že překladatel užil toho řeckého textu, který máme ve vydání Bekkerově a Migneově; některé drobné odchylky, zaznamenané v Bogdanově apparátu, ukazují, že překladatel pracoval s jiným řeckým textem. Podle Čertkova (l. c. 10) tyto odchylky se blíží spíše rukopisné kronice Lva Allatia a prvnímu pařížskému rukopisu. Ale na celém překladě je viděti, že si překladatel vybral podle možnosti nejlepší text předlohy.

Překládání textu Manasseova podávalo překladateli některé zajímavé problémy. Tak Manasses psal veršem politickým, ale překladatel neměl v úmyslu napodobiti ho v tom, nýbrž překládal prósou. Toto poznání je cenným příspěvkem ke sporné otázce o starobulharských verších. A. J. Sobolevskij (ve CHY XVI—XVII, 1900, str. 314 sl., pak v knize Marepi-amy и изслѣдованія 1910 ИАН, str. 1 sl.) se pokoušel o rekonstrukci prvních bulharských veršů, jaké nacházel v různých „pochvalách“, často akrostichických. Podobných domnělých básní bylo napočítáno asi 20, vesměš veršem politickým. Ale nehledíc k akrostichické modlitbě biskupa Konstantína, vůbec známé, jest veršová podoba těchto skladbiček dosti nejistá. Již ve stati „Bulhaři a Cařihrad před tisíciletím“ (v Praze 1915, str. 20) jsem připomněl, že určití veršovou formu jejich není snadné, protože v rukopisích nejsou psány jako básně a také počet slabik není přesně zachován, takže rekonstrukce těchto pozdních zápisů se neobejde bez násilností. S tohoto skeptického stanoviska jsem také odmítl domněnku, že by pochvala caru Symeonu ve Sborníku Svjatoslavově a prolog Zlatostruje byly složeny veršem. Tato skepse se nyní potvrzuje, když vidíme, že rozsáhlé veršové dílo, překládané v době značné vyspělosti středobulharské literatury, bylo převedeno prósou. Zajisté verš politický méně odpovídal domácí veršové tradici. Na dotvrzení toho připojuji srovnání řeckých veršů se slovanským textem prosaickým.

Rec. text v. 100—128: O stvoření nebes na počátku světa.

Ἐν τούτοις ἔδω καὶ τὸ φῶς ἡμέρας τῆς τριτάτης
 ἔλαμπε δὲ τὸ πρόσωπον τῆς μετ' αὐτὴν ἡμέρας,
 καὶ πάλιν ἔργων καταρχὴ καὶ κέλεις τοῦ κτίστου
 τὸν οὐρανὸν εὐστέφανον τοῖς ἀστράσι γενέσθαι.
 Τότε τῶν ἀστρῶν οὐρανὸς τῷ κάλλει διηθείσθη
 ὡς πέπλος μαργαρόστρωτος, χρυσόπαστον ὡς φᾶρος,
 ὡς ὕψασμα κοσμούμενον ἐκ πυρραζόντων λίθων.
 Τότε τὸ πρῶτον ἔφασεν ἡ κόρη τῆς ἡμέρας,
 ὁ μέγας γίγας ἥλιος, ὁ ζωτρόφος λύχνος,
 πηγὴ φωτὸς ἀκένωτος, οἶκος πυρὸς ἀξύλου.
 Τότε τὸ πρῶτον θαυοῦχεῖν ἀπῆρξατο τὴν νύκτα
 σελήνης ἢ γλαυκώφωτος καὶ φασφόρος σφαῖρα,

ἀρτίκυκλος, δλοφαῆς, λιπαραυγῆς, τελεία.
 Τότε τὸ πρῶτον οὐρανὸς ἀστέρας τοὺς μεγάλους
 καλλισφαιρώτους ἔβλεψεν ἐρίζοντας ἀλλήλοις
 καὶ ἀλλωπίζοντας αὐτὸν ὡς ἄνθη τοὺς λειμῶνας.
 Ὁ Κρόνος ἦν μελάντερος, μολίβδινος τὴν χροάν,
 ἔλαμπε Ζεὺς ὡς ἄργυρος, Ἄρης φλογώδης ὡκτο·
 ἔστιλβεν ἥλιος λαμπρὸν ὡς ἔβρυζον χρυσίον.
 ἀντηύγειδ' ὡς κασσίτηρος σφαῖρα τῆς Ἀφροδίτης·
 ὡσεὶ χαλκὸς ἐρυθραυγῆς Ἑρμῆς ἔλαμπτηρούχει·
 διαφανῆς ὡς ὕελος ἠῦγαζεν ἢ σελήνη.
 οὕτως ὁ πέπλος οὐρανοῦ παντόχρους ἐώρατο.
 ὁ Κρόνος ἐκυάνιζεν ὡς ὑακίνθον χροά·
 ὡς κρίνον ἔλαμπεν ὁ Ζεὺς, Ἄρης καθάπερ Ἴον·
 ὡς ῥόδον περιπέφυρον ἥλιος ἦν χρυσίζων·
 ὡς λευκανθῆς ἀναγαλλίς ἔστιλβεν ἐωσφόρος·
 ὡς ἄνθος ἐρυθρόβαπτον ἄρμης ἐφωτοβόλει·
 νάρμισσος καλλιπέταλος ἐφαίνετο σελήνη.

Z rukopisu vatikánského l. 3.:

ВЪ СНХЪЖЕ ОΥΕΩ ΖΑΝΔΕ Н СЕВЪТЪ ΔΗΝΨ ΤΡΕΤΙΑΓΟ, ΕΚΣΙΒΕΔΑШЕ ЖЕ
 ΛΗЦЕ ЧЕТВРЪТААГО ΔΗΝΨ, Н ПАКЫ ДΨΛΩΜΖ НАЧАТОКЪ Н ПОВЕΛΨННЕ
 ΖΗЖАНТЕΛΕΒΟ ΝΕΟΥ ΔΟΒΡОВЪНЧАНΟΥ ΖΕΒЪΖΔΑΜΗ БЫТН. ТОГАΔ ΖΕΒЪΖΔΑΝΟЖ
 НВО ΔΟΒРОТОЖ ПРОСЕВЪТН СΑ, ΑΚΟ ΨΔΕЖΔΔ ВНСРНЕМЪ ВЕННΖΑΝΑ Н ΖΛΑΤΟ-
 ΤЪΚΑΝΑΔ ΡΗΖΔ, Н ΑΚΟ ΤЪΚΑΝНЦΔ ΟΥΚΡΑШЕНΑΔ СНАЖΨНМΖ ΚΑΜΕΝНЕМЪ:
 ТОГАΔ ΠΡΕΒΨΕ БЪСНА ΖΨННЦΔ ΔΝΕΒΝΑΔ, ΒΕΛΝΚЫН ἩΣΠΟΛΗΝΖ СЛНЦЕ, НЖЕ
 ЖНЕОПНТАТЕΛΗНН СЕВЪТНАННΚЪ, НСТОЧННΚЪ СЕВЪΤΟΥ ΝΕΝΖΔΔΕΜЫН, ΔΩΜΖ
 ὨΓНΨ БЕΖΔΡЪВНАΔΓΟ. ТОГАΔ ΠΡΕΒΨΕ НАЧАТЪ СЕВЪТНТН НОЦЪ ЛΟΥННЫἩ
 БЪЛОСΕВЪТΛЫН Ἡ СЕВЪТНОСНЫН ΚΡΨΓЪ, СΚΟΡΟΨΕΖΧΟΔНЫН Н ΒΨСΕСΕВЪТΛЫН
 Ἡ ΜΝΟΓΟΖΡΑЧНΖЫН Ἡ СЕВРЪШЕНЫН. ТОГАΔ ΠΡΕΒΨΕ НЕΒΟ ΖΕΒЪΖΔЫ ΒΕΛΝΚЫΔ,
 ΔΟΒΡОВΚΡΨΓΔЫ ВНАΨ Ἡ ΠРЪΔΨСПΨΒΑЖΨЖ ΔΡΟΥГЪ ΔΡΟΥГΔ Ἡ ΟΥΚΡΑШΑ-
 ЖΨЖ ἘГО ΑΚΟ ЦЕВЪТНЕ ΔΔΟΛНА: ἩМЕНΑ ΖΕΒЪΖΔΨ ΒΕΛНΚΖНХЪ. (Tento
 nadpis vložen.)

Κρονъ вѣше молръ, оловѣнъ вѣразомъ, вѣψаше са зевъз ако
 сребро, ἄρ же пламенѣнъ зрѣше са. снааше слнце ако сѣвτλοε н
 доврокоренное злато. сѣвτѣше же са ако каштеръ κρψгъ афроантннъ,

АКО МЪДЪ ЧРЪЗМОЗРАЧНАА ЕРМНЕ СНАДШЕ. СВЪТЛО АКО НЕЛЪ СНАДШЕ
ЛОУНА.

снце ѡдежда неснаа прѣнспѣрена зрѣма бѣ. кронз модръше
са ако акннѡбѣз зракъ. ако крннз бѣлѣваше са зевсъ, ар же ако
ѡгнь. ако шпнокъ чрѣзленыи санце снаше, ако бѣлоцвѣтнаа агла-
лнаа съвтѣше же са денница. ако цвѣтъ чрѣзмнозрачныи ѣрмне
блѣщаше са. наркнѣз доброднственъ авѣлѣваше са лоуна †

Ukázka z rukopisu moskevského (l. 54): Z vypravování
o válece trojské, Paridovo mládí a únos Hellenin (řec. v. 1118
až 1221):

царевоу (т. ј. Laomedontovu) сѣиноу, ѡбладѣшомѡ¹ троємъ
(тѡν τρώων), прнамоу, сѣпржннца бѣше екава (Ἐκάβη), дѣщн кн-
сѡба (Κισσέως). н матн бытѣ ѡ сего мнознымъ² дѣтемъ. нмѡщн
оубѡ въ чрѣвѣ н ванзъ рождѣства сѣщн, страхѡбаныи оустрашн са
нощнзннх сѣнѡвѣ. внаѣтн бѡ мнѣше са главна горѡщжа огнемъ
не чрѣва еж прннчѡщж, н попалѣщж градъ весь вѣкоупѣ. оуслыша
же сѣа прѣамъ н влѣхѡм прѣдложн. разѣмѣ же, јако полезно емѡ
естъ н градѡ, аще раждаемое свѣремъ вѣдано вѣдет³.

пѡмалѣ же александръ нзѣде на свѣтъ. младаенецъ радѡстенъ,
благѡлѣпенъ доброобразенъ. пѡдѡблѣше оубѡ прѣамѡу не разложнтн
ннкакоже, нѣ дѣе прннѣшее не чрѣва отрѡча погѡвнтн⁴. Он же
естѣствомъ повѣждаенъ вѣкѣ, пощѣдѣ рождѣшее са. мна же прѣ-
мѣдрнтн дрѣзѡст добрѣа частн, ннзнымъ на вѣспнтаніе пометнж
е на сѣлѣ, еже ѡ самого парнаа парѣмъ прозѡанѡе. поврѣжено оубѡ
бѣ небрѣгомѡ. обрѣтошж же е пастырѣе н ѡщедрншж н влѣжшж, н
пощѣдѣшж отрѡча. н јако младаенца вѣскрѣмншж е парѣмъ нарекше.
прнванжнвшѡ же са емѡу јоношѣскаго вѣзраста, прѣамъ сѡбѣвѡннка
его прнатъ, мна, јако нзѣвнжлѣз естъ аже ѡ него пакѡстн. нѣ
бѣхж неразѣсѣкана прѣдѣна добрѣа частн, н едннѡж реченномѡ не-
мощно бѣ погѡвнжтн. александръ бѡ нѣкого ѡ сѣрѡдннк ен ѡбнѣз,
невоанзымн оубѡ стрѣмленн, нѣ ѡбаче сѣдѣла оубѣнство; отнае

къ Менелѡу ѡ троѡ въ спартѣ. прнат же сего добрѣ онъ јако
дрѣга, почтѣ его н ѡгостн н вѣсѣчскыи полюбн. зде тѡѡ нгра,
мжчнтѣлю вѣсѣхъ рекъ (Ἐρωε)⁵ зде тѡѡ нгра н вражанѡе сѣмъ;
тѣмъ же влѣжлѣ есн велнкѣж пѣщъ бранн!

Růžnoútení z rkp. vatikánského: ¹Обладѣшомѡ — ²мнознымъ — ³нан
въ ѡгнь полащн на погѡвѣлѣ вѣврѣжено вѣдетъ — ⁴V obou rkp. vyruštěn
v. 1134 εξαφανίζει παντελῶς ἅπασαν χώραν μέλλου — ⁵рекъ místo Ἐρωε ve všech
slov. rukopisech; snad překladatel se přehlédl a četl εἰρηκός.

- 1118: Τῷ Λαομέδοντος παίδι τῷ φυλαρχοῦντι Τρώων
Πριάμῳ σύζυγος συνῆν Ἐκάβη παῖς Κισσέως,
1120: καὶ μήτηρ ἐχρημάτισε πολλῶν ἐκ τούτου παίδων.
ἔχουσα γοῦν κατὰ γαστρός καὶ πρὸς τὸ τίκτειν οὔσα
φοβήτοισ ἐκτεθρόητο νυκτέρων ὄνειράτων·
βλέπειν γὰρ ἔδοξε δαλὸν φλόγεον ἀνθρακίαν
ἐκ τῆς αἰδοῦς προκύπτοντα ταύτης, καὶ πυρπολοῦντα
1125: τὴν πόλιν ἅπασαν ἑμοῦ [καὶ τὰς τῆς Ἰδης ὕλας]¹⁾.
ἀκούει τοῦτο Πρίαμος, τοῖς μάντεσσι κοινοῦται·
μανθάνει χρήσιμον αὐτῷ γενέσθαι καὶ τῇ πόλει,
ἂν τὸ γεννηθῆσόμενον θηρίοις ἐκτεθείη
ἢ τῷ πυρὶ τῷ καυστικῷ πρὸς ὄλεθρον ῥιφαίη.
1130: μετὰ μικρὸν δ' Ἀλέξανδρος ἐξέθορεν εἰς φάος,
χαρίεν βρέφος, εὐπρεπές, ἀστεῖον τῷ προσώπῳ.
ἐχρῆν μὲν οὖν τὸν Πρίαμον μελλήσαντα μὴδ' ὄλωε
εὐθὺς προκύψαν ἐκ γαστρός τὸ βρέφος ἀγανίσαι,
ἐξαφανίζειν παντελῶς ἅπασαν χώραν μέλλον·
1135: ὁ δὲ τῇ φύσει νικηθεὶς φεῖδεται τοῦ τεχθέντος.
νομίζων δὲ σοφίσασθαι τὸ δραστικὸν τῆς τύχης,
ἄλλοις ἐκτραφησόμενον ἐκτίθησιν εἰς χάρον
τὸν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Πάριδος Πάριον κεκλημένον.
ἔρριπτο τοῖνον ἀμελῶς. εὔρον αὐτὸ ποιμένες,
1140: ἠκτείρησαν, ἀνείλοντο. κήδονται τοῦ νηπίου,
καὶ βρεφικῶς ἐκτρέφουσι Πάριν ὠνομακότες.
ἤδη δ' αὐτὸν ἐγγίσαντα μειράκων ἡλικία
ὁ Πρίαμος συνέστον αὐτὸν παραλαμβάνει,
νομίσας ὡς ἐκπέφευγε τὴν ἀπ' ἐκείνου βλάβην.

¹⁾ slova καὶ τὰς τῆς Ἰδης ὕλας překladatel vynechal.

1145: ἀλλ' ἦσαν ἀμετάλλωστα τὰ νήματα τῆς τύχης,
καὶ τὸ καθάπαξ κυρωθὲν οὐκ ἦν ἀναλυθῆναι.
ὁ γὰρ Ἀλέξανδρός τινα τῶν ἑμογενῶν κτείνας,
οὐχ ἔκουσίαις μὲν ὄμμαϊς πλήν ὅμως δράσας φόνον,
ἀπαίρει πρὸς Μενέλαόν ἐκ Τροίας ἐπὶ Σπάρτην.

1150: δέχεται τοῦτον εὐμενῶς ἐκεῖνος οἷα φίλον,
φιλοφρονεῖται, ξεναγεῖ, παντοίως δεξιούται.
ἐνταῦθ' αὖ σου τὸ παίγιον καὶ τὸ τῆς ἔχθρας σπέρμα,
ἔθεν ἀνήψας λιπαρὰν κάμινον τοῦ πολέμου.

1155: ἀποδημεῖ Μενέλαος, λείπεται Πάρις μόνος,
τὴν Μενέλαου γαμετὴν κατὰ τὸν οἶκον βλέπει.
ἦν ἡ γυνὴ περικαλλῆς, εὐοφρυσ, εὐχρυστάτη . . .

v. 1155: Отнаде же меналае, а оста едннз паріе. н внаѣ меналаевѣ вѣ клѣтн женѣ. бѣ же жена прѣкрасна, доброевѣжана, доброзрачна, добролччна н доброобразна, голѣмоока н пакы снѣгз бѣла, н даржевз исплзненна множествомз сѣщн.¹⁾ внаѣ оубо снѣ александрѣ н вѣсхзгтн са добротож еѣ. н что много дльгословнтн н пнсатн? вѣсхзгтн ꙗ хоташꙗ н бѣга са атз (φυγὰς ἀποδιδράσκει.) н бѣганна не могзп ннако оутолнтн, вѣ коравѣ вѣшеаѣ морзскзгн, отнаде вѣ фнннкѣ (πρὸς Φοινίκη) ѿ вѣдѣщаго оуклоннѣ са шествннѣ кз трон. гоненіе бѣ ожнаааше ѿ обнаѣнзгнхѣ. обѣат же бзгвз вѣтрзгз крѣпкзгн н многомжтнзгн, едѣа вѣ нѣкое прнста оустіе ннлово, кановнкѣ (Κανωβικόν) нарнцаеоме вѣ лѣтѣх послѣаніхѣ, наеже

¹⁾ Zde si překladatel usnadnil práci. Manasseův popis Heleny je mnohem výmluvnější, na 11 verších (1157—1167), což on zkrátil více než na polovinu. Lessing v Laokoontu (kap. XX.) cituje tento Manasseův popis jako příklad chybné popisné poesie. Zní takto:

ἦν ἡ γυνὴ περικαλλῆς, εὐοφρυσ, εὐχρυστάτη,
εὐπάρρηος, εὐπρόσωπος, βοῶπις, χιονόχρους,
ἐλιοβλέφαρος, ἄβρά, χαρίτων γέμον ἄσος,
λευκοβραχίων, τρυφερά, κάλλος ἀντικρυς ἔμπνου.
τὸ πρόσωπον κατάλευκον, ἡ παρεῖα ῥοδόχρους,
τὸ πρόσωπον ἐπίχαρι, τὸ βλέφαρον ὄραιον,
κάλλος ἀνεπιτίθειτον, αὐτόβαπτον, αὐτόχρουν.
ἔβαπτε τὴν λευκότητα ῥοδόχροια πυρσίνη,
ὡς εἴ τις τὸν ἐλέφαντα βάψει λαμπρᾷ πορφύρα.
δειρὴ μακρά, κατάλευκος, ὅθεν ἐμθυοργίθη
κουνογενῆ τὴν εὐοπτον ἱλένην χρηματίζειν.

сззданз бѣ храмз Ἡροа¹⁾ нраклеа, потрѣвѣж подаваж чловѣкомз нескѣанѣж. вѣ сен оубѣв храмз прнѣвгше ѿ нжжаж бѣжавшен сз ннмз пжтннчн н сзплабавшен, многымн его облагаахж досааамн н поношеннн, обнчнѣщнѣ злаа сзтворенаа ѿ него, поржганіе н нечѣстіе, еже кз страннопрннемовакшомѣ его показз, о вѣсхзгнчнн женѣ, паче же н о нмѣнн. оусзгнша же сіа боевола, облаааѣн мѣстомз тѣмз, оусзгнша же н протевсз, царѣ егѣпетскзгн²⁾, н бзгваѣтѣ прнведенз паріе кз немоу сз женож н сз нмѣннѣмз н сз сзпжтннкзгн. н онз оубѣв вѣпрашааше: „кто естѣ жена н чннѣ іе, н ѿкѣаѣ вѣземз а сѣѣоу влѣаншн?“ александрѣ же сзставаѣаше лѣжнаа словеса. протевсз же оубѣаѣвѣз іаже о еленѣ, снѣеаа кз александрѣ нзрече словеса: „аще са не внхѣ прѣжае обѣщалѣ н прооуставнлѣ, еже нн едннного странна оубнѣатн ѿ боура трѣжааѣмзгнх лютзгн н зде прнмѣтаѣмзгнхѣ, велнкымн та оубѣв внх н лютзгнмн мжкамн обложнлѣ, небагодатноу³⁾ тн бзвшоу о багодѣтѣлн, н оуставзгн правшоу н аружнаѣ лѣбевѣ. нннѣ же тн нмѣннѣа н женѣ снѣ не дамз, аще н многымн ма обзидешн подхзбамн. еднноу же (τῷ δ' Ἑλλήνι) ꙗ товож напастевоаномѣ сзблѣаѣ. тзгн же ѿ неж останн са, н ѿ егѣпта вѣжн.“ протевсз оубѣв сз прѣщнмн ѿгна паріа. он же тзщамн вѣзѣратн са ржкамн кз отечѣствѣ сн, сластн вѣкѣснѣз краемз прѣста тѣкмо, н вѣздѣхѣ досажжщнн пламенз вѣжегѣ.

нѣв по ѿшестѣн его ѿ спартѣ н по еленннѣ вѣсхзгнчнн снѣеаа прнключншж са: вѣзѣратн са меналае ѿ шествннѣ н оубѣаѣвѣз вѣзкшеѣ разтрѣзса рнзгз своа, н сз ннмз дарен (Τυνδάρεως), отецз еленннѣ. посрѣдѣ же прнведошж елннскзгн прѣвзгнѣ одарнн лнцзгн сѣщн н порчрзненна (ἡσβεσλωμένοι πρόσωπα καὶ μελανειμονοῦντες), н клатѣвѣз вѣспомѣноуѣтѣз страшнзгнх онѣхѣ, нннже закнннаахж са елннн вѣчен, іако аще прнключнт са ѿ нѣкого еленѣ вѣсхзгнчннѣ вѣгтн, вѣчен свонмн тѣлесзгн о нен да боратса. много оубѣв молнвше са н прнпааавше, оубѣщашж елннзгн боеватн на троанзгн. (Přetištěno z monografie Biljarského).

¹⁾ Ироа. ²⁾ егѣпетскзгн. ³⁾ Vat. небагодѣтноу.

- 1168: ὄρᾳ ταύτην Ἀλέξανδρος, ἀλίσκεται τῷ κάλλει.
καὶ τί πολλὰ καὶ περιττὰ μακρηγορεῖν καὶ γράφειν;
- 1170: ἀρπάζει ταύτην θέλουσαν, φυγὰς ἀποδιδράσκει.
καὶ τὴν φυγὴν ἀδυνατῶν ἄλλως εὖ διαθέσθαι,
εἰς ναῦν ἐμβὰς ἀλίπλοον ἀπαίρει πρὸς Φοινίκην,
ἐκ τῆς φεροῦσης ἐκτραπείας πορείας πρὸς τὴν Τροίαν·
δίωξιν γὰρ ὑπώπτευσεν ἐκ τῶν ἀδικηθέντων.
- 1175: ἀποληφθεῖς δὲ πνεύμασι σφοδροῖς πολυταράχοις
μόλις εἰς ἕν ὠρμίσατο στομάτων τῶν τοῦ Νεΐλου,
Κατωβικὸν ὀνομασθὲν ἐν χρόνοις τοῖς ὑστέροις,
ἐνθα δεδόμεντο νεῶς ἥρωος Ἡρακλέος,
τοῖς πρόσφουσι δωρούμενος ἀνθρώποις ἀσυλίαν.
- 1180: εἰς τοῦτον τοίνυν τὸν ναὸν φυγόντες ὑπὸ δέους
οἱ συμφυγόντες Πάριδι καὶ συνεκπεπλευκότες
πολλὰς αὐτοῦ κατέχεον ὕβρεις καὶ λοιδορίας,
ἐκτραγωδοῦντες τὰ δεινὰ τὰ παρ' αὐτοῦ πραγθέντα,
τὴν ὕβριν, τὴν ἀσέβειαν τὴν εἰς τὸν ξηνοδόχον,
τὴν ἀρπαγὴν τῆς γυναικὸς, καὶ μὴν καὶ τῶν χρημάτων.
- 1185: ἀκούει ταῦθ' ὁ στρατηγὸς ὁ κληραρχῶν τοῦ τόπου,
ἀκούει ταῦτα καὶ Πρωτεύς ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου,
καὶ γίνεται μετὰπεμπτος ὁ Πάρις πρὸς ἐκεῖνον
σὺν γυναικί, σὺν χρήματι, σὺν τοῖς συνεπομένοισι.
- 1190: ὁ μὲν οὖν ἐπυνοθάνατο, τίς ἢ γυνὴ καὶ τίνας,
καὶ πόθεν ἀφελόμενος ταύτην περιπλανῶτο·
Ἀλέξανδρος δ' ἀνέπλαττε ψευδοσυνθέτους λόγους.
ὁ δὲ Πρωτεύς ἐκδιδαχθεὶς τὰ κατὰ τὴν Ἑλένην
τοιούσδε πρὸς Ἀλέξανδρον ἐχρήσατο τοῖς λόγοις·
- 1195: „εἰ μὴ μοι προκεκέρωτο καὶ προτεθέσπιστό μοι
μηδένα ξένον ἀναιρεῖν τῶν ὑπὸ κλυνοιδίου
χειμαζομένων χαλεποῦ κἀνταῦθα ῥιπτουμένων,
μεγάλαις ἂν σε καὶ δειναῖς βασάνοις ἐτισάμην
ἀχάριστον γενόμενον περὶ τὸν εὐεργέτην
- 1200: καὶ τοὺς θεσμοὺς πατήσαντα τοὺς τῆς φιλαλληλίας.
νῦν δὲ σοὶ τὰ μὲν χρήματα καὶ τὴν γυναῖκα ταύτην
οὐκ ἀποδώσω, κἂν πολλαῖς χρήσῃ ταῖς κολακείαις,
τῷ δ' Ἑλλήνι τῷ παρὰ σοῦ βλαβέντι συντηρήσω.
σὺ δ' ἐξ αὐτῆς ἀπόστηθι, κἀκ τῆς Αἰγύπτου φεῦγε.“
- 1205: Πρωτεύς μὲν οὖν σὺν ἀπειλαῖς ἀπώσατο τὸν Πάριν·
ὁ δὲ κενῶς ὑπέστρεψε χερσὶ πρὸς τὴν πατρίδα,

- τῆς ἡδονῆς γευσάμενος ἄκρω δακτύλῳ μόνῳ,
καὶ πρὸς αἰθέρα φθάνουσαν πυρκαϊάν ἀνάψας.
Καὶ γάρτοι μετὰ τὸν δρατμὸν τούτου τὸν ἀπὸ Σπάρτης
- 1210: καὶ τὴν Ἑλένης ἀρπαγὴν τοιάδε συμβεβήκει.
ἐπάνεισι Μενέλαος ἐκ τῆς ἀποδημίας
μανθάνει τὸ γενόμενον, ῥηγγύει τὴν ἐσθῆτα,
καὶ σὺν αὐτῷ Τυνδάρεως, πατήρ ὁ τῆς Ἑλένης.
εἰς μέσους ἀφικνοῦνται δὲ τοὺς τῶν Ἑλλήνων πρώτους
- 1215: ἡσβολωμένοι πρόσωπα καὶ μελαινειμονοῦντες,
ἔρκων ἀναμυμνήσκουσι τῶν φοικωδῶν ἐκεῖνων,
οὗς ἦσαν Ἑλληγες ἐμοῦ πάντες ὁμωμοκότες,
ὡς εἰ συμβῆ παρὰ τινος Ἑλένην ἀρπαγῆναι,
πάντες ἰδίους σώμασιν αὐτῆς ὑπερμαχοῦνται.
- 1220: πολλὰ γοῦν ἱκετεύσαντες καὶ δεδυσπηκότες
συμπείθουσι τοὺς Ἑλληνας στρατεῦσαι κατὰ Τρώων.

Stilistický ráz slovanského překladu. Jak viděti z podaných ukázek, slovanský překlad je dosti plynňý, a uvážíme-li povahu úkolu, jaký tu měl překladatel před sebou, oceníme jeho práci v celku příznivě. Kromě nezvyklé veršové formy byl to „básnický“, barokní sloh Manasseův, přeplněny metaforami, jenž práci překladatelskou nijak neusnadňoval. S tím souvisí, že také slovní zásoba Manasseova je značně veliká a jiná než u kronikářů prosaických, a na znalost řečtiny se tu tedy kladly v překladatelské práci větší požadavky. Třebaže si překladatel svou práci v obou směrech někdy zjednodušoval, přece v celku požadavkům těmto vyhověl. Jeho slovní zásoba a celý ráz dikce, již proto, že píše prósou a ne veršem, je ovšem obvyklému vypravovacímu slohu slovanských kronikářů mnohem bližší než sloh Manasseův byzantské próse letopisecké. Jinak hleděl slovanský překladatel převésti originál věrně; zejména slovosled, jak viděti z daných ukázek, postupuje téměř úplně slovo za slovem podle řeckého textu. To ovšem zde nepřineslo velkých škod, neboť slovosled řeckého textu je náhodou prostý, přirozený, a jeví značnou obratnost spisovatelskou. Napodobením řeckého slovosledu vznikla častěji ve slovanském překladě zvláštnost vkládání slov, která mluvě dodává jisté pathetičnosti a ovšem také nepřirozenosti, na př.:
 ИИ ΕΛΗΝΟΓΟ ΣΤΡΑΗΝΑ ΟΥΒΗΚΑΤΗ Ὡ ΕΟΥΡΑ ΤΡΕΖΔΑΕΜΖΙΧ ΛΙΟΥΤΖΙΑ...

μηδ'ένα ξένον ἀναιρεῖν τῶν ὑπὸ κλυωδέου χειμαζομένων χλαπεδῶ...
 Jedné zvláštnosti Manasseova slohu překladatel nenapodobil: jeho obvyklého asyndeta; místo něho volil překladatel obyčejné spojování spojkou *η*, někdy i polysyndeticky; také tím ovšem je jeho díkce daleko prostší.

Několikrát poštětilo se slovanskému překladateli dosáhnouti umělejšího vzruchu, *rhétorického pathosu* podle vzoru řeckého originálu. Již několikrát byla na doklad umělosti překladatelovy citována apostrofa či vlastně kletba na zlato (viz vyd. Bogdan. str. 127), s četnými synonymy:

ἡ *ζαυτο γονητελεύ, μ̅χ̅νητελεύ, π̅ρ̅β̅α̅ρ̅β̅υ̅ζ̅ιν, λ̅μ̅κα̅ε̅υ̅ς̅ε̅β̅ς̅* *с̅ы̅п̅л̅е̅т̅е̅н̅і̅е̅,* *г̅р̅а̅д̅о̅п̅р̅ѳ̅е̅м̅н̅н̅ч̅е̅¹⁾*, *ο̅ρ̅μ̅η̅ν̅ιο̅* *п̅о̅μ̅ε̅т̅н̅н̅ч̅е̅,* *п̅о̅κ̅о̅λ̅ѳ̅е̅α̅т̅е̅л̅е̅υ̅* *с̅т̅ѳ̅н̅α̅μ̅ъ̅,* *г̅р̅а̅д̅о̅β̅о̅μ̅ъ̅* *с̅т̅ѳ̅н̅ο̅п̅ο̅τ̅р̅α̅ς̅н̅н̅ч̅е̅,* *п̅о̅δ̅е̅ν̅η̅η̅н̅н̅ч̅е̅* *ση̅ζ̅α̅δ̅ο̅β̅ο̅μ̅ъ̅,* *κα̅κ̅ο̅ϋ̅μ̅η̅* *з̅л̅ο̅β̅α̅μ̅η̅* *з̅ε̅μ̅ι̅ν̅η̅η̅χ̅* *τ̅ρ̅ο̅υ̅ζ̅α̅λ̅ε̅η̅ш̅* *η̅* *μ̅η̅ч̅η̅ш̅η̅!* *η̅η̅ч̅̅σ̅ο̅ε̅* *с̅ъ̅п̅р̅ο̅т̅н̅ε̅н̅т̅* *т̅η̅* *с̅α̅* *ω̅т̅* *в̅ε̅щ̅ε̅η̅* *η̅т̅ε̅ν̅ε̅κ̅η̅η̅χ̅,* *η̅η̅ч̅̅σ̅ο̅ε̅* *τ̅ъ̅ч̅η̅ο̅* *т̅η̅* *ε̅ς̅т̅ъ̅* *ω̅т̅* *в̅з̅с̅ъ̅ε̅χ̅* *з̅ε̅μ̅ι̅ν̅η̅η̅χ̅.* *ο̅υ̅μ̅α̅κ̅ч̅α̅ε̅η̅ш̅* *н̅ε̅ο̅υ̅μ̅α̅κ̅ч̅ε̅η̅α̅γ̅ο̅,* *α̅* *μ̅α̅κ̅^κ* *κα̅γ̅ο̅* *ο̅ε̅ς̅τ̅ο̅ч̅α̅ε̅η̅ш̅,* *μ̅η̅χ̅ι̅κ̅^ω* *ω̅τ̅ε̅ρ̅β̅-ζ̅α̅ε̅η̅ш̅* *β̅ε̅ζ̅γ̅λ̅α̅ς̅н̅ο̅μ̅ο̅υ̅²⁾*, *α̅* *г̅λ̅α̅δ̅ο̅λ̅η̅ν̅β̅ο̅μ̅ο̅υ̅* *з̅α̅τ̅ъ̅η̅κ̅α̅ε̅η̅ш̅* *ο̅υ̅ς̅т̅а̅,* *т̅ε̅ο̅ρ̅η̅ш̅η̅* *к̅ъ̅ς̅η̅α̅* *β̅ρ̅υ̅ζ̅α̅γ̅ο̅,* *α̅* *к̅ъ̅ς̅η̅α̅γ̅ο̅* *η̅α̅к̅ъ̅* *п̅т̅η̅ψ̅α̅.* *β̅λ̅ъ̅ς̅κ̅α̅ε̅η̅ш̅* *ε̅ω̅* *с̅α̅* *η̅* *η̅ε̅λ̅α̅η̅і̅ε̅* *π̅η̅η̅ο̅ς̅η̅ш̅* *η̅α̅* *σ̅ρ̅β̅α̅ц̅α̅,* *η̅* *ο̅β̅α̅β̅α̅ε̅η̅ш̅* *π̅η̅β̅λ̅ѳ̅ε̅η̅і̅η̅* *η̅η̅η̅ζ̅ѳ̅ε̅η̅η̅μ̅η̅* *ч̅η̅ο̅υ̅β̅-σ̅т̅ε̅β̅α̅,* *η̅η̅* *μ̅η̅* *λ̅ο̅β̅ρ̅ο̅ζ̅р̅α̅ч̅і̅ε̅* *ε̅η̅* *η̅α̅к̅ο̅* *ε̅χ̅і̅λ̅η̅α̅* *η̅α̅δ̅ο̅β̅η̅т̅ο̅* *т̅ε̅ο̅ρ̅η̅ш̅η̅.* *ο̅υ̅ς̅т̅α̅β̅η̅* *η̅* *з̅α̅κ̅ο̅η̅η̅* *п̅ο̅п̅η̅р̅α̅ε̅η̅ш̅* *η̅* *ο̅п̅α̅η̅ъ̅* *γ̅ο̅η̅η̅ш̅η̅.* *г̅ρ̅ε̅β̅η̅* *ρ̅α̅ς̅κ̅ο̅п̅α̅β̅α̅ε̅η̅ш̅* *η̅* *с̅т̅ѳ̅η̅η̅* *π̅ρ̅ο̅κ̅ο̅п̅α̅β̅α̅ε̅η̅ш̅,* *π̅ρ̅ο̅δ̅α̅β̅α̅ε̅η̅ш̅* *η̅* *π̅ρ̅ѳ̅α̅ε̅η̅ш̅.* *β̅λ̅α̅μ̅ъ̅* *ε̅ς̅т̅ъ̅* *π̅η̅η̅κ̅α̅ζ̅ο̅υ̅ε̅μ̅ο̅ε̅,* *η̅α̅κ̅ο̅ε̅* *μ̅η̅α̅,* *η̅* *π̅η̅η̅ч̅α̅,* *η̅α̅к̅ο̅* *т̅ε̅ρ̅β̅α̅α̅γ̅ο̅* *ο̅υ̅ς̅ε̅ω̅* *ε̅α̅β̅α* *κ̅ρ̅υ̅ξ̅^ω* *ο̅υ̅μ̅α̅κ̅η̅η̅т̅ъ̅* *ч̅т̅ο̅* *ε̅ω̅* *ω̅т̅* *т̅ε̅β̅ε̅* *λ̅ο̅т̅ѳ̅η̅ш̅ε̅* *η̅α̅к̅ο̅* *η̅* *κ̅α̅μ̅ε̅η̅і̅ε̅* *μ̅α̅κ̅^κ* *κο̅* *т̅ε̅ο̅ρ̅η̅ш̅η̅;* *ч̅т̅ο̅* *же̅* *ω̅т̅* *π̅ρ̅ѳ̅ε̅η̅η̅η̅η̅η̅* *т̅ε̅ο̅μ̅* *κ̅ρ̅υ̅ξ̅ο̅ς̅т̅η̅* *η̅η̅ζ̅ѳ̅ε̅η̅ε̅т̅ъ̅;*

3550: *Χρυσὲ διώκτα, τύραννε, παντόλμυε, δολοπλόκε,*
πάντων κακῶν ἀκρόπολις, φρούριον ἀπωλείας,¹⁾
ἐλέπολις, ῥιψεπάληξ, σπαράκτρια τειχέων,
πέσλων τειχοσειστρία, τινάκτρια δωμάτων,
οἷοις κακοῖς τοὺς γηγενεῖς κρεωκοπεῖς καὶ τρύχεις!

3555: *οὐδὲν ἀνθαμιλλᾷται σοι πραγμάτων τῶν ἐν βίῳ,*
οὐδὲν ἀντιφερίζει σοι πάντων τῶν ἐπιγελίων.
μαλάσεις τὸν ἀμάλακτον, τὸν μαλακὸν σκληρύνεις.
γλῶσσαν ὀνοίγεις ἄφωνον,²⁾ λάλον ἐπιστομίζεις.
ποιεῖς βραδὺν τὸν δρομικόν, πτηνόπουν τὸν ἀργόπουν.

¹⁾ verš 3551 s apposicí *ἀκρόπολις* vynechán; překladatel patrně nerozuměl této antické metafoře. —

²⁾ překladatel četl *ἄφωνο* místo *ἄφωνον*.

3560: *πειράζεις μὲν καὶ θελιγητρὸν ἐπάγεις ταῖς καρδίαις,*
καὶ γοητεύεις ἕγξιν ἀφύκτοις τὰς αἰσθήσεις,
ἀλλὰ σου τὸ καλλίχρσον ὡς ἔχιδνα φαρμάσσει.
θεσμοὺς καὶ νόμους συμπατεῖς καὶ τὴν αἰδῶ διώκεις.
τυμβωρυχεῖς, τοιχωρυχεῖς, ἀπεμπολεῖς, προδίδως.

3565: *λῆρος τὸ κομψευόμενον, ὡς ἔοικε, καὶ μῦθος*
ὡς ἄρα τὸν ἀδάμαντα μόνον αἶμα μαλθαάσει.
τί γάρ σου δραστικώτερον καὶ λίθους ἀπαλύνειν;
τί δὲ τὴν ὑπερίσχυρον ἰσχύμ σου διαφεύγει;

Kmenoslovné zvláštnosti slovanského překladu. Mezi nejcharakterističtější rysy díkce manasseovské náleží četná komposita. Překladatel církevněslovanský zde ovšem jenom následoval řeckého originálu. Ale situace v tomto oboru byla v obou jazycích různá. Je to známý charakteristický rys řečtiny již ve starověku, že pro komposita má značnou zálibu a je v tomto směru ze všech tuším jazyků indoevropských nejbližší jazyku staroindického, kterýž zejména sanskrtem nejdále pokročil ve vytváření slov složených. Nejpádnějším důkazem pro to, že skládání slov leželo v samé povaze řeckého jazyka, jest bohatě rozvitě vytváření komposit zvláště adjektivních na samém prahu dějin řeckého jazyka — v jazyce homéřském; na charakterističnost homéřských komposit, fungujících jako epitheta ornantia a constantia, upozornil již Aristoteles (srv. A. Meillet, *Geschichte des Griechischen*, něm. překl. 1920, str. 181/2). Záliba pro komposita nebyla ovšem později ve všech oborech řeckého písemnictví, zejména v próse, stejně veliká, ale základní dispoice tu byla, a k tomu přistupovala ta okolnost, že stoupající civilisace, jemnější odstiňování pojmů a větší složitost v myšlení, nové termíny odborné pro nové instituce a předměty — budily postupem času i v řečtině jako v každém jiném jazyce potřebu vytvářeti nová komposita, ovšem více v jazyce umělém (spisovném) než v mluvě lidové. A tak v řečtině byzantských kronik vůbec máme doložen nemalý počet komposit. V kronikách prosaických, t. j. ve všech ostatních zde probíraných kromě Manassea, spočívá zásoba slovní a celý ráz jazyka hlavně na řečtině Písma a církevních otců, jak je přirozené při mnišském stavu jejich autorů; proto komposita jsou u nich především jen ta, která reprodukuji souvěké byzantské termíny

odborné nebo jména vlastní. Daleko jiný je stav komposit v řečtině Manasseově. Toto „básnické“ dílo pracuje za dosažení poetické ozdoby velmi hojně epithety, až do přetížení jazyka, a tato epitheta, jejichž snad velmi vzdáleným prazvorem byla epitheta homérská, jsou téměř veskrze komposita.

Komposita byzantských kronik se objevují v těchto kategoriích:

I. Komposita kopulativní, typ dvandva. Tato kategorie, již ve staré řečtině velmi vzácná, je i v byzantských kronikách zastoupena slabě; příklady: ἀριστοδείπνον (ἀριστον καὶ δείπνον) Mal. a j., χρυσάργυρος (χρυσός καὶ ἄργυρος) Mal. a j.; ἀνδρέγυρος Georg. Mon., χερσόγυρος Man.

II. Komposita determinativní (tatpuruša):

a) typ karmadhāraja, jehož první člen je adjektivní (či vůbec jmenné) nebo adverbiální určení členu druhého. Při tom druhý člen je buď substantivum nebo adjektivum.

Příklady na substantivum v druhém členu: Μωρολέων (částé), ψευδομάγισ Georg. Mon. πρωτόθαυμα Porf. Též první člen je substantivum: ἀλευρόμαγισ Georg. Mon. θεομήτηρ Kedr. εἰδωλοθυσία Theof. δικαιοσύνη Theof. Sem patří též komposita s předložkami: καταγνώμη Porf., Χαμαιτρίκλιον Porf.

Příklady na adjektivum v druhém členu: ἐλόχρυσος Mal. Georg. Mon. aj. χρυσόβρυτος Mal. U těchto adjektivních komposit bývá i první člen pravidelně adjektivum nebo zájmené adjektivum (πολυ-); vzácnější jsou taková, kde prvním členem je substantivum: λιθοπλίνθινος Man. μητράνανδρος Man. (t. j. μήτηρ ἀνευ ἀνδρὸς γενομένη), ξυλοσύνθετος Theof., παπποπατρῶος Man. S prvním členem předložkovým: ὑπέρικλος Gluk. ὑπόπυρρος Mal.

K typu karmadhāraja — patří také komposita t. ř. hybridní, utvořená složením se slovem, vypůjčeným z latiny; jsou to zvláště jména úradů a hodností, jako πρωτοαστηρητής (velmi časté), též odborné termíny jako πυργολάστωρ.

b) Komposita rekční (příkl. sti. bhūpati-), v nichž jeden člen je k druhému v poměru vazebném. Častější jsou tu taková komposita, jejichž druhý člen má kmen slovesný, řídící jsou taková, kde slovesný kmen je v členu prvním.

1. Slovesný kmen je v členu druhém; příklady; ἐργαστής Kedr., λογοθέτης (velmi časté), ἀλίπλους Man., σκοτεινοφόρος Georg. Mon., ιστοριοποιός Pasch. Zejména jsou to častá slovesná

adjektiva na -τος: περιάλωτος Georg. Mon., πρωτόκτιστος Porf. θαυροστάκτος Man. Též se vyskytují s ἀ-privativum: ἀνεργήτος Porf. ἀκατακλίπτος Georg. Mon.

2. Slovesný kmen je v prvním členu: μισοχριστιανός Pasch., φιλοστρατιώτης Mal.

III. Komposita possessivní, typ bahuvrīhi.

Příklady: μικροθάνατος Theof., τετραίππος Kedr., εὐτράχηλος Mal., ποικιλότροπος Glyk.; μελίθριξ Kedr., ἰμπόπους Synk., ξάνθοσφυρος Mal.; μονόθυρος (částé), σκοτεινόμορφος Georg. Mon., γιγαντοπάλαμος Man.; σοβαροπρόσωπος Man.; παππόπατρος Man.; κοπρώνυμος (částé), μεγαλόστομος Mal.; ἀνδροκάρδιος Man., χρυσοαυγής Theof., ἀνδροειδής Mal.

Hybridní bahuvrīhi: χρυσόταβλος Porf.; χρυσόβουλλον (částé), κουροπαλάτης Mal.

IV. Komposita verbální jsou velmi vzácná, nečítajíce ovšem slovesa, složená s předložkou. Příklady: ξινοστηθῆναι Mal., μητρογαμῆν Georg. Mon., σκηπτοκρατήσας Man.; ἀνθρωποβουροῦντες (od βιβρώσκω) Georg. Mon., δεξιολαβεῖσθαι Georg. Mon. a j. μαροφαγῆν Georg. Mon.

Nejčastější typy komposit v byzantských kronikách jsou possessivní (bahuvrīhi), po nich rekční (bhūpati) a pak determinativní (karmadhāraja). Komposita v kronice Manasseově jsou jen z části ta, která lze doložit i z jiných kronik; většina jich jsou umělé a libovolné útvary Manasseovy, jež jimi jakožto ozdobnými epithety chtěl dosáhnouti básnického rázu své kroniky. Hojnější doklady na komposita z kronik v uvedené klasifikaci má St. Psaltes, Grammatik der byzantinischen Chroniken (Göttingen 1913, str. 343—375); ale kompositům Manasseovým nevěnoval mnoho pozornosti, právě proto, že jsouce útvary libovůle spisovatelovy, nestaly se majetkem a charakteristickým rysem byzantské řečtiny.

Slovanský překladatel měl tedy při překládání Manasseových komposit dvojnásobnou potíž před sebou: jednak měl překládati řecká slova nezvyklá, z obvyklého jazyka mluveného i psaného neznámá, téměř ἀπαξ εἰρημένα, jednak vůbec jeho literární jazyk slovanský daleko méně si liboval v kompositech nežli řečtina a měl v nich také menší zběhlost. Překladatel v několika případech tuto potíž obešel tím způsobem, že buď komposita řecká nahrazoval slovy jednoduchými, významově

blízkými (γηγευεις = γεμνηινη) nebo jiná, zvláště slovesná, parafrasoval (πτηνολου = ιακκι πτηνια, τριβωρουχεις (2. sg. praes.) = τριβω ρασκοπαβελιη, τριβωρουχεις = στηνιη προκοπαβελιη); obvykle však řecká komposita napodobil.

Tím ovšem jeho díkce nabyla zvláštního rázu, v církevně-slovanském písemnictví neobvyklého a nepřirozeného. Na komposita slovanského Manassea upozornil již Čertkov l. c. 11 n., Biljarskij ve svém jazykovém popise a Jagić ve studii Die slavischen Composita in ihrem sprachgeschichtlichen Auftreten (AfsI Ph XX, 1898, 549—550); příkladů však uváděli jenom několik málo (Jagić podle Biljarského). Napočítal jsem, že komposit s první částí jmennou je v církevně-slovanském Manasseovi 892; kromě toho jsou komposita s negací, jako *незримъ ἀόρατος, *непробнаѣ ἀπρόπτως, *нехраброудъ ἀνάριθος, a komposita s předložkou, jako *бездръвенъ ἀξυλος, *безжелъзенъ ἀσίδηρος, *весперенъ ἄπτερος. S těmito je všech komposit asi 1.000; ale mimo to četná z nich se několikrát opakují. Tak lze počítati, že průměrně 5—6 komposit připadá na jednu stránku slovanského textu.

Celkový obraz jejich je tento:

Podle grammatického charakteru částí komposit nejvzácnější jsou taková, jejichž druhý člen je sloveso. V tom případě první částí bývá adverbialní určení děje slovesného: благоукрасити, владословити, pod. Vzácná jsou taková, kde první člen je k slovesu v poměru objektu: стадоначальствовати, соудѣлати. Poněvadž první část slovesného komposita se tu končí skoro vždy -о, není nutné každé spojení slovesa s adverbium původu jmenného pokládati za kompositum, nýbrž bylo by je lze analysovat jako frasi, jako dvě slova samostatná, na př. добро мизанити, t. j. první slovo by bylo samostatné adverbium na -о. Malá náklonnost ke slovesným kompositům s první částí jmennou jest patrná i v tom, že taková komposita nacházíme většinou jen ve formě participiální (part. praesentis activi, řidčeji jiné), tedy ve funkci jmenné; tato vlastnost ovšem spadá již na vrub řeckého originálu; příkl. злodziхъ (místo -а), зломизла, злшоума, свертпота, свацинодѣствѣа, свевекоствѣа a pod. Proto v následujícím seznamu jsou infinitivy takovýchto slovesných komposit uvedeny v závorce. Naproti tomu třeba uznati, že v šir-

ším smyslu živel slovesný jako druhá složka komposit je dosti rozšířený, ale tak, že druhým členem komposita je jméno původu slovesného (nomen agentis a pod.); příkl. благопиченъ, вьсеоубнтеленъ, законпрѣстѣпенъ, лъвохъиценъ, садорастенъ, тенкопролантенъ. Netřeba tu ovšem zvláště zdůrazňovati častá komposita ze substantiv verbálních: благоговѣнне, злодѣанне a mn. j.

Největší počet komposit je ten, že druhá část je povahy jmenné. Tu pak daleká většina, snad 90% všech komposit zde doložených vůbec, připadá na adjektiva, téměř vždy utvořená sufixem -но-; odpovídají řeckým adjektivním kompositům na -τος, ale také na -ης (III. dekl.). Častá jsou také neutrová substantiva verbální na -ье, výše připomenutá, a adverbia na -ѣ, odvozená od adjektivních komposit na -но-: благозрачнѣ, лъвоучствнѣ a j. Poměrně vzácná jsou substantiva jiného rodu než neutra: боговндецъ, великодѣлатель, доброповѣданнкъ, мжжюубнница; časté jsou tu sufixy -ць, a -tel-. Vzácná jsou jmenná komposita bez takovýchto odvozovacích sufixů, jako богогласъ (ovšem subst. *glas* samo má též sufix: *gol* + *so*).

Co do povahy první části jmenných komposit, nacházíme daleko nejčastěji, ještě více než v 90%, v první části jmenný kmen na -о. a to i tam, kde toto -о- je etymologicky nenáležitě, připojujíc se analogicky i ke kmenům jiným, jako мжжюубнница, медоточенъ, ратолобенъ; dosti vzácně je zachováno -е- při *jo*-kmenech: велегласенъ, огненосенъ (subst. *ogn* tu pojato jako *jo*-kmen), соуемжаръ.

Vzácné jsou případy, kde první částí je kmen zájmenný (тоземецъ, тожаченсенъ) nebo číslovkový (двопрѣстоуненъ, еднновластенъ, триньмьсаченъ, тръклатъ); často bývá prvním členem kmen adjektiva zájmenného вьсе-, много-, само- a pod. (viz v seznamu tato hesla). Ještě vzácnější, kde první člen je rád: родоуначалннкъ, развоуначалннкъ; nebo kmen slovesný: лъвоимѣненъ = ειλοχρηματος.

Ojedinelá jsou komposita, jejichž druhý člen je zájmeno: межаоубоуенъ.

Podle syntaktického vztahu členů komposit nena- cházíme tu téměř typu dvandva, na př. цѣломжаръ, které je ovšem několikrát doloženo. To je pochopitelné při tom, že tu máme komposita nová a umělá, nikoli starobylá, z dob pra-

jazykových zděděná. Při nepřítomnosti složenin slučovacích nacházíme tu téměř výhradně jen složeniny vazebné (rekční) a určovací (determinativní).

Z rekčních (vazebných) komposit necháváme stranou složeniny slovesné s předponou (předložkou) a částicí, poněvadž neobsahují nic neobvyklého.

Z ostatních vazebných komposit, jejichž první člen je jmenný (zájmenný), řídicím členem bývá druhý člen komposita: БОГОУДАНИЕЪ, БОГОПАСАЖАЕНИЕЪ, БОЛОЖЕРЕНИЕЪ, ВЪЖОПЛЕТЕЦЪ, ДѢВТОРОДѢ, ЛЖКОНОСЕНИЕЪ, СМѢХОТВОРИЦЪ, СТѢНОХРАНИТЕЛЬ; zcela výjimečně řídí člen první: ЛЮБОИМѢНИЕЪ.

Podle syntaktického významu častější jsou komposita determinativní, a to taková, jejichž první člen obsahuje příslovecné určení členu druhého. Jsou tu složeniny jako: БЛАГОРАЗУМЕНЪ, БЕЛНКОМЪЖЕНЪ, ВЪСОКОЛѢТЕНЪ, ДОБРОКЪРЪМЕНЪ, ЖЕНОСРЪДЪ, ЖНКОПИСАТЕЛЕНЪ, ЗѢВРОУМЕНЪ, ЗЛОПЛАВЕНЪ, НОВОТКАНЕНЪ, СВННОЖИТЕЛЕНЪ, СКОРОПЛОКЕНЪ, СЛАДКОЛАНТЕНЪ, ТИХОДЪЖИТЕЛЕНЪ.

Podle syntaktického významu daleko nejhojnější skupinu tvoří komposita, jejichž první člen je k druhému v poměru přívlastkovém (komposita possessivní). Největší rozšíření této skupiny je ve shodě s rozšířením téže skupiny mezi komposity řeckými, jak bylo výše vzpomenuo při charakteristice komposit v byzantských kronikách. Souvisí to též logicky s tím, že největší počet Manasseových komposit jsou deskriptivní epitheta. Příklady: БАГРѢНОЛНСТЕНЪ, БЛАГОДЪРЪЗОСТЕНЪ, БРЪЗОРЪЖЪ, БѢЛОЦѢТЕНЪ, БЕЛНКОБѢДЪРЪ, ВЪСОКОНОГЪ, ГЛЖВОКОСЪВНЕНЪ, ГНЖСНОММЕНТЪ, ГОЛЪМООКЪ, ГОРКОПЛОДЕНЪ, ДЪЗГОРЪЖЪ, ДОБРОВОДЕНЪ, ЗЛАТОЗАРЕНЪ, ЗЛАТОРНЕНЪ, ЗЛОГЛАСЕНЪ, ЛЮТОГНѢВЕНЪ, МНОГОГЛАВЕНЪ, МЪБНОЧРѢВЕНЪ, ОСТРОВЪРЪЖЪ, РОУСОКОСЪ, СКНФОИЪЖИЧЕНЪ, ТЕРЪДОНЪЖИРЕНЪ, ТЛЪСТВОБЪРЪДЕНЪ, ТЪЖКОГЛАСЕНЪ, ЧАСТОГРНЪ.

Po stránce lexikální je charakteristickým rysem malá rozmanitost čili přílišné opakování prvního členu komposit: s prvním členem благо- máme tu 31 komposit, бого- 15, велико- 25, въсе- 23, дъзго- 10, добро- 70 (!), злато- 23, зло- 67 (!), люво- 15, много- 49 (!), ново- 10, пръво- 13, само- 21, слаако- 10, тѣжко- 13; též jiné členy se opakují; zde byly výslovně uvedeny jen ty, které se opakují více než desetkrát.

Tato okolnost nesevídčí ovšem o velké vynalézavosti překladatelově, a vede nás dále k otázce poměru překladu

těchto komposit k řeckému originálu, čímž přispějeme k charakteristice překladového umění v tomto textu. A tu vidíme, že v řeckých kompositech Manasseových daleko tak silného opakování nebylo. Tak *βλαθοδαινεὺς χαριστήριος*, *βλαθοδρῆζοικενὺς εὐτολμοε*, *εὐπαρρησίαστος*, *βλαθοδοσιῆς εὐετηρία*, *βλαθοδѣβανίη ἀγαθοεργία*, *βλαθοδѣβтель εὐεργέτης* atd. Nebo složeniny s *βρῆζο-*: *βρῆζοноγὺς ταχύπους*, *ἀελλόπους*, *βρῆζοπλοικενὺς γοργοπλόος*, *βρῆζορῆκκὺς ὀξύχειρ*. Nebo *βѣλο-*: *βѣλοζραченὺς κωναυγής*, *λευκωυγής*, *γλαυκόχροος*, *βѣλοπερὺς λευκόπτερος*, *βѣλοσѣβταὺς γλαυκόφωτος*. Podobné *βελнко-*, které stojí pravidelně za *μεγάλο-*, bylo položeno i za řecké *λαμπρο-*: *βελнκοδοσιῆς τὰ τῆς λαμπροφυχίας*. Tímto opakováním některých komponentů se ovšem dikce barevně a odstínově ochuzuje, a nevystihuje daleko řeckého originálu; srv. *κνικοκοβρῆζὺς ὑψίλοφος*, *κνικοκοноγὺς πτηνόπους*, *κνικοκοπαρενὺς αἰθεροπόρος*, *κνικοκοουменὺς σοβαρόφρων*!. Podobně v kompositech *ζλο-* nebyly rozlišeny řecké složky *κακο-*, *δυσ-*, *βαρυ-*, *τλη-*, *φαυλο-*; ve *мноγο-* splynuly *πολυ-*, *μυριο-*, *χιλιο-*, *ἄλλο-*, *παλαιο-*, *ποικιλο-*, *μεγάλο-*. V kompositech *ρατο-* nerozlišeny řecké termíny *πόλεμος* a *στόλος*. V složeninách *слаако-* splynulo řecké *γλυκυ-*, *ἡδύ-*, *θελξί-*. Malé citění pro odstíny ukazuje dvojice *σοφемκάρѣ*, *σοφемκარიῆς* za řecké *σοκησίσοφος*, *καταισοφρόσυνη* nebo složeniny s *χουδο-*, v nichž setřeny řecké nuance *μικρο-*, *ἀπαλο-*, *πτωχο-*.

S touto to jistě míry chudobou slovní zásoby překladatelovy souvisí, že nežádka několik různých komposit řeckých je přeloženo tímž slovem: *βλαθοδѣβтель*—*εὐεργέτης*, *κηδεμών*; *βλαγοчѣстнѣкѣ*—*εὐσεβής*, *φιλοσεβής*; *βелегласенъ*—*μεγαλοσφωνότατος*, *ὀξύβόας*; *βελнκοкрнленъ*—*μεγαλοπτερούς*, *ταννυσίπτερος*; *βѣсеγοубнтеленъ*—*παντόλεθρος*, *τρισαλιτήριος*; *доброзраченъ*—*εὐσποτος*, *εὐπρόσωπος*, *εὐχρούστατος*, *εὐσχημων*, *καλλιλαμπής*, *καλλιφανής*, *καλλίχρους* (!). *дрѣзозрѣдѣ*—*θρασύκάρδιος*, *θρασύπλαγχνος*, *τολμηροκάρδιος*; *крѣпкорѣккѣ*—*καρτερόχειρ*, *κραταιόχειρ*, *γυγαντόχειρ*, *βριαρόχειρ* (!); *своплемененъ*—*ταυτόγενής*, *ἔμφυλος*; *цѣлоμккарѣ*—*νουνεχής*, *σώφρων*, *εἰσοσώφρων*, *σοφρονωτάτος*; *чрѣзнозраченъ*—*χολοβάφινος*, *μελάγχρους* (!).

Z takového překládání vyplývá neustálenost vztahů mezi jednotlivými slovanskými a řeckými slovy, tedy nedůslednost překladu, která je patrná v tom, že naopak totéž řecké slovo se překládává různě; příklady: *πτηνόπους*—*κνικοκοноγὺς*, *дъзгоногъ*; *εὐπτερος*—*доброкрнленъ*, *доброперѣ*; *θηριώδης*—*зѣврѣвнленъ*, *зѣврѣображенъ* a pod.

Ale třeba po právu přiznati, že přece jen případy chybného překladu jsou v menšině; celkem byl smysl originálu vystižen. Případy skutečného nepochopení řeckému slovu se téměř nevyskytují,

Přeneseme-li charakteristiku komposit na celý překlad vůbec, můžeme říci, že překladatel byl celkem slušně připraven na svou práci, a že ji konal svědomitě, ale že nebyl takovým umělcem slova, aby dovedl úplně vystihnouti to, co po něm žádal originál dosti složitý a slohově nezvyklý.

Přes to, že komposita slovanského Manassea jsou většinou útvary umělé a neživé, domnívám se, že jsou zajímavým materiálem pro slovanské kmenosloví; proto tu podávám jejich seznam, vynechávaje komposita s negací a s předložkou, jež zvláštního nic neposkytují. Pravopis v tomto seznamu jsem pro přehlednost ponechal celkem týž jako v Bogdanově vydání, a tedy velmi odlišný od staroslověnského a od původního stavu praslovanského. Hvězdičkou jsou označena ta, jichž není v Miklosichově Lexicu; některé drobné omyly Bogdanova glossáře byly zde opraveny. Adjektiva se tu uvádějí po příkladě Miklosichově a Bogdanově ve formě jmenné; v textu samém se ovšem vyskytají z největší části ve formě složené. Čísla znamenají stránky Bogdanova textu.

Seznam komposit.

* αεροπαρενζ adj. αεροβάτης 6.

* βαρογραμνιζ adv. αλουργόχρως 9. * βαρτηνοληνστηνζ adj. ερυθρόφυλλος 163. * βαρτηνοκλανηζ adj. πορφύρεστροτος 198. βαρτηνοροδενζ adj. πορφύρευτος 129 a j. βλαγοβονηνζ adj. ευσμος 7, 173. εὐώδης 163. * βλαγοβρβμενζηνζ adv. ἐγκαίρως 195 (vlastně εὐκαίρως!) βλαγοβρβηνζ adj. εὐσεβής 115. -ιζ subst. n. 120, 151. εὐσέβεια. βλαγοβρβνιζ n. τὸ τρισεῦδαιμον 104. βλαγοδαρηνζ adj. χαριστήριος 80. βλαγοδαρβζηνovenenζ adj. εὐτολμος 162, 192, 199. εὐπαρησίατος 124. βλαγοδαρβζοστηνζ adj. εὐτολμος 126. βλαγοδουπιζ n. εὐετηρία 194. βλαγοδαβανιζ n. ἀγαθοεργία 126. -δαβαν. βλαγοδαβτηλ m. εὐεργέτης 39., κηδεμών 186. -δαβτηληνζ adj. εὐεργεσίαζ 85. βλαγοδαβτηνζ adj. χαρίτων 93, 121, 151 a j. βλαγοδαβτ m. f. χάρις 8, 11, 95, 120, a j. βλαγοδραченζ adj. εὐχρους 24. (nebo za superl. 203). βλαγοδαβпенζ adj. εὐπρεπής 24, 37, 190. βλαγο-

οβραченζ adj. καλοπρόσωπος 203, εὐπρεπής 37. * βλαγοδβζиченζ adj. χρηστοθήτης 191. βλαγοπηченζ adj. εὐτροφος 8. βλαγοραζομηνζ adj. εὐθηχτος 108. ἀστειος 104. εὐγνώμων 36. Subst. -ιζ n. 102. βλαγοροδενζ adj. εὐγενής 23, 25, 39. a j. βλαγοσλοβητη nedok. 187. βλαγοσρβλζ adj. εὐκαίριος 87. βλαγοστρονιζ n. εὐποιία 126. βλαγοσρβτηнζ adj. (εὐνους). βλαγοσρβτληнζ adj. εὐέντευκτος 204. εὐμετάφορος 73. βλαγοσρβκρσнτη dok. (εὐκοσμεῖν). βλαγοσρβμηνζ adj. εὐνους 186. βλαγοσρβтвovати nedok. φιλευσεβειν 108. βλαγοσρβτηнζ adj. εὐτυχής 79. βλαγοσρβτηнζ adj. εὐσεβής 88, 96. a j., φιλευσεβής 105, 113. θεοσεβής 96. βλαγοσρβтiε n. εὐσέβεια 92, 147. βλαγοσρβханиε (vlastně βλαγο-σρβханиε) n. εὐδομία 3. βλαδοσλοβεць¹ m. μετεωρολέσχης (astrolog) 86. βλαδοσλοβητη nedok. φλουαρίζειν 131. βογοβηдець¹ m. θεόπτης 33, 34. βογοгласъ m. θεήγορος 167. * βογοζαανηνζ adj. θεοδόμητος 120. βογοлюβезенζ adj. φιλόθεος 106. βογοлюбннζ adj. φιλόθεος 106. βογομρβζичкζ adj. μισόθεος 151. βογονаскаженζ adj. θεοφύτευτος 159. * βογονенаκнστηнζ adj. θεομισής 147 (též za superl.). βογονосенζ adj. θεόφορος 168. θεοφόρητος 137, 152. θεοφρούρητος 93. θεοπέσιος 169. βοгоносецъ¹ m. θεόφορος 173. θεοφορούμενος 157. βογοотроковница f. θεόπαις 131. βογοροδаница f. θεοτόκος 203. βογοστροннτη nedok. θεοποιεῖν 13. βογοσточенζ adj. θεόβρυτος 159. βογοσρβτηнζ adj. θεοσεβής 203. брaтoнeнaкнστηнζ adj. μισάδελφος 12. брaтoσyβiннστηнζ adj. ἀδελφοκτονος 196. брaтoσyβiннство n. ἀδελφοκτονία 136. брaтoσyβiнница m. ἀδελφοκτόνος 12. брζηногъ adj. ταχύπους 22. ἀελλόπους 143. * брζηнопловенζ adj. γοργοπλόος 207. * брζηноржкζ adj. δξύχειρ 209. * брζηношение n. θωρακοφορία 219. брѣвгоρβина f. κόρυς 6 (alauda). бѣлoзpаченζ adj. κυαναυγής 3. λευκαυγής 7. γλαυκόχρους 112. * бѣлoпepъ adj. λευκόπτερος 176. * бѣлoсвѣтлъ adj. γλαυκόφωτος 4. * бѣлoσтpоунинζ adj. λευκόςφειρος 8. * бѣлoцвѣтенζ adj. λευκανθής 5.

* барварообраченζ adj. βαρβαρότροπος 141. βελεгласенζ adj. μεγαλοφωνότατος 28. δξύβόας 141. βελερѣчевати nedok. μεγαλαυχεῖν 210. * велнкобeаръ adj. μεγαλαγκυλοχείλης 6. * велнкобрѣмeнeнζ adj. μεγαλόφορος 221. * велнкоглжбокъ adj. βαθυφάραγξ 165. * велнкодарование n. μεγαλόδωρα 125. * велнкодаровнтець¹ m. μεγαλόδωρος 104. велнкодаровнтъ adj. μεγαλόδωρος 126. (též za superl. 125). велнкодоушeнζ adj. μεγαλόψυχος 125, 191, 197. μεγαθύμος 125, 221. велнкодоушнe n. τὰ τῆς λαμπροψυχίας 209. * велнко-

¹) Misto -цъ piše Man. -цъ.

ΔΒΛΑΤΕΛЬ m. μεγαλοουργός 222. ВЕЛНКОММЕННТЬ adj. μεγάλωνυμος 168. ВЕЛНКОΚΡΗΛЕНЪ adj. μεγαλοπτερός 6. 69. 93. ταχυσίπτερος 106. *ВЕЛНКОΛΗΤЕНЪ adj. μεγαλοχεύμων 8. ВЕЛНКОΛЪΠЕНЪ adj. μεγαλοπρέπης 69. 116. 208 (též za superl.). ВЕЛНКОΛЪΠІЕ n. μεγαλοπρέπεια 111. 164. ВЕЛНКОМОЩЕНЪ adj. μεγασθενής 134. 155. 161. μεγαλαλκής 107. μεγαλοδύναμος 155. *ВЕЛНКОМЪШЧАНЪ adj. μεγαλοβραχίων 161. *ВЕЛНКОМЪЖЕНЪ adj. μεγαλοκύμων 162. μεγαλόδουπος 10. *ВЕЛНКОΠНЩЕНЪ adj. μεγαλοδάπανος 123. *ВЕЛНКОΠΡІСЪ adj. μεγαλύτερος 215. *ВЕЛНКОРЕВРЪ adj. μεγαλόπλευρος 166. 197. *ВЕЛНКОРОДЕНЪ adj. μεγαλογενής 220. *ВЕЛНКОСΗΛЕНЪ adj. μεγαλόδυναμος 124. *ВЕЛНКОΟΥΜΕΝЪ adj. μεγάλονους 124. μεγαλογνώμων 164. ВЕЛНКОΟΥΜІЕ n. μεγαλογνωμοσύνη 102. *ВЕЛНКОЧЪСТЕНЪ adj. μεγαλότιμος 165. ВННОГРАДЪ m. ἀμπελος 4. *ВННОΛЮБЕНЪ adj. φίλωνος 83. ВННОПІНЦА m. πάροις, οἰνόφυξ 129. ἀκρατοπότης 170. μέθυσος 177. *ВЛАСТОЛЮБЕНЪ adj. φιλαρχος 153. *ВОДОПЛОВЕНЪ adj. ἀλίπλος 109. ὑδροκέλευθος 130. ὑγρόπρος 138. *ВОДОСТАЛНЕНЪ adj. ὑδατόστρωτος 34. *ВОДОСΟΥШЕНЪ adj. ὑγρόχερσος 190. ВОДОТОЧЕНЪ adj. (vodovodný) ὑδρορρόος 140. *ВОЕНАЧАЛІЕ n. στραταρχία 184. 189. 217. военачалникъ m. στρατ(ι)άρχης 19. 40. 119. 196 a j. *ВОЕНАЧАЛЪТКОВАТН pedok. στραταρχεῖν 149. КОЛОЖЕРЕНЪ adj. (βούβρωστις) 130. КРЪТГОРАДЪ m. φυτοσάφος 5. κήπων ἐπιμελετής 92. κηρευτής 208. 212. 215. КРЪТГОРАДЪ m. κήπος 5. 9. a j. κήπευμα 7. *ВЪСЕВАΓРЪНЪ (psáno ксевагрена) adj. πορφυρέος 3. ВЪСЕВНАДЕНЪ adj. πανόπτης 144 (ve složenimách vse- psáno vždy vse-). *ВЪСЕВНАДЪТН pedok. ВЪСЕВНАД part. πανόπτης 95. παντεπέπτης 156. πάντα βλέπων 150. ВЪСЕГОУВНТЕΛЕНЪ adj. παντόλεθος 10. τρισαλιτήριος 95. ВЪСЕДЪНЕНЪ adj. πανημέριος 221. ВЪСЕДЪТЕΛЕНЪ adj. παντοεργός 8. ВЪСЕДЪТЕΛЬ m. παντεργάτης 3. *ВЪСЕСНЖАНТЕΛЬ m. παντοτέκτων 2. ВЪСЕКРОВЕНЪ adj. παντοστεγής 2. ВЪСΕΜΟЩЕНЪ adj. παντοδύναμος 34. ВЪСΕΜΟГЪ (part.) πανσθενής 129. πάντολμος 174. *ВЪСΕΜΡЪТВЧЕНЪ adj. μυριόκερος 141. ВЪСΕΝΟЩЕНЪ adj. πάννουχος 203. ВЪСΕΠНТАТЕΛΗНЦА f. παντοθρέπτειρα 2. *ВЪСΕΠРІЕМЕЦЬ m. (πάνδοχος) 141. ВЪСΕΠРІЕМНЦА f. παντοδόχος 149. *ВЪСΕРЪВЪТН; part. ВЪСΕРЪЖА ἀφίστομος 182. *ВЪСΕВЪТЛЪ adj. ὀλοφάης 4. παντοφανής 154. ВЪСΕΝΔЕНЪ adj. πανσθενής 162. ВЪСΕСЪВРЪШЕНЪ adj. παντέλειος 2. 5. ВЪСΕЧЪСТЕНЪ adj. πάνσεμνος 163. ВЪСΕΝΔΑДЕНЪ adj. παντοφάγος 130/1 (též subst. -ець 96. 166.). *ВЪСΕΝΔАЦА m. παντοφάγος 202. ВЪСІСОКОВРЪХЪ adj. ὑψίλοφος 14. ВЪСІСОКОВЪНАВЪ adj. ὑψάουχην 184. *ВЪСІСОΚΟΛЪТЕНЪ adj. ὑψιβάμων 124. ВЪСІСОΚΟМЪДЪРЪ adj. ὑψηλόδρων 15.

*ВЪСІСОΚΟΝΟГЪ adj. πτηγόπους 184. ВЪСІСОΚΟΠΑΡЕНЪ adj. αἰθεροπόρος 195. *ВЪСІСОΚΟСТΕΠΕΝЕНЪ adj. ὑψιβάμων 111. ВЪСІСОΚΟΟΥΜΕΝЪ adj. σοβαρόφρων 42. ВЪСІСОΚΟУМІЕ n. φρενοπληξία 23. *ВЪТРНЛОПЕРЕНЪ adj. λαιφόπτερος 208. *ВЪТРОПЕРНАТЪ adj. ἀνεμόπτερος 130. ВЪЖОПЛЕТЕЦЬ m. (ps. -ъ) σχοινοουργός 221.

*ГЛОУМОТВОРЕЦЬ m. (psáno -ъ) μετεωρολέσχης 80. ГЛЖВОКОΛΟΛЕНЪ adj. βαθύκρημος 3. 14. *ГЛЖВОΚΟΚΟΡΕΝЕНЪ adj. βαθύρριζος 13. *ГЛЖВОΚΟΟΒΡΑЖЕНЪ adj. βαθύτροπος 179. *ГЛЖВОΚΟΣЪВЪТЕНЪ adj. βαθύβουλος 185. ГЛЖВОΚΟΣЪВНЕНЪ adj. βαθύσιος 11. ГЛЖВОΚΟΓЖЧЕНЪ adj. βαθύρροθος 14. *ГЛЖВОΚΟΟΥΜΕΝЪ adj. βαθύνους 187. βαθυγνώμων 179. ГНОСНМЕННТЬ adj. κεπρώνυμος 149. 150. *ГНЖСННМЕННТЬ adj. μυσαρώνυμος 151. *ГОВАΔΟΠАСЕЦЬ m. βουθρέμμων 205. ГОЛЪМОΟКЪ adj. βοῶπις 38. *ГОРΚΟΠНВЕНЪ adj. πικρόποτος 140. *ГОРΚΟΠΛΑДЕНЪ adj. πικροκαρπότερος 149. *ГОРΚΟСЪРЪДЪ adj. πικρόθυμος 129. *ГОРΚΟΣЪМРЪТЕНЪ (psáno -смирътенъ) adj. πικροθάνατος 130. *ГОРΚΟТВОРНЪ adj. πικροποιός 103. *ГРΑΔΟПРЪВΕΜННКЪ m. ἐλέπολις 127. 145. *ГРΟЖНОΟΚЪ adj. βλοσυροβλέφαρος 9. *ГРЪΔΟΟΒΡΑЖЕНЪ adj. σοβαροπρόσωπος 34. 134. βλοσυρώπος 207. *ГРЪΔΟΟΥΜΕΝЪ adj. σοβαρόφρων 131. *ГРЪΔΟΟΥΜІЕ n. τὸ γαῦρον τοῦ φρονήματος 196.

ΔΑΡΟΛЮБЕНЪ adj. φιλόδωρος 194. *ΔΑΡΟΛЮБЕНЪ adj. φιλόδωρος 208. (superl. 85). *ΔΑΡΟΛЮБІЕ n. φιλοδωρία 208. ΔΑΡΟНОСЕЦЬ m. (ps. -ъ) δωροφρών 18. δωροφόρος 86. ΔΑΡΟНОСІЕ n. δωροσφόρημα 12. *ΔΩΟΚΡЪХЪ adj. διχότομος 17. *ΔΩΟЕНΔΕСАТЕДЪТЕНЪ adj. δωδεκάπαις 32. *ΔΩΟПЪСТОУНЕНЪ adj. δις παῖς 211. ΔЛЪГОЖНКОТЕНЪ adj. μακρόβιος 151. *(ΔЛЪГОЖНТН) *ΔЛЪГОЖНЕНЪ adj. μακρόβιος 211. *ΔЛЪГОЖЖЕЪ adj. χαυλιόδους 150. ΔЛЪГОЛЪТЕНЪ adj. μακρόβιος 220. μακρόχροнос 202. μακρόλεκτρος 105. *ΔЛЪГОНОГЪ adj. περὶσπὴ za πτηγόπους 134. ΔЛЪГОРЖКЪ adj. μακρόχειρ 30. ΔЛЪГОСЛОВНТН pedok, μακρηγορεῖν 38. *ΔЛЪГОСТАРОСТЕНЪ adj. μακρόγηρος 211. *ΔЛЪГОТРОΓАДЪ adj. μακροκάματος 213. *ΔЛЪГОУСЪΠЕНЪ adj. μακροκοίμητος (scil. ὕπνος) 105. *ΔΟΒΡОВРЪВЕНЪ adj. καλλιβλέφαρος 138. *ΔΟΒΡОВОДЕНЪ adj. καλλιχεύμων 197. ΔΟΒΡОВОΛЕНЪ adj. (εὐπίφορος 43). ΔΟΒΡОВЪЖДЕНЪ adj. εὐφορος 37. *ΔΟΒΡОВЪНЧАНЪ adj. εὐστέφανος 4. καλλιστέφανος 193. ΔΟΒΡОВЪТΒЕНЪ adj. εὐπέταλος 7. καλλιχλαδος 175. 211. ΔΟΒΡΟΓΛΑГОЛНЕНЪ adj. λολίστατος 110. ΔΟΒΡΟΓΛАСЕНЪ adj. καλλικέλαδος 169. καλλιμελέστατος 174. εὐκέλαδος 164. *ΔΟΒΡΟДРЪВЕНЪ adj. καλλιδενδρος 7. 8. ἀγλαόδενδρος 156. *ΔΟΒΡΟДЛХНОКОВЕНЪ adj. εὐπνους 169. ΔΟΒΡΟДЪТЪВЛЕНЪ adj. ἀρετῶν 89. 105. 193. ΔΟΒΡΟДЪТЪВЪЛ f. ἀρετή (ἐα-

stěji). **dobroznamenъ** adj. καλλιπυργος 176. **dobrozrachenъ** adj. εὐοπτος 89. 191. 203. εὐπρόσωπος 155. εὐχρούστατος 37. εὐσχήμων 190. καλλιλαμπής 5. καλλιφανής 198. καλλιχρους 137. **dobrozračie** n. εὐχροια 7. τὸ καλλιπρόσωπον 103. τὸ καλλιχρουν 128. ***dobrozrčnenъ** adj. καλλιραγος 150. ***dobrokaplenъ** adj. καλλιχρουνος 208. ***dobrokokenъ** adj. εὐπιπος 170. ***dobrokokennikъ** m. (m. -nyh-) εὐπιπος 185. 202. ***dobrokorenenъ** adj. ἔβριζος 4. **dobrokocz** adj. εὐπλόκιμος 77. καλλιπολόκιμος 136. εἰθριξ 191. ***dobrokrihnenъ** adj. εὐπτερος 124. ***dobrokrymenъ** adj. καλλιπρωρος¹⁾ 153. 214. ***dobrokryznenъ** adj. εὐμήχανος 75. 132. 176. ***dobrokryznenъ** adv. (m. -nyhъ) εὐτέχνως 194. ***dobrolnstenъ** adj. καλλιπέταλος 5. καλλιφύλλος 4. 8. **dobrolnchenъ** adj. εὐπάρης 24. 38. **dobrolъpenъ** adj. ἀστεϊος 37. ***dobrolъtenъ** adj. εὐπτερος 14. ***dobrolъnenъ** adj. φιλόκαλος 121. 178. ***dobromytsilnъ** nedok. εὐνοεῖν 186. **dobronenakhtnenъ** adj. μισόκαλος 149. **dobronravenъ** adj. ἀγαθότροπος 188. σεμνότροπος 211. **dobronzirnenъ** adj. καλλιπυργος 43. 80. εὐπυργος 110. 117. στεροόπυργος 132. **dobronzirnenъ** adj. καλλιπυργος 80. εὐπυργος 110. **dobroobraznenъ** adj. εὐπρόσωπος 24. 38. 100. 214. εὐχρους 191 (superl. 190.) καλλιπρόσωπος 130. ἀστεϊος 121. ἀστεϊος τῷ προσώπῳ 37. ***dobroodezhenъ** adj. εὐπάρυρος 145. ***dobrookrajъ** adj. καλλισφαίρωτος 4. ***dobroorajzenъ** adj. εὐάριμος (scil. δίφρος) 193. ***dobropereъ** adj. καλλιπτερος 175. εὐπτερος 191. ***dobroplovenъ** adj. καλλιπρωρος 190 (nepřesně, vlastně **dobrokrymenъ**). **dobroplodenъ** adj. εὐκαρπος 8. 169. καλλικαρπος 11. 153. (καλλιβλαστος 7). **dobroplodie** n. εὐκαρπία 169. **dobropobъdenъ** adj. καλλίνικος 77. 126. 152. (καλλιγλωττος 135). **dobropobъdennikъ** m. καλλίνικος 87. 133. ***dobropobъstenъ** adj. εὐάγγελος 216/7. (εὐάγαλος 157). ***dobropъnenъ** adj. καλλιμελής 163. εὐκέλαδος 164. **dobrorastenъ** adj. καλλιφυής 152. εὐαύξητος 201. εὐαυξής 4. καλλιβλάστητος 148. ***dobroratenъ** adj. ἀριστόνικος 118. εὐστολος 190. **dobrorodenъ** adj. εὐγενής 121. 138. V. διογής 39. ***dobrorocenъ** adj. εὐδρσοος 209. ***dobrosadenъ** adj. εὐκήρευτος 11. (nepřesně za καλλιεύτος 8). ***dobroskъtъ** adj. καλλιφευγής 163. **dobrosrъzъ** adj. εὐκάρδιος 191. 209. **dobrostrastie** n. ἡδυσία 198. ***dobrosъznamenъ** adj. λαμπροδόμητος 209. ***dobrosъztablenъ** adj. καλλιπρασινός 178. **dobrosъztablenъ** adj. εὐσφος 170. **dobrosъztablenъ** εὐσφοντος 1. **dobrosъztablenъ** adj. εὐσφοντος 7. ***dobrotkanenъ** adj.

¹⁾ Překl. zde nesprávně zaměňuje přívokъ nosъ a přívokъ kryzъ (srv. Jagić, Zum akslav. Apost. II, 1919, 54).

εὐσφοντος 3. 125. 157. ***dobrooukaznenъ** adj. εὐσφως ἀσκητός 212. (volný překlad). ***dobrooukrashenъ** adj. ἀβροστέλιτος 136. **dobroouymenъ** adj. εὐνους 105. θελξίνους 36. **dobrouchlozhenъ** adj. καλλιτεχνής 2. ***dobroučvtъzin** adj. (misto -čvtъ-) εὐανθής 3. εὐθαλής 33. (καλλιχομος 4). ***dobročadenъ** adj. καλλιτεκνότητος 190. **dobročastnenъ** adj. εὐτυχέστερος 112. ***dobročastie** n. εὐτύχημα 102. **dobročastnenъ** adv. εὐτυχώς 31. ***dobročastъ** adj. εὐτυχής 166. εὐτυχῶν 77. εἰδαίμων 220. ***dobroaъzichenъ** adj. καλλιγλωττος 161. 167. 181. ***dobroaъzhanie** n. χαμευνία 195 (nepřesně ψιάθιον 196). ***dobrotonočtomъ** adj. (part. praes. pass.) ἀξιώσεπος 172. **dobrotočtenъ** adj. ἀξιώσεπος 147. ἀξιοτίμητος 107. **drogoolubnenъ** adj. φιλόστοργος 171. **drogoolubie** n. τὰ τῆς φιλαλληλίας 105. **drogoolubnenъ** adv. φιλοσφόνως 32. ***drogoprodatelj** m. φίλων ἀπαιπολητής 139. ***drogouchestnenъ** adv. φιλοτίμως 117. ***drъzocъznenъ** adj. ξυλοφάγος 69. **drъzocъznenъ** (psáno -z) m. δρυτόμος 221 (V. drъzocъ-). ***drъzozratenъ** adj. θρασύμαχος 162. ***drъzozrъkъ** adj. δέξυχειρ 131. **drъzozrъdie** n. θυμοτομία 134. τὸ τολμηροκάριον 193. (V.). **drъzozrъzъ** adj. θρασυκάριος 118. θρασύπλαγγος 209. τολμηροκάριος 34. 43. ***drъzocъznenъ** adj. ξυλοφάγος 153. ***drъzokochranitelъ** m. δειδροκόμος 148. ***drogoolubnenъ** adj. πνευματοκίνητος 158. **drogoolubnenъ** adj. θυμοδακής 162. **drъzocъznenъ** adj. ἀμβροσφός 86. **drъzocъznenъ** adj. τεκνουργός 208. **drъzocъznenъ** n. παιδογονία 189. **drъzocъznenъ** adj. παιδοουργός 159.

ednnoblastъbovatn nedok. μοναρχεῖν 33. (V. **ednnoblastъctъbovatn**). ***ednnoblastnenъ** adj. μόναρχος 134/5. ***ednnoarъzhanie** n. μονοκρατορία 153. ***ednnoarъzhanikъ** m. ταυτόαρχος 205. **ednnonravenъ** adj. ταυτότροπος 120. (nepřesně za μονότροπος 163). ***ednnonrvennikъ** m. ταυτόζηλος 120. ***ednnonrodnenъ** adj. ἐχιδνότοκος 146.

***zelъzhenocенъ** (m. -ъ) σιδηροφόρος 185. ***zelъzhenodezhennikъ** m. χαλκοχίτων 185. ***zenoolubnenъ** adj. γυναικίας 20. **zenoobraznenъ** adj. γυναικοπροσωπίας 21. ***zenosrъzъ** adj. γυναικοφύχος 192. ***zestokovъznenъ** adj. (σκληροστράχηλος) 34. ***zestokovъzichenъ** adj. σκληρογνώμων 137. ***zestokopostlanъ** adj. σκληρόστρωτος 195. ***zestokouymie** n. σκληρογνωμοσύνη 127. 180. **zhenocенъ** adj. ζωφόρος 14. 148. **zhenocенъ** m. (m. -ъ) ζωφόρος 167. **zhenophtatenenъ** adj. ζωσφρέρος 4. 208. **zhenophtatenница** f. ζωσφρέπτειρα 12. ζωσφρέμμων 14. ***zhenophtnenъ** adj. ζωσφρέμμων 3. **zhenotvornenъ** adj. ζωγόγος 197. ***zhenocенъ** adj. κεντροφόρος 134.

СВЪЗΛΟΒΑΝΗΤΕΛЬ m. *ἀστρολόγος* 78. *ἀστρολέσχης* 84. *СВЪЗΛΟ-
СЪМОТРИТЕΛЬ m. *ἀστεροσκοπός* 78 (psáno zь-). СВЪЗΛΟУЧЬТЕНЪ adj.
ἀστεροσκοπός 101. (scil. *φιλοσοφία*, V. 259 b). СВЪЗΛΟУЧЬТЕЦЪ m.
(m. -ь) *ἀστρολόγος* 86. *ἀστ(ε)ρολέσχης* 85. 86. 112. *СВЪЗΛΟУЧЬТСТВО-
ΒΑΤΗ nedok. *ἀστερολεσχῆν* 139 (psáno zь-).

ΖΑΝΗΜΟΔΑΒΕЦЪ m. (m. -ь) *χρωφειλέτης* 12δ. ΖΑΚΟΝΟΠΡЪСТЪПЕНЪ
adj. *ὁ παραβάτης* 9δ. ΖΑΚΟΝΟΠΡЪСТЪПЕНІЕ n. *παρανόμημα* 182. *ΖΑ-
ΚΟΝΟΠЪСТЪПНЪ adv. *παρανόμως* 154. ΖΑΚΟΝΟΠΡЪСТЪΠΟΚΑΤΗ nedok.
παρανομείν 92. 156. ΖВЪРΟΚНΔЕНЪ adj. *θηριώδης* 133. 145. 149. 154.
(psáno ск-, jen 139 ps. zь-). ΖВЪРΟГОННТЕΛЬ m. *θηροδιώκτης* 210¹⁾.
ΖВЪРОНМЕННЪ adj. *θηριώδης* 14δ. ΖВЪРΟΒΡΑΖЕНЪ adj. *θηριώδης* 108.
θηροτρόπος 160. ΖВЪРΟΒΡΑΖНЪ adv. *θηριωδῶς* 129. *ΖВЪРΟΠΡΟГОНЬ-
ННЪ m. (psáno -нн-) *θηροδιώκτης* 197. *ΖВЪРΟΥЕИЦА m. *θηρο-*
φόντης 171. ΖВЪРΟΥМЕНЪ adj. *θηριογνώμων* 145. ΖЕМНОРОΔЕНЪ adj.
γηγενής, πηλογενής 14. *ΖΛΑΤΟΒΑΝСТАТН nedok. (u Bogdana 137
a v glosáři 283) nepokládám za kompositum, nýbrž za výraz
adverbiální ΖΛΑΤΟ ΒΑΝСТАТН. ΖΛΑΤΟΧΑΡЕНЪ adj. *χρυσουργός* 215.
*ΖΛΑΤΟΠΕΡЪВЕНЪ adj. neutr. *τὸ χρυσάργυρον* 114. ΖΛΑΤΟΚΟΒΑΝЕНЪ adj.
χρυσότευκτος 164. *χρυσοσκεύαστος* 171. ΖΛΑΚΟΚΟΒΑΝЪ adj. *χρυσήλατος*
34. *χρυσάντυξ* 171. ΖΛΑΤΟΚΡΗΛЕНЪ adj. *χρυσοπτέρυξ* 9. ΖΛΑΤΟΚΡΗΛЪ
adj. *χρυσοπτέρυξ* 218. ΖΛΑΤΟΛЮВЕЦЪ m. (ps. -ъ) *χρυσομανής* 156.
ΖΛΑΤΟΛЮВЕНЪ adj. *φιλοχρυσότατος* 111. *ΖΛΑΤΟНОСА part. (*ΖΛΑΤΟ-
НОСИТН) *χρυσιοφόρος*. *ΖΛΑΤΟПЕРЪ adj. *χρυσόπτερος* 161. 220. (Vat.
-перенъ 161). *ΖΛΑΤΟΠΡΟΧΟΔЕНЪ adj. *χρυσοειδής* 209. *ΖΛΑΤΟΡΗΖЕНЪ
adj. *χρυσόπεπλος* 219. *ΖΛΑΤΟСІАТН nedok., part. ΖΛΑΤΟСІАЖ 221
χρυσεόστιλβος, není nutně třeba pokládati za kompositum; srv.
ΖΛΑΤΟΒΑΝСТАТН. ΖΛΑΤΟСТРОУННЪ adj. *χρυσόρειθρος* 135. 191/2. 204.
χρυσόρρος 168. *ΖΛΑΤΟСЪПЛЕСКАНЕНЪ adj. *χρυσιοκρότης* 164. ΖΛΑΤΟ-
ТКАНЪ adj. *χρυσούφης* 89. 221. *χρυσόπαστος* 4. 171. 220. (též ΖΛΑΤΟ-
КАНЬНЪ 4. 89.) ΖΛΑΤΟТΟЧЕНЪ adj. *χρυσόρειθρος* 209. *ΖΛΑΤΟТΡЪВЕНЪ
adj. *χρυσοσάλπιγξ* 169. *ΖΛΑΤΟΥКΡΑШЕНЪ adj. *χρυσοκόσμητος* 150.
χρυσοφάλαρος 131. *ΖΛΑΤΟΥΓЕТОРЕНЪ adj. *χρυσοσπάταλος* 189. *ΖΛΑΤΟ-
ЦНТННЪ m. *χρυσάσις* 185²⁾. *ΖΛΑТЪНОСА part. praes. ect. (ΖΛΑ-
ТЪНОСИТН) *χρυσοφρών* 220. *ΖΛΟΒΟЖЕНЪ adj. *δύσθεος* 149. (Vat.
ΖΛΟΒΟЖЬСТВЕНЪ). *ΖΛΟΒΟΥΡЕНЪ adj. *δυσχείμερος* 214. ΖΛΟΒЪСЕНЪ adj.

¹⁾ všechny složeniny se зьвро- jsou psány св-.

²⁾ nepokládám za kompositum part. *ΖΛΑΤΟΧΡΑΝΑ 177 (Bogdan 283).

δυσδαίμων 180. *ΖΛΟΒΛЪХВОΒΑΝЕНЪ adj. *κακόμαντις* 216. ΖΛΟΒЪЗВЪСТ-
ННЦА f. *δυσάγγελος* 216. ΖΛΟΚЪВРЕНЪ adj. *δυσσεβής* 120. ΖΛΟΚЪРІЕ n.
δυσσεβεία 35. 147. 162. 164. 184. *ἀσέβεια* 137. *ΖΛΟΒЪТΡЕНЪ adj.
δυσάνεμος 165. ΖΛΟГЛАСЕНЪ adj. *δυσκέλαδος* 157. *δύσφρατος* 221.
ΖΛΟГНЪВЕНЪ adj. *κακοσχόλος* 122. *βαρύθυμος* 196. *ΖΛΟΔΑТЕΛЬ m.
κακοδότης 182. *ΖΛΟΔЪЖАНІЕ n. *παλίπνοια* 185. *ΖΛΟΔЪЖАТЕΛЕНЪ
adj. *κακόπνοος* 183. *(ΖΛΟΔЪЖАТН nedok.) part. ΖΛΟΔЪЖАНА (psáno
-аж) *δύσπνοος* 173. ΖΛΟΔЪН m. *κακοδργός* 147. 167. *κάκιστος* 119.
nom. sg. ΖΛΟΔЪА 147. *ΖΛΟΔЪΑΝІЕ n. *κακουργία* 192. ΖΛΟΔЪЛАТЕ-
ЛЕНЪ adj. *φαυλοργός* 90. ΖΛΟΔЪЛАТЕΛЬ m. *φαυλοργός* 171. *κακερ-*
γάτης 174. ΖΛΟΔЪЛАТЕΛЬ правомъ *κακουργοτρόπος* 205. *ΖΛΟΗΖВЪЖЕНЪ
adj. *δυσέμβατος* 218. *ΖΛΟΗΖМЪВЕНЪ (part.) adj. *δυσέμπλυτος* 194.
ΖΛΟΗМЕННЪ adj. *δυσώνυμος* 159. *δυσωνυμούμενος* 160. ΖΛΟΚЪΖНЕНЪ adj.
κακομήχανος 119. 124. 141. 149. 172. *δολομήχανος* 112. 195. *κακεν-*
τρεχέστατος 189. ΖΛΟΚЪΖНЕНО СЪПΛΕТЕНІЕ (СЪПΛЪТАНІЕ) *μηχανορραφία* 33.
41. *ΖΛΟΚЪΖНЕНЪ adv. *κακομηχάνως* 185. ΖΛΟΚЪΖНЪСТВО n. *κακο-*
μηχανία 11. 29. *ΖΛΟΛЮВЕНЪ adj. *φιλομέχθρος* 166. *(ΖΛΟМЪЖАНТН
nedok.) part. ΖΛΟМЪЖАΝΑ *δυσπαδών* 195. *ΖΛΟМЪЖЕНЪ adj. *δυστάρα-*
χος 214. *ΖΛΟΝАСЪВІЕ n. *δυσπληρία* 176. *ΖΛΟΝΕΝΑВНСТЕНЪ adj.
μισοπόνηρος 191. ΖΛΟИΡΑКЕНЪ adj. *δύστροπος* 139. 156. 207. *κακό-*
τροπος 131. *φαυλότροπος* 101. 205. *κακογνώμων* 88. 123. ΖΛΟИΡΑКІЕ
n. *κακοτροπία* 100. 121. *ΖΛΟНОСЪ adj. *δολομήτης* 11. ΖΛΟΟΒΡΑΖЕНЪ
adj. *δύσμορφος* 194. *ΖΛΟΟΒΡΑΖНЪ adv. *κακοτρόπως* 164. *κακοπότ-*
μως 185. *ΖΛΟΟΒРЪТЕНЪ adj. *εὐρεσίκακος* 157. *ΖΛΟΟΒЪЖАΝЕНЪ adj.
κακοήης 105. ΖΛΟΟΒЪЖЕНЪ adj. *κακοήθης* 156. 205. *ΖΛΟПЛАВЕНЪ
adj. *δυσάλυκτος* 102. *ΖΛΟПАНЦЕНЪ adj. (scil. *γλαςъ*) *κέλαδος καθό-*
θρους (Vat. ΖΛΟРАТНО ПАНЦЕНЪ). ΖΛΟПОМНЪНІЕ n. *βαρύμηνις* 141.
*ΖΛΟΠΡΟΧΟΔЕНЪ adj. *δύσβατος* 106. *ΖΛΟΡΑΖАРЪШЕНЪ adj. *δύσλυτος* 110.
*ΖΛΟРАСТЕНЪ adj. *κακέβλαστος* 160. ΖΛΟРАТЕНЪ adj. *δύσμαχος* 97. 117.
130. 200. *δυσμάχητος* 149. *δυσκαταμάχητος* 35. *δυσπάλαιστρος* 194.
*ΖΛΟРАТНОПАНЦЕНЪ adj. — viz ΖΛΟПАНЦЕНЪ. ΖΛΟРОΔЕНЪ adj. *παλίν-*
τακος 90. *δύστακος* 184. *ΖΛΟРОΔЬСТВО n. (psáno -ство) *δυσγένεια* 25.
ΖΛОСМРАΔЕНЪ adj. *δύσσομος* 167. *δυσόδμων* 81. *ἐρίβρομος* 230. ΖΛО-
СТРАДАТН nedok. *δυσπραγείν* 204. 218. *δεινοπαθεῖν* 221. ΖΛОСТРАСТЕНЪ
adj. *τληπαθής* 151. 188. *τληπαθέστατος* 33. 154. *ΖΛОСЪВРАТЕНЪ adj.
παλίντροπος 145. *παλίνστροφος* 151. *παλίμβολος* 174. ΖΛОСЪМРЪТЕНЪ
adj. (psáno -ръ-) *δύσποτμος* 12. 217. ΖΛОТВОРЕНЪ adj. *φαυλοργός*
162. ΖΛОТВОРЕЦЪ m. (psáno -ъ) *κακεργάτης* 139. ΖΛОТВОРНЪ adj.
κακοδργός 113. 174. *θερμοργός* 9. 34. *φαυλοργός* 13. 173. 215.

καεντρεχέστατος 123. *ζλοτεμнненъ adj. κακόφρουρος 167. (ζλοтем. пещера κακ. στέγη). *(ζλοтеши nedok.) part. ζλοτεки παλίνδρομος 193. ζлоуменъ adj. δύσους 186. ζлоуміе n. τὸ δύσουν 100. ζлочытнеъ adj. δυσσεβής 111. (перђеснѣ). δυσμενής 190. κακοδαίμων 205. ζлочытіе n. δυσσεβεία 95. 113. *ζлочаство n. δυστύχημα 102. ζлочастнѣ adv. κακοτυχῶς 163. *ζлочастъ adj. δυστυχής 26. *ζлочастъ adv. δυστυχῶς 187. *(ζлошумѣти nedok.) part. ζлошума κακόθρονος 185. *ζлошзиченъ adj. κακόγλωσσος 141. *ζміонравенъ adj. ἐφιότροπος 147. *ζміообразенъ adj. ἐφιότροπος 179. *ζжбонасаженъ adj. ὀδοντόφυτος 188.

ннропнненъ adj. ἰβηρότροπος 199. ндолослоуженіе n. εἰδωλολατρεία 17. 36. нконоборство n. (ps. -ство) εἰκονομαχία 152, 160. нноплемененъ adj. ἀλλόφυλος 36. ἀλλόγλωσσος 43. ἔκφυλος 190. (Vat. теъ ὀμόφυλος 36.) jest nikoli od ннъ ἄλλος, нѣбръ od ннъ, etymol. patřícího k оінѣ, нд-ннъ). нноплеменьннкъ m. (ps. -зникъ) ἀλλόφυλος 218. ἔκφυλος 190. ннороденъ adj. ἀλλογενής 109. ἀλλοβλάστητος, ἑτεροθαλής 213. нноазнченъ adj. ἀλλόγλωσσος 100. *нспоλληноржкъ adj. γυγαντοπάλαμος 190. 209. нетнннъоловнѣ adv. (ps. -нън-) φιλαλήθως 1. 24. 86.

* каменозаженъ adj. (Vat. камѣно-) λιθοπλίνθιος 176. * кннгороденъ adj. βιβλίοφορος 148 (-он δένδρον). * конехранитель m. ἵπποκόμος 29. конеизаецъ m. διαφογλάτης 34 (v Mikl. Lex. doloženo jest z Man.). * κοπίносець m. (ps. -ъ) δορατιστής 19. δορατοφόρος 131. * кораволокенъ adj. σκαφήπλοος 206. * костоцнѣденъ adj. ὀστοφόρος 214. * красоловнѣнъ adj. φιλόκοσμος 209. * красоловнѣнъ adj. φιλόκοσμος 121. 208. * крѣволюбнѣнъ adj. φιλαίματος 162. крѣвопінца m. αἱματοπότης 150. αἱματορρόφος 97. αἱματοβόρος 142. αἱματοχαρτος 103. * крѣвопролантенъ adj. φιλαίματος 179 (volný překlad). * крѣвконоктенъ adj. καρτερόνυξ 197. * крѣвконзиренъ adj. καρτερότειχος 131. * крѣвкоратенъ adj. ἰσχυρόμαχος 42. καρτερόμαχος 132. крѣвкоржкъ adj. καρτερόχειρ 41. κραταιόχειρ 18. 42. 134. γυγαντόχειρ 176. βριαρόχειρ 40. 44. 131. 192. βριαρός τὰς χείρας 28. * крѣвкооуменъ adj. καρτερόνους 167. * крѣвкоорзаль adj. ἀκρόχολος 78 (nesprávňě; кржпъ = parvus, Mikl. Lex. 320).

* леноплетенъ adj. λινόπλοκος 159. * лнхоеменъ adj. (сз лнхо емнож мрзчостіѣ) πλεονεξίας μύσους v. 3378. * лнхоемство n. (ps. -ство) πλεονεξία 122 (Vat. -нмъство) 124 (124. vъбес лнхонмъство).

лнхонмѣнїе n. αἰσχροκέρδεια 166. * лнхомжарствокати nedok. περισσολογείν 129. * лькопаростенъ adj. (psáno лько-) θυμολών 44, 86, 131, λεοντόθυμος 90. U Bogdana gloss. 310 vypadlo označení, že toto kompositum není v Mikl. Lex. лѣтописати nedok. χρονογραφείν 1 (v Mikl. Lex. 351 доклад jen z Man.). лѣтописецъ m. (ps. -ъ) 1. 222 (na začátku a na konci textu; bez korespondence v řeckém originále). * лѣвокеишенъ adj. φιλόυλος 10. * лѣводаровнѣтъ adj. φιλόδωρος 209, (superl. 197); Vat. лѣводарованѣ. лѣводѣанїе n. ἀκολασία 16. лѣводѣати nedok. γυναικομανείν 171. лѣводѣнѣнъ adj. μαλακός 20. 21. лѣводѣннѣнъ adj. μοιχίδιος 204. лѣвонмѣненъ adj. φιλοχρήματος 122. * лѣвоимжнчнтель m. φιλοτύραννος 100. * лѣворатенъ adj. φιλοπόλεμος 87. φιλόμαχος 89. * лѣвостажанїе n. φιλοχρηματία 127. * лѣвошзиченъ adj. φιλάραξ 122. * лѣвошжаожство n. φιλοτέχνησις 164. лѣвочыстенъ adj. φιλότιμος 112. лѣвочытіе n. τὸ φιλότιμον 1. φιλοτιμία 165. * лѣвочыстнѣ adv. φιλοτίμως 172 (a Vat. 103). лѣтогнѣвенъ adj. βιρόθυμος 129. лжкавооуменъ adj. πονηρογνώμων 206. * лжкочосенъ adj. τοξοφόρος 90.

* малоземенъ adj. λυπρόγαιος 210 (překladatel četl patrně μικρόγαιος). малоимошенъ ad). μικροδύναμος 161. νηπιόδύναμος 214. * малоперъ adj. μικρόπτερος 6. 160. * малосложенъ adj. ὀλιγοσύλλαβος 167. меаоточенъ adj. νεκταρόχυμος 7. межаоуцовенъ adj. σύμφυλος 212. ἔμφυλος 94. ἐφέστιος 199. ὀμόγνιος 212. ἀλλεπάλληλος 93. * мнрошнжандтеленъ adj. (psáno -шн-) κοσμοκτίστηρ 2. мнрѣ- 80. мнролювїе n. φιλοκοσμία 164. * младошраченъ adj. τρυφεροπάριος 179. * младообразенъ adj. τρυφεροπρόσωπος 136. τρυφεροπάριος 203. * младопнтателенъ adj. βρεφοτρόφος 142. * младорастенъ adj. ἀρτίφυτος 183. младороденъ adj. νεογενής 190. * младошѣвѣтннкъ m. νηπιόβουλος 206 (Vat. младошѣвѣтенъ adj.). мннхоловнѣнъ adj. 99. многобогатенъ adj. πολυτάλαντος 28. 109. 178. тѣз за πολλῶ δαψιλέστερος 140. многоволѣзненъ adj. πολύπυνος 121. 126. * многобръмененъ adj. μυριόφορος 166. μεγαλόφορος 170. многобълненъ μυριόχυμος 133, πολυχύμιος 184. * многобратенъ adj. ἀλλοπρόσαλλος 140. * многобръмененъ adj. παλαιόχρονος 202. * многобвззичаненъ adj. πολύστονος 141. многоглавенъ adj. μυριοκέφαλος 188. многодаренъ adj. μεγαλόδωρος 88. * многодаровнѣтъ adj. πολυφωρότατος 136. * многодрѣвенъ adj. πολύξυλος 9. 21. 132. 162. 165. 193. * многожнтелезъ adj. ἀμετρόβιος 211. * многожнтенъ adj. χιλιάσιτος

194. *многожжленъ adj. μυρίοκεντρος 119. *многोजавнстенъ adj. πολύζηλος 159. *многोजаа part. (adj.; psáno -аж) πολυχανθής 133. 141. *многोजлатенъ adj. πολύχρυσος 26. 31. 107. 145. многозраченъ adj. ποικιλανθής 5. λιπαραυγής 4. многоимъненъ adj. βαθυκτήμων 101. πολυτάλαντος 175. *многоклаецъ adj. πολύσταχος 169. *многокрнленъ adj. μυρίοπτερος 133. *многокъженъ adj. πολυμήχανος 162. 164. *многомрътвеченъ adj. μυρίονεκρος 141. *многомъренъ adj. 14. многомагъженъ adj. πολύσαλος 205. Vat. πολύρροθος 125. многомъженъ adj. μυρίανδρος 116. многомътенъ adj. πολυτάραχος 38. πολύρροθος 125. πολυκύμων 162. (πολύστροφος 134. volně). многонароденъ adj. πολυάνδριος 142. *многояжлаецъ adj. πολύστονος 176. многообразенъ adj. παντοδαπός 185. многоплоденъ adj. πολύγονος 6. γόνιμος 72. πολύχρους 169. *многоябъденъ adj. μυρίοκικος 118. *многояръблстенъ adj. πολυπλάνητος 108 (jen v neutru). многопътъ adj. πολυύμνητος 85. *многоразвратенъ adj. πολύστροφος 76 (jen v neutru). многоразанченъ adj. παντοδαπός 3. 7. 144. 148. 149. 178. ποικίλος 21. μυρίοχρυσος 5. (nepřesně πολύτρητος 172). *многоревненъ adj. πολύζηλος 91. *многорекностенъ adj. πολυζήλωτος 213. многоснленъ adj. πολυδύναμος 134. многославенъ adj. πολύολβος 119. *многостенанъ adj. πολυστέναχος 141. *многостръменъ adj. μεγαλειόβολος 118. (jen v neutru). *многосъбранъ adj. μυρίοστολος 109. многооученъ adj. neutrum -ное = ή πολυμάθεια 168. *многочитръ adj. πολύπειρος 117. многоцъненъ adj. πολυτελής 23. 123. πολυτυμίητος 168, мн. вечера δείπνον ἀβροτράπεζον 123. *многочисленъ adj. μυρίοριθμος 29. ἀπειρόμετρος 202, μυρίανδρος 142. μυρίοστολος 138. многочловъченъ adj. πολυάνθρωπος 141. многочьстенъ adj. πολυτελής 190, πολύολβος 127. мѡδρoлнственъ adj. μελάμφυλλος 3. *мѡночръбенъ adj. χαλκέντερος 219. мѡнощнтенъ adj. χαλκασπις 200 (v Mikl. Lex. 391 dokl. jen z Man.). *макъконасланъ adj. (psáno мако-) μαλακίζουτος 195. *макъкоръзалъ adj. (psáno мако-) μαλακοκάρδιος 21. 97. 162. *макъкообразенъ adj. ἀπαλόχρoος 141. *масоиаденъ adj. κρεωβόρος 149. *масоиаца m. κρεωβόρος 159. *масоиастенъ adj. τῆς κρεωβορίας 193. *мъжолъпенъ adj. ἀριπρεπής 39 (překladatel četl patrně ἀνδριπρεπής). мъжоуѡѡеніе n. ἀνδροκτασία 16. 44. 117. 200. *мъжоуѡѡнственъ adj. τῆς ἀνδροκτασίας 159. мъжоуѡѡнствo n. ἀνδροκτασία 42. 84. мъжоуѡѡнца m. ἀνδρoφόντης 209. мъжоуѡменъ adj. ἀνδρόνους 191. мъже- ἀνδρείος 125. *мъропoмазаніе n. (psáno мнрo-) μυραλοιεία 219.

неблагодѡбтенъ adj. ἀχάριστος 38. *невошественъ adj. οὐρανοβάμων 168. *немнѡмънолювннкъ m. (psáno -н"н-) ἀφιλοχρήματος 124. немнѡцъмъренъ adj. ἀπροσωπότητος 165. *немногoкъженъ adj. ἀποικίλος 140. *неркъотканенъ adj. ἀχειρόκλωτος 6. *некъжадопрoлнтенъ adj. ἀεθρόνυχτος 209. *нетлѡмъномащн adj. (psáno -нзи-) ἑ Ἀεθροδοκητής 120. (též nepřeloženo: ἀφάρτοδοκητής ib.). *ннцокръмннше n. πηνητοτροφείον 126. *новоаръжновеннѡ adv. (psáno -н"н-) ἀρτι: τετολημμένος 87. новолъпенъ adj. καινοπρεπής 148. (kompar. 17). *новонасаждаецъ adj. ἀρτίφυτος 92. νεόπηγτος 45. (ἀστροφύτευτος 5. nesprávne; překladatel četl patrně ἀρτιφύτευτος). *новоодеждаецъ adj. ἀβροχίτων 189. *новоорождаецъ adj. ἀρτίτοκος 70. ἀρτιγενής 166. новосаждаецъ adj. νεομύσχευτος 92. *новотворнн n. dok. νεωτερίζω 157. новотканенъ adj. τρυφερόπεπλος 198. *новооукрашенъ adj. ἀβροκόσμητος 193. ноговолаіе n. ποδάγρα 209.

*овоцнноосенъ adj. ἄπωροφόρος 4. 7. *овцооуменъ adj. προβατόνους 205. *огнеколесенъ adj. πυρίτροχος 170. огненосенъ adj. πυρφόρος 41. *огнѡшоума (part.) adj. πυρίβρομος 184. оконъметенъ adj. ὀφθαλμορύκτης 154. (v Mikl. Lex. 498 dokl. jen z Man.). *оръжнноосенъ adj. μαχητής 184. *оръжнноосецъ m. (psáno -ъ) ἐπιροφόρος 100. 202. δορυφόρος 81. 83. 118. δορυφορών 171. βομφαιόφορος 161. μαχαιροφόρος 195. λογχοφόρος 131. ἐπλίτης 34, 131. 100. 118. 131. 195. *оръжнноосіе n. ἐπιλοφορία 208. *осмолаътенъ adj. Ὀκτάβιος 78. (nepřesně). *острокръхъ adj. ἀκρόκομος 164. ἀκρότομος 188. δξύκентрос 188. *острожжленъ adj. δξύκентρος 12. острожъвъ adj. καρχαρόδους 6. острооуменъ adj. δξύνους 191. *отрокохраннтель m. κουροτρόφος 153. *отъценавътенъ adj. πάτροκλος 154.

*пнцоловннѡ adj. τρυφήλος 20. плавогрнѡвѡтъ adj. 57. (ve vložené povídce o válce Trojské), u Mikl. 568. doloženo jen odsud. *плодотворенъ adj. πλ. οὐδαν τὰ παιδογόνα 160. (u Mikl. 573. dolož. jen плодотворенние n. παιδοποιία Supr. 314). *плъконачаліе n. φαλαγγαρχία 87. *плъконачалннкъ m. φαλαγγάρχης 129. 133. (nepřesně: φύλαρχος 133). плътолнвіе n. φιλοσαρχία 98. *плътосънъденъ adj. σαρκοβόρος 6. плътоиадець m. (psáno -ъ) σαρκοβόρος 107. поѡѡаоосецъ m. (psáno -ъ) μυροικηφόρος 87. 99. τροπαιοφορών 209. *полоучловѡкъ m. ήμιάνθρωπος 206. *правдохраннтель m. δικαιοφύλαξ 123. τοῦ δικαίου φύλαξ 124. *(правдоъихатн nedok.)

part. *православието* *ἀπαλοπνός* 144. *православіе n. *δικαιοπραγία* 117. 121. 124. 165. *православіе* n. *ἁρθοδοξία* 113. 135. 152. *празнословіе* n. (psáno *празно-*) *σμηρολογία* 121. *приснозгнаніе n. *ἀειφυγία* 136. *присночекы part. praes. *ἀειφυτος* 209. *присноцветы part. praes. (psáno *-цветы*) *ἀειβλαστος* 7. *простолющенъ adj. *ἐλευθερόψυχος* 191. *простокрненъ adj. *τανυπτέρωξ* 6. *првоборець* m. (psáno *-ъ*) *πρόμαχος* 43. *првожитель m. *πρωτοπολίτης* 9. *првонзрастенъ adj. *πρωτόφυτος* 133. *првокорененъ adj. *ἐκ πρώτης βλάστη* 220. *првонасваненъ adj. *πρωτόσπορος* 133. *првоначалникъ* m. *πρωτάρχος* 218. **првоначалствоваши* nedok. (psáno *-летво-*) *ἀρχηγετέιν* 142. *првоносіе n. *πρωτοφόρημα* 3. *првонастъръ m. *ἀρχιπολίμην* 169. 181. *првонпловенъ adj. *γοργοπλόος* 144. *првонроденъ* adj. *πρωτότοκος* 34. *πρωτόγονος* 14. 163. *πρωτόφυτος* 198. *πρωτόσπορος* 187. *првонсѣвѣтннкъ* m. *πρωτόβουλος* 185. 206. *πρόβουλος* 74. 206. *πρόβουλος* 188. (překladaťel tu četl patrňě též *πρόβουλος*). *првонсѣвѣтннкъ adj. *πρωτόπλαστος* 13. *πρωτόγονος* 15. *првонроденъ adj. *τρισευγενής* 169. *прѣлюболавіе* n. *μοιχεία* 16. *птицогоубитель m. *στρουθιοφόντης* 217. *птицоногъ* adj. *πηγνόπους* 6. (u Bogdana 391 neoznačeno, že není u Mikl.). *пѣтрокоженъ adj. (psáno *пѣтро-*) *παικίλοδερμος* 9. (u Bogdana 392 neoznačeno, že není v Mikl. Lex.).

равночсленъ adj. *ισάριθμος* 69. *радостнобръвенъ adj. *χαριτοβλέφαρος* 197. *радостнобръвенъ adj. *χαριτοπρόσωπος* 18. *χαριτοβλέφαρος* 203. *радостнобръвнѣ adv. *Vat. za χαριτοβλέφαρος* 203. *радостноокъ adj. *χαριτοβλέφαρος* 136. *развоиначалникъ m. *λήσταρχος* 190. *разноокъ adj. *δίκορος* 112. *ратнначалникъ m. *στολάρχης* 40. 116. 130. 138. 144. 190. *ратонлвенъ* adj. *φιλοπόλεμος* 162. *ратоначаліе n. *στολαρχία* 134. 185. *ратоповѣннкъ* m. *πολεμώκλονος* 200. (v Mikl. Lex. dokl. jen z Man.). *родоначаліе n. *γεναρχία* 14. 146. *родонначалникъ m. *γενάρχης* 9. 10. 12. 13. 15. 175. 216. *ἀρχηγός τοῦ γένους* 12. *родо-* 175. 216. *росокапленъ adj. *δρυσόστακτος* 7. *роукокоцъ adj. *ξανθόκομος* 89. *рѣководѣлатель* m. *βίναυσος* 221. *рѣкотворенъ* (part.) adj. *χειρομήτης* 120. *χειροποίητος* 166.

сааодѣлатель m. *φωτηλόμος* 103. *сааорастенъ adj. *ἀξίφυτος* 191. *сааовлааѣика m. *αὐταρχος* 208. *сааовлааствоваши nedok. *αὐταρχεῖν* 112. (*Vat. -влааствоваши*). *сааовлаастенъ* adj. *μόναρχος* 78.

183. (nepřesně: *αὐσονάρχης* 187). *сааовлаастець* m. (psáno *-ъ*) *σκηπτροκράτωρ* 174 (volně přeloženo). *сааовлааство* n. *προαίρεσις* 90. *сааодръжавенъ* adj. *αὐτοκρατορικός* 76. *сааодръженъ adj. *αὐτοκράτωρ* 203. *сааодръжець* m. (psáno *-ъ*) 52. 76. *κράτωρ*, *αὐτοκράτωρ*, *κράτων* 105. 123. 206. *μονοκράτωρ* 93. 174. 183. *αὐσονάναξ* 121. *αὐσονάρχης* 118. 144. *αὐταρχος* 137. 182. *ἐν αὐτοκρατορία* 87. *сааодръжѣство n. *αὐτοκρατορία* 76. 91. 95. 110. 147. 155. *σκηπτροκρατορία* 108. *κράτος* 115. *ἡγεμονία* 158. **сааодръжѣствоваши* nedok. *μοναρχεῖν* 155. part. praes. *ἐκ κράτων* 119. 185. *сааодръвенъ adj. *αὐτόξυλος* 134. *сааодѣлаатеа* m. *αὐτοουργός* 175. *сааонзѣвнчнъ adj. *αὐτόρφος* 105. *сааоллвенъ* adj. *φιλατος* 216. *сааоллвѣіе* n. *φιλαυτία* 153. *сааомлдаръ ad. *αὐτογνώμων* 216. *сааосѣвѣтавенъ (part.) adj. *δυσμηχάνητος* 107 (nesprávňě). *сааохотенъ* adj. volně přeloženo o válce: *πόλεμος αὐτεπάγγελτος* 109. nepřesně: *волеж сааохотнѣ* 146. *ἐκὼν ἀέκων*. *сааохотіе* n. *ωτ-тіа* 93. *ἐκ ταῦτομάτου*. *сааохотнѣ* adv. *αὐτομάτως* 86. (*αὐτόχημα* 7. 170). *сааоцаръ m. *αὐτάναξ* 172. 182. *сверѣповарваренъ adj. *ἀγριοβάρβαρος* 151. *(*сверѣповлаасти* nedok.) part. *γλαα ἀγριοθρους* 201. *сверѣпогнѣвенъ adj. *ἀγριοθυμος* 142. *сверѣподоушенъ* adj. *θυμοβάρβαρος* 200. *сверѣподлѣханенъ adj. *ἀγριοπνός* 134, 146. **сверѣподлѣхателенъ* adj. *ἀγριοπνός* 142. *сверѣповожленъ adj. *ἀγριοκέντρος* 159. *сверѣповбръвенъ adj. *σοβαροπρόσωπος* 124. *λυσώδης* 129. *сверѣпосрѣлѣ adj. *ἀγριοκάρδιος* 133. *ἀγριοθυμος* 153. *свннжнтеленъ adj. *χειρόβιος* 21. 205. *своземьскы adv. (psáno *-ъ*) *ἐγχωρίως* 67. *своеплемененъ* adj. *ταῦτογενής* 218. *ἔμφυλος* 216. *своеплеменннкъ* m. (psáno *-нн-*) *ἔμφυλος* 35. *σύμφυλος* 190. *свѣтлодоушенъ adj. *λαμπρόψυχος* 121. 164. 208. *свѣтлонасажленъ adj. *ἀγλαοφύτετος* 148. *свѣтлобръвенъ* adj. *φαιδροπρόσωπος* 27. *свѣтлоплоденъ adj. *ἀγλαόκαρπος* 4. *свѣтлоукрашенъ* adj. *λαμπροστόλιστος* 218. *свѣтозареніе* n. *φεραυγεία* 120. *свѣтозаренъ* adj. *λαμπραυγής* 2. 120. 154. *ἡμεραυγής* 167. *свѣтолліаніе* n. *φωτοβρότης* 168 (volně přeloženo). *свѣтоносенъ* adj. *φαισφόρος* 4. *φωσφόρος* 99. *φωτοφόρος* 138. *φεραυγής* 102. 120. 151. *свѣтоносець* m. (psáno *-ъ*) *φωσφόρος* 154. 199. *свѣтобръвенъ* adj. *φαιδρωπός* 195. *ἀγλαόμορφος* 101. *свѣтопнтателенъ adj. *φωτοτρόφος* 154. (*сващенѣлѣнствоваши* nedok.) part. praes. *ἀγιστεύων* 155. *сващен'нолѣпенъ* adj. *ἱεροπρεπής* 148. **сващен'нослужнтелъ* m. *ἱεροφυτῶν* 147. 155. *ἱερομύστης* 192. *свааочсленъ* adj. *ἐπτάριθμος* 213. *сверѣнодоушіе n. *ρυπαροψυχία* 81. (U Bogdana 408. neoznačeno, že není v Mikl. Lex.). *сверѣнодоушенъ adj. (psáno

-nⁿ-) βυπαρόψυχος 154. σκερζньножнтеленъ adj. (psáno -nⁿ-) βυπαρόβιος 178. *σκερζньнооуменъ adj. (psáno -nn-) βυπαρογνώμων 205. *скнптродρζжаніе n. σκηπτροκρατορία 115. V. 135. 142. 170. σκηπτουχία 20. ήμιστροφία 187. Vat. скнφодвзиченъ adj. σκυθογνώμων 139. *скнφодвзиченъ adj. σκυθέγλωσσος 221. (u Bogd. 408. neoznačeno, že není v Mikl. Lex.). *σκοροгнѣланкъ adj. άρχόλος 129. *(σκοροντη nedok.) part. praes. εὐθυδρομοῦντες 144. *σκοροовχοленъ adj. (psáno -онх-) άρτίκυλος 4. (volně přeloženo). *σκοροпловенъ adj. γοργόπλος 142. *(σκοροплогтн nedok.) part. praes. γοργόπλος 143. *скоростръменъ adj. δξύροπος 189. *скоро-сзвратенъ adj. άμφίροπος 157. εὐκράφορος 174. *славодоушенъ adj. άπαλόψυχος 144. *славожнтеленъ adj. άπαλόβιος 220. славо-срѣдъ adj. δειλοκάριος 83. *славооуміе n. κουφόνοια 41. *сладко-доушіе n. (psáno -тко-) γλυκυθυμία 195. *сладкодоушаненъ adj. ήδύπνος 125. сладкодоушателнѣ adv. (psáno -тко-) ήδύπνος 199. *сладколантенъ adj. γλυκύχμος 168. сладкопрантенъ adj. (psáno -тко-) γλυκύχμος 2. сладкопъшенъ adj. (psáno -тко-) θελξίμελης 198. *сладкосрѣдъ adj. (psáno -тко-) θελξικάρδιος 11. *сладко-дзиченъ adj. μελιχρόγλωττος 170. *сладкожханенъ adj. (psáno слаткоаханенъ) ήδύπνος 7. *сланопнвенъ adj. άλμοποτίστρια 213. слоболюбненъ adj. φιλολογώτατος 1. *слъпоокъ adj. není v řec. textu; слъпооктн смокъ 17. — αΐλουρος v. 499. смъхотворьць m. (psáno -ъ) γελοιαστής 83. 170. смъхотворннѣ adj. γελωτουργός 171. *снѣговнаденъ adj. χιονόχρους 166. *снѣγοзраченъ adj. χιονόχρους 166. снѣгоσβразенъ adj. χιονόχρους 3. *среброкованенъ adj. άργυρότης 221. *сребростроуниъ adj. άργυροχεύμων 209. *срѣд(ъ)цоснѣденъ adj. καρδιοφάγος 191. стадоначаліе n. άγελарχία 93. 201. стадо-началаннкъ m. άγелάρχης 147. *стадоначалѣствовати nedok. (psáno -ство-) άγеларχεῖν 170. *старороденъ adj. πρεσβυγενής 189. стазп-твореніе n. πυργοποιία 15. *стазптворецъ m. (psáno -ъ) πυργοκτίστης 16. *сторжкъ adj. έκατόγχειρ 217. *странодрѣжець m. (psáno -ъ) χωράρχης 30. *страноначаліе n. χωραρχία 30. *страноперъ adj. ξενόπτερος 186. страннопріемовати nedok. (psáno -nⁿ-) part. praet. = ξενόδοχος 38. *страстодоушенъ adj. μαλακόψυχος 170. (volně přeloženo; Vat. сластодоушенъ lépe). *страшансворѣдъ adj. δειλοκάριος 202. *стръможкъ adj. χαυλίδους 6. *стоцло-дѣлатель m. άρρητουργός 171. (volně přeloženo). *стѣнопотрас-ннкъ m. τειχοσειστής 127. *стѣнохраннтель m. τειχοφύλαξ 145. *суетѣваати nedok. Vat. = суетнаа дѣваати Synod. ματαιοπραχεῖν

16. *суетмжаріе n. ματαιοφροσύνη 22. суетмжаръ adj. δοκησίσοφος 137. *суровоиаденъ adj. ώμοφάγος 210. *суровоиадець m. (psáno -ъ) ώμοφάγος 6. 153. ώμόθυμος 130. *(сзвководѣствоваати nedok.) part. -дствѣж 107. συστρατάρχης. (сзвоннествоваати nedok. psáno -ъ) part. -воуж 107. συστράτηγος. *сзврѣшеноплоденъ adj. τελειό-καρπος 4. сзкровнцосхраннтель m. θησαυροφύλαξ 82. (Mikl. Lex. 929. сзкровнше-). сзмрѣтоносенъ adj. θανατηφόρος 135. сзмѣрено-мжаръ adj. μετρίφρων 204. сзпрнсносжценъ adj. συναΐδιος 80. (překladatel četl patrně συναΐωνιος).

тврѣдлонзиренъ adj. δχυρόπυργος 12. στερεόπυργος 45. 98. 145. (στερρόταιχος 117). *тврѣдлонзиренъ adj. δχυρόπυργος 6. 168. *тврѣдопрѣсъ adj. εύρύστερνος 6. 77. 176. (volně přeloženo). тврѣдосрѣдъ adj. καρτεροκάριος 127. πολμηροκάριος 78. *тврѣдо-ствненъ adj. εύπυργος 131. *тврѣдооуменъ adj. βαρύφρων 201. (Vat. τашкооуменъ). *тврѣдооустъ adj. σκληρόστομος 113. тврѣдо-челъ adj. εύρυμέτωπος 9. (u Mikl. 986 доклад jen z Man.). *темнословіе n. σκοτεινολογία 148. *тенкодѣланіе n. λεπτουργία 6. *тенкопрантенъ adj. λεπτόχυτος 6. *тннлолюбненъ adj. φιλόυλος 1. *тнходоушателенъ adj. άπαλόπνος 7. *(тнходоушати nedok.) part. -дзихаж άπαλόπνος 139. тлѣстоσβразенъ adj. λιπαροβόλαξ 3. 8. 169. (V Mikl. Lex. 992. doloženo jen z Man.). *тлѣстостѣбенъ adj. (psáno -тъѣ-) λιπαροστέλεχος 4. *тлѣстотрапезенъ adj. λιπαρο-τράπεζος 123. 169. 180. *тожлемжарѣствоваати nedok. (psáno -ство-) ταῦτογνωμείν 91. συμφρονεῖν 138. тожлемпемениннкъ m. (psáno -нън-) σύμφυλος 218. тожлестрастенъ adj. τῆς ταῦτοπαθείας 130. *тожлечисленъ adj. ταῦτόμετρος 138. *тожлеяростенъ adj. ταῦτόθυμος 90. тоземецъ m. (psáno -ъ) αὐθιγενής 39. *тннбар-варенъ adj. τριβάρβαρος 127. 139. 156. 217. *тннбарваръ m. τρι-βάρβαρος 218. 221. тннмѣсаченъ m. τρίμηνος 77. тннсватъ adj. τρισάχιος 105. 113. (Vat. τρѣсватъ 105). тнндолюбенкъ adj. φιλό-πονος 168. *тнндороденъ adj. μογροστόχος 12. *тннножпловенъ adj. άκνωθ-βελής 164. тннноносенъ adj. κεντροφόρος 151. 163. *тннколнтн см nedok. κυλίνδεσθαι 165. тннклатъ (part.) adj. τρισκατάρατος 146. κατάρατος 150. тннколаненъ adj. τρισάθλιος 92. 143. τρισάλας 153. τρισαλιτήριος 113. *тннпосрѣдіе n. καρτερο-κάριον 169. *тннжнменнтъ adj. έμώνυμος 110. *тннносѣтлз adj. άντικρѣς φαιδρός 148. тнмолавецъ m. (psáno -ъ) σκοτοδότης 154. *тажковолѣзненъ adj. (komposita s тажько- jsou vesměs psána

ΤΑШΚΟ-) βαρυαλγής 141. 164. * ΤΑЖКОБЪМΕΝΕΝЪ adj. βαρύφορος 206. * ΤΑЖКОБΔΕΝЪ adj. βαρυσυμφωρώτατος 103. * ΤΑЖКОΒΖΔΙΧΑΤΕΛΕΝЪ adj. βαρίστονος 128. * ΤΑЖКОГΛΑΣΕΝЪ adj. βαρύδουπος 128. * ΤΑЖКОГНЪΒΕΝЪ adj. βαρύθυμος 154. *(ΤΑЖКОΛΙΧΑΤΗ nedok.) part. -ΔΙΧΑЖ 91/2. βαρύθροος. ΤΑЖКОΚΛΟΠΟΤΕΝЪ adj. βαρύκτυπος 200. *(ΤΑЖКОΡΗΤΗ nedok.) part. -ΡΟΥЖ βαρύβρομος, βαρύδουπος 133. ΤΑЖКОСРЪΔĀE n. 92. Vat. ΤΑЖКОСРЪΔЪ adj. βαρύθυμος 133. ΤΑЖКОΟΥΜΕΝЪ adj. βαρύφων 129. 201. *(ΤΑШΚΟШΟΥΜЪТН nedok.) part. -ШΟΥМА βαρύθροος 97. 201. βαρυηχής 183. βαρύβρομος 212. ΤΟΥЖΛΕΠΛΕΜΕΝΗΝΗΚЪ m. (psáno -НЪН-) ἀλλόφυλος 190. * ΤΟΥΚΟΤΟЧΕΝЪ adj. τηλεθών 4. * ΤΟΥΛΟΝΟСЕЦЪ m. (-Ъ) φαρετροφόρος 131. 185.

ΟΥЦЪЛОМЖАРЪТН nedok. σωφρονίζειν 13. 172. 173. (Vat. -МЖА- 13), náležitý tvar je vlastně ОУЦЪЛОМЖАРИТН; tento je v Mikl. Lex. 1031.

* ΧΡΑΒΡΟΔΟΥΨĪE n. τὸ γενναϊόθυμον 193. * ΧΡΑΒΡΟΣРЪΔЪ adj. ἀνδροκάρδιος 40. 74. γενναϊοκάρδιος 84. εὐκάρδιος 162. ἀνδρόσπλαγγος 191. * ΧΟΥΔΟΛΨΗΝЪ adv. μικροπρεπῶς 194. * ΧΟΥΔΟΠΕΡЪ adj. ἀπαλόπτερος 217. * ΧΟΥΔΟΡΑΖΟΥΜĪE n. πτωχογνωμοσύνη 194. * ΧΟΥΔΟΣΛΟΒΕСЕНЪ adj. σμικρολογώτατος 158. * ΧΟΥΔΟΣΛΟΒΕЦЪ m. (m. -Ъ) σμικρολόγος 156. ΧΟΥΔΟΣΛΟΒĪE n. σμικρολογία 128. τὸ σμικρολόγον 194. * ΧΟΥΔΟΣРЪΔЪ adj. μικροκάρδιος 144. μικροσπλάγγος 153. * ΧΟΥΔΟТРОУΠΕΝЪ adj. βραχύβιος 6. * ΧΟΥΔООУΜΕΝЪ adj. μικρογνώμων 189.

ЦЪЛОМЖАРЕНЪ adj. σωφρονιστήριος 104. kompr. 73. (za řec. superl.). ЦЪЛОМЖАРĪE n. σωφροσύνη 98. 193. 197. ЦЪЛОМЖАРЪ adj. νουνεχής 74. σῶφρων 115. φιλοσῶφρων 108. σωφρονικώτατος 153. ЦЪЛОΟΥΜΕΝЪ adj. σῶφρων 191.

ЧННОНАЧАЛНННЪ m. ταγματάρχης 19. 34. 91. 143. 147. 162. 190. κλιματάρχης 129. 151. * ЧНСТООБРАЗЕНЪ adj. σεμνότερος 100. ЧЛОВЪКОΛЮБЕЖНО adv. φιλόανθρωπον 108. za kompar. 218. ЧЛОВЪКОΛЮБЕЖНЪ adv. φιλόανθρώπως 70. ЧЛОВЪКОΛЮБЕНЪ adj. φιλόανθρώπως 117. 122. za kompar. 80. ЧЛОВЪКОΛЮБЕНЪ adj. φιλόανθρωπότερος 141. ЧЛОВЪКОΛЮБЕНЪ adv. φιλόανθρώπως 117. * ЧЛОВЪКОСЪНЪБΑΕΝЪ adj. ἀνθρωποβόρος 119. * ЧЛОВЪКОУВĪНСТΕΝЪ adj. ἀνθρωποφόντης 129. * ЧРЪБЛΕНООБРАЗЕНЪ adj. πορφύρεατος 104. ῥοδέχρους 86. (ЧРЪБЕНО-). ЧРЪМНОЗРАЧЕНЪ adj. ἐρυθρόβαπτος, ἐρυθραυγής 5. ЧРЪНОЗРАЧЕНЪ adj. χολοβάφινος 163. μελάγχρους 213. (u Mikl. 1121 jen ЧРЪНОЗРАЧЕНЪ).

* ЧРЪНОНОСЕЦЪ m. (psáno -Ъ) μελαμφορός 220. * ЧРЪНООБРАЗЕНЪ adj. κελαινόχρους, μελανόχρους 43. * ЧРЪНОΠΕРЪ adj. μελάμπτερος 9. * ЧРЪНОРΗЗЕНЪ adj. μελάμπεπλος 216. σιστεινόπεπλος 219. * ЧРЪТООХРАНИТЕЛЬ m. θλαμηπολῶν 154. ЧРЪВООУГОДНННЪ m. γάστρις 20. * ЧЪСТНОЖНТЕЛЕНЪ adj. σεμνόβιος 149. * ЧЪСТНООБРАЗЕНЪ adj. σεμνοπρεπής 149. * ЧАСТОГРЕНЪ adj. λασιαυγής 6. * ЧАСТОКОСЪ adj. δασύφριξ 77. * ЧАСТОПАХЪ adj. δασύκερκος 9.

* ШЕСТОЧНСЛЕНЪ adj. ἑξάμετρος 133. * ШНПКΟΖΡΑЧЕНЪ adj. ῥοδέεχρους 7. * ШЪМНОНОСЕЦЪ m. (psáno -Ъ) κερυνοφόρος 209.

* ИАРОЛЮБЕНЪ adj. φιλέτορος 216. * ИАРОЛЮТЕНЪ adj. θυμοβάρβαρος 107. * ИАРОЛБЕНЪ adj. θυμολέων 39. * ИАРООБРАЗЕНЪ adj. θυμοειδής 28.

* ИАЗЪΚΟΒΛΑСТĪE n. (psáno ИАЗ-) ἔθναρχία 20. ИАЗЪΚΟΝΑЧАЛĪE n. (psáno ИАЗ-) ἔθναρχία 199. ИАЗЪΚΟΝΑЧАЛНННЪ m. (psáno ИАЗ-) ἔθναρχης 99.

Vznik překladu. Je nyní otázka, kde a kdy překlad vznikl. Oba nejstarší rukopisy souvisí s osobou Joanna Alexandra, s prostředím trnovským, a datum nejstaršího, moskevského, nejde za rok 1340. Je však také překlad sám, z něhož tu máme jen opisy, dítkem téže doby? O tom nebylo vždy stejné mínění. Čertkov ve své záslužné práci Описание войны vyslovil mínění, že překlad spadá do XII. století. Důvody tu mohly být jen ty, že Manasses sám žil ve XII. století a že jazykově jest překlad starobylý. Ale již ve své druhé práci o Manasseovi (O perevodě) slevil, neboť poznal, že poslední glossa překladatelova vzpomíná Asěna, prvního vládcе obnoveného Bulharska po porobě řecké, jenž vládl s bratrem Petrem 1186—1196. Ve XII. století tedy není místa pro vznik překladu. Biljarskij pak rozebral věc podrobněji. Jeho různé vývody se týkají spíše data rukopisů než překladu samého, ale přece máme o vzniku překladu svědectví neklamné. Ve v. 2546—2552 řeckého textu je výše citovaná servilní pasáž o Manuelovi Komnenovci a o jeho zásluhách o „druhý Řím“ — Cařihrad; začíná slovy καὶ ταῦτα μὲν συμβεβήκει τῇ πρεσβυτέρῃ Ρώμῃ (srv. zde str. 161). Toto místo přeložil překladatel takto:

Н сѣа оубѣн прнключншж са старомоу рнмѸ, нашъ же новын царнградъ донтъ н растнтъ, крѣпнт са н оумлажаает са. вжан же емѸ н до конца растн. ен, царю въсѣмн царствоужн, снцѣкаго прѣемшѸ свѣтла н свѣтоносна царѣ, велнкаго владыкж н нзраданаго повѣдоносца, коренѣ сѣща иванна прѣнзашннаго царѣ блзгаромъ, асѣнѣ, александра глагола прѣкроткаго н мноаствѣаго н мннхолоубнѣаго, нншнмъ крѣмнтелѣ н велнкаго царѣ блзгаромъ, егоже дрѣжавж сазнца безчнсзннаа да нсчѣтжтѣ. (Moskevský rukopis, l. 72, u Bogdana str. 99; místo Bogdanova цар- dlužno vždy čísti цар- t. j. цѣсар-).

Překladatel tedy přeložil doslovně, byť i ne zcela obratně, celé místo, ale kdežto Manasses mluví o Cařihradu jako o „našem Římu“, on praví „náš nový Cařihrad“, míně Trnovo. A místo Manuela výslovně jmenuje Joanna Alexandra. Aby pak nevznikla domněnka, že i tato apotheosa se týká jen písaře moskevského rukopisu, jako je tomu s jeho subskripcií, je svrchovaně důležitě zaznamenati, že doslova totéž místo je ve všech rukopisech, tedy též ve vatikánském a tulěském, a což Bogdan nezaznamenal, také v pozdní srbské kopii ze XVI. století, t. j. v rukopise chilendarském, jak nás zpravil Leonid (Чтенія 1867, кн. IV., 114 sl.). Leonid se ovšem nesprávně domníval, že tu byla do textu vstavena subskripce moskevského rukopisu: byl to omyl, zaviněný neznalostí kroniky. Ona subskripce je věcně i časově zcela odlišná od této oslavné pasáže. V rukopise moskevském, jak bezpečně víme, jsou obě; kdežto však jedna se týká jen písaře, druhá pochází od samého překladatele. Tato překladatelova změna je tím významnější, že jinak překladatel řeckého textu nemění. Jenom v. 1603/4 λουπα κατωνομαξητο τη γλωττη τη πατριω ητοι κατά διαλεκτον ελληνικην εταίρα (mluví se o Romulovi) překládá λυπα нарицааше са азѣиком' отечества си, еже по глѣкѸ елннскомѸ глѣтѣ етера, по нашѣмѸ же гостнѣа. A podobně u v. 5894 vyložil ѡстръ сѣрѣчь доунавѣ. Není tedy pochybností. Joann Alexandr nastoupil r. 1331, nejstarší rukopis byl psán před r. 1345, překlad sám tedy vznikl v Trnově mezi r. 1331—1340.

Tímto datováním tedy posouvám vznik překladu proti Bogdanovi ještě o deset let do minulosti, domnívaje se, že k tomu ukazuje nejstarší rukopis. Bogdan sám bohužel ne-

mohl již přidati ke svému vydání úvodu, v němž by zaujal definitivní stanovisko ke vzniku překladu. Nynější označení na titulním listě vydání „traducere mediobulgara facuta pe la 1350“ je jen přibližné a nepochází od Bogdana samého, nýbrž od vydavatele, jenž tu jen opakuje dřívější Bogdanův názor z jeho práce Vechile Cronice Moldovenesti (v Bukurešti 1891).

Vliv překladu. Slovanský překlad kroniky Manasseovy měl patrný vliv na kronikářství moldavské, psané jazykem církevněslovanským. Poněvadž tento vliv byl již prozkoumán Bogdanem, stačí zde odkázati na jeho práce. V knize Vechile Cronice Moldovenesti pănă la Urechia (texte slave, cu studiu, traduceri și note, v Bukurešti 1891) ukázal zejména, že Manasseův překlad byl napodoben a excerpován v rumunské kronice arcibiskupa Makaria (1531—1558). Ve vydání Letopisetul lui Azarie (v bukureštské akademii věd 1909) ukázal Bogdan v kritickém aparátu pod čarou četná jednotlivá místa, která kronika Azariova čerpala ze slovanského překladu kroniky Manasseovy.

Slovanský Manasses zanechal také stopy v domácích dílech literárních. A není divu: vždyť i v řecké literatuře se kronika Manasseova dočkala lidového zpracování, a zanechala i v jiných řeckých rukopisech letopisných znatelné stopy, jak ukázal V. Istrin (Beiträge zur griechisch-slavischen Chronographie, AfslPh XVII, 416—429 [1895]). A tak A. Popov (Обзоръ I, 104, 109, 124, 152, 155, 163, 165, 174, 178) dokázal v ruských chronografech výňatky z Manassea, a to ze slovanského překladu, protože je v nich nejen text kroniky, nýbrž i glossy.

Zejména pak zajímavý je objev Čertkovův (O переводѣ, 27 sl.). Patriarcha Nikon, osudná osobnost v ruské církvi XVII. století, dobyt si velkých zásluh o letopisectví svodem letopisným, jež dal sestaviti. Je to t. zv. „Nikonovskaja letopis“. Jeho účastenství na tomto svodě popíral sice Schlözer, ale Tatiščev, Kostomarov a Filaret v jeho účast věřili. Jsou tu cenné zprávy letopisné, vzaté z různých rukopisů, jež patriarcha Nikon sebral, a při tom i sloh je živý. Jeden z rukopisů, jež Nikon měl v ruce, byl také moskevský patriarší rukopis Manassea. Nuže Čertkov ukázal, že do Nikonovského letopisu byly vřaděny četné výpisky z Manassea, a to ne právě krátké.

Shoda je takřka doslovná, takže užití slovanského překladu je nepochybné. Necht malé ukázky to osvětlí.

Mosk. patr. l. 110 (o Basileiovi)

(vyd. Bogdanova str. 177/8):

всхотѣвъ же и народоу имѣніе
раздати: и иже на казнь домовы
златохраняща, иже прѣвѣ съ-
тазаахъ имѣнниомъ множестве
и владѣвъ еса празаны и
ничесоже нмащѣ, скръбѣше, тж-
жааше, печаловааше, оуныкаше,
ненимѣше, что сътворити си . . .
црь бѣ не имѣжн имѣніа много-
богатнаго, подобенъ естъ орлоу
прѣветхоу и прѣстароу, не нмащоу
періа и нохтѣи и клюна. сего ради
и Василіе печаловааше и тжжаше,
нбѣ царь мѣханлъ въсѣ нстѣщнѣ
и глаомцемъ раздѣвъ снгрѣцемъ
своимъ . . .

l. 111v (vydání Bogdanova
str. 181):

О Лву Moudrém: Семоу нѣ-
когда црви происхожденіе твора-
щоу и въ цркви мженка Мо-
кіа бывшоу, наскочи нѣкто нань
сѣрепъ, акы бѣсноущи са, чло-
вѣкъ лють и образомъ и взоромъ.
и жезломъ въ главу црѣ оударн
язвож лютож. оухащенъ же бывъ
и принжаденъ повѣдѣти вѣда-
щнхъ, не нмѣше что рещи. страст-
нж бѣ држчимъ бѣ. чловѣкъ
же нѣкто священникъ доухомъ
божественнымъ сіаѣ, и благодѣтн
прѣоукрашенъ, именовъ Марко,

¹⁾ Zřejmý písaiký omyl.

владѣвъ оуныкша тащѣ велии
црѣ и нѣчто сътворити зло тому
оумыслившоу, лѣчбѣ целевнжж
словеса прѣалагаж, пророческы
възывааше оусты добродѣчнымъ:
и црю, никакже ми са кон-
чныи налѣтн. ниже печалоун о
сѣмрѣтн. десѣт' бо лѣтъ жнеота
и црѣа ѿт вышнаж рѣкы даро-
башѣ ти са. и оуѣ оуѣв рѣкы
сіа оумлаче.

дѣвъ уныкша велии тящѣ ца-
ря, и нѣкто сотворити зло тому
чловѣку умыслившоу, старецъ
же лечбу целевнжж црѣви пред-
лагая, словомъ пророчески взы-
ваше усты добродѣчными:

О царю! никакже ми ся
кончины надѣй, ниже печалуй
о смерти, десять бо лѣтъ жи-
вота и царства от вышняя рѣки
даровашутся. и ово убо рѣкъ
умолче.

Nikon. let. str. 19.

Восхотѣ же Василіе царь на-
роду имѣніе отдати: изыскавъ
домовы златохранящая, иже
первѣ стѣжаху имѣніа множе-
ство и видѣвъ вся праздны,
скорбяше и печаловааше, не
имѣ, что створити. Царь бо не
имѣя имѣніа многобогатнаго,
подобенъ естъ орлу превѣтху
и престару, не имущу перія и
нохтеи и клюна; и сего ради
Василіе тужаше, царь бо Ми-
хаилъ вся истоци соигредемъ
своимъ.

str. 22:

Сему нѣкогда црѣви (!)¹⁾
присхожденіе творяще и въ
црѣви святаго мученика Мокии
бывшу, наскочи некто свирепъ
нань, яко бѣсноущеса, чловѣкъ
лють и образемъ и взоромъ, и
жезломъ Царя во главу уда-
ривъ . . . хващенъ бывъ и при-
нужденъ повѣдати совѣтникъ,
и неимѣя что рещи, страстію
бо дручимъ бѣ. Чловѣкъ же
священный и духомъ божест-
веннымъ сіаѣ и благодѣтн пре-
украшенъ, именовъ Марко, ви-

VIII.

Glossy v překladě Manasseovy kroniky. Tím se však nemůžeme ještě s kronikou Manasseovou rozloučiti. Již při popisu jednotlivých rukopisů bylo řečeno, že jsou po krajích glossy, psané červeně k viditelnému rozlišení od vlastního textu kroniky. Tyto glossy jsou nejhojnější v rukopise vatikánském. Ale jsou tam dvojího obsahu, ač jsou téhož původu a psány toutéž rukou: jedny — totiž ty, které jsme svrchu podali — jsou jenom postranním označením obsahu; naznačují pouze začátek nového oddílu, nastoupení nového panovníka, nebo stručně zachycují nejvýznačnější událost, o které se právě mluví. Druhé však, značně obširnější a počínající se až od listu 105 v, obsahují zprávy, jichž v kronice samé není: obsahují její vypravování o skutečnosti z dějin bulharských a ruských. Tyto glossy, nemajíce opory u Manassea samého, jsou doplňující prací bulharského literáta, a mají také pro historika skutečnou cenu. Proto od počátku byly se zájmem studovány. Zmínil se o nich již Palacký (l. c. 69) a většinu jich otiskl v 2. příloze své práce (na str. 89—91), některé z nich vypsals Ševyrev (l. c. 112—114), totiž ty, které se týkají ruských dějin, všechny pak Gudev (CHV VI. 327—345).

Nechávajíce zde stranou jejich historickou cenu, zajímáme se o literárněhistorickou otázku po jejich původu. Okrajové glossy totiž obyčejně přičítáme písaři toho či onoho rukopisu, po případě některému jeho pozdějšímu čtenáři. Takový případ najdeme dále v Šafaříkově (pražském) rukopise Hamartola. Zde tomu však není tak, neboť tytéž glossy o bulharských dějinách nacházíme i v rukopise moskevském (od l. 79 v.), nejstarším, jenž ostatních, pouze vysvětlujících poznámek prvního druhu má méně. Všecky glossy z rukopisu moskevského uveřejnil Čertkov (O переводе, str. 39 až

160) a v tomto otisku a zvláště v podrobném historickém komentáři, přiloženém ke každé glosse, je také těžiště jeho práce. Podobný komentář pak přidal Gudev v poznámkách ke glossám vatikánským. Již tato okolnost, že tytéž glossy jsou ve dvou hlavních rukopisech, vede dále než k pouhému písaři. Ale tu zaznamenal S. Chilandarec (s. 46), že také pozdní srbský opis Manasseovy kroniky obsahuje glossy o bulharských dějinách. Litujeme, že nemůžeme nahlédnouti do Dučićova otisku těchto gloss, a že Bogdan ke svému vydání Manassea chilandarského rukopisu nepoužil, ale není snad odvážné usuzovati, že jsou to tytéž glossy jako v rukopise vatikánském a moskevském, zvláště když také rukopis tulěský je obsahuje (od l. 165 v.). Jacimirskij ve svém popise tulěského rukopisu se sice o tamních glossách nezminil, ale Bogdan z nich uveřejnil různocnění.

Pro rozřešení otázky o vzniku těchto gloss je potřeba položit sem jejich text v plném znění:

Text gloss.

1. (vyd. Bogdanova str. 115) при Анастасиѣ (Anastasios 491—518) црѣ начашѣ болгаре поемати зема сѣж, прѣшеаше Ѹ вѣзашѣ, и прѣжае начашѣ поемати долашѣ зема охрѣнаскѣ, и по томѣ сна зема вѣса. ѡт нехѡда же болгарѡм до ннѣ ѡво. лѣтъ.

2. (137) при константинѣ брадатѣм (Konstantinos IV. Pogonatos, 668—685) вѣистѣ сѣатѣн .s. сѣборѣ.

при сем константинѣ црѣ прѣнашѣ болгаре прѣз доунавѣ и оташѣ грѣкомѣ зема сѣж, вѣ нен же жнеѣт и до ннѣ, развенеше нхѣ. прѣжае же нарицааше са зема сѣа мнѣа. много же бесчисленнѣ еше, испленишѣ и сѣж странѣ дѣнавѣ, и онѣ до драча и даде. неѡ и власн и сѣбле и прочѣн всн еодно сѣтъ.

3. (150) вѣ днн сего црѣ (Lev III. Syrský, 717—741) ѡтврѣже са рнмѣ къ фрѣгомѣ, за радн хѣлѣ его.

при сем црѣ лѣвѣ кѣмане нападошѣ на царнградѣ и на вѣса зема, нже и потонжшѣ вѣ морн, нзвѣенн грѣкѣи, а прочѣж болгаре сѣсѣкошѣ вѣса.

4. (152) при сем лѣвѣ вѣистѣ кнашѣ болгарѣмѣ караам.

5. (158) сѣн никнфорѣ црѣ (Nikeforos I., 802—811) нзвѣе на болгарскѣ зема при крѣмѣ кнашн, и за прѣва Ѹѡв побѣдн его и расхѣитн нмѣнѣе носнмое нмѣ тогда. по том же сѣбравѣ са

крѹмъ съ своимъ оставшимъ въ разбѣдѣ, нападе пощѣи на црѣь, и не тѣмъ разбѣи грѣкы, нѣ и самомѹ црѣвн главлѣ отрѣза, и окобавѣ врѣхъ ежъ сревромъ и влнелѣжъ вни въ на, алаше блзгарымъ пнтн.

6. (160) Съ снмъ црѣмъ (Michael I. Rhangabes, 811—813) пакы крѹмъ кнасъ бранъ състави подъ одрннемъ и разбѣи его, тако и самомѹ црѣвн едба Ѹтещн, въсе же црѣское нмѣнїе блзгаре възашѣ и грѣчьское.

7. (161) съ снмъ львомъ (Lev V. Arménský, obrazoborec 813—820) црѣмъ пак(ы) крѹмъ бра са въ фракн, и за прѣва Ѹвѣ блзгаре повѣданшѣ, гонащнмъ же блзгарымъ грѣкы неопаснѣ, възвратнеше са онн разбѣншѣ нхъ, тако мало и самъ крѹмъ не Ѹхвациенъ възїтъ, коню его паашѣ подъ ннмъ.

8. (163) при семъ црѣи (Michael II. 820—829) възставъ нѣкто грѣк, нменемъ фома, събра много чнсло вонскы, тако мала не вѣса грѣчьскѣжъ зема, и прїнде хота отати мнханаѹ црѣтве. нѣ нзшеша блзгарѣскыи кнасъ мѹртагъ, разбѣи его и повѣданъ, зане велнкѣжъ любовь нмѣше съ мнханаомъ.

9. (177) при семъ мнханаѣ црѣи и при матерн егѣ (Michael III., syn Theofilŭv, 842—867) крѣстншѣ са блзгаре. отъ толн же до нннѣ лѣтъ .ѳіа.

нѣкогда бѣ, не вѣмъ како, сестра блзгарѣскаго кнаса плѣнена възїтъ грѣкы, и въ црѣскомъ дворѣ прѣдана възїтъ, и крѣщена възїтъ и наѹчена кннѣ. въ црѣтве же снхъ црѣи мнрѹ сжїщюу велнкѹ межаѹ грѣкы и блзгары, промѣнена възїтъ на нѣкоемъ болѣрннѣ феолаурѣ кѹфарѣ. прншелашн же она, не прѣстааша Ѹчашн брата своего о вѣрѣ хрїстовѣ, дондеже и крѣстн его. оноу же крѣстнвшѹ са, възсташѣ блзгаре на нь хоташе Ѹвнтн его тако вѣрѣ нхъ оставаша. нѣ тѣи нзшеша на бранѣ повѣданъ нхъ, и отъ толн крѣстн овѣхъ волеѣ, а дрѹгынхъ и нѣждаѣжъ.

10. (180) при семъ васнлїи црѣи (t. j. Basileiovi I. „Makedonském“, 867—886) крѣстншѣ са роуен.

11. (182) Съи львѣ црѣи (Lev VI. „Moudrŭ“, 886—911) вжгрзы нзведе по пнзмѣ на сїмевна црѣи блзгарымъ, понеже вонскѣ его мнражанъ разбѣи, нже и разбѣнше его поплѣнншѣ блзгары, а тонъ затворн са въ дрѣствѣ. снмевн же пакы боебавѣ на вжгрзы, поплѣнн зема нхъ, а самѣхъ разбѣи, и възвраща са отъ тѣаѹ пакы бранъ състави съ грѣкы и повѣданъ нхъ.

12. (187) при семъ константннѣ (Konstantinos Porfyrogenetos, 913—945) црѣи снмевн црѣи блзгарѣскыи възнше по мнрѹ въ црнградъ, и благословн са отъ патрїарха, и обѣдова съ црѣи и съ ннмъ. нзшеша же отъ тѣаѹ, начатъ плѣновати, и бранн възвншн, повѣданъ злѣ грѣкы по двашн.

13. (188) сего црѣи (Romanos I. Lakapenos, 919—945) кнѣжъ петрѣ црѣи блзгарѣскыи нмѣ женѣ.

при семъ црѣи романѣ блзгарѣскыи црѣи сїмевн мнражанъ до самого црнграда плѣнн, паче же и црѣскыи дворѣ пожеже, и одрннѣ прѣватъ, и при семъ црѣи Ѹмрѣ.

14. (192) при семъ романѣ црѣи (Romanos, syn Konstantina Porfyrogenneta) петрѣ црѣи блзгарѣскыи оумрѣт, сзїнове же его во рзысъ и романъ талннка сжїша въ црнградѣ отпѹщена възїта въ свод.

15. (196) при семъ никнфорѣ црѣи (Nikeforos Fokas, 963—969) плѣнншѣ рѹсн блзгарѣскѣжъ зема по двашн, въ двѣю лѣтъ, црѣвн никнфорѹ нзведашѣ сватслага на ннхъ.

16. (197) съи цнмнсхїи црѣи (Joannes Tzimisches, 969—976) прѣватъ праславѣ и въземъ вѣса црѣкыа бѣлѣгы, и самого борнса отведе въ црнградъ съвѣтче его тамо съ црѣкыи и сътворн его млагнстра. се же кетъ санъ велнкъ въ грѣцѣхъ. по прѣвнн же праславѣ стѣвѣмъ, сватслагѹ кнасъ рѹскомѹ поплѣннвшѹ блзгарѣскѣжъ зема и подъ себе сътворшѹ, и въ дрѣствѣ емѹ сжїшѹ, шедъ тамо цнмнсхїи съ мнражнмъ ратнмъ повѣданъ его, самого же своеволаѣ отпѹстн. нѣ и тѣи дошеа въ печенѣгы, тамо скончаса съ вѣснмъ своимъ.

17. (201) съи васнлїе црѣи (Basileios II. „Bulgaroktonos“, 976—1025) разбѣи самонла црѣи блзгаромъ по .в.-щн, и прѣватъ въздынъ и панскѣ и велнкы праславъ и малзыи и прочѣжъ градовѣи мнражн. нѣ и скопїе прѣдано възїтъ емѹ романомъ, сзїна петра црѣи, тамо бо бѣ далъ емѹ самонла црѣи владатн. нѣ блзгаре до охрнла и до арача и даде црѣтовашѣ.

18. (ib.) Съи црѣи васнлїе мнражн и вѣснслнзы плѣновѣи сътворн блзгарымъ и разбѣи люты. нѣ блзгарѣ самонла црѣи .et. хнлїаѣ блзгарѣ ослѣпн, на вѣсѣко сто еднного оставѣжъ съ еднѣмъ окомъ, и отсала нхъ къ самонлаѹ. внѣѣ же нхъ онъ, отъ дада Ѹмрѣтѣ.

19. (202) отъ сего васнлїа възїтъ блзгарѣское црѣтве подъ обѣластїжъ грѣчьскоѣ, даже и до асѣнѣ црѣи блзгарымъ прѣвааго.

Tento text byl tu otištěn ve zjednodušené úpravě Bogdanově, t. j. s rozvedenými zkratkami, bez nadřádkových značek a s upravenou interpunkcí; ponechána bylo pod titlou jen slova *црь, црьское*, a pod., která Bogdan tuším neprávem rozvádí v *царь* místo *царьарь*. Co se týče různocení gloss v jednotlivých rukopisích, tedy Bogdanovo srovnání variantů nás přesvědčuje, že všechny glossy jsou téhož původu a ve všech rukopisích že jsou jen opsány ze ztracené předlohy. Různocení jsou řídká a nikterak vážná, týkající se jen pravopisných drobností (*сѣт-слава — сѣтцѣслава, прѣславаз — праславаз* a. j.). Ba i chyby jsou v obou rukopisích společné — nejspolehlivější známka opisu — zejména M. I. 119 v. *романоу сѣна петра црь* (místo instrumentálu), a taktéž V. 184. Jazyk je v glossách týž; tak n. př. v nosovkách Mosk. někdy dává přednost znaku *ѣ*, jindy zase Vatik.: M. *фрѣгом* — V. *фрѣгомъ*, M. *поцѣѣ* — V. *поцѣна*, M. *грѣчьскѣѣ* — V. *грѣчьскѣѣ*, M. *блѣгарѣскѣѣ* — V. *блѣгарѣскѣѣ*. Zvláštější jest jen ak. pl. *на вѣрѣѣ м. вѣрѣѣ* Vatik. 163 v. Ve psaní jerů jsou též asi na témž stupni, až na to, že M. rád píše *блѣгарѣскѣѣ* a j. Co se týče *ѣ*, všechny rukopisy je velmi často kladou za *ѣ*, zejména v gen. sg. *црьѣ*. Všecky glossy mají tedy celkem týž stav jazykový, a také celkem týž, jako vlastní text kroniky. Tyto okolnosti tedy jen potvrzují hořejší tvrzení, že glosy pocházejí od překladatele.

Pramen gloss. Je nyní otázka, jaký je původ těchto gloss. Shoda jejich znění, doložená ze tří vynikajících rukopisů, dále shoda jejich jazyka s jazykem vlastního překladu jsou dostatečnými důvody pro to, abychom usoudili, že původcem gloss byl středobulharský překladatel kroniky Manasseovy. Na to též ukazuje ta okolnost, že obsahem gloss jsou některé události z bulharských dějin od přechodu Bulharů přes Dunaj do pádu přěslavské říše. V tomto úsudku se tedy shodujeme s dřívějšími badateli.

Ale jiná je otázka po prameni těchto gloss. Všichni dřívější badatelé ku podivu přijímali bona fide, že glossy jsou vlastní plod překladatelův a doklad jeho samostatných historických znalostí, a nikdo si nepoložil otázku, odkud překladatel uvedené události mohl znáti. Sotva čerpal jen z paměti či z ústního podání fakta tak věrně podávaná a 300—600 let

stará. Domácího pak letopisu bulharského nebylo. Pramenné pátrání je tu ovšem velmi ztíženo nedostatkem dobrých historických edicí.

A přece jsou tu některé nápadné okolnosti ve výběru událostí v glossách zaznamenaných. Je pravda, že obsahem jejich jsou dějiny bulharské; ale daleko ne úplně. Naopak, kdybychom tu měli co činiti s původním bulharským pramenem letopisným, tedy jsou jisté události, o kterých by se dobře pomlčeti nemohlo, poněvadž hýbaly národním životem: působení Konstantina a Metoděje, příchod jejich učení do Bulharska, působení sv. Klimenta v Ochridě, založení Přěslavě Symeonem, povznesení Symeonovo z knížetství na císařství, založení přěslavského patriarchátu, vznik bogomilství za Petra a pod., zůstaneme-li jen v mezích časových, až po které glossy sahají (do začátku XI. století). Ale o všech těch čistě národních věcech není v glossách ani zmínky.

Ještě nápadnější jsou však jejich meze časové i místní. Co se mezi časových týče, zvláštější jest, že se glossy končí pádem přěslavské říše na počátku XI. století a z celé další prostory časové až do doby překladatelovy, t. j. z mezery více než 300 let, poněvadž vznikly v první polovici XIV. století — glossy neobsahují nic než jedinu zmínku, že samostatná říše bulharská byla obnovena Asěnem. O počátcích a rozkvětu trnovské říše nečteme v glossách nic. To již v nás vzbuzuje podezření, že autor gloss (čili překladatel Manasseovy kroniky) čerpal z nějakého historického pramene, jenž se končil v událostech XI. století. K dalšímu určení tohoto pramene vedou místní meze gloss: o bulharských krajích, vzdálenějších Byzancii, nečteme v nich nic, zejména nikoli o Makedonii a o Trnovu; zato častěji se připomínají místa, řeckým hranicím blízka, jako Odrin, a ovšem také události v glossách uváděné jsou takového rázu, že zajímaly spíše Řeky než Bulhary, neboť v nich jde o vývoj vojenského soupeřství mezi oběma těmito sousedy. A tak není nesprávné tušiti, že glossy nejsou práce původní, nýbrž, že se vztahují na pramen řecký.

Který je to pramen? Není nesnadné hádati, že to byla některá kronika řecká. Kronika Manasseova to nebyla: ta totiž o Bulharech nemluví téměř vůbec; vyslovně má o nich tuším jen dvě zmínky (v indexu k Niebuhrova vydání je

chybně uvedena jen jedna): první při císaři Nikeforovi (verš 4610), druhou při Basileiu II. Bulgaroktonovi (verše 5955 a 5973) — a i na obou těchto místech jsou zmínky ty jen povšechné, a jednotlivé osobnosti bulharské, na př. při boji s Nikeforem kníže Krum, nejsou tam vůbec jmenovány. Právě tato chudoba Manasseova na zprávy o Bulharech pohnula překladatele k tomu, aby kroniku v tomto směru doplnil. Byla to tedy jiná kronika řecká, která sahala až do XI. století. Soudím, že to byla — kronika Zonarova.

Parallely ke glossám z kroniky Zonarovy. Srovnajme s glossami výše otiskěnými příslušná místa z kroniky Zonarovy.

Ad 1. Lib. XIV. cap. 4 (ed. Dindorf t. III, p. 263): τῶν δὲ Βουλγάρων αἰθῆς τὸ Ἰλλυρικὸν καταδραμόντων ἀντετάξαντο τούτοις τινὲς τῶν Ῥωμαίων ταξιαρχῶν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ταγμάτων, ἐκείνων δὲ ἐπωδαῖς χρησαμένων καὶ γοητείαις, ἠττήθησαν αἰσχυρῶς οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πλὴν ὀλίγων ἅπαντες διεφθάρσαν.

Ib. (III, 265): οὗτος ὁ Ἀναστάσιος ἔκτισε τὸ Μακρὸν τεῖχος οὗτω λεγόμενον καὶ ἀπὸ τῆς μεγάλης θαλάσσης διήκον ἄχρι τῆς Σηλυβρίας διὰ τὰς ἐφόδους τῶν τε Μυσῶν ἤγουν Βουλγάρων καὶ τῶν Σκυθῶν.

Zejména pak XIV, 3 (Dindorf III, 261): κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἱστορεῖται τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θράκην καταδραμεῖν, μήπω πρὶν γινωσκόμενον (dále se vypráví o boji Anastasiově z Bulhary).

Ad 2. XIV, 21 (Dindorf III, 319): τὸ δὲ τῶν Βουλγάρων ἔθνος εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς χώρας τὰς πέραν τοῦ Ἰστρου γενόμενον ταύταις ἀκρατῶς ἐλυμαίνετο. ἐστρατεύει τοίνυν κατ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ γῆν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, στέλνον πολὺν ἐκ τῆς θαλάσσης εἰσκαγῶν εἰς τὸν Δάνουβιν (následuje podrobné vyličení boje).

Ad 3. O odporu papeže Řehoře II. proti Lvu III. a o spojení Říma s Langobardy („Franky“) viz Zonaras XV, 4 (Dindorf III, 342): . . . εἶναι τὰ πρὸς Ῥωμαίους τούτοις (scil. τοῖς Φράγγοις) διὰ τὴν ἐπιρρωσιν φιλία . . . ἀποστατήσας οὖν, ὡς εἴρηται, τῆς τοῦ βασιλέως ὑπακοῆς ὁ πάπας Γρηγόριος διὰ τὴν ἐκείνου κακοδοξίαν τοῖς Φράγγοις ἐσπέισατο . . .

O pomoci Bulharů proti „Kumánům“, t. j. Arabům, viz ib. III, 337/8: οἱ δὲ τὴν πόλιν πολιορκοῦντες Ἀραβες, παθόντες μᾶλλον ἢ δράσαντες, ἐπανελθεῖν εἰς τὰ οἰκεία ὠρμήκεσαν καὶ εἰς τὰς περιλειφθείσας ἐμβάντες νῆας ἀπῆσαν. καίλαπι δὲ περιπεσόντες σφοδρῶ πάντες ἀπώλοντο σὺν ταῖς οἰκείαις τριήρεσι . . . ὁ δὲ μάγιστρος Νικήτας ὁ ξυλινίτης τῶν

ὑπερλίαν τυγχάνων ὑπέθετο τῷ Ἀρτεμῷ ἐν Θεσσαλονίκῃ τυγχάνοντι τοῖς Βουλγάροις προσελθεῖν, καὶ συνεργίᾳ τούτων ἀπολήψεσθαι πάλιν τὴν βασιλείαν.

Ad 4. Jméno Kardam doloženo u Zonary XV, 12 (III, 362): ὁ δὲ γε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ Βουλγάρων ἐξεστράτευσεν, τοῦ Καρδάμου τοῦ ἔθνους ἀρχηγετοῦντος.

Ad 5. O vítězství Krumově nad Nikeforem vypráví Zonaras podrobně XV, 15 (III, 372—374). Srv. zvláště: ἐπιστρατεύσαι τοίνυν κατὰ Βουλγάρων ὁ βασιλεὺς (Νικήφορος) ἐβουλεύσατο . . . συναθροίσας οὖν τὰ τάγματα πάντοθεν καὶ εἰς Βουλγαρίαν παραγενόμενος, τοῦ Κρούμου τοῦ ἔθνους ἀρχηγετοῦντος, τὸ μὲν πρῶτον ἐτύχησεν, ὥστε καὶ τὴν τοῦ Κρούμου παρελιθμένα αὐλήν . . . ἀπογνοὺς οὖν ὁ Κρούμος καὶ τὸν περὶ ψυχῆς ἤδη λογιζόμενος θέειν, τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις συναγαγὼν καὶ λόγοις παρακλητικοῖς παρακροτήσας αὐτοὺς, ἔπεισι νυκτὸς ἔτι οὔσης κατὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων παρεμβολῆς ἀφυλάκτως κοιμωμένων ἀπάντων . . . τὸν δὲ τοῦ βασιλέως Νικήφορου νεκρὸν λαβὼν ὁ Κρούμος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐκτεμών, ἐφ' ἡμέρας μὲν τινὰς ἐφ' ὕψους ἀνήρτησε, θεατρίζων ταύτην καὶ ἐμπομπέων τῷ κατορθώματι. εἶτα τὸ τῆς κορυφῆς ὄσπου ἀποδιελὼν καὶ γυμνώσας τοῦ δέρματος ἀργύρῳ τε περιδήσας, ὡς κύλικι τούτῳ ἐκέχρητο, οἰνόν τε ἐγγέων αὐτῷ πίνειν ἐδίδου τοῖς ὑπ' αὐτόν.

Ad 6. O Krumově vítězné výpravě do Thrakie a o vzeti Adrianopole za Michaela I. Rhangabe XV, 18 (III, 377 n.) οἱ Βούλγαροι μέντοι τῆς Μεσεμβρίας κρατήσαντες πολλὰ ἐν ταύτῃ εὐρήκασι . . . μαθὼν ἐκ τούτων (τῶν ἀγχαλώτων) ὁ βασιλεὺς βούλεσθαι τὸν Κρούμον τὴν Θράκην ληίσασθαι, ἐξῆλθε τῆς πόλεως . . . καὶ ὁ Κρούμος δὲ τῶν οἰκείων ἀπάρας ἡθῶν ταῖς βασιλικαῖς παρεστρατοπεδεύσατο τάξει. μάχης οὖν συγκροτηθείσης ἠττώνται οἱ Ῥωμαῖοι . . . ὡς δὲ (ὁ Κρούμος) ἑώρα τοὺς Ῥωμαίους φεύγοντας ἀκόσμως καὶ ἀκρατῶς, τότε τοῖς οἰκείοις διώκειν ἐγκλεισάμενος φόνον πλεῖστον εἰργάσατο στρατιωτῶν τε καὶ στρατηγῶν. μέλις δ' ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Κωνσταντῖνου μετ' ὀλίγων τινῶν φυγῆ διασώζεται . . .

Výslovně o Adrianopoli: XVI, 6 (IV, 17): τοῦ Κρούμου δέ, τῶν Βουλγάρων δ' ἦν οὗτος ἀρχηγός, τὴν Ἀδριανούπολιν κατασχόντος, καὶ οἱ τούτου γεννήτορες αἰχμάλωτοι γεγονότες εἰς τὴν ἐκείνων χώραν μετέχθησαν . . .

Ad 7. O vítězství Lva V. nad Bulhary, neopatrně postupujícími XV, 19 (III, 380 n.): τῶν μέντοι Βουλγάρων τὴν Θράκην ληιζόμενων, διεπρσβεύσατο πρὸς τὸν αὐτῶν ἀρχηγόν ὁ Λέων περὶ σπονδῶν. ὁ δὲ τῇ νίκῃ τῇ ἐναγχος ὀγκωθεὶς τὴν πρεσβείαν τὴν περὶ τῶν σπονδῶν

οὐ προσήκατο. οὐκοῦν ἐξεστράτευσεν ὁ βασιλεὺς κατ' αὐτοῦ, καὶ αὐθις ἢ νίκη τοῖς βαρβάροις ἐπειμείδία, καὶ εἰς φυγὴν ἀπιδόντων Ῥωμαίων, ἐδίωκον οἱ βάρβαροι ἔπισθεν καὶ καταφρονητικῶς διακείμενοι οὐ κατὰ κόσμον οὐδ' εὐσυνάκτως ἐδίωκον, ἀλλὰ ἄλλοσέ ποι ἄλλοι σκεδαννύμενοι. τοῦτο κατανοήσας ὁ βασιλεὺς, ἔτυχε γὰρ ἐπὶ μετεώρου τόπου ἐστῶς, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν λόγοις παραθήξας παρακλητικοῖς καὶ παρορμήσας εἰς πόλεμον ἐπεισέφρησε κατὰ τῶν βαρβάρων μετὰ γενναίου ψυχῆς παραστήματος, καὶ τῇ ἀθρόα μεταβολῇ δείματι τοὺς πολεμίους ἐνέβαλε πανικῶ, καὶ ἀνήρητο μὲν πλείους, ἡχμαλώτιστο δὲ καὶ πλῆθος πολὺ, μικροῦ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κροῦμος ἀνήρητο ἂν βληθεὶς καὶ τοῦ ἵππου ἐκπεπτωκώς, εἰ μὴ περιστάντες αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν καὶ συνησπικότες εἰς ἵππον ἀνέβαλον ἕτερον, καὶ οὕτως ὦχετο ἀποδράς.

Ad 8. O vzprouře generála Tomáše roku 822 proti Michaelu II. Zonaras vypráví obšírně v kn. 15, kap. 22. a 23. (III, 393 n.); vyjímám z textu zejména tato místa: ἦν δὲ ὁ Θωμᾶς οὗτος οὐ τῶν εὐπατριδῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν λίαν ἀσήμεων, καὶ τούτων βαρβάρων, καὶ ἀπορία σύντροφος τῇ ἐσχάτῃ, ὥστε καὶ δουλεύειν μισθοῦ. ἀναχθεὶς δ' ὑπὸ τῆς τύχης, ὡς εἴρηται, καὶ τυραννίδι ἐπιχειρήσας, τὴν τε κλησιν μετέθετο, Κωνσταντῖνον ἑαυτὸν ὀνομάσας καὶ κοινῶν τῆς βασιλείας, ὡς ᾤετο, προσελάβετο υἱόν, εἰσποιητὸν οἰκειωσάμενός τινα. τοῦ δὲ Μιχαὴλ στρατιὰν κατ' αὐτοῦ ἐσταλκότες, συμβαλὼν ἐκείνος αὐτῇ τοὺς μὲν ἀνείλε, τοὺς δὲ φυγάδας ἀπέφηνεν. ἐντεῦθεν κραταιότερον τῆς τυραννίδος ἐπέλιηπτο, καὶ στόλον ἐξαρτυσάμενος, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ βασιλικὸν ναυτικὸν ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, ἐξ Ἀβύδου πρὸς τὴν Θράκην ἐπεραιώθη, καὶ τὰ τῆς ἐφῶς ἅπαντα σχεδὸν ὑπηγάγετο . . . (kap. 23). Γενόμενος δ' ἐν τῇ Θράκῃ, ὡς εἴρηται, ὁ Θωμᾶς, προστιθεμένους αὐτῷ τοὺς ξύμπαντας ἔσχηκεν. αὐθις οὖν τοῦ βασιλέως κατὰ τε γῆν αὐτῷ συμμίζαντος καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἄμφω τὰς στρατιάς ὁ τύραννος ἐτρέψατό τε καὶ διεσκέδασεν . . . (str. 395) ἐν τοσοῦτῳ δέ τι συμβᾶν τῷ Θωμᾷ τὰ πράγματα ἔσφηλε: τῆς γὰρ φήμης πανταχοῦ τὴν τοῦ Θωμᾷ κηρυξάσης ἀποστασίαν καὶ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως, Μορτάγων ὁ τῶν Βουλγάρων κατάρχων σπονδὰς ἐπὶ τοῦ Λέοντος τριακοντούτεις θέμενος, καὶ φιλιῶς τότε Ῥωμαίοις ἔχων, αὐτεπάγγελτος ἦκε συμμαχήσων τῷ βασιλεῖ καὶ στρατοπεδεύεται κατὰ τὰ Κιδόντου. τοῦτο τὸν ἀποστάτην ἐθρόησε. κρίνας δὲ ἀσύμφορον ἑαυτῷ ἄμα τε πολιορκεῖν καὶ τοῖς Βουλγάροις ἀντιστρατεύσασθαι, μερισθείσης γὰρ αὐτῷ τῆς δυνάμεως οὐκ ἀξιόμαχον ἑαυτὸν οὐδέτερόν τι γυγάνειν ᾤετο, κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐχώρησε παντὶ τῷ στρατεύματι, καὶ συμβαλὼν ἤτταται, καὶ πολλοὺς ἀποβάλλει τῶν ἑαυτοῦ, τοὺς μὲν φθαρέντας, τοὺς δὲ καὶ ἀλόντας . . .

Ad 9. O pokřtění Bulharů za císaře Michaela III. vypráví Zonaras v kn. XVI, kap. 2. (IV, str. 4 n.). Datování této události — onen chybný počet 511 let, o němž bylo výše vyloženo — spadá na vrub překladatelův. Vypravování o sestře Borisově a Kufarovi se shoduje téměř doslovně se slovanskou glossou i se slovanským textem Zonarovy kroniky, jak jej uveřejnil Kačanovskij (Star. XIV, str. 133/4): 'Ο δὲ τῶν Βουλγάρων ἄρχων . . . οἱ συμφέρων ἔκρινον ἀνανεώσασθαι τὰς σπονδὰς καὶ αὐτὰ ἀνεκαινίσθησαν. ἀδελφῆ δὲ τοῦ ἄρχοντος Βουλγαρίας αἰχμαλωτισθεῖσά ποτε, καὶ ἐν τοῖς βασιλείοις διάγουσα, τῷ θεῷ τε ἐτελέσθη βαπτίσματι καὶ γραμμάτων ἐν μνήσῃ ἐγένετο. ταύτην ὁ ἀθελφός (t. j. Boris) ἀναδοθῆναι οἱ ἠξίωσε, καὶ ἡ μὲν ἐδόθη αὐτῷ. ὁ δ' ἀντέδωκεν ἄνδρα τῶν λογίμων Θεόδωρον τὸν Κουφαρᾶν. ἡ δὲ τοῦ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντος ἀδελφῆ ἀφικομένη πρὸς τὸν ὀμαίμενα ἐνήγην αὐτὸν εἰς τὴν τῶν χριστιανῶν θρησκείαν διὰ παντὸς αὐτῷ περὶ αὐτῆς διαλεγομένη καὶ τὰ χριστιανῶν μυστήρια ἐκθειάζουσα. (následuje vypravování o hladu v Bulharsku, ale toho v glosse není) . . . ὁ δὲ καὶ ἐμυθήθη καὶ ἐβαπτίσθη. οἱ Βούλγαροι δὲ ὡς τῆς πατρίου δόξης ἀποστάντος κατεξανίστανται τοῦ σφῶν ἀρχηγοῦ καὶ ἐξήτουν αὐτὸν ἀνελεῖν. ὁ δὲ τῷ τοῦ σταυροῦ σημείῳ θαρρήσας προπορευομένῳ αὐτοῦ νικᾷ τοὺς ἀντιστάντας αὐτῷ, καὶ οὕτω πάντες εἴλοντο τὰ τῶν χριστιανῶν.

Ad 10. O pokřtění Rusů obšírněji se zmiňuje Zonaras v kn. XVI, kap. 10. (IV, 35.): ὁ βασιλεὺς (Βασίλειος) . . . τῷ ἔθναι τῶν Ῥῶς σπεισάμενος εἰς ἐπίγνωσιν ἐλθεῖν τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου πεποίηκε. συνθεμένους γὰρ βαπτισθῆναι ἀρχιερεὺς αὐτοῖς ἐστάλη παρὰ τοῦ αυτοκράτορος atd. Srv. slov. text Kačanovského str. 139.

Ad 11. O Lvově povolání Maďarů proti Symeonovi bulharskému a o Symeonově vítězství nad nimi v kn. XVI, kap. 12. (IV, 40—41; Kačanovskij str. 152): ὁ Συμεὼν . . . ἀφῆκε πρὸς τὸ Βυζάντιον. τούτοις περιαλλήσας ὁ βασιλεὺς, δώροις τοὺς Τούρκους ἔπεισε τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον, οἱ καὶ Οὐγγροὶ καλοῦνται, τοῖς Βουλγάροις ἐπεξελεθεῖν καὶ ὄση δύναμις, καθῶσα αὐτούς . . . οἱ Οὐγγροὶ τὴν χώραν αὐτοῦ ἐληίσαντο . . . καὶ συμβαλὼν αὐτοῖς ἤττητο, πολλῶν μὲν σφαγέντων Βουλγάρων, πλείονων δ' ἀλόντων, αὐτοῦ δὲ Συμεὼν μόλις ἐν Δοροστόλῳ φυγόντος: τοῦτο δ' ἡ Δρίστρα ἐστὶ. τοὺς δ' αἰχμαλώτους Βουλγάρους ὁ βασιλεὺς παρὰ τῶν Οὐγγρων ἐπρίατο καὶ ὁ Συμεὼν περὶ εἰρήνης ἰκέτευε. καὶ πιστεύσας τοῖς λόγοις ἐκείνου ὁ βασιλεὺς τὸν Χοιροσφάκτην ἀπέστειλε σπονδὰς ποιησάμενον, ἐν ὃ βάρβαρος κατέσχε τε καὶ ἐδέσμησεν. αὐτὸς δὲ τοῖς Τούρκοις ἐπέληθε, καὶ ἐτρέψατό τε αὐτούς καὶ τῇ χώρᾳ σφῶν

ἐλυμήνατο. εἶτα ἐπέστειλε τῷ Λέοντι μὴ ἂν ποτε σπείσασθαι, εἰ μὴ τοὺς αἰγυμάλωτους Βουλγάρους λήψοιτο πρότερον· καὶ τούτους λαβὼν οὐκ ἐσπέισατο. ὁ γοῦν βασιλεὺς τοῖς τε τάγμασι τοῖς ἐφόις καὶ τοῖς ἐσπερίοις ὁμοῦ συνεληθούσι κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐχρήσατο, ἀλλ' ἤττηθησαν ἅπαντα τῷ Συμεῶν προσβαλόντα.

Ad 12. O Symeonově návštěně v Cařihradě za Konstantína VII., skončené válkou, v kn. XVI. kap. 16 (IV, 52—54): ὁ δὲ Βούλγαρος Συμεῶν . . . μετέπεσε εἰς τὸ "Βῆδομον, ζητῶν σπείσασθαι. ὁ γοῦν πατριάρχης καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἐπιτρόπων λαβόντες τὸν βασιλέα εἰς τὰ ἐν Βλαχέρναις ἤλθον βασιλεῖα, ἔπου καὶ ὁ Συμεῶν παρεγένετο, ὁμήρους δούς καὶ λαβὼν, καὶ τῷ πατριάρχῃ κλίνας τὴν κεφαλὴν ἠύλογρήθη παρ' ἐκείνου καὶ συνεισιτάθη τῷ βασιλεῖ. εἶτα μὴ ἀρεσθεῖς ταῖς συνθήκαις ἐπανῆλθεν ἀσύμβατος, δώροις δεξιωθεὶς καὶ αὐτὸς καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ . . . ὁ μέντοι Βούλγαρος Συμεῶν τὴν Θράκην κατέτρεχε τε καὶ ἐληίζετο, καὶ ἐν τῇ Ἀδριανουπόλει βιάλλεται χάρακα, πολιορκία ταύτην ἐλπίζων ἐλεῖν. ὡς δ' ἑώρα ἑαυτῷ κενόσπουδον τὸ ἐγγείρημα, ἐτέρως τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως μέτεισι . . . ὁ δὲ γε Συμεῶν . . . κατὰ Ῥωμαίων ἐξώρμησε καὶ τεθορυβημένοις αὐτοῖς ἐμβαλὼν εἰς φυγὴν ἅπαντας ἀθρόον ἐτρέψατο, καὶ τοὺς μὲν οἱ Βούλγαροι διώκοντες ἔκτεινον, οἱ δ' ὑπ' ἀλλήλων ἀπώλλυντο συμπατούμενοι.

Ad 13. O Symeonově smrti XVI, 18 (IV, 61) . . . καὶ τῷ Συμεῶν αὐθαρῶν ἐπέλιπε τὸ βίωσιμον, ληφθέντι καρδιωγμῷ . . . O Petrovi bulharském a jeho snátku s řeckou princeznou ib.: ὡς δ' ἐξ ἀνθρώπων ὁ Συμεῶν ἀπελήλυθεν, ἡ τῶν Βουλγάρων ἀρχὴ πρὸς Πέτρον τὸν ἐκ τῆς δευτέρας αὐτοῦ γυναικὸς αὐτῷ τεχθέντα περιελήλυθεν, ὅς . . . στέλλει πρὸς τὸν βασιλέα, σπονδὰς ποιησόμενος . . . καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος ἀφίκετο, καὶ γεγονάσι μὲν συνθήκαι περὶ σπονδῶν, συνήφθη δὲ αὐτῷ πρὸς συμβίωσιν γαμικὴν καὶ ἡ τοῦ βασιλέως ἐγγόνη, ἡ ἐκ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν υἱῶν αὐτοῦ τοῦ Χριστοφόρου γεγέννητο.

O Symeonově dobytí Adrianopole za Romana Lakapena a o jeho výpravách na Cařihrad vypráví Zonaras obšírně v kn. XVI. kap. 17. a 18. (IV, 54—61); srv. zvláště: ὁ δὲ Βούλγαρος Συμεῶν τῇ νίκῃ ἐξογκωθεὶς ἐπήει κατὰ τῆς βασιλευσῆς τῶν πόλεων (55) . . . ὁ Συμεῶν δὲ κατὰ τῆς πόλεως ἐκπέμπει στρατόν· ἵνα δὲ μὴ ἐλθόντες τὰς πρὸ τῆς πόλεως διαφθείρωσιν ἀγλαΐας, ἐπεμψε καὶ ὁ Ῥωμανὸς τοὺς ἀναταξομένους αὐτοῖς καὶ τῶν Βουλγάρων ἐπελθόντων αὐτοῖς πίπτουσι μὲν καὶ τῶν ἀρχόντων πολλοί, τῶν δὲ γε στρατιωτῶν οἱ μὲν εἰς τὰς τριήρεις σπεύδοντες ἐμβῆναι παραπλευσάσας εἰς τὴν θάλασσαν ἐξωλισθησαν, καὶ ὑπὸ κυμάτων ἐφέροντο, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν πολεμίων διώλ-

λυτο, οἱ δὲ καὶ ζῶντες συνελαμβάνοντο. οὕτω δὲ διατεθείσης τῆς Ῥωμαικῆς στρατιᾶς κατὰ τὰς Πηγὰς, τὰ τε ἐκεῖ ὄντα ἀνάκτορα οἱ Βούλγαροι ἐπυρπόλησαν καὶ τᾶλλα ὅσα ἐν τῷ αἰγιαλῷ τοῦ κατ' ἀντικεῖ τῆς πόλεως ἦσαν διακαειμένου πορθμοῦ (58/9) . . . ὁ τῶν Βουλγάρων δ' ἐξηγούμενος Συμεῶν τῇ Ἀδριανουπόλει προσέβαλε καὶ ταύτην ἐπολιόρκει. ἦνυσε δ' ἂν οὐδέν, εἰ μὴ τοῖς ἔνδον ἐπιτελοῖται τὰ ἐπιτήδεια· βιάζόμενοι γὰρ τῷ λιμῷ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὴν πόλιν τοῖς πολεμίοις παρέδωκαν (59) . . . καὶ ὁ Βούλγαρος δὲ Συμεῶν τὰ τε κατὰ Μακεδονίαν καὶ τὰπὶ Θράκης σὺν βαρεῖ στρατεύματι ἐληίζετο, καὶ παρὰ τὴν πόλιν ἐλθὼν ἀγγχοῦ τῶν Βλαχερνῶν πεποιήτο τὴν παρεμβολὴν atd.

Ad 14. O smrti Petra bulharského a o rukojemství jeho synů v kn. XVI. kap. 23 (IV, 75): ὁ μέντοι τῶν Βουλγάρων ἀρχηγῶν Πέτρος, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ θανούσης, τὰς πρὸς Ῥωμαίους ἀνακαινίζων σπονδὰς ὁμήρους παρέσχε δύο οἰκείους υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν, καὶ ὁ μὲν ἀπεβίω, οἱ δ' ἐκείνου παῖδες ἀπελθεῖν εἰάθησαν εἰς τὰ οἰκεία καὶ τὴν πατρῶαν ἀρχὴν κατακτήσασθαι.

Ad 15. O povolání Rusů, vedených Svjatoslavem, proti Bulharům od císaře Nikefora Foky v kn. XVI. kap. 27 (IV, 87): ἀποκρουσθεὶς τοῖνον ἐντεῦθεν (scil. ὑπὸ τῶν Οὐγγρων) εἰς τὸν ἀρχοντα Ῥωσίας τὸν Σφενδοσθλάβον διεπρεσβεύσατο, ἐξορμῶν κατὰ Βουλγάρων αὐτόν· διὸ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἐν Χερσῶνι πρωτεύοντος τὸν Καλοκυρὸν πρὸς Ῥωσίαν ἐκπέπομφεν. ἐπιστρατεύει τοῖνον κατὰ Βουλγάρων σύνταγμα Ῥωσικόν, καὶ χώραν αὐτῶν πολλὴν ἐληίσατο καὶ λείαν οὐκ ἐυαρίθμητον ἐκεῖθεν ἀπήλασε. καὶ τῷ ἐπιόντι δ' ἐνιαυτῷ οὐχ ἤττον τῶν πρετέρων οἱ Ῥῶς τὰ Βουλγάρων ἐκάκωσαν.

Ad 16. O Tzimischově dobytí Přeslavě podrobnosti znamenává Zonaras v kn. XVII. kap. 2 (IV, 97) a pokračuje takto: καὶ οὕτω μὲν τὸ τῆς Περσθλάβας ἄστου Ῥωμαίοις κατέστη ἀλώσιμον, ἐνθα καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς ὁ Βορίσης ἐάλω, ᾧ καὶ πᾶσι δὲ τοῖς Βουλγάροις ἐπεικῶς ὁ αυτοκράτωρ ἐχρήσατο, ἀνέντους αὐτοὺς ἀφίεις, οὐ κατὰ Βουλγάρων λέγων ἄρασθαι τὰ ἔπλα, κατὰ δὲ γε τῶν Ῥῶς (97—98) . . . κατὰ δὲ τὴν Πλακωτὴν λεγομένην γενόμενος ἀγορὰν ἀπέδυσσε τὸν Βορίσην τὰ τῆς παρὰ τοῖς Βουλγάροις βασιλείας παράσημα καὶ τῷ τῶν μαγίστρων ἐτίμησεν ἀξιώματι. Věta ce že нецъ санъ великъ въ гримѣхъ je vlastní glossátorova.

O Tzimischově boji proti Svjatoslavovi má Zonaras hojně zprávy tamtéž na str. 94—102; důležitá je shoda ve zmínce o obléhání Derstru (str. 98): τούτῳ μὲν οὖν τῷ ἄστει (t. j. Přeslav) φρουρὰν ἐγκατέστησεν ὁ βασιλεὺς ἀξιόμαχον, ἐκείνος δὲ (t. j. Joannes)

ἀπείη: πρὸς τὸ Δορόστολον, ὃ καὶ Δρίστρα καλεῖται, καὶ τινὰς πόλεις ἑλὼν κατὰ πάροδον καὶ φρούρια ἐμπορθήσας ἐφθάνει πρὸς τὸ Δορόστολον. ἦν δὲ πρὸ τῆς πόλεως ταύτης ἐστρατοπεθευκὼς ὁ τῶν Ῥῶς ἀρχηγὸς ὁ Σφενδοσθλάβος. ὡς οὖν εἶδον ἀλλήλας αἱ στρατιαί, συνερράγησαν ἐπ' ἀλλήλας εὐθύς, καὶ τὸ μὲν πολὺ τῆς ἡμέρας ἀγχωμάλως ἐμάχοντο, περὶ δὲ δειλὴν ὄψιν ἀπειρηκότες οἱ Ῥῶς ἐνέκλιον πρὸς φυγὴν, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐδίωκον, πλείστοι μὲν οὖν τῶν βαρβάρων ἀπώλοντο, οὐ μείους δὲ ἐξωγήθησαν, οἱ δ' εἰς τὸ Δορόστολον ἐπανέλθωσαν... ὡς δὲ καὶ ὁ στόλος παρῆν, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν ὁ βασιλεὺς. Obléhání Derstru tříměsíční popisuje se na str. 98—101; zakončení: ὁ δὲ βάρβαρος Σφενδοσθλάβος πάντοθεν ἀπογνοὺς διεπρεσβεύσατο πρὸς τὸν βασιλέα, συγγνώμην αἰτῶν καὶ εἰς τὰ οἰκεία ἐπανελθεῖν ἐξαιτούμενος καὶ τοῖς συμμάχοις Ῥωμαίων συντάττεσθαι καὶ τὸν βουλούμενον Σκῦθην ἵεναι πρὸς τὰ Ῥωμαίων ἤθη καὶ ἐν αὐτοῖς ἐμπορεύεσθαι. καὶ ὁ βασιλεὺς τὰς αἰτήσεις προσήκατο καὶ πάσας ἐπλήρωσεν· εἶτα καὶ αὐτὸς ὁ Σφενδοσθλάβος ἀφίκετο πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ αὐτῷ συνωμίλησεν, ἠτήσατό τε τοῖς Πατζινάκαις δηλῶσαι μὴ κωλύσαι τοῖς Ῥῶς οἴκαδε ἀπιῦσι διὰ τῆς σφετέρας χώρας τὴν δίοδον... οἱ δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις συνέθεντο, πρὸς δὲ τὴν δίοδον τῶν Ῥῶς ἀπηγόρευσαν. O skonu Svjatoslavoně mezi Pečeněhy v kn. XVII. kap. 4 (IV, 102): ὁ μέντοι Σφενδοσθλάβος μετὰ τῶν Ῥῶς ἐπ' οἴκου ἀναξευγνύς λόχοις περιπίπτει τῶν Πατζινάκων, καὶ πάντες ἀθρόοι ἀπώλοντο.

Ad 17. O první válce Samoiloově s Basileiem II. (srv. K. Jirečka Dějiny národa bulharského str. 158) Zonaras v kn. XVII, kap. 6 (IV, 110) od slov τὰ δὲ Βουλγάρων αὐθις κελίητο; o vítězství císařově na str. 112. O druhé, větší a osudné válce, o 15 let později začaté r. 996 (Jireček tamt. 159), podává Zonaras podrobné vyličení na str. 118 a n.: τοῦ Σαμουήλ δὲ τοῦ τῶν Βουλγάρων ἐξάρχοντος οὐ τὰ Θρακῶν οὐδὲ τὰ κατὰ Μακεδονίαν μόνα ληξιόμενου, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ αὐτὴν δὲ γε τὴν Πελοπόννησον, τὸν μάχιστον Νικηφόρον τὸν Οὐρανὸν ἐκπέμπει ὁ βασιλεὺς... (ὁ Οὐρανὸς) ἀφροντιστοῦσιν ἐμβάλλει τοῖς περὶ τὸν Σαμουήλ, καὶ τῷ ἀδοκίτῳ καταπλαγέντες οἱ βάρβαροι ἐπιπτον μηδὲ χεῖρας ἀνταίροντες, καὶ τῷ Σαμουήλ δὲ καὶ τῷ ἐκείνου υἱῷ Ῥωμανῷ πληγαὶ ἐπηρέχθησαν... εἶτα καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Βουλγάρων... εἶλε δὲ καὶ τὴν μεγάλην Περσθλάβαν καὶ τὴν μικρὰν καὶ τὴν Πλίσκοβαν διὰ στρατηγῶν. καὶ ἡ Βέρροια δὲ παρεδόθη αὐτῷ παρὰ τοῦ Δοβρομηροῦ, προσχωρήσαντος τοῖς Ῥωμαίοις, τὰ μέντοι Σέρβια πολιορκία ἐάλω... εἶτ' αὐθις κατὰ Βιδίνης ὁ βασιλεὺς ἐξεστράτευσεν, καὶ τὴν πόλιν αἰρεῖ... καὶ τὴν

πόλιν δὲ τῶν Σκοπίων ὁ βασιλεὺς παρελήφει, δεθείσαν αὐτῷ παρὰ Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ Πέτρου τοῦ ἄρξαντος τῶν Βουλγάρων, ᾧ ἡ ταύτης φυλακὴ παρὰ τοῦ Σαμουήλ ἐμπειστέυτο. Dále na str. 122: γνοὺς μέντοι τὸν Βλαδισθλάβον ὁ βασιλεὺς οὐ κατὰ τὰς ἐπαγγελίας διανοούμενον, ἐπῆλθεν αὐθις τῇ Βουλγαρίᾳ, καὶ πολλὰς μὲν αὐτῆς ἐληίσαστο χώρας, τὴν δὲ τῆς Ἀχρίδος πόλιν, ἐν ἣ τὰ βασίλεια τοῖς τῶν Βουλγάρων ὠκοδόμητο ἀρχηγοῖς, πολιορκία λαβῶν καὶ ἕτερα φρούρια διὰ στρατηγῶν, ἐπανέζευξεν εἰς τὴν Κωνσταντίνου. καὶ αὐθις δὲ κατὰ Βουλγάρων ἐστράτευσεν, καὶ αὐθις φρούρια τε καὶ πολλοὺς τῶν βαρβάρων τοὺς μὲν θιέσθειρε, τοὺς δὲ συνέσχε ζωούς. ὁ δὲ τῶν Βουλγάρων ἀρχὼν ὁ Ἰωάννης καὶ Βλαδισθλάβος κατὰ τοῦ Δυρραχίου ἐξώρμησεν, καὶ πολιορκῶν αὐτὸ πίπτει, ἄρξας ἔτη δύο καὶ μῆνας πέντε. Poslední věta glossy 17. NEW BZPGARE ΔΟ ΟΧΗΑΑ Η ΔΟ ΔΡΑΧΑ Η ΔΑΛΕ ΠΡΕΤΕΒΟΒΑΗΚ je sice vysvětlivka glossátorova, ale jak viděti, i zmínka o obou těchto místech je založena na Zonarovi.

Ad 18. O oslepení 15.000 Bulharů za třetí války Samoiloovy (Jireček 160) a smrti Samoilově Zonaras v kn. XVII, kap. 9 (IV, 121 n.): τότε δὴ ἀδείας τὸ Ῥωμαϊκὸν δραξάμενον στρατεύμα ῥήγνυσι τὸν φραγμὸν, καὶ δεισι καὶ διώκει, καὶ πολλοὺς μὲν ἀναιρεῖ, πλείονας δὲ γε ζωγραῖ μόλις διαδράντος τοῦ Σαμουήλ. ὁ γε μὴν βασιλεὺς τοῖς δορυαλώτοις εἰς πεντεκαίδεκα χιλιάδας ἀριθμουμένοις ἐξέκοψε πᾶσι τὰ ὄμματα, ἐφ' ἐκάστη ἑκατοστίῃ ἓνα καταλιπὼν ἑτερόφθαλμον, ἴν' εἴη τοῦτοις χειραγωγός, καὶ οὕτως αὐτοὺς ἀπιέναι κελεύει πρὸς τὸν σφέτερον ἀρχηγόν. οὗς ἐκεῖνος ἰδὼν καὶ τὸ πάθος μὴ ἐνεγκὼν, ἰλιγγιᾷ τε καὶ εἰς γῆν λειποθυμῶν καταβάλλεται, μικρὸν δὲ τι ἀνενεγκὼν καρδιογμῶ περιπίπτει καὶ θνήσκει. Shoda je téměř doslovná, ale ve způsobu smrti Samoiloovy se liší glossa od řeckého originálu i od slovanského překladu, které shodně líčí smrt Samoiloovu jako přirozenou, ne jako otrávení jedem; srv. u Kačanovského Star. XIV, 164: Η ΒΗΛΕ ΣΥΧ ΣΑΜΟΝΗΛ ΝΕΜΟΓΥ ΤΡΥΠΕΤΗ ΠΡΨΗΖΕΨΗΔΙΟ ΣΤΡΑΤΕΥ ΟΠΔ Η ΒΕΖΜΕΡΗΔΙΟ ΣΚΡΥΒΕ, ΠΑΛΕ ΣΕ ΗΖΝΕΜΟΓΥ Η ΜΑΛΟ ΒΡΨΜΕΝΑ ΠΡΨΒΥΒΙΒ ΞΥΡΕΤ. Verse glossy, pokud jsem mohl kontrolovati ve variantech z různých řeckých rukopisů zonarovských, uveřejněných v V. svazku edice Dindorfovy, není opřena o rukopisné podání zonarovské a je snad způsobena nedorozuměním. Také Jireček (Děj. nár. bulh. 161) líčí smrt Samoiloovu jako přirozenou, srdeční mrtvicí („bolestí srdce“, καρδιογμῶ).

Ad 19. O úplném podrobení Bulharů Řeky zmiňuje se Zonaras v kn. XVII, kap. 9. (IV, 123 a 124): ὕφ' ἑαυτὸν οὖν

τὴν ἅπασαν Βουλγαρίαν πεποιηκώς (t. j. Basileios) . . . τῆς Βουλγαρίας δὲ δουλωθείσης τῆ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονία. Zmínka o Asěnovi náleží glossátorovi.

Poměr gloss k parallelám z kroniky Zonarovy. Toto srovnání mluví jasně. Shoda nebývá přesně doslovná a také některé detaily plného řeckého textu jsou v glossách vypuštěny; ale nad těmito oběma rysy se nepozastavíme, neboť nemáme co činiti s úplnou reprodukcí originálu, nýbrž právě jenom s doplňujícími poznámkami, glossami. Důležité je však zaznamenati, že všechny věcné údaje gloss, a to události, jména osob i míst jsou tytéž jako v kronice Zonarově. Stejně důležité je konstatovati, že detailní shoda ukazuje jako pramen — úplné znění kroniky Zonarovy. Mohlo by se zdáti, že glossy slovanské mohou spočívat na glossách nebo podobných zkrácených poznámkách řeckých; a máme skutečně u řeckých rukopisech za vlastním textem Zonarovy kroniky „argumenta“, výtah podle knih a kapitol, sice stručný, ale dosti obsažný a rozsáhlý (ve vyd. Dindorfově sv. IV. str. 261—388). Nuže, je třeba konstatovati, že tyto řecké výtahy neobsahují detailů, obsažených v slovanských glossách, a že tedy slovanských gloss s nimi srovnávati a z nich vyvozovati nelze.

Zonarova kronika obsahuje ještě jiné zprávy o dějinách bulharských než tyto citované, ale těch není v glossách. Naproti tomu glossy neobsahují nic, co by nebylo v kronice Zonarově. Tímto srovnáním jsme tedy jasně ukázali, že překladatel, hodlaje doplniti text Manasseův, který ve své stručnosti o Bulharech téměř mlčí, a tak přiblížiti tuto kroniku, které si patrně pro její básnickou formu velmi vážil, zájmům bulharského čtenářstva, doplnil ji hlavními fakty z dějin bulharských; ta pak čerpal z autority pro něj stejně vážné, z kroniky Zonarovy.

Byla by však otázka, zdali překladatel-glossátor bral své doplňky přímo z řeckého Zonary či z jeho středobulharského překladu. Tuto otázku si netroufáme rozhodnouti, přes to, že jednotlivé shody mezi glossami a slovanským Zonarou jsou nepopíratelné. Hlavní závadu tu vidíme v nejistotě datování slovanského Zonary. Vznikl-li středobulharský překlad Zonary r. 1332, pak ovšem průkaz, že glossátor čerpal ze slovanského Zonary, by mohl býti jakousi oporou pro datování gloss

i překladu Manasseova blízko k onomu datu, t. j. k letům okolo 1340. Naopak také bezpečnost fakta, že překlad z Manassea vznikl v první polovici XIV. století, mohla by býti jakousi posilou soudu, že blízký tomuto překladu překlad ze Zonary vznikl v době Manasseovi bulharskému blízké, t. j. nedlouho před rokem 1340. Také by to byl zjev i jinak častý, a zde u Grigorijova Paralipomena doložený, že glossátor čerpal jen ze slovanského překladu Zonary. Mluví proto i ta okolnost, že glossy se končí rokem 1028, jímž se patrně cončil i slovanský překlad Zonary (srv. zde str. 114).

Ale naproti tomu musíme uvážiti, že překladatel Manassea byl, jak jsme ukázali, dosti zběhlý ve znalosti řečtiny i v umění překladatelském; nepotřeboval se tedy utíkat k slovanskému tlumočení Zonary. Vždyť přece rozuměti řeckému textu Manasseovu bylo těžší než překládati ze Zonary přímo. Je ještě druhý a dosti závažný důvod proti domněnce, že glossy byly čerpány jen z překladu, totiž neúplnost překladu Zonary zvláště v dějinách byzantských, z nichž právě glossátor své doplňky k Manasseovi čerpal; o této neúplnosti ovšem usuzujeme jen podle rukopisného podání nám zachovaného. Celkem tudíž můžeme říci jenom tolik, že nic nesvědčí proti názoru, že glossátor a překladatel Manasseův čerpal z řeckého Zonary přímo.

Význam gloss. Tímto pramenným určením, které se nám podařilo, mění se ovšem poněkud obraz, jaký měla dosud literární historie o Manasseově glossátorovi. Tak již Palacký si vážil velmi těchto gloss, nazývá je „starobulharskou kronikou, dosud neznámou, sepsanou snad od překladatele samého“ (Reise 69). Podobně Ševyrev pochvalně vytkl, že překladatel přidal poznámky „ze sebe“ (l. c. 112), a jeho mínění přijal i Čertkov (l. c. 12 sl.). Viděli v tom důkaz, že i Jihoslované měli takovou národní letopisnou literaturu, jako Rusové. A docela už Gudev v pochopitelném vlastenectví (CHV VI, 315) vynáší glossátora-překladatele, že osvětluje některé události, které byzantští dějepisci překrucovali nebo zamlčovali. Bez těchto přídavků by prý překlad neměl pro nás valného významu (t. j. patrně pro Bulhary), protože prý kronika neobsahuje nic zvláštního. Takto však máme prý v ní cennou národní kroniku, kterou můžeme ověřiti to, co byzantští dějepisci psá-

vali o bulharských „barbarech“, před kterými prý se tolikrát musili krýti za pevnými zedmi Byzancie. To vše jsou zmínky zajisté lichotivé, ale bohužel přemrštěné. Původní, národní kronikou glossy v Manasseově letopise nejsou. Nicméně toto rozpoznání může mít přece jeden dobrý účinek: pro glossy byl v celé příslušné literatuře až dosud zanedbáván vlastní překlad; glossy byly otištěny úplně, ale překlad nikoliv. A přece to bylo počínání nevděčné. Není pravda, že by překlad neměl zvláštního významu: naopak zvláštní ráz slohový, zejména slovníkový a kmenoslovný, jak jsme ukázali, vyplývající z básnického roucha originálu, jímž se Manasseova kronika právě tak silně liší od ostatních děl svého druhu, pojišťuje překladu této kroniky vynikající místo ve středobulharské literatuře.

Jiná je věc s otázkou národní kroniky. Jak známo z Mirčeva (Българска литература, v Sofii 1911, 102 sl.) nebo z Murka (Gesch. d. ält. südslaw. Lit. 112 sl.), literatura středobulharská právě tak jako starobulharská nemá původního letopisectví, a pokus, najít dílko takového druhu v Manasseovi, ztroskotal, jak vidíme. Ale tento zjev je docela přirozený: ve starší době, až do XIV. století, byl dějepisný zájem bulharského čtenářstva — pokud se nespokojilo tradičními epickými zpěvy! — ukájen překlady rozsáhlých a výmluvných kronik, které i o Bulharsku dovedly ledacos povědět, a později zase poroba turecká, dusící všecken život literární, zabránila tomu, aby se v Bulharsku vytvořilo na základě byzantského kronikářství něco podobného, jako byly chronografy a letopisy srbské, které právě podle vzoru byzantského vyrostly také až v pozdější době: po nasmělém začátku Grigorijova Paralipomena z r. 1408 vzmohly se zejména v 17. století. Nemůžeme-li Manasseovy glossy položit jako rovnocenný protějšek proti chronografu Grigorijovu, můžeme v nich vidět aspoň jakýsi pokus o vlastní práci kronikářskou.

IX.

Ostatní byzantské kroniky a jejich slovanské ohlasy. Po Manasseovi ještě neutuchlo byzantské kronikářství. Ve stejné době s ním žil nevýznamný kompilátor Michael Glykas, již vzpomenuť (Μιχαήλ ὁ Γλυκᾶς), který ve své světové kronice také z Manassea čerpal. Po něm pak vypočítává Krumbacher až do XIII. století hojnost kronikářských spisovatelů. Jsou to: Joel, Joannes Sikeliotes, Synopsis Anonymova, Theodoros z Kyziku, Efraim, jenž složil veršovanou kroniku císařů až do r. 1261, do slavnostního příchodu Michaela Palaiologa v Cařihrad, Michael Panaretos, Komnenos a Proklos; kromě toho nepočítané zlomky, výtahy, krátké místní kroniky, kroniky z turecké doby, zlomky nevydané a trosky ztracených děl. Celá tato nepřehledná záplava nenáleží již do církevněslovanské literatury. Okolnost ta je dosti zvláštní. Bylť přece Bulhaři ustavičně ve stycích s Řeky, a mohlo by tedy překvapovati, že za obnoveného svého života literárního v druhém, trnovském carství sahalí raději k dílům starším, jako kdybychom my raději překládali cizí díla dějepisná ze XVII. století než nová. Ale při malé proměnlivosti tehdejšího života duševního nebyl časový rozdíl dvou i tří století zajisté tak patrný a nepřekážel při překládání starších kronik, kromě toho pak to, co vznikalo v byzantském kronikářství ve XII.—XIII. věcích, bylo zajisté neschopno soutěžit v oblibě tehdejších čtenářů s hlavními díly letopisnými, jako byli Joannes Malalas, Georgios Monachos, Nikeforos, Symeon Logothet, Joannes Zonaras a Konstantin Manasses. Vždyť i v byzantské literatuře samé byli tito rozšíření mnohem více nežli jejich nástupci.

Pro úplnost jest se zmíniti ještě o dvou dílech, která mezi byzantské kronikáře nepatří, ale jsou s nimi obsahově příbuzná.

Josef Flavius. První z nich jsou Starožitnosti židovské Josefa Flavia. Na počátku této práce bylo vyloženo, že

v obou rukopisech, v nichž máme zachovány kroniku Malalovu, jsou i dosti obšírné části z Josefa Flavia. Oba ty rukopisy jsou ovšem jen opisy: moskevský až z XV. století, vilenský z XIII., oba jsou ruskoslovanské, a oba byly přepsány z chronografu, složeného r. 1262 na Litvě, majícího za účel podati soustavně dějiny židovské. Skladatel tohoto chronografu měl tedy již před sebou slovanský překlad Josefa Flavia, ne-li celého, aspoň části. Kromě toho se zmiňuje Jagić (AfsI Ph II, 18) o ruských rukopisích tohoto díla z XV. století a o srbské úpravě z r. 1585. Tyto pozdější texty ztrácejí nyní ten rozhodující literárněhistorický význam, když víme, že Josefus Flavius byl již přeložen aspoň ve XIII. století. Ale kdy přesně překlad vznikl a zejména kde, zdali na Rusi, jmenovitě západní, odkud vzešel onen „židovský chronograf“, či přece na slovanském jihu, toho dnes říci nelze, protože text vilenského rukopisu ani moskevského neznáme a neznáme ani pozdějších rukopisů Flaviových Starožitností.

Methodios z Patary. Druhá pak, drobnější skladba, je prorocství, připisované *Methodiovi*, biskupu patarskému, tedy apokryf, jakési sibyllské knihy byzantského světa. Je nadepsán *Λόγος ἠκριβομένους περὶ τῆς βασιλείας τῶν ἐθνῶν καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτους καιροὺς ἀκριβῆς ἀπόδειξις* a obsahuje věštby o velkých bojích, po nichž nastane čistá říše boží, při čemž prorokuje ovšem zejména o osudech říše byzantské. Tento apokryf nemá ovšem ani s dějepisem ani s kronikářstvím nic společného, a zpracování jeho — důležité, protože byl u Jihoslovanů velmi oblíben a na Rusi taktéž — porušilo by jednotný rámeček této práce.¹⁾ Přece však bylo třeba o něm učiniti zmínku zde, neboť tato čistě nehistorická stať se vyskytá pohromadě s díly kronikářskými. Tak jsme ji našli ve sborníku patriarším z r. 1345, kterýž jest nejstarším rukopisem Manasseovy kroniky (srv. str. 168), a rovněž vedle Manasseovy kroniky je položen i ve sborníku tulčském, l. 63 (str. 180). Je to okolnost, zajímavá pro posouzení historického smyslu, jakým se vyznačovali církevněslovanští pisáři a kronikáři. Podobně je příznačné, že ke kronikám byly přidávány nebo do nich přímo

¹⁾ Viz o něm monografii V. Istrina *Откровение Меодія Патарскаго и апокрифическое видѣніе Даниїла въ византийской и славяно-русской литературѣ. Исслѣдованіе и тексты. Moskevská Čtenia 1897.*

vkládány i spisy čistě belletristické, totiž povídka o válce trojské a o Alexandru Velikém. První z nich jsme našli ve vaticánském rukopise kroniky Manasseovy, druhou ve sborníku, obsahujícím kroniku Malalovu. I tato díla probíratí nenáleží k našemu úkolu.

Jiné spisy. Konečně stranou leží pozdní chronograf t. zv. Hierothea, mitropolity monembasijského, který byl přeložen r. 1665 na rozkaz cara Alexěje Michajloviče z řečtiny do jazyka „slavjanoruského“ hieromonachem Arseniem (Grekom) Rekem a archimandritou Dionysiem ze Svaté hory pod názvem *Книга историчнаа нан хронографъ* atd. Jest zachován v rukopise XVII. století, který krátce popsal Vostokov (*Описание рукописей Румянц. музея, ч. XCVII, str. 167/8*; jméno spisovatele je tam nesprávně *Дорофеа*). Jiný rukopis zaznamenal Viktorov (*Каталогъ рук. Пискарева, ч. 170, str. 43*) a zkrácený je ve sbírce hr. Uvarova (*Leonid, Описание рук. гр. Уварова, ч. 1308, III, 12*). O tom V. Istrin *ЖМНП* 1896, sv. 11, str. 8. Řecký text byl vydán v Benátkách r. 1631 a 1686. A pak lidová literatura byzantská má také dílka obsahu dějepisného, a to veršovaná (t. zv. morejskou kroniku, srv. Krumbacher, *Geschichte* 833—837) i prosaická (Krumbacher 900 až 902); mezi tato patří i lidová parafrase kroniky Manasseovy, o níž psal R. Praechter (*Eine vulgärgriechische Paraphrase der Chronik des Konstantinos Manasses, Byz. Zeitschr. IV, 1895, 272—313, ib. VII, 1897, 583—587*) a též V. Istrin (*AfsPh XVII, 417 sl.*). Ten právě ukázal (l. c., pak *ЖМНП* 1896, kn. 9. září a kn. 11. listopad, též v přednášce *Хронографы въ русской литературѣ, 1898, str. 16*), že takovéto lidové prosaické kroniky byzantské mají ohlasy v letopisech rumunských. Istrin také tvrdil (*Хронографы, 17 sl.*), že i tyto lidové skladby souvisí s literaturou slovanskou, že totiž stopy jejich, jmenovitě lidové úpravy z Manassea, našel v ruském chronografu r. 1512. Tvrzení to, jakož i jiné, že tato lidová kronika souvisí s t. zv. Hierotheem, lze tu jen pouze zaznamenati, protože je podáno bez dokladů a nemůžeme ho kontrolovati. Bude pozdějším a velmi nesnadným úkolem najíti v ruských chronografech odlesky byzantských lidových kronik, — o čemž už byla poznámka v *Виз. Врем. 1898, 146/7*.

Z á v ě r.

Celkový obraz církevněslovanských byzantských kronik.

Na konci těchto výkladů zbývá ještě letmo přehlédnouti celý oddíl a vykonati závěrečnou syntesu. Do církevněslovanské literatury byly přijaty podle podaných výkladů kroniky: Malalova, Nikeforova, Hamartolova, Logothetova, Zonarova a Manasseova. Nejsou to ani zdaleka všecky kroniky byzantské, nýbrž jenom jejich menšina. Nesouvisí spolu ani časově ani ideově. Nepodávají tedy úplného, vyčerpávajícího obrazu o byzantském kronikářství. Nieméně při neprobádanosti rukopisného materiálu, jaká se dosud jeví, je možné, že ještě tu a tam by se našly překlady jiných statí letopisného obsahu, jak dobře upozornil Istrin (Χρονικαὶ βιβλ. πρ. αὐτ. 9). Jest zajisté sotva možné se domnívati, že by kromě vyjmenovaných byla přeložena ještě nějaká jiná kronika v celku: to je sotva pravděpodobné, neboť rukopis její by byl zajisté rozsáhlý a nebyl by tedy býval přehlédnut při dosavadních popisech sbírek. Ale naproti tomu je zcela dobře možné, že v různých těch sbornících skrývá se dosud nepoznaný leckterý výňatek z kroniky, v celku třeba nepřeložené, nebo i překlad různých drobnějších spisků historických. Mámeť případy, že i z kronik úplně přeložených nacházíme ve sbornících jednotlivé statí (na př. ze Zonary statí o pokoření Jerusalema Assyry v jednom rumunském rukopise, nyní nezvěstném, srv. u Jacimirského str. 794). Podobně byly tedy možná překládány i úryvky z jiných kronik, ne snad vybírány přímo z úplného originálu, nýbrž spíše asi překládány z řeckých již chotových chrestomathií (ἐκλογαί). Nieméně sledování těchto drobtů podle pouhých záhlaví v popisech rukopisných sbírek není dobře možné. Jest nám tedy přestati na tom, co pevně známe.

Tu pak těch šest kronik, jimž se dostalo přijetí do církevněslovanského písemnictví, nebylo vybráno nahodile. Malalas

lákal prostým vypravováním a naivní fantastikou, Nikeforos se nabízel svou lehkostí a stručností za přípravu v překládání letopisném, Georgios svým theologickým obsahem a polemickou výmluvností upoutal nejvíce zájem slovanských mnišských literátů, Symeon Logothet svou souvislostí a příbuzností s Hamartolem byl rovněž vítán, Zonaras byl právem vážen pro svou rozsáhlost a také pro obsah, cennější než tomu bylo u jiných, a Manasses byl chválen pro svůj básnický sloh. Tento výbor byl tedy složen výhodně. I při své neúplnosti podává nejvýraznější a kulturně i literárně nejzajímavější díla byzantského kronikářství. Sedmá kronika, Synkellova, stojí stranou, jako epizoda v tomto vývoji. Trvajíc v plném rozsahu na tom ocenění, které jsme podali na počátku v obecné charakteristice byzantských kronik, musíme přece prohlásiti toto odvětví překladové literatury za vynikající část písemnictví církevněslovanského. Kroniky nebyly hodnotnými díly literárními, to je zajisté pravda. Za výjimky z tohoto odsudku mohli bychom do jisté míry prohlásiti jen Zonaru pro obsah a jakousi snahu kritickou, Manassea pro formu básnickou, ovšem barokní, úpadkovou. Ale přes to tyto neumělé, povídkové folianty zprostředkovaly slovanským čtenářům aspoň jakési vědomosti o klassickém starověku a jakýsi rozhled po dějinách světových, a tím tedy přispívaly zdatně k rozšíření duševního obzoru. Pro pochopení umělých historiků nebylo patrně mezi církevněslovanským spisovatelstvem a čtenářstvem vhodné půdy, a tak kroniky, vyhovující vkusu a chápavosti vrstev, u nichž zdomácněly, vykonaly svůj úkol. Jest ovšem smutnou skutečností, že sice psaní a čtení byzantských kronik ve XIV. století, jejichž originály byly už tehdy 200 let staré, není příliš neblahé, srovnáme-li s tím stav letopisectví v téže době u nás nebo v západních zemích, ale že je dokladem o kulturním opoždění slovanském, opisují-li se tytéž kroniky ještě ve věku šestnáctém a sedmnáctém. Ale tento smutný zjev nepatří na vrub kronikářství samotného, ten vyplývá z celých kulturních osudů jižních i východních Slovanů.

Nieméně kroniky mají vedle obecné kulturní důležitosti po nejedné stránce i zvláštní význam. Tak především jejich slovanské překlady jsou cenné i pro literaturu byzantskou, totiž pro textovou kritiku jednotlivých kronikářů. Tato okol-

nost byla, jak jsme viděli, leckdy zneuznávána, zejména u německých filologů, kteří neznajíce z vlastního názoru slovanských překladů a neumějíce slovanských řečí — jak sami přiznávali — přece se zmiňovali o slovanských překladech jen mimochodem a s ledabylou povýšeností. Na svou vlastní škodu ovšem; beze slovanských překladů nelze namnoze pronéstí rozhodného slova o textových poměrech toho či onoho díla. Slovanské překlady nejen že podávají velký počet oprav pro porušená místa v zachovaných řeckých rukopisích, nýbrž ony někdy rozhodují i v otázkách vyšší kritiky textové, v otázkách o redakci a rozsahu díla. To jsme zaznamenali při Malalovi a Symeonu Logothetovi, obzvláště pak to uvidíme v druhé části této práce při Georgiu Hamartolovi. Naproti tomu slovanské překlady Zonary a Manassea nemají rozhodující důležitosti pro stanovení řeckého textu. Celkem pak ani originálů kronik ani slovanských překladů nelze studovati s úspěchem odděleně, nýbrž ať jdeme s té či s oné strany, překlad i originál musíme zabíratí současně do zorného pole.

Vlast církevněslovanských překladů kronikářských. Více ovšem, než pro byzantologa, poskytuje studium kronikářských překladů pro slavistu. Literární historik tu poznává, že jen jedna byzantská kronika byla, pokud můžeme dosud tvrditi, přeložena na Rusi, *ostatní všechny* na Balkáně, do konce XIV. století, a to jak jsme v této práci určili — všechny v Bulharsku. Na Rusi kvetla v těchto starých dobách vlastní, tvůrčí činnost letopisná, a z byzantských kronik, jak jsme viděli, bylo přijímáno do domácích letopisů poměrně málo a zcela nahodile, a to ještě z jihoslovanských překladů, které byly ruským letopiscům známy již od samého počátku, t. j. od jedenáctého století. Později ovšem, po r. 1512, za rozkvětu chronografů, když stará činnost letopisců domácích byla již v odkvětě, najdeme též překlady ruské (jako r. 1665 na rozkaz cara Alexěje Michajloviče), nicméně to už jsou jenom podřadné doplňky jihoslovanské práce překladatelské. Ruská účast v pěstování byzantského kronikářství se omezuje na opisování jednotlivých rukopisů. Z Jihoslovanů pak byli to Bulhaři, jimž jsme přivlastnili veškeré rozsáhlé překládání byzantských kronik. Dřívější badatelé pokládali tu za spolupracovníky Bulharů i Srby, ukazujíce na domněle srbský překlad Joanna Zonary.

My však jsme poznali, že i tento překlad byl vlastně bulharský, a tak také srbský podíl v tomto odvětví se omezuje na opisování, jako ruský. Tím neochuzujeme nikterak literaturu srbskou, letopisně poměrně uspokojivou, ale ovšem obohacujeme písemnictví bulharské. Zároveň však chápeme, proč právě Bulhaři nevytvořili vlastního letopisu jako Rusové, nebo aspoň takového, jako později Srbové: veškerý jejich zájem a veškerá jejich plodnost dějepisná vyčerpaly se překlady z byzantské literatury, k nimž je ovšem oslepující blízkost cařihradského prostředí silně vedla. Rozdíl srbského a bulharského postupu v tomto směru vidíme nejlépe na ohlase, jež byzantské kroniky vzbudily v podnikavějších domácích hlavách: bulharský glossátor Manassea spokojuje se tím, že k jedné kronice připisuje zprávy, vybrané z překladu jiné kroniky, Zonarovy, kdežto v Srbsku (ovšem na Athoně) asi o půlstoletí později na podkladě téže Zonarovy kroniky vzniká první samostatný pokus o chronograf, Grigorijovo Paralipomenon z roku 1408.

Chronologický pořad církevněslovanských překladů kronikářských. Postup, jímž překlady byzantských kronik v Bulharsku vznikaly, byl asi tento:

1. Nejdříve, za Symeona, byl sestaven chronologický seznam podle Nikefora, jak jej máme ve Sborníku Svjatoslavově z r. 1073.

2. Později, ale rovněž ještě ve *starobulharském* období, t. j. ve století X.—XI., byla přeložena kronika Malalova, která se pak brzo dostala ve známost na Rusi a posloužila tam také za podklad prvnímu, západoruskému chronografu, jenž vznikl na Litvě roku 1262.

3. Rovněž ve starobulharském období vznikl první překlad kroniky Georgiovy, t. zv. Vremennik, jenž byl znám skladateli Pověsti vremennych lét.

4. Další překlady náleží období *středobulharskému*, t. j. století čtrnáctému. Tu pak asi nejdříve vznikl obsáhlý a poměrně obratný překlad Joanna Zonary, a to snad r. 1332. Tento překlad jest ještě pracován v starším slohu; je totiž psán mluvou prostou, a snaží se, aby nejevil stop řeckého originálu: překládá tedy přirozeným slovosledem a celkem čistou skladbou, překládá dokonce i některá vlastní jména řecká, a rozhodně tedy ještě nenáleží škole Euthymiově. Zato srbské

zpracování z r. 1408 snaží se naopak v intencích této školy o přiblížení textu nové módě. Toto zpracování jsme označili jako první srbský chronograf.

5. Co nejdříve po Zonarovi vznikl, a to přímo v Trnově, kolem r. 1340 překlad kroniky Manasseovy, rozhojněný o okrajové výpisky z bulharského překladu kroniky Zonarovy. V této podobě pak byl znám na Rusi skladatelům chronografů v XVI. století a patriarchu Nikonovi, redaktoru Nikonovského letopisu, v XVII. století.

6. Oba tyto překlady, ze Zonary i Manassea, vznikly v ovzduší cara Joanna Alexandra, druhý na jeho výslovný rozkaz. Do téhož prostředí také klademe druhý překlad Georgia Hamartola, t. zv. Lětovník, jež nelze datovati podrobněji než do poloviny XIV. století.

7. Konečně přibližně v této době, rozhodně ne před překladem Zonary a zajisté ne dlouho po r. 1408 vznikl i středo-bulharský překlad ze Symeona Logotheta, jemuž však již nebylo přáno většího rozšíření a mocnějšího vlivu.

Překlady tyto, pokud dnes můžeme posouditi, byly vesměs pracovány svědomitě. Zejména se překladatelé snažili o to, aby si vybrali za předlohu co nejsprávnější řecký text a aby jej také v plném rozsahu přeložili. Jejich posvátná úcta k řeckým předlohám, patrná i z epithet *μαρτυρῆσιν ζοναρα, πρωμαρτυρῆσιν манассіе*, zaváděla je i na scestí k nemístné úzkostlivosti, takže u žáků školy trnovské trpívala pak i srozumitelnost a čistota mluvy, nicméně oni byli přesvědčeni, že vykonali dílo bohumilé. Nedosáhnuvše náležité správnosti, stali se přece významnými činiteli v církevněslovanském prostředí a bezděky určovali dějepisný vývoj i v zemích sousedních. Mimořádného významu nabylo v církevněslovanském písemnictví rozšíření překladu z Georgia Hamartola.

Obsah I. části.

	Strana:
Předmluva	3—7
Kap. I. Obecná charakteristika byzantského dějepiscectví	11—17
Kap. II. Joannes Malalas	18—51
Jméno a život 18. Dílo 18. Rukopisné podání 19. Vydání 20. Slovanský překlad 20. Souvislost slovanského Malaly s letopisem Ipatským 21. Kritický přehled literatury malalovské 24. Nynější naše vědomosti o překladu Malaly 30. Místo a doba vzniku překladu 30. Hypothesa Leonidova a Šachmatovova 31. Skutečná činnost Grigoriova 35. Mé stanovisko v otázce malalovské 39. Vznik chronografu z r. 1262 str. 40. Účel západoruského chronografu z r. 1262 str. 43. Poměr Archivního chronografu k Ellinskému letopisci 44. Cena rukopisného podání slovanského 45. Vydání slovanského Malaly; předmluva 47. Charakteristika textu v zachované úpravě slovanského Malaly 49.	
Kap. III. Georgios Synkellos a Nikeforos	52—62
Georgios Synkellos v ruské literatuře 52. Život Nikeforův 55. Literární činnost Nikeforova 55. Chronologický přehled Nikeforův 56. Rukopisné podání 57. Vydání 58. Církevněslovanský překlad Nikefora 58. Poměr slovanského překladu k originálu 60. Význam Nikefora pro ruské letopiscectví 61.	
Kap. IV. Symeon (Magister a) Logothet	63—83
Osobnost Symeonova 63. Symeon Metafrast a Symeon Logothet 65. Kronika Symeonova 67. Slovanský text Symeona Logotheta 74. Vydání 76. Vznik a předloha slovanského Logotheta 76.	
Kap. V. Joannes Zonaras	84—124
Kronika Zonarova 84. Historická cena Joanna Zonary 85. Rukopisy a vydání 87. Slovanský překlad Zonary; rukopisy 87. Obsah překladu podle titulů a marginalií rkp. vídeňského 90. Srovnání rukopisu vídeňského s bělehradským 101. Poměr překladu k originálu 103. Doba vzniku překladu 117. Místo vzniku překladu 120. Cena překladu 124.	

Kap. VI. „Paralipomenon Zonarovo“	125—159
Předmluva Paralipomena 125. Rozbor předmluvy; vznik Paralipomena 129. Charakteristika autora 131. Spisovatelské credo Zonarovo 132. Dějepisný obsah Paralipomena 135. Historické ocenění Paralipomena 136. Rukopisy Paralipomena; rukopis volokolámský 137. Rukopis zografský 139. Poměr rukopisu volokolámského k zografskému 140. Rukopis krušedolský 148. Obsah krušedolského rukopisu 150. Dobový rozsah Paralipomena 153. Poměr Paralipomena k řeckému Zonarovi 156. Literární cena Paralipomena 159.	
Kap. VII. Konstantinos Manasses	160—219
Život a činnost 160. Kronika 160. Forma kroniky 162. Historická cena kroniky Manasseovy 163. Vydání 164. Vývoj badání o slovanském Manasseovi 164. Rukopisy 166. Poměr překladu k originálu 181. Stilistický ráz slovanského překladu 189. Kmenoslovné zvláštnosti slovanského překladu 191. Seznam komposit 198. Vznik překladu 215. Vliv překladu 217.	
Kap. VIII. Glossy v překladě Manasseovy kroniky	220—236
Rukopisné podání 220. Text gloss 221. Pramen gloss 224. Paralely ke glossám z kroniky Zonarovy 226. Poměr gloss k paralelám z kroniky Zonarovy 234. Význam gloss 235.	
Kap. IX. Ostatní byzantské kroniky a jejich slovanské ohlasy. Závěr	237—244
Josef Flavius 237. Methodios z Patary 238. Jiné spisy 239.	
Závěr. Celkový obraz církevněslovanských byzantských kronik 240. Vlast církevněslovanských překladů kronikářských 242. Chronologický pořad církevněslovanských překladů kronikářských 243.	
Résumé a rejstřík viz na konci II. části.	

Opravy.

Na str. 76 ř. 2. má býti r. 1067 místo 1068.

Poněvadž knihu sázeli cizí sazeči, zůstalo přes několikero korekturu několik tiskových omylů v českém textu: tak na str. 17 ř. 11 zd. má býti *obecné* místo *obecní*; na str. 31 ř. 9 sh. *Šachmatovova* místo *Šachmatova*; na str. 179 ř. 1. zd. v petitu *východobulharského* místo *východobulharského*; na str. 218 ř. 1. zd. *písařský* místo *písařký*; podobné omyly si čtenář laskavě opraví sám.